

Lehetőségek és kihívások a magyar–kínai kapcsolatok területén

I. kötet: Politikai kapcsolatok



Szerkesztette:
P. SZABÓ SÁNDOR
HORVÁTHNÉ VARGA POLYÁK CSILLA

Dialóg Campus

LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK
A MAGYAR–KÍNAI KAPCSOLATOK TERÜLETÉN
I. KÖTET: POLITIKAI KAPCSOLATOK

Vákát oldal

LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK A MAGYAR–KÍNAI KAPCSOLATOK TERÜLETÉN

I. KÖTET POLITIKAI KAPCSOLATOK

Szerkesztette
P. Szabó Sándor –
Horváthné Varga Polyák Csilla

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című kiemelt projekt keretében jelent meg.

A tanulmánykötet szerzői

Bartók András

Krajczár Gyula

Kusai Sándor Zoltán

P. Szabó Sándor

Rácz Gábor

Szakmai lektorok

Krajczár Gyula

(Lektorált tanulmányok: *A vezetői generációs rendszer helye és szerepe a Kínai Kommunista Párt működésében és hatalmi mechanizmusában; Kína részvételének sajátosságai és ellentmondásai a világkormányzás átalakulásában*)

Kusai Sándor Zoltán

(Lektorált tanulmányok: *A Kínai Népköztársaság „kétvágányos” külpolitikája; Kína globális stratégiája és a kínai identitás; „Kínai jellegzetességek” a stratégiai gondolkodásban; A Kínai Népköztársaság és az EU kapcsolatai és kapcsolatépítési stratégiái; Kína és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatai; Kína és Oroszország kapcsolatai*)

P. Szabó Sándor

(Lektorált tanulmányok: *A kínai politikai rendszer néhány új sajátossága; Érelődő módosulások a kínai külpolitika viszonyában a szövetségkötés kérdéséhez; Kína globális stratégiája a változó világban; A kínai biztonság- és védelempolitika, annak nemzetközi relevanciái, a belőle fakadó kihívások; Feszültségóccok a csendes-óceáni térségben; A Kínai Népköztársaság stratégiája a csendes-óceáni hatalmi vetélkedésben*)

Kutatótársunk, Juhász Ottó emlékére

© A szerzők, 2020

© A szerkesztők, 2020

© A kiadó, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Előszó: Lehetőségek és kihívások a magyar–kínai kapcsolatok területén – <i>P. Szabó Sándor</i>	7
A Kínai Népköztársaság „kétvágányos” külpolitikája – <i>P. Szabó Sándor</i>	9
A kínai politikai rendszer néhány új sajátossága – <i>Kusai Sándor Zoltán</i>	29
A vezetői generációs rendszer helye és szerepe a Kínai Kommunista Párt működésében és hatalmi mechanizmusában – <i>Kusai Sándor Zoltán</i>	49
Kína részvételének sajátosságai és ellentmondásai a világkormányzás átalakulásában – <i>Kusai Sándor Zoltán</i>	63
Érlelődő módosulások a kínai külpolitika viszonyában a szövetségkötés kérdéséhez – <i>Kusai Sándor Zoltán</i>	77
Kína globális stratégiája a változó világban – <i>Krajczár Gyula</i>	91
Kína globális stratégiája és a kínai identitás – Fejlődés és globalizáció a kínai identitásban – <i>Krajczár Gyula</i>	115
„Kínai jellegzetességek” a stratégiai gondolkodásban – <i>Krajczár Gyula</i>	129
A Kínai Népköztársaság és az EU kapcsolatai és kapcsolatépítési stratégiái – <i>Rácz Gábor</i>	143
Kína és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatai – <i>Rácz Gábor</i>	161
Kína és Oroszország kapcsolatai – <i>Rácz Gábor</i>	177
A kínai biztonság- és védelempolitika, annak nemzetközi relevanciái, a belőle fakadó kihívások – <i>Bartók András</i>	195
Feszültségcök a csendes-óceáni térségben – <i>Bartók András</i>	211
A Kínai Népköztársaság stratégiája a csendes-óceáni hatalmi vetélkedésben – <i>Bartók András</i>	227

Vákát oldal

P. Szabó Sándor

Előszó

Lehetőségek és kihívások a magyar–kínai kapcsolatok területén

Ez a kötet olyan kutatási eredmények gyűjteménye, amelyek a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karán működő Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ Ludovika Kutatócsoportjának „Lehetőségek és kihívások a magyar–kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén” című kutatási projektje keretében születtek meg.

A Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ legfőbb célkitűzései közé tartozik tudományos kutatási tevékenysége révén elősegíteni, hogy Kínával kapcsolatban pontos, aktuális és a gyakorlatban felhasználható ismeretekhez jussanak a magyar közigazgatási, közzolgálati szakemberek, továbbá a magyar társadalom azon tagjai, csoportjai, akik a magyar–kínai relációban tevékenykednek, különös tekintettel a magyar–kínai gazdasági relációban tevékenykedőkre. A Kínai Népköztársaság jelenleg a világrendet, a globális gazdasági és politikai folyamatokat alapvetően meghatározó gazdasági, politikai és katonai nagyhatalom. Ezzel összefüggésben a magyar közigazgatás (mind a központi, mind a helyi közigazgatás), illetve a magyar társadalom számos más csoportja számára komoly problémát jelent, hogy miként lehetséges sikeresen kezelni a Kína felől érkező kihívásokat, és miként lehet sikeresen kiaknázni a Kína nyújtotta lehetőségeket. Miközben a magyar közigazgatás, illetve a magyar társadalom számos más csoportja napi szinten szembesül ezekkel a problémákkal, feladatokkal, aközben rendkívül kevés olyan szakmai anyag áll rendelkezésre, amelyre a magyar–kínai politikai, közzolgálati és gazdasági relációban tevékenykedők munkájuk során támaszkodhatnak. Kutatócsoportunk egyebek mellett ezt a problémát igyekezett orvosolni.

A Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ Ludovika Kutatócsoportjának „Lehetőségek és kihívások a magyar–kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén” című kutatási projektjében Magyarország számos neves Kína-szakértője vett részt. Kutatóink multidiszciplináris megközelítést alkalmazva a sinológia, a közgazdaságtan, a nemzetközi tanulmányok, a közigazgatás-tudomány és más diszciplínák kutatási módszereinek alkalmazásával vizsgálták a projekt címében megjelölt témakört. A Ludovika Kutatócsoport tagjai (betűrendben):

Bánhidi Ferenc • közzgazdász, Kína-szakértő, a Nemzeti Hírközlési Hatóság volt alelnöke

Bartók András • egyetemi tanársegéd (NKE NETK Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék), PhD-hallgató

Horváthné Varga Polyák Csilla • kutató, Kína-szakértő (NKE NETK Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ)

Juhász Ottó • diplomata, Kína-szakértő, nemzetközikapcsolatok-szakértő, korábbi pekingi magyar nagykövet

Krajczár Gyula • Kína-szakértő, külpolitikai újságíró, külpolitikai elemző

Kusai Sándor Zoltán • közgazdász, diplomata, Kína-szakértő, nemzetközikapcsolatok-szakértő, korábbi pekingi magyar nagykövet, egyetemi oktató (PPKE)

P. Szabó Sándor • Kína-szakértő, az NKE NETK Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ igazgatója, egyetemi docense, a Ludovika Kutatócsoport vezetője

Rácz Gábor • nemzetközikapcsolatok-szakértő, egyetemi oktató (BCE), PhD-hallgató (BCE Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola)

Takács Zsolt • Kína-szakértő, a magyar–kínai üzleti és logisztikai kapcsolatok, továbbá a kínai gazdaság elismert szakértője, a Central European Trading and Logistic Cooperation Zone ügyvezető igazgatója, a ChinaCham Hungary elnökségi tagja

Kutatócsoportunk széles körű nemzetközi együttműködést folytatott munkája során, egyebek mellett az alábbi kínai partnerintézmények szakembereivel folytattunk kutatási együttműködéseket: Peking Egyetem (Peking), Minzu Egyetem (Peking), Renmin Egyetem (Peking), Tsinghua Egyetem (Peking), Kelet-kínai Állam- és Jogtudományi Egyetem (Sanghaj).

Kétkötetes tanulmánygyűjteményünket – amely a maga nemében a magyarországi modern sinológia egyedülálló vállalkozása – abban a reményben adjuk közre, hogy a benne foglaltak a gyakorlati közszolgálati munkában, a gazdasági szférában, továbbá az oktatás és a tudomány területén egyaránt hasznosulnak majd.

P. Szabó Sándor
igazgató, egyetemi docens,
a Ludovika Kutatócsoport vezetője,
NKE NETK Kínai Közigazgatás-,
Gazdaság- és Társadalomkutató
Központ

A Kínai Népköztársaság „kétvágányos” külpolitikája

A mai kínai külpolitika és a „kétvágányos rendszer” bevált receptje¹

A Kínai Népköztársaság külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszerének megismerése, feltérképezése és megértése rendkívül nehéz feladat mindazok számára, akik nem rendelkeznek alapos Kína-ismerettel. Az ázsiai ország külpolitikájának megértése ugyanis megkíván egyfajta „hermeneutikai” megközelítést: Kína külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszere kizárólag az azt magában foglaló politikai, társadalmi, értékrendi, gazdasági és kulturális kontextus keretében érthető meg és értelmezhető. E kontextus ismeretében felismerhető, hogy a jelenlegi kínai külpolitika számos tekintetben ugyanazt az utat járja, mint amelyet az 1980-as és 1990-es években a kínai belpolitika és gazdaságpolitika követett: ahogy a 80-as és 90-es évek kínai belpolitikája és gazdaságpolitikája, éppúgy a mai kínai külpolitika cél-, érték-, érdek- és eszközrendszere is egyfajta „kétvágányos rendszerbe” (*shuangguizhi* 双轨制) illeszkedik, illetve a mai kínai külpolitika is egy „kétvágányos rendszer” kiépítését végzi. Ennek felismerése, véleményünk szerint, a mai kínai külpolitika megismerésének és megértésének alapfeltétele.

A Kínai Népköztársaságban hozzávetőleg négy évtizeddel ezelőtt, Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) és a körje csoportosuló kommunista politikusok hatalomra jutását követően kezdődött meg Mao Zedong (Mao Ce-tung) bel- és külpolitikájának mélyreható átalakítása. Bár a Mao 1976-ban bekövetkezett halálát követő, Hua Guofeng nevéhez fűződő rövid „interregnum” időszakában is fontos változások zajlottak le a kínai belpolitikában, azonban a Kínai Népköztársaság bel- és külpolitikájának markáns átalakulását a Deng Xiaoping által 1978 végén, 1979 elején elindított, „reform és nyitás” (*gaige kaifang* 改革开放) néven ismertté vált reformfolyamat hozta magával.²

Deng Xiaoping hatalomra lépésekor a vezető kínai politikusok óriási kihívással néztek szembe: egy olyan ország gazdasági és belpolitikai rendszerét kellett átalakítaniuk, amely évtizedeken át egy sztálini típusú, személyi kultuszon alapuló, egyszemélyi vezetésű diktatúra uralma alatt élt.³ Bár Mao politikája a kínai lakosság számára sok szenvedést, az ország számára pedig több évtizedes lemaradást okozott, ennek ellenére ideológiája,

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. február.

² CHANG 1988; NAUGHTON 1995; JORDÁN–TÁLAS 2005, 236–370.; WONG 2005; HE 2007, 275–291.; ZHANG 2010.

³ Jegyezzük meg, hogy a politikai és gazdasági rendszer átalakítása a Kínai Kommunista Párt és a hatalmon lévő politikai elit túlélésének is alapvető feltétele volt. Deng felismerte, hogy a Kínai Kommunista Párt a maói évtizedek után akkor lesz képes a hatalmát megtartani, ha a politikai rendszert úgy változtatják meg, hogy kiküszöböljük a maói rendszer bizonyos negatívumait, illetve a gazdasági rendszert úgy alakítják át, hogy a gazdasági reformok a lakosság életszínvonalának minél gyorsabb, minél látványosabb javulását idézik elő.

tanításainak, eszméinek rendszere, amely évtizedeken keresztül szerves részévé vált a kínai társadalom gondolkodásának, értékrendjének, Mao halála után is tovább élt, és meghatározta a sok százmillió kínai ember gondolkodását, értékrendjét. Könnyen belátható, hogy ilyen környezetben a politikai és gazdasági rendszer mélyreható átalakítása nem volt egyszerű feladat. A Deng-érában meginduló reformok cél-, érték- és eszközrendszere sokszor szöges ellentétben állt a korábbi évtizedekben dominánsan helyesnek tekintett cél-, érték- és eszközrendszerrel.⁴

Ezzel szoros összefüggésben, jelentős részben a régi rendszer irányából az új rendszer irányába való elmozdulás során felmerülő súrlódások, konfliktusok minimalizálása érdekében, a gazdaság átalakítását a Deng-érában egy olyan keretrendszerben kezdték meg, amely a „kétvágányos rendszer” nevet kapta. A „kétvágányos rendszer” lényege az volt, hogy a régóta fennálló tervgazdaság megtartása mellett a gazdasági rendszerbe bevezettek bizonyos piacgazdasági elemeket, kombinálták egymással a tervgazdasági és a piacgazdasági rendszert, miközben a hangsúlyt egy hosszú éveken át tartó folyamat során fokozatosan az utóbbira helyezték át, míg nem a piacgazdasági rendszerrel felváltották a tervgazdasági rendszert.⁵ A gazdasági rendszer átalakításának elsődleges célja az volt, hogy biztosítsa az ország gazdasági növekedését, illetve a lakosság életszínvonalának emelkedését.

Bár a „kétvágányos rendszer” elnevezést széles körben csak a gazdasági rendszer reformjának említett időszakára szokás használni, azonban a kínai belpolitikai rendszer reformját a Deng-érában ugyanilyen „kétvágányos rendszer” keretein belül kezdték meg. A belpolitikai rendszer átalakítása elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a Kínai Kommunista Párt uralmának fenntartása mellett fokozatosan valósuljon meg a maói elvek által meghatározott politikai rendszerről egy új cél-, érték- és eszközrendszert alkalmazó politikai rendszerre való áttérés. Ennek a „kétvágányos rendszernek” a kereteit egyebek mellett a „négy alapelv” (*si xiang jiben yuanze* 四项基本原则) és a *Határozat a Kínai Népköztársaság megalapítása utáni időszak egyes párttörténeti kérdéseiről* (*Guanyu jianguo yilai dang de ruogan lishi wenti de jueyi* 关于建国以来党的若干历史问题的决议) című párthatározat jelölte ki.⁶

A gazdasági és a belpolitikai reformok területén a „kétvágányos rendszer” alkalmazása beváltotta megtervezői hozzá fűzött reményeit. A kínai gazdaság látványos növekedésnek indult, a lakosság életszínvonalja jelentős mértékben emelkedett, Kína a tervgazdasági rendszerről áttért a piacgazdasági rendszerre. Belpolitikai téren megvalósult egy új cél-, érték- és eszközrendszert alkalmazó politikai rendszerre való áttérés, a Kínai Kommunista Párt pedig sikerként könyvelhette el, hogy mindeközben sikerült megőriznie (kizárólagos és megkérdőjelezhetetlen) politikai hatalmát az ország felett.

A belső reformok következtében ugyanakkor jelentősen megváltozott a Kínai Népköztársaság helye és szerepe a nemzetközi térben. Ebből fakadóan Kína számára egyre fontosabb céllá vált a nemzetközi rendszer reformja, átalakítása annak érdekében, hogy nemzeti érdekeit minél hatékonyabban tudja érvényre juttatni, illetve azokat minél kevesebb tényező veszélyeztesse. E cél elérését segíti elő a Kínai Népköztársaság „kétvágányos”

⁴ JORDÁN–TÁLAS 2005, 294–297.; HE 2007, 250–258.

⁵ NAUGHTON 1995; ZHANG–YI 1997, 19–55. (különösen: 24–26.); P. SZABÓ 2011, 151.; ZHANG–CHANG 2016, 27–33., 111–113.

⁶ ZZWBW 1983, 144–170.; HE 2007, 272–275.; P. SZABÓ 2012, 11–12.

külpolitikája, amely egy „kétvágányos” nemzetközi rendszer kiépítését végzi, a belföldi politikai és gazdasági reformok során már jól bevált recepteket követve.

A Sárkány közbelép – Kína megváltozott nemzetközi helye és szerepe

Kína lakosságának és politikai vezetőinek régi álma volt, hogy Kína visszaszerezze egykori nagyhatalmi pozícióját a világban. Az 1800-as évek elején Kína még gazdasági, politikai és katonai nagyhatalom volt, ő termelte meg a világ GDP-jének több mint 30%-át. Ezt a nagyhatalmi pozíciót azonban az 1800-as évek folyamán fokozatosan elveszítette, sőt az 1900-as évek első felének jelentős részében *de facto* számos részre volt szakadva.⁷

Azonban a nagyhatalmiság visszanyeréséről szóló álmom végül megvalósult. A Deng-érában megindult reformok és átalakulás következtében az elmúlt évek folyamán a Kínai Népköztársaság ismét gazdasági, politikai és katonai nagyhatalommá vált.

Szoros összefüggésben azzal, hogy a „nyitás és reform” megindítását követő három és fél évtizedben a kínai GDP évente átlagosan hozzávetőleg 10%-kal nőtt, mára a kínai gazdaság a világ egyik legnagyobb gazdaságává vált. Nominális GDP alapján számolva a kínai gazdaság jelenleg a világ második legnagyobb gazdasága, közvetlenül az Amerikai Egyesült Államok után következik a sorban. Vásárlóerő-paritáson (*purchasing power parity*) számolva ugyanakkor 2014-ben a kínai gazdaság a világ legnagyobb gazdaságává vált, és megelőzte az Amerikai Egyesült Államok gazdaságát. Kína ma már hozzávetőleg 11,5 billió USD értékű éves GDP-vel rendelkezik. Az utolsó lezárt statisztikai évben, 2017-ben a kínai GDP-nek csak az éves növekménye 8353 milliárd *yuan* volt, ami hozzávetőleg egyenértékű a világ 14. legnagyobb gazdaságával rendelkező Ausztrália teljes 2016-os GDP-jével.

Ugyanakkor Kína ma már a világ legnagyobb exportőre is, nem véletlenül nevezik gyakorta „a világ műhelyének” vagy „a világ gyárának”. Az elmúlt évek során az export tekintetében maga mögött hagyta Japánt, az Amerikai Egyesült Államokat és végül Németországot is, így a világ legnagyobb exportőrévé vált.

Kína egyúttal a világ legnagyobb kereskedőnemzete is, tehát exportjának és importjának összvolume alapján is viláagső, azaz a világ országai közül Kína bonyolítja a legnagyobb külkereskedelmi forgalmat. Előbb maga mögé utasította Németországot, majd az Amerikai Egyesült Államokat, és ezzel megszerezte az elsőséget. Legnagyobb kereskedelmi partnere az Európai Unió, második és harmadik legnagyobb kereskedelmi partnere pedig az Amerikai Egyesült Államok, illetve az ASEAN-országok csoportja. Ebből jól látható, hogy Kína gazdasági kapcsolatai átszövik az egész világot, a kínai gazdaságot egyszerre fűzik szoros szálak Európához, az Amerikai Egyesült Államokhoz és az ázsiai régióhoz.

A fentiekén túl a Kínai Népköztársaság a világ legnagyobb piaca, közel 1,4 milliárd fogyasztóval. Ráadásul olyan piaccal rendelkezik, ahol a fogyasztók vásárlóereje és fogyasztása rendkívül dinamikus növekszik. Nem véletlen, hogy Kínában kiélezett piaci verseny folyik az egyre erősödő és sokasodó belföldi vállalatok és a tömegével betelepülő külföldi vállalatok részvételével.

⁷ MADDISON 2007, 43–49., 157.

Emellett a Kínai Népköztársaság rendelkezik a világ legnagyobb valutatartalékával. Ez a valutatartalék manapság 3 billió USD körül mozog. Ehhez fontos hozzátenni, hogy Kínában több mint 5 billió USD értékű éves hazai megtakarítás képződik. Nem véletlen, hogy a Kínai Népköztársaság 1,8 billió USD értékben a világ más országainak nettó hitelezője.

Mindeközben Kína a világ egyik legnagyobb tőkevonzó képességgel rendelkező országa. A közvetlen külföldi befektetések, vagyis az FDI (*Foreign Direct Investment*) éves beáramlása tekintetében évről évre az első között végez a nemzetgazdaságok kompetíciójában.

Kína ugyanakkor nem csupán felszívja a világgazdaságban mozgó tőkét, hanem maga is rengeteg tőkét helyez ki a világgazdasági térbe. Az elmúlt évek folyamán Kína a világ egyik legnagyobb globális befektetőjévé, a világgazdaság egyik legfontosabb tőkeforrásává vált. A kifelé irányuló közvetlen befektetések, vagyis az ODI (*Outward Direct Investment*) éves kiáramlása tekintetében Kína ma már a harmadik helyen áll a világranglistán, kizárólag az Amerikai Egyesült Államok és Japán előzi meg.

Fontos megemlíteni azt is, hogy Kína egyidejűleg a világ legnagyobb energiafelhasználója és a világ legnagyobb energiatermelője, mindebből fakadóan rendkívül nagy hatást gyakorol az energiahordozók piaci árának alakulására is.

Mindeközben a Kínai Népköztársaság tagja és aktív szereplője számos fontos nemzetközi szervezetnek és multilaterális fórumnak, és ezeken keresztül is komoly politikai befolyást gyakorol a globális térben. Mindenekelőtt szükséges hangsúlyozni, hogy Kína az ENSZ Biztonsági Tanács öt állandó tagjának egyike. Ez önmagában is egyértelművé teszi, hogy megkerülhetetlen szereplője a nemzetközi térnek, és rendkívül jelentős globális politikai hatóerővel rendelkezik. Tagja az APEC-nek (Asia-Pacific Economic Cooperation; Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés), a Sanghaji Együttműködési Szervezetnek, a G20-országoknak, a BRICS-csoportnak. A Nemzetközi Valutaalapban (IMF) jelenleg a harmadik legnagyobb szavazati súllyal rendelkező ország. Hosszas erőfeszítéseket követően elérte, hogy 2001 decemberében a WTO (World Trade Organization; Kereskedelmi Világszervezet) tagjává váljon, ezzel a korábbinál lényegesen nagyobb és egyszerűbb hozzáférést kapott a tagországok piacaihoz. (Csatlakozását 16 éven át tartó tárgyalássorozat előzte meg, ez volt a leghosszabb tárgyalássorozat a WTO és elődje, a GATT addigi történetében.) Külön figyelmet érdemel, hogy Kína és a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségéhez (ASEAN) tartozó országok részvételével 2010. január 1-jén létrejött az ACFTA, vagyis az ASEAN-China Free Trade Area (ASEAN–Kína Szabadkereskedelmi Zóna), amely a lakosság számát tekintve (kb. 2 milliárd fő) a világ legnagyobb szabadkereskedelmi zónája.⁸ Kína számos multilaterális regionális fórumot, együttműködést is létrehozott, ilyen például a Kína–Afrika Együttműködési Fórum⁹ (*Zhong Fei Hezuo Luntan* 中非合作论坛; Forum on China–Africa Cooperation; FOCAC), a Kína – Arab Államok Együttműködési Fórum¹⁰ (*Zhong A Hezuo Luntan* 中阿合作论坛; China – Arab States Cooperation Forum), a Kína – Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége Fórum (*Zhongguo – Lagongti Luntan* 中国—拉共体论坛; China – CELAC Forum), de ilyen például a térségünkre fókuszáló Kína – Közép- és Kelet-európai Országok Együttműködése (*Zhongguo – Zhongdongou Guojia Hezuo* 中国 — 中

⁸ CHENG 2016, 146.

⁹ LIU 2014, 326–327.

¹⁰ JALAL 2014, 199–221.

东欧国家合作; Cooperation Between China and Central and Eastern European Countries; vagy más néven: 16 + 1) elnevezésű együttműködési platform is.

A Kínai Népköztársaság egyben katonai nagyhatalom is. A világ legnagyobb létszámú hadseregével rendelkezik, amelynek aktív állománya hozzávetőleg 2 millió fő. Katonai potenciálját rendkívül dinamikusan fejleszti, katonai célú költségvetését az elmúlt években folyamatosan növelte, az utóbbi három évtized során többnyire évi 10% feletti mértékben. Jelenleg a világ második legnagyobb katonai célú költségvetésével rendelkezik, kizárólag az Amerikai Egyesült Államok előzi meg ezen a téren. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy Kína a világ egyik legjelentősebb nukleáris arzenálját birtokolja.

A világ legnagyobb népességgel rendelkező országa tehát az elmúlt évek során gazdasági, politikai és katonai nagyhatalommá vált. Ez a folyamat pedig felerősítette Kína azon igényét, hogy a Kína által kevésbé befolyásolt világrend fokozatosan alakuljon át egy új típusú világrenddé: egy Kína által jelentősen befolyásolt vagy Kína által dominált világrenddé.

Nemzetközi befolyásszerzés a konfrontáció kerülésével – a „kétvágányos” külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer és a „kétvágányos” nemzetközi rendszer

Csakhogy az új típusú világrend kiépítése nem jelentett és még ma sem jelent Kína számára egyszerű feladatot.

Először is a kínai belpolitikában, kormányzásban, jogrendszerben megjelenülő értékrend sok esetben szöges ellentétben áll a Kína nagyhatalommá válását közvetlenül megelőzően fennálló nemzetközi rendszer domináns szereplőinek – elsősorban, de nem kizárólagosan a Nyugat országainak (Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió tagállamai) – értékrendjével. Ez az értékrendi különbség időről időre markánsan kidomborodik. Nagyon látványos és máig ható értékrendütközés következett be például 1989-ben a Tiananmen téren zajló tömegmegmozdulás erőszakos felszámolásakor, illetve a megmozdulást követő megtorlások, bírósági ítéletek miatt. De az értékrendek ütközésére számos példát hozhatnánk a későbbi időszakból is (beleértve napjainkat). Könnyen belátható az is, hogy az 1989 előtti bipoláris világrend idején a Szovjetunió által irányított szocialista táborral szemben álló országok lakossága éppúgy, mint a volt szocialista országok lakossága, túlnyomórészt nem látná szívesen, hogy egy magát szocialistának valló ország új világrendet építsen ki.

Másodszor, a Kínán kívüli világhoz tartozó országok egy jelentős része *potenciális katonai fenyegetést* lát a Kínai Népköztársaságban, lehetségesnek tartja, hogy Kína saját érdekeinek érvényesítése érdekében a jövőben akár fegyvereinek használatától sem fog tartózkodni.

Harmadszor, számos országban (köztük kiemelten a Kína nagyhatalommá válását közvetlenül megelőzően fennálló nemzetközi rendszert leginkább domináló országokban) a társadalom meghatározó szereplőinek jelentős része vélekedik úgy, hogy *Kína érdekei számos területen ütköznek saját országuk érdekeivel*, ezért országuk számára nem előnyös, ha Kína nemzetközi befolyása tovább fokozódik.

Kína nemzetközi befolyásának növekedését tehát számos tényező akadályozza, hátráltatja. Ebből fakadóan, ha Kína növelni szeretné befolyását a nemzetközi térben, akkor egyrészt arra kell törekednie, hogy *a már meglévő akadályokat elhárítsa, a kialakult konfliktusokat kezelje*, másrészt arra, hogy *elkerülje a további konfrontálódást* a fennálló nemzetközi rendszer domináns szereplőivel.

Ezek után korántsem meglepő, hogy a Kínai Népköztársaság külpolitikai retorikája és nemzetközi (politikai, gazdasági, biztonság- és védelempolitikai) tevékenysége által együttesen alkotott kontextus elemzése, tanulmányozása révén kirajzolódnak a kínai külpolitikát alapvetően meghatározó alábbi koncepciók:

1. Kína úgy képes a leghatékonyabban érvényesíteni érdekeit a nemzetközi térben, ha „kétvágányos” külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszert alkalmaz.
2. A Kína által kevésbé befolyásolt világrendből a Kína által jelentősen befolyásolt vagy Kína által dominált világrendbe való átmenet úgy valószínűsíthető meg a leghatékonyabb módon, ha a kínai gazdasági és belpolitikai reformok jól bevált receptjét követve Kína „kétvágányos” nemzetközi rendszer kiépítésére törekszik.

A „kétvágányos” külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer lényege a következő:

1. Annak érdekében, hogy Kína minél hatékonyabban érvényesítse érdekeit, érje el céljait a nemzetközi térben anélkül, hogy számottevően konfrontálódna a fennálló nemzetközi rendszer domináns szereplőivel, a kínai külpolitikának kettős, publikus és nem vagy kevésbé publikus (például *low profile*) elemekből konstruálódó cél-, érték-, érdek- és eszközrendszert szükséges alkalmaznia.
2. A külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer nonkonfrontatív elemei (tehát amelyek nem sodorják Kínát konfliktusba a fennálló nemzetközi rendszer domináns szereplőivel)¹¹ a publikus körbe tartoznak, míg konfrontatív elemei (tehát amelyek Kínát konfliktusba sodornak a fennálló nemzetközi rendszer domináns szereplőivel) a nem vagy kevésbé publikus kör részét képezik.
3. A külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer nem vagy kevésbé publikus elemei bizonyos feltételek fennállása esetén (például a publikussá válás már nem okoz számottevő konfrontációt, vagy a publikussá válás miatti konfrontáció már Kína számára kezelhető nagyságrendű) sorolhatók át a publikus körbe. Cél ugyanakkor, hogy egy fokozatos és rendkívül türelmesen végrehajtott (akár évtizedeken át tartó) átmenet folyamán a nem vagy kevésbé publikus elemek minél nagyobb része átsorolódjon a publikus körbe.
4. Bizonyos körülmények fennállása esetén (például Kína alapvető nemzeti érdekeit fenyegető veszély) ugyanakkor lehetséges vagy szükséges egyes nem vagy kevésbé publikus elemek publikus körbe való idő előtti átsorolása.

Ez a „kétvágányos” külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer voltaképpen azon a külpolitikai koncepción alapszik, amelynek lényegét Deng Xiaoping ezekkel a szavakkal összegezte: „rejtjük el ragyogásunkat, és burkolózzunk homályba” (*tao guang yang hui* 韬光养晦).¹²

¹¹ Értem ez alatt a lehetséges konfliktusok széles spektrumát, az értékrendi konfliktustól a katonai konfliktusig.

¹² A „rejtjük el ragyogásunkat, és burkolózzunk homályba” politikáról lásd: ZHENG 2008, 16–23.

Ezen „kétvágányos” külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer egyik fő célja a „kétvágányos” nemzetközi rendszer kiépítése, és azon keresztül egy új, Kína által jelentősen befolyásolt vagy Kína által dominált világrendbe való átmenet. A „kétvágányos” nemzetközi rendszer lényege az alábbiakban foglalható össze:

- a) Kína (a nemzetközi katonai szervezetek kivételével) támogatja a jelenlegi nemzetközi rendszer fennállását és működését, annak aktív, megbecsült és lehetőleg egyre befolyásosabb szereplője kíván lenni, miközben igyekszik a fennálló rendszeren belül számára kedvező reformokat kiharcolni.
- b) Ezzel egyidejűleg hozzákezd egy általa dominált, a korábbival párhuzamosan létező nemzetközi intézményrendszer, gazdasági, politikai, katonai együttműködési rendszer kialakításához, amely a jövőben képes lehet zökkenőmentesen leváltani, helyettesíteni a korábbi rendszert. Elsősorban a fennálló rendszer azon elemeivel igyekszik párhuzamosságot kiépíteni, amelyek a Kína számára ideális mértékű befolyást nem garantálják.

A „kétvágányos” nemzetközi rendszer kiépítésére való törekvés voltaképpen nem más, mint az a külpolitikai cél, amelyet a kínai külpolitika alakítói ma úgy fogalmaznak meg: „a globális kormányzás rendszerének átalakítása” (*quanqiu zhili tixi biange* 全球治理体系变革).¹³

A Kínai Népköztársaság mai külpolitikája (beleértve a retorikát és a tényleges nemzetközi aktivitást) a „kétvágányos” külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer, valamint a „kétvágányos” nemzetközi rendszer kiépítésére való törekvés politikájának ismeretében válik értelmezhetővé.

A mai kínai külpolitika lényegi elemei

„Kínai fenyegetés”-elmélet versus „Kína békés fejlődése”-elmélet

A Kínán kívüli világban létezik egy széles körben osztott nézet, amelyet gyakorta úgy nevezünk: „kínai fenyegetés”-elmélet (*China threat theory*). Ezen elmélet szerint nagy a valószínűsége annak, hogy a Kínai Népköztársaság a jövőben akár katonai erőt is bevet érdekeinek érvényre juttatása érdekében, és potenciális katonai fenyegetést jelent a világ (legalábbis annak vele nem szövetséges része) számára.¹⁴

Mint fentebb említettük, az a tény, hogy számos ország úgy tekint Kínára, mint katonai biztonságát veszélyeztető országra, Kína nemzetközi befolyásának növekedését, érdekérvényesítő képességét jelentős mértékben korlátozza. Ebből következően Kína igyekszik eloszlatni az általa jelentett katonai fenyegetéssel kapcsolatos félelmeket, igyekszik cáfolni és eliminálni a „kínai fenyegetés”-elméletet. Ebből a célból a 2000-es évek első felében kidolgozott és 2003 óta rendkívül nagy erővel propagál egy ellenelméletet, amely először a „Kína békés felemelkedése” (*Zhongguo de heping jueqi* 中国的和平崛起; *China's Peaceful Rise*) nevet kapta, majd nem sokkal később, attól tartva, hogy a „felemelkedés” (*jueqi* 崛起) szó egyesekben félelmet kelthet, az elmélet hivatalos megnevezését megváltoztatták, és azóta

¹³ A kifejezést lásd például: XI 2017.

¹⁴ BALÁZS 2012, 117.; LANTEIGNE 2016, 5.

„Kína békés fejlődése” (*Zhongguo de heping fazhan* 中国的和平发展; *China's Peaceful Development*) néven hivatkoznak rá. A „Kína békés fejlődése”-elmélet fő konklúziói így foglalhatók össze: Kína más fejlődési utat jár be, mint a világtörténelem más jelentős befolyásra szert tett országai, és Kína soha nem fog letérni a békés útról, Kína békés gazdasági, társadalmi fejlődésre vágyik, és alapvető érdeke, hogy békés nemzetközi környezet vegye körül, mert fejlődése csak így biztosítható, fenntartható. A „Kína békés fejlődése”-elmélet a Kínai Kommunista Párt negyedik vezetői generációja idején, vagyis a Hu Jintao-érában (Hu Csin-tao) Kína külpolitikai kommunikációjának alapvető elemévé vált.¹⁵

A mai kínai külpolitikai retorika lépten-nyomon hangsúlyozza, hogy Kína nem veszélyt jelent a világ békéjére és a nemzetközi rendre, hanem éppen hogy „a világ békéjének építője” (*shijie heping de jianshezhe* 世界和平的建设者)¹⁶ és a „nemzetközi rend védelmezője” (*guoji zhixu de weihuzhe* 国际秩序的维护者),¹⁷ aki „harmonikus világot” (*hexie shijie* 和谐世界)¹⁸ szeretne.

Az értéksemlegesség fontosságának hangsúlyozása a külpolitikában

Mint fentebb említettük, a Kínai Népköztársaság külpolitikai mozgásterét, érdekérvényesítő képességét, befolyásának növekedését az is jelentősen korlátozza, hogy a kínai belpolitikában, kormányzásban, jogrendszerben megjelenő értékrend sok esetben szöges ellentétben áll a Kína nagyhatalommá válását közvetlenül megelőzően fennálló nemzetközi rendszer domináns szereplőinek értékrendjével. E probléma kezelése érdekében a kínai külpolitika prioritásai közé tartozik az értéksemlegesség fontosságának hangsúlyozása, annak hirdetése, hogy Kína a nemzetközi kapcsolatok területén értéksemleges, elfogadja más országok eltérő értékrendjét, politikai berendezkedését stb., és ezt várja más országoktól is Kínával szemben.

A kínai külpolitika legfontosabb alapelvei közé tartozik a Kínában „két *chao*” (*liang-chao* 两超) néven emlegetett két szabály.¹⁹ A „két *chao*” kifejezés két kínai szóra utal, a „felülemelkedés” (*chaoyue* 超越) és a „pártatlanság” (*chaotuo* 超脱) szavakra, amelyek egyaránt a *chao* szótaggal kezdődnek. A „két *chao*” szabály lényege a következő:

1. Nemzetközi kapcsolataiban Kína fontosnak tartja az ideológiai különbségeken való „felülemelkedést” (*chaoyue* 超越). Az ideológiai, gondolkodásbeli eltéréseknek nem szabad befolyásolniuk Kína és a világ más országai közötti viszonyt, együttműködéseket.
2. Azokban a kérdésekben, amelyek nincsenek közvetlen hatással Kína érdekeinek érvényesülésére, Kína pártatlan (*chaotuo* 超脱) marad, kerüli az állásfoglalást. (Ez az oka annak is, hogy Kína hivatalosan igen ritkán fejt ki véleményét még a világsajtó érdeklődésének homlokterében álló nemzetközi konfliktusokról is, ha feltétlenül szükséges nyilatkoznia, akkor pedig rendszerint elfogulatlan, nem áll egyik fél oldalára sem, és a békés rendezés fontosságára hívja fel a felek figyelmét.)

¹⁵ ZHENG 2008, 23–31.; GXB 2011; BALÁZS 2012, 117–123.; LANTEIGNE 2016, 18., 35–39.; CHENG 2016, 141–143.

¹⁶ Xi 2017.

¹⁷ Xi 2017.

¹⁸ ZHENG 2008, 27–31.; CHENG 2016, 141–143.

¹⁹ ZHENG 2008, 18.; DCCBW 2009, 320.

A kínai külpolitikai retorika gyakran hangoztatja azt is, hogy Kína számára fontos a „harmonia a különbözőségek ellenére” (*he er bu tong* 和而不同),²⁰ azaz Kína fontosnak tartja, hogy a világ országai eltérő kultúrájuk, értékrendjük, politikai berendezkedésük ellenére is egymással harmóniában létezzenek,²¹ illetve hogy „a különbségek megőrzésével egyidejűleg keresni kell azt, hogy mi a közös” (*qiu tong cun yi* 求同存异).²²

A közös érdekek hangsúlyozása

Korábban kitértünk arra is, hogy Kína nemzetközi mozgásterét az is szűkíti, befolyásának növekedését az is gátolja, hogy számos országban (köztük kiemelten a Kína nagyhatalommal válását közvetlenül megelőzően fennálló nemzetközi rendszer legbefolyásosabb országaiban) a társadalom meghatározó szereplőinek jelentős része vélekedik úgy, hogy *Kína érdekei számos területen ütköznek saját országuk érdekeivel*. Nem véletlen, hogy a kínai külpolitika e probléma elhárítását, az általa okozott károk minimalizálását, illetve az ilyen típusú szemléletmód megváltoztatását is egyik elsődleges feladatának tekinti.

Ez az oka annak, hogy az alábbi üzenetek a kínai külpolitikai kommunikáció alapvető elemei, szinte kötelezően hangsúlyozandó témái közé tartoznak:

- Kína „kölcsonösen hasznos, win-win” (*huli gongying* 互利共赢)²³ együttműködéseket folytat a világ országaival.
- Kína „a saját fejlődése által gyorsítja régiója és a világ közös fejlődését” (*yi zhide fazhan cujin diqu he shijie gongtong fazhan* 以自己的发展促进地区和世界共同发展).²⁴
- Kína „saját fejlődésének megvalósítása során tekintettel van partnerei, különösen a fejlődő országok jogos érdekeire is” (*zai shixian benguo fazhan de tongshi jiangu duifang tiebie shi fazhanzhong guojia de zhengdang guanqie* 在实现本国发展的同时兼顾对方特别是发展中国家的正当关切).²⁵
- Kína semmilyen szín alatt nem tesz olyat, hogy „mások kárán húz hasznót” (*sun ren li ji* 损人利己).²⁶
- Kína és azok az országok, amelyekkel együttműködik, egy „érdekközösségbe” (*liyi gongtongti* 利益共同体),²⁷ sőt egy „sorsközösségbe” (*mingyun gongtongti* 命运共同体)²⁸ tartoznak. Kína voltaképpen „az emberiség sorközösségét építi” (*goujian renlei mingyun gongtongti* 构建人类命运共同体).²⁹

²⁰ Xi 2017.

²¹ Megjegyzendő, hogy a *he er bu tong* 和而不同 kifejezés Konfuciusz egyik mondásából származik, ugyanakkor ő más kontextusban és más értelemben használta ezeket a szavakat. A kínai külpolitikai retorika kontextusában azonban az ismertetett jelentést hordozza a kifejezés.

²² ZHENG 2008, 29–30.

²³ GFG–WB–SB 2015, 211.; Xi 2017.

²⁴ ZRGWB.

²⁵ ZRGWB.

²⁶ ZRGWB.

²⁷ GFG–WB–SB 2015, 212.

²⁸ GFG–WB–SB 2015, 212.; Xi 2017.

²⁹ Xi 2017.

A békés egymás mellett élés öt alapelve

A mai kínai külpolitikának továbbra is az alappillérei közé tartozik az az évtizedekkel korábban kialakított, nagy múltú elvrendszer, amely „a békés egymás mellett élés öt alapelve” (kínai neve: *heping gongchu wuxiang yuanze* 和平共处五项原则; gyakran emlegetik még indiai nevén: *panchsheel* vagy *panca sila*) nevet kapta. Zhou Enlai (Csou En-laj) 周恩来 kínai miniszterelnök és Jawaharlal Nehru indiai miniszterelnök 1954-ben írta alá azt a dokumentumot, amelyben Zhou Enlai kezdeményezésére lefektették a békés egymás mellett élés öt alapelvét. Ez az öt alapelv máig a kínai külpolitika legfontosabb alapelvei közé tartozik. A békés egymás mellett élés öt alapelve az alábbiakat foglalja magában:³⁰

1. Egymás területi integritásának és szuverenitásának kölcsönös tiszteletben tartása.
2. Tartózkodás az agressziótól.
3. A belügyekbe való be nem avatkozás.
4. Egyenlőség és kölcsönös hasznosság.
5. Békés egymás mellett élés.

A „négy ne” politikája

A Kínai Népköztársaság „kétvágányos” külpolitikai cél-, eszköz-, érdek- és értékrendszerének mind a mai napig alapvető fontosságú része a „négy ne” (*si bu* 四不 vagy *si ge bu* 四个不) politikája, amely még a Deng-érában alakult ki. Elvrendszere kitűnően szemlélteti a „kétvágányos” kínai külpolitika működését és egyes sajátosságait. A „négy ne” politikájának alapelvei a következők:

- „Ne legyünk zászlóvivők” (*bu kang qi* 不扛旗)³¹ – vagyis: „ne legyünk valamely ideológia szószólói és terjesztői”. Ez az elv azt hivatott kifejezni, hogy Kína olyan ország, amely nem kívánja más országokkal átvettetni, azokra ráerőltetni saját értékrendjét, elveit, politikai nézeteit és berendezkedését. Fontos észrevenni, hogy ezzel Kína saját magát a világtörténelem számos nagyhatalmával szemben, így az egykori Szovjetunióval és a jelenkori Amerikai Egyesült Államokkal szemben is pozicionálja. Ezen alapelv hangsúlyozásával Kína olyan alternatív nagyhatalomként jelenik meg a világ országai előtt, amely nem várja el tőlük saját értékrendjének, elveinek, politikai nézeteinek és berendezkedésének átvételét. Ez a külpolitikai retorika egyrészt segít Kína számára *elkerülni az értékrendi konfrontálódást* más országokkal, másrészt a Kína nagyhatalommá válása előtti világrend domináns országainak értékrendjét nem osztó országok számára *vonzó nagyhatalmi alternatívát kínál*.
- „Ne legyünk a fej” (*bu dang tou* 不当头)³² – vagyis: „ne legyünk vezetők”. A kínai külpolitikai retorikának ez az eleme azt hivatott hirdetni, hogy Kína nem akar semmilyen országcsoporthoz élni, nem kíván semmilyen hatalmi blokk vezetőjévé válni. Ezzel ismételten megkülönbözteti magát mind a volt Szovjetuniótól, mind az Amerikai Egyesült Államoktól, és olyan alternatív nagyhatalomként jeleníti meg

³⁰ ZHENG 2008, 12., 19.; GFG–WB–SB 2015, 211.; LANTEIGNE 2016, 9.

³¹ ZHENG 2008, 18–19.; NIU 2010, 254.

³² ZHENG 2008, 18–19.; NIU 2010, 254.

önmagát, amely minden vele együttműködő országgal egyenrangú félként kooperál (*pingdeng hezuo* 平等合作). Ezzel a külpolitikai kommunikációval ismét kettős haszonra tesz szert: egyrészt *kerüli a konfrontációt* mindazokkal, akik nem látnák szívesen Kínát egy országcsoport, egy hatalmi blokk élén, másrészt számos ország számára *vonzó nagyhatalmi alternatívát kínál*.

- „Ne konfrontálódjunk” (*bu duikang* 不对抗)³³ – explicit kifejtése annak, hogy a kínai külpolitika alapelvei közé tartozik a konfrontáció kerülése.
- „Ne szerezzünk magunknak ellenségeket” (*bu shu di* 不树敌)³⁴ – a kínai külpolitikának úgy kell működnie, hogy lehetőleg egyetlen országot se állítson szembe Kínával.

Mint a fentiekből kitűnik, a „négy ne”-politika mind a négy alapelvének egyik fő célja a világ országaival való konfrontálódás elkerülése, és ezzel Kína nemzetközi mozgásterének szélesítése, érdekérvényesítő képességének fokozása, befolyásának növelése.

Gyakran hangoztatott alapelvek

A kínai külpolitika gyakran hangoztatott alapelvei közé tartozik, hogy a Kínai Népköztársaság *elutasítja a katonai szövetségekben való részvételt* (*bu jiemeng* 不结盟).³⁵ Ez egyértelműen nonkonfrontatív külpolitikai retorikának tekinthető, és valóban igaz az, hogy a Kínai Népköztársaság nem tagja olyan multilaterális katonai szervezetnek, mint például a NATO vagy korábban a Varsói Szerződés volt. Ugyanakkor fontos látni, hogy Kína ezzel egyidejűleg *bilaterális szinten* építi katonai szövetségeit, számos országgal folytat szoros katonai együttműködést. Kína fontos katonai partnerei közé tartozik Oroszország, Észak-Korea, Irán, Pakisztán, és még hosszan folytathatnánk a sort, de már ez a néhány példa is jól mutatja, hogy Kína partnerei között komoly katonai potenciállal rendelkező országok vannak. Kínának számos országgal van katonai együttműködést érintő bilaterális szerződése, beleértve Oroszországot és Észak-Koreát is. A Kína és Észak-Korea között 1961-ben létrejött, Zhou Enlai és Kim Ir-szen által aláírt *A Kínai Népköztársaság és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság Baráti Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződése* (*Zhonghua Renmin Gongheguo he Chaoxian Minzhuzhuyi Renmin Gongheguo Youhao Hezuo Huzhu Tiaoyue* 中华人民共和国和朝鲜民主主义人民共和国友好合作互助条约) című bilaterális egyezményben mindkét fél kötelezettséget vállalt arra, hogy katonai segítséget nyújt a másiknak, ha azt bármely ország részéről fegyveres támadás éri. A szerződés második cikkelye így szól:

„A szerződő felek garantálják, hogy minden eszközzel igyekeznek megakadályozni, hogy bármely ország bármely szerződő fél ellen agressziót kövessen el. Amennyiben

³³ ZHENG 2008, 18.

³⁴ ZHENG 2008, 18.

³⁵ LI 2006, 150.; ZHENG 2008, 13.; LANTEIGNE 2016, 9.

³⁶ YHHT 1961.

valamely szerződő felet bármely ország vagy országcsoport részéről fegyveres támadás éri, és emiatt hadiállapot áll be, a másik szerződő félnek kötelessége haladéktalanul minden erejével katonai és egyéb támogatást biztosítani számára.”

A kínai külpolitikai retorika gyakran visszatérő fordulata az is, hogy Kína „ellenzi a hegemóniát” (*fandui baquanzhuyi* 反对霸权主义) vagy „ellenzi a hegemonia minden formáját” (*fandui renhe xingshide baquanzhuyi* 反对任何形式的霸权主义).³⁷ Ezt a fordulatot még a hidegháború időszakából örökölte a kínai külpolitikai retorika, manapság elsősorban az Amerikai Egyesült Államokkal összefüggésben szokták használni. Ezenfelül Kína gyakorta hangsúlyozza, hogy Kína „soha nem válik hegemónná” (*yongyuan bu cheng ba* 永远不称霸).³⁸

Ugyancsak fontos külpolitikai alapelv, hogy Kína elutasítja a „hatalmi politizálást” (*fandui qiangquan zhengzhi* 反对强权政治),³⁹ tehát megengedhetetlennek tartja, hogy egy ország erőszakkal, fegyverei erejével kényszerítse rá akaratát egy másik országra.

A kínai külpolitika gyakran hangoztatott alapelve továbbá, hogy Kína „nem vesz részt fegyverkezési versenyben” (*bu gao junbei jingsai* 不搞军备竞赛).⁴⁰ Tény, hogy a korábban elmondottak miatt Kína érdekeivel ellentétes az, ha a világ gyors ütemben fegyverkező, katonai fenyegetést jelentő országnak látja. Ezért bár a világ egyik legjelentősebb nukleáris arzenálját birtokolja, bár látványos haditechnikai fejlesztéseket hajt végre (például repülőgép-hordozó anyahajó beszerzése és építése, saját gyártású lopakodó vadászgépek fejlesztése), bár a világ második legnagyobb katonai költségvetésével rendelkezik, bár védelmi célú kiadásait rendkívül dinamikusan növeli, ennek ellenére Kína komoly energiát fordít arra, hogy meggyőzze a világot arról, hogy „nem vesz részt fegyverkezési versenyben”.

Kína alapvető nemzeti érdekei

A külpolitikát természetesen meghatározza, hogy mit tekint egy ország alapvető nemzeti érdekeinek. A Kínai Népköztársaság 2011-ben egy hivatalos dokumentumban⁴¹ az alábbiakat jelölte meg „alapvető nemzeti érdekeként” (*hexin liyi* 核心利益):

- Az ország szuverenitása.
- Az ország biztonsága.
- Az ország területi integritása.
- Az ország egyesítése.⁴²
- Az alkotmányban rögzített államberendezkedés és politikai rendszer stabilitása.
- A gazdaság és a társadalom fenntartható fejlődése.

³⁷ LI 2006, 151.; ZHENG 2008, 12., 25.; LANTEIGNE 2016, 9.

³⁸ ZHENG 2008, 17., 19., 23., 25.

³⁹ ZHENG 2008, 23., 25.; LANTEIGNE 2016, 9.

⁴⁰ ZHENG 2008, 25.; LANTEIGNE 2016, 9.

⁴¹ GXB 2011.

⁴² Értsd: Tajvan egyesülése a szárazföldi Kínával.

Az „egy Kína” elv

Az „egy Kína” elv (*yige Zhongguo yuanze* 一个中国原则) lényege,⁴³ hogy a világon csak egyetlen Kína létezik, ennek az egyetlen Kínának egyaránt része Tajvan és a szárazföldi Kína, és e kettőnek egyetlen hivatalos kormánya van, ez pedig nem más, mint a pekingi kormány. A Kínai Népköztársaság a más országokkal történő diplomáciai kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás alapjának tekinti az „egy Kína” elvet. Másként fogalmazva: nem létesít diplomáciai kapcsolatot, illetve megszakítja diplomáciai kapcsolatait azokkal az országokkal, amelyek nem fogadják el az „egy Kína” elvet. Az „egy Kína” elvet ma már a világ országainak túlnyomó része (köztük például az Amerikai Egyesült Államok, Németország vagy Magyarország) deklaráltan elfogadja.

A kínai külpolitika prioritásai

A mai kínai külpolitika egyik prioritása a szomszédos országokhoz (*lin guo* 邻国) fűződő viszony fejlesztése, ápolása.⁴⁴ A Kínai Népköztársaság a világ egyik legnagyobb kiterjedésű országa, a világ leghosszabb szárazföldi határvonalával rendelkezik, 14 országgal van közös szárazföldi határa. Közülük több országgal szárazföldi határvonalat érintő, a mai napig fennálló határvitája van, arról nem is beszélve, hogy számos tengeri terület hovatarozása miatt több tengeri szomszédjával is vitában áll. Ugyanakkor szárazföldi határaival kapcsolatos vitáit az utóbbi évtizedekben legtöbb szomszédjával már rendezte. A határárkérdések megoldása, a velük összefüggő viták lezárása fontos Kína számára, többnyire bilaterális szerződések keretében igyekszik rendezni ezeket az ügyeket. A vele szomszédos országokkal Kína igyekszik szoros kapcsolatot fenntartani, intenzív gazdasági-kereskedelmi tevékenységet bonyolítani, és lehetőleg jószomszédi viszonyt ápolni.

A kínai külpolitika másik prioritását a „nagy országokhoz” (*da guo* 大国) fűződő kapcsolatok fejlesztése, ápolása jelenti. A kínai külpolitika a „nagy országok” kategóriába saját magát, illetve az alábbiakat sorolja: Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és az Európai Unió (annak ellenére, hogy az utóbbi nem ország, ez a besorolás így kezeli). Kína számára ez a két ország és az Európai Unió rendkívül fontos. Nem csupán azért, mert mindhárom a jelenlegi világrend meghatározó szereplője, hanem egyebek mellett azért is, mert az Európai Unió Kína legnagyobb kereskedelmi partnere, az Amerikai Egyesült Államok Kína második legnagyobb kereskedelmi partnere, Oroszország pedig Kína legfontosabb stratégiai partnere. A mai kínai külpolitika azt hangsúlyozza, hogy Kína és a „nagy országok” között „új típusú nagy ország relációnak” (*xinxing daguo guanxi* 新型大国关系) kell létrejönnie. Az „új típusú nagy ország relációt” a következők jellemzik: a konfliktusok kerülése (*bu chongtu* 不冲突), a konfrontáció kerülése (*bu duikang* 不对抗), a kölcsönös tisztelet (*xianghu zunzhong* 相互尊重), az együttműködés (*hezuo* 合作) és a nyertes-nyertes (*gongying* 共赢) viszony.⁴⁵ Kínai értékelések szerint Kína és Oroszország kapcsolata példája annak, hogy miként lehet kialakítani az „új típusú nagy ország relációt”.

⁴³ GXB 2000.

⁴⁴ YANG 2014, 11–12.

⁴⁵ TAN 2015, 1–3.

A kínai külpolitika prioritásai közé tartozik továbbá a fejlődő országokhoz fűződő viszony fejlesztése.⁴⁶ Ezen prioritásnak komoly tradíciói vannak. Gondoljunk csak arra, hogy az 1960-as évek bipoláris világrendjének keretrendszerében, amikor Kína egyszerre állt szemben a Szovjetunió vezette szocialista táborral (amelyet revizionistának bélyegzett) és az Amerikai Egyesült Államok szövetségi rendszeréhez tartozó országokkal (amelyeket imperialistának tekintett), Peking arra törekedett, hogy az akkori világrendet tripolarizálja, mégpedig oly módon, hogy a harmadik világ országaiból szervez saját szövetségesi rendszert, és e tábor vezetőjeként, harmadik nagyhatalomként rajzolja át a korabeli világrendet. Ez a törekvése akkoriban nem válhatott valóra, elsősorban azért, mert Kína akkoriban nem rendelkezett az ehhez szükséges gazdasági fundamentumokkal. Ma a fejlődő országokban Kína több okból is komoly lehetőségeket lát. Egyrészt fontos politikai szövetségesei, partnerei vannak a fejlődő országok között. Számos mérőszám alapján Kína maga is még mindig a fejlődő országok közé tartozik, így Kínának és más fejlődő országoknak meglehetősen sok közös vagy hasonló problémával kell szembenézniük. Ráadásul mivel számos fejlődő ország politikai értékrendje, nézetei, alapelvei, Kínához hasonlóan, meglehetősen eltérnek a Kína nagyhatalommá válását közvetlenül megelőző világrend domináns szereplőitől (döntően az Amerikai Egyesült Államokétól), ezért Kína és egyes fejlődő országok között viszonylag könnyű politikai konszenzusokat és szövetséget kialakítani. Másrészt Kína komoly gazdasági, kereskedelmi potenciált lát a fejlődő országokkal való együttműködésben.

A mai kínai külpolitika alapvető törekvései közé tartozik az ország multilaterális diplomáciájának további fejlesztése. A Kínai Népköztársaság évtizedeken keresztül idegenkedett a multilaterális diplomáciától, sokáig az „imperializmus” eszközének tekintette azt. Az 1990-es évek vége, 2000-es évek eleje döntő fordulatot hozott ezen a téren. Ettől kezdve ugyanis Kína multilaterális diplomáciája rendkívül intenzív és látványos fejlődésnek indult. Kína ma már egyrészt aktívan részt vesz a multilaterális szervezetek munkájában, másrészt maga is szervez multilaterális együttműködési szervezeteket, fórumokat, mechanizmusokat. Ezek közül ki kell emelnünk a Kína-központú multilaterális együttműködéseket, mint amilyen például a fentebb már említett Kína–Afrika Együttműködési Fórum, Kína – Arab Államok Együttműködési Fórum, Kína – Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége Fórum vagy a Kína – Közép- és Kelet-európai Országok Együttműködése. Kína ezeken a multilaterális együttműködéseken keresztül rendkívül hatékonyan képes erősíteni nemzetközi befolyását.⁴⁷

A Kínai Népköztársaság külpolitikájának két további prioritása a külföldi segélyezés fejlesztése, illetve a külföldön élő kínaiak érdekeinek védelme. Ez utóbbi azért is különösen figyelemreméltó, mert ma már a világ számos országában él jelentős létszámú kínai közösség.

Végül, de korántsem utolsósorban a kínai külpolitika prioritásai közé tartozik az úgynevezett Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés sikerre vitele. Ezzel a prioritással az alábbiakban kiemelten foglalkozunk.

⁴⁶ ZHENG 2008, 191–229.; YANG 2014, 12–13.

⁴⁷ ZHENG 2008, 231–275.; LEHOCZKI 2012, 49–68.; CHENG 2016, 143–149.

Az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés

A mai kínai külpolitika egyik kiemelt törekvése, hogy minél több országot és minél nagyobb mélységben vonjon be az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés (kínaiul: *yi dai yi lu* 一带一路; korábbi angol elnevezése: One Belt One Road; jelenlegi hivatalos angol elnevezése: The Belt and Road Initiative, BRI) keretében történő együttműködésbe. A kínai külpolitikai retorika szerint az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés fő célja, hogy létrejöjjön egy Selyemút Gazdasági Övezet (*Sichou zhi lu jingjidai* 丝绸之路经济带) és egy 21. Századi Tengeri Selyemút (*21 shiji haishang sichou zhi lu* 21世纪海上丝绸之路), amely „nemzetközi gazdasági együttműködési folyosókkal” (*guoji jingji hezuo zoulang* 国际经济合作走廊) hálózza be az ázsiai, európai és afrikai kontinenst, a partjaikhoz vezető tengereket és óceánokat, és Kínát összeköti Európa, Afrika és Ázsia számos területével, továbbá Ausztrália térségével. A kezdeményezés be kívánja vonni az együttműködésbe a délkelet-ázsiai térség országait, Mongóliát, Oroszországot, az arab országokat, Iránt, a kelet-közép-európai országokat és még sok más országot. A Selyemút Gazdasági Övezet létrehozásával kapcsolatos célkitűzést 2013 szeptemberében Kazahsztán fővárosában, míg a 21. Századi Tengeri Selyemút létesítésével kapcsolatos terveket ugyanezen év októberében az indonéz parlamentben fogalmazta meg először Xi Jinping (Hszi Csin-ping), a Kínai Népköztársaság elnöke. Az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezésre sokan egyfajta „kínai Marshall-tervként” tekintenek.⁴⁸

A kínai kezdeményezés megszületésének előzménye, hogy az Obama-adminisztráció idején fontos stratégiai irányváltás történt az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájában. Az Obama-adminisztráció Hillary Clinton külügyminisztersége (*Secretary of State*) idején, 2011-ben meghirdette a *rebalancing* (újraegyensúlyozás) vagy *pivot to Asia* (Ázsia felé fordulás) politikáját, amelynek céljai közé tartozott, hogy az Egyesült Államok az ázsiai és csendes-óceáni térségben jelentősen növelje katonai jelenlétét, erősítse meg már meglévő katonai szövetségeit, és építsen ki továbbiakat, intenzíven fejlessze katonai, politikai, gazdasági, kereskedelmi és civil kapcsolatait a térség országaival, és népszerűsítse körükben az amerikai értékrend fontos elemeit, beleértve az emberi jogok tiszteletben tartásának fontosságát és a demokratikus alapértékeket. A stratégia hangsúlyozta azt is, hogy a Dél-kínai-tenger térségében fontos a szabad hajózás (*freedom of navigation*) védelme, ami Kína számára azt üzentte: az Egyesült Államok vitatja Kína egyes tengeri területiális igényeinek jogosságát.⁴⁹

Ez az amerikai külügyi stratégia súlyosan sértette Kína geostratégiai érdekeit, egyes kínai elemzők úgy fogalmaztak, hogy ezzel az Egyesült Államok „betette a lábát Kína udvarába”. A *rebalancing* vagy *pivot to Asia* stratégia nyomása alatt, annak ellensúlyozására hozta létre Kína saját ellenstratégiáját, az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezést, amely segíti Kína befolyásának növekedését egyrészt az amerikai *rebalancing*-stratégia által megcélzott országokban, másrészt a világ számos más részén is, kiemelten beleértve az Egyesült Államok szövetségi rendszerébe tartozó európai országokat.

⁴⁸ GFG-WB-SB 2015, 208–222.

⁴⁹ CLINTON 2011; NAHOCZKY 2012, 111–116.; FANG-MA 2014, 188–192.

A soft power szerepe

A kínai külpolitika sikerének elengedhetetlen feltétele a *soft power* (puha erő) hatékony alkalmazása. Nem véletlen, hogy Kína a világ minden táján egymás után hozza létre kulturális intézeteit, ösztönzi a kultúrák közötti párbeszédet, a kínai és a külföldi *think tanke* közötti együttműködéseket, a Kínai Központi Televízió egyre több nyelven készít és közvetít műsort, és még hosszan folytathatnánk a sort. A *soft power* alkalmazása segíti Kínát abban, hogy szerte a világban csökkentse a Kínával összefüggő esetleges fenyegetettségérzést, elérje saját értékrendjének tiszteletben tartását vagy akár kisebb-nagyobb mértékű átvételét, csökkentse az érdekek ütközésétől való félelmet, változtasson számos Kína számára előnytelen percepción, számára ideális módon formálja az ország imázsát, fokozza az ország vonzerejét, „elmondja a kínai narratívát” (*jianghao Zhongguo gushi* 讲好中国故事), „célba juttassa Kína hangját” (*chuanbohao Zhongguo de shengyin* 传播好中国的声音). Nagymértékben segíti tehát a kínai külpolitikát az előtte tornyosuló akadályok elhárításában, a kialakult konfliktusok kezelésében, illetve a további konfrontációk elkerülésében.

Két vágányon az új világrend felé

Mint arra rámutattunk, a „kétvágányos” külpolitikai cél-, érték-, érdek- és eszközrendszer egyik fő célja a „kétvágányos” nemzetközi rendszer kiépítése, és ennek segítségével egy új, Kína által jelentősen befolyásolt vagy Kína által dominált világrendbe való átmenet. Ennek során Kína (a nemzetközi katonai szervezetek kivételével) támogatja a jelenlegi nemzetközi rendszer fennállását és működését, annak aktív, megbecsült és lehetőleg egyre befolyásosabb szereplője kíván lenni, miközben igyekszik a fennálló rendszeren belül számára kedvező reformokat kiharcolni. Ezzel egyidejűleg ugyanakkor hozzákezd egy általa dominált, a korábbival párhuzamosan létező nemzetközi intézményrendszer, gazdasági, politikai, katonai együttműködési rendszer kialakításához, amely a jövőben képes lehet zökkenőmentesen leváltani, helyettesíteni a korábbi rendszert. Elsősorban a fennálló rendszer azon elemeivel igyekszik párhuzamosságot kiépíteni, amelyek a Kína számára ideális mértékű befolyást nem garantálják.

A Kína nagyhatalommá válását közvetlenül megelőző világrendben már létezett és ma is létezik egy Kína katonai hatalmát korlátozó katonai szövetségi, együttműködési rendszer, amelynek tagjai az Amerikai Egyesült Államok és katonai szövetségesei (beleértve egyebek mellett a NATO-t, Japánt, Dél-Koreát és Ausztráliát is). Kína a „kétvágányos” külpolitikai eszközrendszere segítségével úgy kezelte ezt a problémát, hogy kiépített egy ezen katonai blokkal párhuzamosan fennálló, bilaterális katonai egyezményeken nyugvó, saját katonai szövetségi rendszert, miközben igyekezett a lehető legnagyobb mértékben elkerülni a konfrontációt a vele szemben álló katonai blokkal. Kína nagyhatalmi gravitációjának erővonalai katonai területen mostanra *de facto* bipolarizálták a világrendet, létrejött egy olyan, az Amerikai Egyesült Államokkal és szövetségeseivel szemben álló katonai együttműködési rendszer, amelynek centrumában Kína és Oroszország, az ENSZ Biztonsági Tanács két állandó tagja foglal helyet. A konfrontáció elkerülésének egyik eszköze éppen az volt, hogy ez a katonai szövetségi rendszer nem tömörült (a NATO-hoz hasonló) multilaterális katonai szervezetbe, és a multilaterális katonai szerveződések területén *fenntartotta a világban*

kialakult status quót. Ezzel lényegesen kevésbé látványossá tette a bipolarizálódás folyamatát, és lényegesen kevésbé látványossá teszi a jelenben is a bipolaritás jelenségét.

A nemzetközi gazdasági és politikai rendszer meghatározó intézményei, szervezetei jelentős részben a múlt olyan időszakában jöttek létre, amikor a Kínai Népköztársaság még nem volt nagyhatalmi pozícióban, így csak kismértékben vagy egyáltalán nem tudott rájuk hatást gyakorolni. Többségében olyan „klubok” ezek, ahol a szabályokat más, korábbi tagok alkották meg, alakították ki. A nagyhatalommá vált Kínai Népköztársaság azonban lényegesen több beleszólást szeretne a nemzetközi gazdasági és politikai rendszer azon meghatározó intézményeinek, szervezeteinek működésébe, döntéseibe, amelyek még nagyhatalommá válása előtt jöttek létre. Ezeket ugyanakkor többségében mind a mai napig a Kína nagyhatalommá válását közvetlenül megelőző időszak legbefolyásosabb szereplői dominálják. Ennek megváltoztatása érdekében Kína két úton halad: egyrészt ezen intézményeken, szervezeteken belül, azok tagjaként igyekszik neki kedvező reformokat kiharcolni, másrészt amennyiben ezek a szervezetek, intézmények a Kína számára ideális befolyást nem biztosítják, igyekszik párhuzamos szervezeteket, intézményeket létrehozni, amelyek hosszú távon akár át is vehetik a korábbiak helyét. Új „klubokat” hoz létre, amelyeknek már ő határozza meg a szabályait.

Kína hosszú ideje sérelmezi például, hogy világ gazdasági súlyához képest alacsony befolyással rendelkezik mind a Nemzetközi Valutaalapban (IMF), mind a Világbankban (World Bank). Erőfeszítései következtében a Nemzetközi Valutaalapban a közelmúltban emelkedett szavazati súlya 3,8%-ról 6%-ra, ami ugyanakkor még mindig jelentősen kevesebb, mint az Amerikai Egyesült Államok 16,5%-os szavazati súlya. A Világbankban szintén sikerült növelnie befolyását, 5% körüli szavazati súlya azonban messze elmarad az Amerikai Egyesült Államok 17% fölötti szavazati súlya mögött, és kevesebb, mint Japán 7% fölötti szavazati súlya. Ilyen körülmények között 2015-ben létrehozta az Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bankot (*Yazhou Jichu Sheshi Touzi Yinhang* 亚洲基础设施投资银行; Asian Infrastructure Investment Bank; AIIB), amelyet sokan a Nemzetközi Valutaalappal, a Világbankkal és az Ázsiai Fejlesztési Bankkal, tehát végső soron a Bretton Woods-i alapokra épülő rendszerrel szemben álló intézménynek tartanak. Az intézmény székhelye Pekingben van, és Kína rendelkezik benne messze a legnagyobb szavazati súlyal, amely a 30%-ot közelíti.⁵⁰

Kína egyrészt a korábban létrejött nemzetközi szervezetek, intézmények, fórumok keretében folytat a világ országaival gazdasági és politikai együttműködést, párbeszédet (WTO, Világbank, Nemzetközi Valutaalap, APEC, Világgazdasági Fórum, G20 stb.), másrészt a saját maga által létrehozott és dominált nemzetközi szervezetek, intézmények, fórumok, mechanizmusok keretében (Ázsiai Infrastrukturális Beruházási Bank, Új Fejlesztési Bank, Kína–Afrika Együttműködési Fórum, Kína – Arab Államok Együttműködési Fórum, Kína – Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége Fórum, Sanghaji Együttműködési Szervezet, Kína–ASEAN Szabadkereskedelmi Zóna, China–ASEAN 10+1 Csúcstalálkozó, Kína – Közép- és Kelet-európai Országok Együttműködése stb.). Ráadásul ez utóbbi nemzetközi szervezetek, intézmények, fórumok, mechanizmusok folyamatosan és dinamikusan sokasodnak, fejlődnek és egyre sokrétűbbé válnak (az együttműködést egyre több területre terjesztik ki).

⁵⁰ PRASAD 2017, 23–24.

Rendkívül szembeötlő jelenség az is, hogy Kína ma *erős integrálóerőt fejt ki* a nemzetközi térben, ennek része az is, hogy a szabadkereskedelem és a globalizáció szószólójává vált. Ezzel szemben Donald Trump hivatalba lépése óta, a befelé forduló *America first* politikával összefüggésben, az Amerikai Egyesült Államok egyre inkább és egyre gyakrabban *dezintegráló erőt fejt ki* a nemzetközi térben, ami jelentősen erodálja saját nemzetközi befolyásának fundamentumait, és hozzájárul a világrend átalakulásának felgyorsulásához.

A szemünk előtt épül tehát a „kétvágányos” nemzetközi rendszer, egyre szaporodnak a Kínai Népköztársaság külpolitikai cél-, érték- és érderendszerével harmonizáló, Kína által életre hívott és dominált nemzetközi szervezetek, intézmények, fórumok, mechanizmusok. A nyitott kérdés mindösszesen annyi, hogy Kína a külpolitikában is sikerrel alkalmazza-e azt a „kétvágányos” módszert, amelyet a belpolitikában és a gazdaságpolitikában korábban már sikerrel alkalmazott, és bekövetkezik-e az, hogy a Kína által létrehozott nemzetközi rendszer végül kiszorítja a korábbi, átveszi annak helyét, azaz felépül az elsődlegesen Kína által dominált világrend.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS Dániel (2012): Kína békés felemelkedése. In P. SZABÓ Sándor szerk.: *A Sárkány közbelép – Kína nemzetközi kapcsolatai, gazdasága és közigazgatási rendszere a 21. században*. Budapest, NKE Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ. 117–123.
- CHANG, David Wen-Wei (1988): *China under Deng Xiaoping: Political and Economic Reform*. New York (US-NY), Palgrave Macmillan.
- CHENG, Joseph Yu-shek (2016): *China's Foreign Policy: Challenges and Prospects*. Singapore, World Scientific Publishing.
- CLINTON, Hillary (2011): America's Pacific Century. *Foreign Policy*, 2011. 10. 11. Elérhető: <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century>
- DCCBW = Dalu Changyong Ciyu Bianji Weiyuanhui [大陸常用詞語編輯委員會] (2009): *Dalu changyong ciyu huibian* [大陸常用詞語彙編]. Taipei, Showwe Information.
- FANG Guangshun – MA Qiang (2014): Strategy of Rebalance to the Asia-Pacific in Obama's New Term and US Ideological Export. In QU Xing ed.: *China's New Diplomacy and the Changing World*. Beijing, World Affairs Press. 188–206.
- GFG–WB–SB = Guojia Fazhan Gaigewei [國家發展改革委] – Waijiao Bu [外交部] – Shangwu Bu [商務部] (2015): Tuidong gongjian Sichou Zhi Lu Jingji Dai he 21 Shiji Haishang Sichou Zhi Lu de yuanjing yu xingdong [推動共建絲綢之路經濟帶和21世紀海上絲綢之路的願景與行動]. In WANG Yiwei [王義桅]: *“Yidai yilu” – Jiyu yu tiaozhan* [“一帶一路”——機遇與挑戰]. Beijing, Renmin Chubanshe.
- GXB = Guowuyuan Xinwen Bangongshi [國務院新聞辦公室] (2000): *Yige Zhongguo de yuanze yu Taiwan wenti baipishu* [《一個中國的原則與台灣問題》白皮書]. Elérhető: www.scio.gov.cn/zfbps/ndhf/2000/Document/307945/307945.htm
- GXB = Guowuyuan Xinwen Bangongshi [國務院新聞辦公室] (2011): *Zhongguode heping fazhan baipishu* [《中國的和平發展》白皮書]. Elérhető: www.scio.gov.cn/tt/Document/1011394/1011394.htm
- HE Qin [何沁] (2007): *Zhonghua Renmin Gongheguo shi* [中華人民共和國史]. Beijing, Gaodeng Jiaoyu Chubanshe.

- JALAL, Mohammed Numan (2014): The China – Arab States Cooperation Forum: Achievements, Challenges and Prospects. In SUN, Degang – ZOUBIR, Yahia H. eds.: *Building a New Silk Road: China and the Middle East in the 21st Century*. Beijing, World Affairs Press. DOI: <https://doi.org/10.1080/19370679.2014.12023244>
- JORDÁN Gyula – TÁLAS Barna (2005): *Kína a modernizáció útján a XIX–XX. században*. Budapest, Napvilág.
- LANTEIGNE, Marc (2016): *Chinese Foreign Policy: An Introduction*. London – New York (US-NY), Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315677224>
- LEHOCZKI Bernadett (2012): Multilateralizmus a kínai külpolitikában: globális és regionális hatások. In P. SZABÓ Sándor szerk.: *A Sárkány közbelép – Kína nemzetközi kapcsolatai, gazdasága és közigazgatási rendszere a 21. században*. Budapest, NKE Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ. 49–68.
- LI Baojun [李宝俊] (2006): *Dangdai Zhongguo waijiao gailun* [当代中国外交概论]. Beijing, Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe.
- LIU Hongwu (2014): President Xi Jinping’s visit to Africa and New Developments in Sino-African Relations. In QU Xing ed.: *China’s New Diplomacy and the Changing World*. Beijing, World Affairs Press. 323–347.
- MADDISON, Angus (2007): *Chinese Economic Performance in the Long Run. Second Edition, Revised and Updated: 960–2030 AD*. Paris, Development Center of the OECD. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264037632-en>
- NAHOCZKY Csaba (2012): Az Egyesült Államok ázsiai – csendes-óceáni stratégiája Kína szemszögéből. In P. SZABÓ Sándor szerk.: *A Sárkány közbelép – Kína nemzetközi kapcsolatai, gazdasága és közigazgatási rendszere a 21. században*. Budapest, NKE Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ. 111–116.
- NAUGHTON, Barry (1995): *Growing out of the Plan: Chinese Economic Reform, 1978–1993*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511664335>
- NIU Jun [牛军] (2010): *Zhonghua Renmin Gongheguo duiwai guanxi shi gailun (1949–2000)* [中华人民共和国对外关系史概论 (1949–2000)]. Beijing, Beijing Daxue Chubanshe.
- PRASAD, Eswar (2017): Path to Influence. *Finance & Development*, Vol. 54, No. 3. 22–25.
- P. SZABÓ Sándor (2011): A „pekingi konszenzus” – közigazgatás és gazdaságirányítás a Kínai Népköztársaságban. *Pro Publico Bono*, 2011/2. 149–162.
- P. SZABÓ Sándor (2012): Alkotmányos berendezkedés és kormányzás Kínában. In P. SZABÓ Sándor szerk.: *A Sárkány közbelép – Kína nemzetközi kapcsolatai, gazdasága és közigazgatási rendszere a 21. században*. Budapest, NKE Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ. 7–34.
- TAN Jihua [谭吉华] (2015): *Goujian Zhong Ou xinxing daguo guanxi yanjiu* [构建中欧新型大国关系研究]. Beijing, Guangming Ribao Chubanshe.
- WONG Yiu-chung (2005): *From Deng Xiaoping to Jiang Zemin: Two Decades of Political Reform in the People’s Republic of China*. Lanham (US-MD) – Boulder (US-CO) – New York (US-NY) – Toronto (CA-ON) – Oxford, University Press of America.
- XI Jinping [习近平] (2017): *Juesheng quanmian jiancheng xiaokang shehui Duoqu xinshidai zhongguo tese shehuizhuyi weida shengli – Zai Zhongguo Gongchandang Di Shijiu Ci Quanguo Daibiao Dahuishang de baogao* [决胜全面建成小康社会 夺取新时代中国特色社会主义伟大胜利——在中国共产党第十九次全国代表大会上的报告]. Elérhető: www.gov.cn/zhuanti/2017-10/27/content_5234876.htm

- YANG Jiechi (2014): Opening a New Page in China's Foreign Relations Under Complicated Changing International Circumstances. In QU Xing ed.: *China's New Diplomacy and the Changing World*. Beijing, World Affairs Press. 3–15.
- YHHT = *Zhonghua Renmin Gongheguo he Chaoxian Minzhuzhuyi Renmin Gongheguo Youhao Hezuo Huzhu Tiaoyue* [中华人民共和国和朝鲜民主主义人民共和国友好合作互助条约] (1961). Elérhető: www.npc.gov.cn/wxzl/wxzl/2000-12/25/content_781.htm
- ZHANG, Wei-Wei (2010): *Ideology and Economic Reform Under Deng Xiaoping 1978–1993*. Abingdon, Routledge.
- ZHANG, Weiyang – YI, Gang (1997): China's Gradual Reform: A Historical Perspective. In TISDELL, Clement A. – CHAI, Joseph C. H. eds.: *China's Economic Growth and Transition: Macroeconomic, Environmental and Social/Regional Dimensions*. Commack, Nova Science Publishers. 19–55.
- ZHANG Xiaojing – CHANG Xin (2016): *The Logic of Economic reform in China*. Heidelberg – New York (US-NY) – Dordrecht – London, China Social Sciences Press – Springer.
- ZHENG Qirong [郑启荣] (2008): *Gaige kaifang yilai de Zhongguo waijiao (1978–2008)* [改革开放以来的中国外交 (1978–2008)]. Beijing, Shijie Zhishi Chubanshe.
- ZRGWB = *Zhonghua Renmin Gongheguo Waijiao Bu* [中华人民共和国外交部] (s. a.): *Huli gongying de kaifang zhanlüe* [互利共赢的开放战略]. Elérhető: www.mfa.gov.cn/chn//pds/ziliao/tytj/zcwj/t532492.htm
- ZZWBW = *Zhonggong Zhongyang Wenxian Bianji Weiyuanhui* [中共中央文献编辑委员会] (1983): *Deng Xiaoping wenxuan (yijiuiqiwu – yijiubaernian)* [邓小平文选 (一九七五——一九八二年)]. Beijing, Renmin Chubanshe.

A kínai politikai rendszer néhány új sajátossága

Bevezetés¹

Az utóbbi közel hét évtized egyik nagy tudományos és politikai talánya a Kínai Népköztársaság (KNK) politikai rendszerének működése, hatékonysága és képessége arra, hogy súlyosan ellentmondásos időszakok, válságok és sikeres évtizedek után is egyben tartsa, történelmileg példátlan ütemben fejlessze és folyamatosan transzformálja a világ egyik legnagyobb területű, legnagyobb népességű, hosszú és összetett történeti, civilizációs hagyományokkal rendelkező és rendkívül differenciált országát. Különösen érvényes ez a talány az 1979 óta zajló reform-folyamat közel négy évtizedére és napjainkra is, amikor a kínai társadalom ismét egy jelentős fordulóponthoz érkezett a fejlődésében. Miközben világszerte egyre nagyobb erőfeszítéseket tesznek Kína politikai fejlődésének megértésére – és egyre nagyobb anyagi és humán erőforrásokat fordítanak ennek kutatására –, s szinte könyvtárnyi irodalom született a témában, ma sem jutottunk sokkal közelebb a kérdés megválaszolásához.

Aki legalább nagyjából figyelemmel kíséri a Kína-kutatás alakulását, az tudja, hogy a KNK 1949-es megalakulása óta két szélsőséges áramlat is jelen van a Kína politikai rendszerét, annak jelenét, állapotát vizsgáló és ennek alapján változásait, fejlődését és sorsát-jövőjét előre jelezni hivatott kutatásokban. Az egyik a mindenkori apologetika, amely magában Kínában ma is uralkodó áramlat, de a világ számos más Kína-kutató köreiből sem ismeretlen, s amely sokszor szembesült azzal a kihívással, hogy az új fejlemények tükrében korábban kedvezően megítélt jelenségeket, folyamatokat kellett később kedvezőtlennek átértékelnie, és fordítva.² A másik a sokrétű összeomlás-elméletek széles folyama, amely elsősorban a világ fejlett – főként nyugati – országaiban dominál, s amely hasonlóan sokszor szembesült azzal a kihívással, hogy a várt, néha már szinte dátumszerűen megjósolt kínai összeomlás nem következett be, helyette egy-egy újabb fellendülési időszak kezdődött, s így időről időre meg kell magyaráznia korábbi jóslatai kudarcát.³

Óhatatlanul felmerül a kérdés, nincs-e valami súlyos módszertani és tartalmi probléma a modern és posztmodern Kína-kutatással, amely nem egyszerűen ahhoz vezet, hogy nem értjük vagy félreértjük a kínai politikai rendszer működését, hanem – e félreértés alapján – rendszeresen pontatlan, sőt téves következtetésekre is jutunk annak perspektíváit illetően. Ezen elméleti kérdés önmagában megoldásért kiált.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. február.

² Li 2010; Jin 2017.

³ SHAMBAUGH 2008; SHAMBAUGH 2016a; SHAMBAUGH 2016b; PEI 2016; KRUGMAN 2016; PATTEN 2017.

Az elméleti problémának azonban két közvetlen gyakorlati vonatkozása is van, amelyek még fontosabbá teszik a kérdés megoldását. Az egyik vonatkozás annak immár valós és hiteles megállapítása, hogy milyen is a kínai politikai rendszer, mennyire egyediek a sajátosságai, mennyire tekinthető mintának más országok számára, illetve milyen elemeiben, milyen módon és mennyire képes a megújulásra, változásra, fejlődésre. A másik vonatkozás pedig annak előrejelzése, hogy a kínai politikai rendszer mennyire tartós, stabil, s milyen jövő elé néz, legalább középtávon.

E tanulmány a fenti kérdésekre keresi a lehetséges válaszokat vagy legalább azokat a főgódzókat, amelyekbe kapaszkodva közelebb kerülhetünk az elméleti problémák tisztázásához, illetve a praktikus kérdések megválaszolásához.

A kínai politikai rendszer fő jellemzői

A kínai politikai rendszer eredete

A KNK politikai rendszerének eredete a 20. század első felében – polgárháborúk formájában is – lezajlott kínai forradalmi folyamathoz és annak két világháború által is befolyásolt külső tényezőihez nyúlik vissza. A kínai forradalmi folyamat a kínai társadalom egy évszázadon át húzódo súlyos belső válságának következménye és megjelenési formája volt, amelyben többre-eggy hatással érvényesült az ország félgyarmati függésének külső eredetű tényezője is. A kínai politikai gondolkodás az ország 19. századi nyugati „megnyitásától” hosszú és ellentmondásos fejlődési úton jutott el annak felismeréséig, hogy nemcsak a gazdaság és a társadalom, hanem a szellemi-értékrendi és a politikai viszonyok fundamentális átalakítása is szükséges az ország feszítő belső problémáinak megoldásához és nemzeti függetlenségének, nagyságának helyreállításához. Az 1940-es évek végére láthatóvá vált, hogy a hagyományos struktúrájú császárság, a különböző, rendre diktatórikus vagy autoriter uralmi formákhoz vezető, a hagyományos kínai eszmerendszert és a nyugati liberális mintákat ötvözni kívánó köztársasági próbálkozások egyaránt alkalmatlanok a birodalmi méretű ország előtt tornyosuló belső és külső feladatok megoldására. A II. világháborúban a győztes hatalmak szövetségéhez csatlakozó Kuomintang (Nemzeti Párt; pinyin átírással: Guomindang) vezette Kínai Köztársaság nem volt képes az egész országban stabilizálni hatalmát, sőt 1949 végére – a kiújult polgárháború eredményeként – gyakorlatilag összeomlott, kiszorult a szárazföldről, csak Tajvant és a kapcsolódó kisebb szigeteket tudta megtartani.

A polgárháborúban győztes Kínai Kommunista Párt (KKP) 1949–1954 között a Mao Zedong (Mao Ce-tung) és köréi által kínaiasított – sinizált – marxizmus, az akkori létező szocializmus Sztálin által befolyásolt leninista gondolati és politikai rendszerére és elméletére alapozva, de számottevő egyedi, kínai jellemzőkkel alakította ki az általa létrehozott új kínai állam, a KNK szervezetét, jogrendjének és politikai struktúrájának alapvető elemeit. Ekkor alakultak ki azok az alapvető alkotmányos, jogi és politikai szerkezetek és működési mechanizmusok, formák, amelyek – túlélve a kulturális forradalom (1966–1976) súlyos, rendszer-szintű rombolásait, illetve azokból fokozatosan helyreállva, s az 1982-es alkotmányban újra kodifikálva – ma is a gerincét adják a kínai politikai rendszernek.⁴

⁴ JORDÁN 2008; SALÁT 2015a; VARGA 2015.

A rendszer legfontosabb általános jellemzői

A KNK a marxizmus leninista–sztálinista értelmezésén és elvein alapuló, tekintélyelvű párt-állam, amelyet a politikai hatalmat monopolizáló állampárt, a KKP dominál, irányít és vezet. Az alkotmányos-jogi berendezkedés e politikai rendszer működésének kereteként szolgál, nem pedig a fölött álló abszolútumként jelenik meg.⁵

Az alkotmányos rendszer hivatalosan is elveti a hatalmi ágak szétválasztását, a népszuverenitás monolitikus felfogására épül, amelyben jogi tekintetben minden hatalmi ág a népképviselői szervnek van alárendelve, általa jön létre, s teljes ellenőrzése alatt működik. A kínai állam egyben unitárius állam a nemzeti, kisebbségi, illetve területi igazgatás minden elemében. Az ötszintű államszervezet rendszerét és működését a demokratikus centralizmus elve határozza meg, amely megjelenik az általános, titkos és egyenlő választójogra épülő, alapszinten közvetlen, de onnantól felfelé közvetett választási rendszerben is, s mindkét esetben kötött politikai kvótákkal is párosul. Ugyanezt mutatja, hogy a hatalmi ágak intézményei a központi szinttől lejjebb minden tekintetben kettős alárendeltségben működnek, azaz jogilag az adott szint népképviselői szervének és az eggyel magasabb államszervezeti szint illetékes állami szervének is alá vannak rendelve.⁶

Az adott jogi keretek között az uralkodó – immár 68 éve kormányzó – párt a politikai rendszer minden elemét dominálja, részben jogilag is rögzített módon, részben pedig a rendszer tekintélyelvű funkcionálásából következően. Az állam egésze fölötti pártdominancia nem egyszerűen jogilag rögzített szabályokon alapul, hanem az állami és tágabb társadalmi és politikai működés minden szférájának inherens eleme. Az uralkodó párt maga ideológiai alapon szerveződő gyűjtőpárt, amelynek szervezeti és működési elve szintén a demokratikus centralizmus. Ez a párton belüli politikai akaratképzést, döntéshozatalt és döntésvégrehajtást is autoriter szerkezetűvé és működéssé teszi.⁷

A sokrétű társadalmi érdekek megjelenítése, becsatornázása olyan politikai, társadalmi szervezeteken és egyéb struktúrákon keresztül zajlik, amelyek a transzmissziós szíjak logikáját követve kapcsolódnak a domináns párthoz, s fő feladatuk a párt politikájának átvitele a különböző társadalmi csoportokra. E politikai és társadalmi szervezetek országos ernyőszervezete a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület (KNPTT).⁸ Ugyanez a logika hatja át a társadalom szellemi, ideológiai szféráit is, s ennek alapján kap garanciát az uralkodó párt ideológiájának hegemoniája a teljes szellemi, értékrendi szférában.

A rendszer néhány régebbi, 1990 előtti egyedi jellemzője

Mivel Kína hosszú, sajátos fejlődési úton jutott el az 1949-es új államalapításig, illetve a KKP is több évtizedes egyedi fejlődésen ment át, s jórészt önállóan, minimális külső segítséggel jutott hatalomra, az általa létrehozott új pártállam, illetve az azzal összhangban lévő politikai rendszer már a kezdetektől markáns egyedi sajátosságokat mutatott a lenini–sztálini típusú

⁵ HEILMANN 2017, 46–61.

⁶ JORDÁN 2008; SALÁT 2015b; VARGA 2015.

⁷ Constitution of the Communist Party of China 2017; HEILMANN 2017, 62–75.

⁸ Charter of the Chinese People's Political Consultative Conference 2012; HEILMANN 2017, 136–137.

pártállamok más reprezentánsaihoz képest. Ezek közül a legfontosabbakat az alábbiak szerint lehet összefoglalni.

A KNK teljes alkotmányos, jog- és politikai rendszere nem egyetlen aktussal, 1949-ben jött létre, hanem fokozatosan épült ki az 1950-es évek közepére. E folyamatnak még csak nem is végpontja, hanem csak egyik kulcsfontosságú fordulópontja volt a KNK első alkotmányának elfogadása 1954-ben. A nagyjából egy évtizeden át formálódó politikai rendszer hatalmas törést szenvedett a kulturális forradalom idején, amikor a legfontosabb tartóoszlopait szétverték, s – végül teljes kudarcba fulladó – kísérletet tettek egy abszolút vezérelvű, lényegében amorf politikai struktúra kialakítására és működtetésére. Az 1970-es évek végén a kínai reformok elindítása a politikai rendszer tekintetében valójában azt jelentette, hogy visszatértek a kulturális forradalom előtti rendszer alapelemeihez, sőt, annak leginkább a kezdetiéhez, amelyek az 1950-es évek első felének szerkezeteit jellemezték. Az 1982-ben elfogadott – s azóta számos módosítás mellett is hatályban lévő – alkotmány a politikai rendszer jogi kereteit írja le.⁹

Bármennyire is szörnyű volt bizonyos társadalmi csoportok és egyének, illetve az ország fejlődése számára a korábbi időszakok – különösen a kulturális forradalom – drasztikus elnyomásának és politikai szélsőségeinek átélése, az ebből fakadó mai érzelmi elfogultságok indokolatlan egyszerűsítésekhez, egysíkúságokhoz vezetnek, amelyek meggátolják a sokrétű valóság realista és professzionális elemzését és megértését. A KNK politikai rendszere bár hasonló gyökerű és sok tekintetben hasonló formájú más kommunista pártállamokéval, egyáltalán nem lehet teljesen azonosnak tekinteni velük.

A kínai politikai rendszer régi egyedi sajátossága az uralkodó párt politikai dominanciájának formailag áttételesebb érvényesítése. Ennek fő kerete a többpárti konzultatív együttműködés rendszere, amely egyrészt elvi síkon elismeri más pártok létezésének lehetőségét a KKP mellett, másrészt viszont lényegéből adódóan kizárja a kompetitív pártrendszert, ellenzéki pártok létezését, és a többi párt – a 8 „demokratikus párt” – alárendelt szerepének elfogadására épül. Arra viszont lényegi korlátai ellenére is lehetőséget ad, hogy egyes társadalmi csoportok érdekei legitim módon megfogalmazódjanak politikai szinten is, s különösen az egyes részterületeket érintő szakpolitikák terén akár érdemben befolyásolják is a KKP irányította döntéshozatalt.

A másik sajátosság, hogy a politikai pártok mellett bizonyos társadalmi szervezetek – köztük a nemzeti tőke reprezentánsa, a Kínai Ipari és Kereskedelmi Szövetség, illetve a szakszervezeti szövetség, a nőszövetség, az ifjúsági szervezetek és bizonyos tudományos és értelmiségi szervezetek – intézményesítetten jeleníthetik meg az általuk képviselt érdekeket, s azokat több formában is becsatornázzhatják a politikai döntéshozatalba. Ennek legfontosabb szervezeti struktúrája a KNPTT, amelynek az államszervezet minden szintjén működnek testületei, s azok a megfelelő szintű népképviselői szerv mellett – annak mintegy tanácsadó szerveiként – tevékenykednek.¹⁰ Bár az elemzők ezt a struktúrát gyakran azonosítják az európai pártállami rendszerekből ismert népfrontokkal, a valóságban a KNPTT több egyedi sajátosságot is mutat. Ezek legfontosabbika, hogy kifejezetten államjogi jellegű funkciókat is ellát, amikor a népképviselői szervek legfontosabb döntéseit kötelező jelleggel, előzetesen megvitatja, véleményezi. Így a KNK politikai rendszerében létezik egy – ugyan korlátozottan, a KKP dominanciája alatt

⁹ JORDÁN 2008; SALÁT 2015a; VARGA 2015.

¹⁰ HEILMANN 2017, 136–137., 167–168., 174.

működő, de – bizonyos eltérő társadalmi érdekek politikai és államjogi szintű becsatornázására mégis valamelyest alkalmas szerkezet.

A KKP vezette többpárti együttműködés, a társadalmi érdekmegjelenítés és érdekegyeztetés politikai szintjén tehát a KNPTT – főként a politikai rendszer normális üzemmódjában, azaz a válságjelenségektől mentes időszakokban – érzékelhető hatást gyakorol a domináns állampárt és az általa irányított pártállam működésére.¹¹ Ennek jele, hogy a KNPTT országos elnöke egyben a KKP legfelső vezetőinek egyike is, aki az állampárt kontrollját biztosítja a politikai intézmény fölött, s közben a legfelső döntéshozatali szintre csatornázza be a különböző partikuláris érdekeket és szakpolitikai elképzeléseket.

A kínai politikai rendszer fontos egyedi sajátossága, hogy – az állam és a politikai rendszer monolitikus, unitárius és autoriter jellege ellenére – nemcsak számottevő decentralizációt mutat, hanem a stratégiai-politikai súlyú, alapvető kérdésekben érvényesülő centralizáltság mellett regionális (tartományi és megyei), illetve helyi (városi-járási és alap) szinteken a klasszikus lenini–sztálini pártállamokhoz képest jelentősen bővebb egyediség, önállóság is jellemzi a politikai és jogi működés és döntéshozatal számos aspektusában. Ez a valóságban az ország méreteinek és minden szférára kiterjedő diverzitásának egyik leképeződése. Jó működése esetén ez a részlegesen decentralizált szerkezet egyfajta – bár nem kihívásoktól és ellentmondásoktól mentes – egyensúlyt teremt a centrális akarat és a helyi végrehajtás praktikus rugalmassága között, s jelentős szerepet játszik a reformfolyamat több évtizedes eredményességében.¹²

A hasonló szerkezeteknél megszokotthoz képest Kínában nagyobb a jelentősége a centralizmus és a – részben kényszerű, részben szándékolt – decentralizáltság személyi-hatalmi politikát érintő aspektusának, azaz az ország területi, politikai egységének garantálását célzó politikatechnikai mechanizmusoknak. Ezek közül kiemelkedik a politikai – párt-, állami és más – vezető tisztségviselők intézményesített földrajzi és funkcionális rotációja, amely az egységet veszélyeztető helyi hatalmi bázisok kiépítésének megakadályozása mellett azt is szolgálja, hogy az országos szintű politikai pozíciókba kerülő személyiségek széles körű tapasztalatokat szerezzenek a sokszínű ország különböző térségeinek gazdasági, társadalmi, szellemi és politikai realitásairól, s felmutassák azokat a képességeket és érdemeket, amelyek a rendszer meritokratikus jellegének erősítését szolgálják.¹³ E szisztematizált rotáció a legrégibbi időkgig visszanyúló kínai politikai-uralkodó technikák modern formája.

A vezetői generációs váltási rendszer ugyancsak kínai sajátosság. Az 1980-as évek vége óta – részben formális és nyilvános, részben informális és nem nyilvános szabályok szerint – működő rendszer a gerontokrácia eluralkodását és ezzel a politikai rendszer működésének megmerevedését és szemléleti elavulását hivatott megakadályozni.¹⁴

A kínai politikai rendszerben sajátosan nagy szerepet játszanak a politikai kampányok, illetve egyes fontos döntések végrehajtásának kampányszerű szervezése, amely a KKP történetének kezdeti időszakág nyúlik vissza, s szorosan kapcsolódik a tömegvonal ideológiai tézisének gyakorlati interpretációjához is. A párt ideológiai, értékrendi dominanciájának is több egyedi módszertani formája alakult ki, s magát a KKP ideológiáját is sajátos tényezőként jellemzi egyfajta szisztematizált eklektikusság, amely nyíltan felvállalja az eszmerendszer folyamatos változtatását, a kínai hagyományok beépítését, illetve a külföldi eredetű marxizmus

¹¹ HEILMANN 2017, 158–162.

¹² HUANG 2017, 96–98.; HEILMANN 2017, 85–93., 99–104., 162., 234–237.

¹³ HEILMANN 2017, 114–124.

¹⁴ VARGA 2015; HEILMANN 2017, 163–166.

tudatos kínaiasítását. Így a kínai politikai ideológia – az állampárt hivatalos értékrendi dominanciájának körülményei között is – nagyobb változási, fejlődési képességeket mutat, mint a más monolitikus pártállamoktól megszokottak.¹⁵

A mai kínai politikai rendszer új sajátosságai

A kínai társadalom az 1979 óta zajló reform- és nyitási folyamat eredményeként történelmileg példátlan ütemű és mélységű transzformáción ment keresztül. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a gyors gazdasági fejlődés a társadalmi lét materiális, mennyiségi vetületeit alakította át, hanem a társadalom szerkezete, minden társadalmi csoport életszínvonala, életmódja, szellemi-értékrendi beállítódása, így a társadalmi viszonyok minőségi jellemzői is jelentősen átalakultak.¹⁶ Ez a transzformáció hosszú folyamatként zajlott, s eddig egy jelentős belpolitikai válsághoz vezetett az 1987–1991 közötti időszakban, amelynek csúcspontja az 1989-es nyílt politikai tömegmozgalomban és annak leverésében öltött formát.

Annak, hogy Kína el tudta kerülni a további súlyos belpolitikai válságokat abban az időszakban is, amikor a hagyományos pártállami struktúrák más országokban sorra buktak el a történelmi változások során, egyik fontos oka a kínai politikai rendszer finomodása, korlátozott megújulása volt. A politikai rendszer ilyen módon alkalmazkodott a változó társadalmi valósághoz, s ezzel az alkalmazkodással volt képes megteremteni saját alapvető stabilitását és képességét arra, hogy fenntartsa az ország egységét, stabilitását és gazdasági, társadalmi és szellemi fejlődésének számottevő dinamikáját is. Ez utóbbi képessége napjainkra az egész rendszer egyik fő legitimációs forrásává, a társadalom általi elfogadottságának egyik legfontosabb tényezőjévé vált.¹⁷

Az új, 1990 utáni sajátosságok eredete

Az 1990-es évtized elején a kínai kormánypárt számára nemcsak az 1989-ben kicsúcsosodott belpolitikai válság leküzdése, hatalma konszolidációja és a következő időszak politikájának kialakítása volt a feladat, hanem le kellett vonnia a tanulságokat a lenini–sztálini pártállamok általános nemzetközi összeomlásából, illetve a nemzetközi viszonyok átalakulásából, amely a hidegháború végét jelezte és kísérte. Így egyszerre keletkezett belső és külső kényszer a kínai politikai rendszer újraértelmezésére és működésének korrekciójára, illetve megérett annak felismerése, hogy a politikai szerkezet folyamatos finomhangolása az adott struktúrákhoz való egyoldalú és merev ragaszkodásnál jobban szolgálja a hatalom megőrzését.

A kínai politikai rendszer új sajátosságainak kialakítása azonban nem zajlott az állampárton belüli komoly politikai viták és küzdelmek nélkül. Ezek első hulláma a reformok 1992-es

¹⁵ Constitution of the Communist Party of China 2017, 9., 23.

¹⁶ Itt csak a kínai politikai rendszer alakulásának belső tényezőivel foglalkozom. A rohamosan meghatározó globális tényezővé váló Kínát ugyan érik külső hatások és elvárások is a politikai rendszere alakítása ügyében, de ezeket az ország vezetése tartalmilag ignorálja, vagy legfeljebb „kozmetikai” szinten mérlegeli (lásd a „Kihívások, problémák és a további megújulás kényszere” c. alfejezetet lejjebb). Így a fő folyamatokat illetően a külső tényezők ráhatása a kínai politikai rendszer alakulására egyelőre marginális, sőt elhanyagolható.

¹⁷ HEILMANN 2017, 39–40.

újraindításának időszakára, a második hulláma az ezredforduló éveire, harmadik hulláma pedig a 2008-as gazdasági világválságot követő évekre esett.¹⁸ A fokozatosan kialakult új sajátosságok 2017-re váltak többé-kevésbé koherens gondolati rendszerré, amelyet a KKP 19. kongresszusán jóváhagyott „Xi Jinping-i (Hszi Csin-ping-i) gondolat” szisztematizált, új, stratégiai távlatú politikai és ideológiai programjának kontextusa is közvetít.¹⁹

Az új sajátosságok főként négy fontos, Kína gyors fejlődéséből következő változásra reagáltak. Az első és legfontosabb változás a kínai társadalom átstrukturálódása, új társadalmi csoportok keletkezése, az osztály- és rétegszerkezet jelentős átalakulása. Ennek mennyiségi és minőségi eleme az életszínvonal általános emelkedése, a fogyasztás növekedése és szerkezeti átalakulása, a felgyorsult urbanizáció szociális konzekvenciái, a műveltségi, kulturális szint jelentős emelkedése, illetve a népességnövekedés lefékeződése, a társadalom előregedésének megindulása és más demográfiai változások. A gazdasági reformok minőségi és strukturális következményeként új társadalmi rétegek jöttek létre, köztük az új nemzeti tőkéscsoportok, differenciált menedzserrétegek, felemelkedett egy masszív, önmagában is többszörösen tagolt új középosztály, megváltozott a hagyományos munkásság, parasztság és értelmiség súlya, szerkezete, fontos társadalmi tényezővé vált a belső migránsok hatalmas tömege, s jelentősen csökkent a szegénységben élők száma is. E folyamatok eredményeként a kínai társadalom mai mennyiségi, minőségi és szerkezeti jellemzői jelentősen eltérnek a reformok kezdetének időszakától, s megállíthatatlanul zajlik a társadalmi szerkezet modernizációja.

Ez szükségképpen elvezetett a kínai politikai rendszerben transzmissziós szíjakként működő hagyományos társadalmi szervezetek térszűkítéséhez, jelentőségük csökkenéséhez, illetve átalakulásukhoz. E folyamatot gyorsították a politikai rendszer diszfunkciói, képességeiknek az autoriter pártállami szerkezetben szükségszerűen megjelenő csökkenése a szervezett társadalmi érdekmegjelenítésre és érdekképviselőre. Miközben a klasszikus tömegszervezetek súlyvesztése zajlott, az új társadalmi csoportokat képviselő szervezetek, köztük a nemzeti tőkét, illetve a különböző új foglalkozási és más társadalmi csoportokat reprezentáló szervezetek fontossága és érdekérvényesítő képessége növekedett, illetve – a társadalom önszerveződési törekvéseinek és változó értékszemléletének következtében – gyors ütemben szaporodtak az új civil szervezetek, amelyek a legkülönbözőbb sajátos érdekek mentén szerveződnek és foglalkoznak a specifikus véleményeiket, törekvéseiket. A társadalom szerkezeti transzformációja és az ezt követő, illetve leképező szervezeti változások közvetlenül érintették a politikai rendszer több elemét, illetve funkcionálásának folyamatait.²⁰

A másik jelentős átalakulás a kínai társadalom kommunikációs viszonyainak robbanásszerű megváltozása. Az elektronikus média 1990-es évekbeli felfutását a 2000-es évektől a mobilkommunikációs és digitális forradalom, a kibertér, az internet és a közösségi média használatának robbanásszerű elterjedése követte, amelyek együttesen alapjaiban alakították át a társadalom túlnyomó többségének kommunikációs viszonyait. A kínai kormányzat – gazdaságfejlesztési megfontolásokból – erősen támogatta a folyamatot, amelyet ma hivatalosan a társadalom informatizációjaként aposztrofál. A 2008–2010-es világgazdasági válságot követően még nagyobb hangsúlyt kapott a gazdasági növekedés új hajtómotorjainak beindítása, amelynek egyik legfontosabb tényezője a digitális gazdaság kiteljesítése. E folyamatok

¹⁸ HUANG 2017, 28–65.

¹⁹ Xi 2017b, 16–24.; Constitution of the Communist Party of China 2017, 2–3.

²⁰ HEILMANN 2017, 268–274.

eredményeként – bár az internetes penetráció mértéke még ma is csak a világ felső középmezőnyébe helyezi Kínát – mennyiségileg Kínában van messze a legtöbb mobil- és okostelefon-, internet-, mobilinternet- és közösségiháló-használó a világon, s a kínai középosztály, illetve a fiatal és középkorú lakosság elsöprő többsége részese ennek.

A társadalmi kommunikációs forradalom nemcsak az információáramlás csatornáit bővítette ki, hanem megváltoztatta az egyének és csoportjaik kommunikációs gyakorlatát, annak tartalmi és formai elemeit, érdekmegfogalmazását és csoportszerveződési képességeit. Ennek elkerülhetetlen hatásai voltak az autoriter kínai pártállam politikai rendszerére, annak működésére, annak ellenére, hogy a mobilkommunikációs és informatizációs forradalom kezdetétől Kína műszaki és szabályozási eszközökkel is lehatárolta magát a világhálón belül, s korlátozta a külföldi tartalmakhoz való hozzáférést, erőteljes tartalomkontrollt érvényesített.²¹

A harmadik fontos változás a fejlődéssel gyorsan változó társadalom politikai irányításának bonyolultabbá, összetettebbé válása, amely felértékelte a szakpolitikák és azok összhangjának jelentőségét. Ezzel a kormányzás és igazgatás a sokkal nagyobb szakszerűség követelményével szembesült. Ma már a makro- és mikrofolyamatokat illető döntéshozatalban nélkülözhetetlen a korábban kevesebb figyelmet kapó gazdasági egyensúlyi, regionális és szociális differenciálódási, tudományos, technológiai, kulturális, oktatási és környezeti hatások és szempontok egyidejű hatásainak figyelembevétele. A kínai társadalom gyors és általános modernizálódása a kormányzás szervezetének, módszereinek korszerűsítését, illetve szakmai hatékonyságának jelentős javítását is napirendre tűzte.²²

A negyedik elem a társadalom átrétegződéséből és differenciálódásából következő értékrendi, ideológiai transzformáció folyamata, amely értékorientációs válságjelenségek sorának forrásává vált. A társadalmi értékfelfogás differenciálódása, jelentős elbizonytalanodása nemcsak a domináns állampárt szellemi, ideológiai hegemoniájával szemben jelent kihívást, hanem a társadalom normális funkcionálásához nélkülözhetetlen erkölcsi, viselkedési alapok, értékválasztási folyamatok és az emberek közötti érintkezések teljes körére jelentős hatással van. Az értékválság a szellemi élet, a kultúra, az oktatás, a média fejlődésében is érzékelhető, s megkerülhetetlen tényező a politikai rendszer alakítása során.²³

A 2008–2010-es világgazdasági válság és Kína belső fejlődésének összefonódó hatásai az évtized fordulóján ismét új kontextusba helyezték a kínai gazdaság, társadalom és szellemi élet fejlődését, modernizálódását és transzformációját. Miközben a jelzett négy fő társadalmi változási folyamat továbbra is meghatározó, kiteljesedésük tovább gyorsul, arányaik, kölcsönös összefüggéseik és formáik folyamatosan módosulnak, s újabb jelentős kihívások elé állítják a politikai rendszert.²⁴

Az új sajátosságok fő tartalmi elemei

Az említett társadalmi változások hatására a kínai politikai rendszerben elsősorban a társadalmi érdekek és felszínre kerülésük differenciálódására és szabadabbá válására való reagálások domináltak. Ezek egyik fő formája a KKP részleges újradefiniálása volt a Jiang Zemin

²¹ HEILMANN 2017, 242–244., 274–281.

²² JORDÁN 2011; HEILMANN 2017, 114–124.

²³ KUSAI 2016.

²⁴ JUHÁSZ 2011; TÁLAS 2011; VAMOS 2009.

(Csiang Ce-min) főtitkár nevéhez kötődő három képviselő koncepcióval.²⁵ Ennek politikai lényege, hogy a párt felvállalja a kínai társadalom fejlődését segítő minden tényező politikai szintű megjelenítését, képviselését és összehangolását, beleértve a differenciálódó társadalmi csoportok mindegyikének érdekeit is. Ezzel kiszélesítették a párt társadalmi-politikai bázisát, megnyitották a pártot az új társadalmi rétegek képviselői előtt, és ideológiailag is áthelyezték a párt súlypontját a fejlődés és a nemzeti érdekebecsatornázás megvalósítására. Ezzel a KKP autoriter állampártként – politikailag, eszmeileg és szervezetileg is – tovább lépett előre a gyűjtőpártosodás és a sajátos nemzeti néppártosodás útján.

És természetes folyamatként tartotta korlátozott jelentőségű pozícióban a nyolc, KKP-val kooperáló „demokratikus pártot”, hiszen az állampárt néppártosodása, társadalmi nyitása nem tette lehetővé, hogy érdemben növeljék társadalmi bázisukat, változtassanak az állampárt vezette többpárti konzultációs rendszerben betöltött, alárendelt szerepükön.

A tradicionális tömegszervezetek súlyának csökkenése – társadalmi érdek megjelenítő funkciójuk csökkenése mellett – a politikai rendszerben is megnyilvánult, amikor a KKP vezetésének legfelső szerveiből fokozatosan kikerültek a szakszervezetek, a nőszövetség és számos más szervezet vezetői, akik – más pártállami rendszerekhez hasonlóan – az 1990-es évekig azok tagjai voltak. E szervezetek nem tűntek el, formális létezésük továbbra is a politikai rendszer része, viszont valódi társadalmi jelentőségük és befolyásuk visszaszorult.²⁶ Ez részben nemcsak Kínára jellemző társadalmi folyamat, a világ más országaiban is hasonló tendenciák érvényesülnek, de a hagyományos pártállam esetében ez a tendencia jelentősebb, mivel a társadalmi érdekebecsatornázás és a politikai akaratátvitel transzmissziós síjainak jelentős diszfunkcióit eredményezi.

Az újonnan alakuló kínai civil szervezetek – mindenféle egyesületek, szakmai, lakóhelyi, jótékonyági, kulturális, sport- és más szövetségek – kérdését az állampárt kettős módon kezelte és kezeli. Egyrészt bizonyos teret nyit a politikai szférát közvetlenül nem érintő tevékenységű szerveződések széles körének. Ezzel lehetőséget ad a sokrétűen differenciálódó társadalmi csoportok érdek- és értékmegjelenítésének, s az így felszínre kerülő érdekekkel számol, és kezeli is azokat. Másrészt továbbra is határozottan gátolja a politikai szférával érintkező jellegű szerveződések létrejöttét. A szervezetalapítás és -működés jogi korlátai formálisan viszonylag szerények, viszont a vonatkozó jogszabályok domináns párt által irányított alkalmazása olyan szűkítő értelmezéseket és adminisztratív-jogi eljárásokat tartalmaz, amelyek gyakorlatilag lehetetlenné teszik a kifejezetten politikai jellegű és célú szervezetek, új pártok alapítását. Ugyanez áll a tradicionális tömegszervezetek – különösen a szakszervezetek és ifjúsági szervezetek – kategóriájába tartozó új szerveződési kísérletek kezelésére.²⁷

A differenciálódó társadalmi érdekek becsatornázásában jelentős szerepet játszó KNPTT súlya e folyamatok hatására összességében nem nőtt, viszont szerepének tartalma érzékelhetően módosult. Mára ez az ernyőszervezet elsősorban az új osztályok, rétegek – főként a nemzeti burzsoázia, a menedzserrétegek és a különböző szakértelmiségi körök – érdek megjelenítésének, politikabefolyásoló hatásának, illetve a szakpolitikák professzionalizálásának egyik fontos tényezőjeként is megszilárdult.

²⁵ Constitution of the Communist Party of China 2017, 2.

²⁶ HEILMANN 2017, 268–274.

²⁷ HEILMANN 2017, 243–244., 247–248.

A másik három új társadalmi jelenséghez, folyamathoz való alkalmazkodás egyik jelentős fázisa volt a tudományos fejlődésszemlélet és a harmonikus társadalom tézisének vitáktól sem mentes megfogalmazása Hu Jintao (Hu Csin-tao) főtitkári tevékenységének időszakában.²⁸ Az egyre komplexebbé váló társadalmi, politikai és értékrendi folyamatok politikai kezelésének tudományos megalapozottságát, a szakpolitikák összehangolt, professzionális kialakítását és végrehajtását, illetve a – jórészt konfuciánus gyökerű – hagyományos kínai értékrend számos elemének rehabilitálását és az állampárt domináns ideológiájába történő beillesztését jelentő koncepció a politikai rendszer mély szerkezetében és működésében is érezte hatását.

A társadalmi kommunikáció robbanásszerű változásának kettős műszaki, jogi és politikai kezelése ebben az időszakban szilárdult meg, azaz kialakultak az internet, a mobilkommunikáció és a digitalizáció külföldi ráhatásokat, értékrendi befolyást kiszűrni, minimalizálni hivatott, de a kontrollált, dinamikus belső fejlődést ösztönözni szándékozó, sajátos kínai rendszerének sarokpontjai, módszerei és technikai, jogi, illetve politikai megoldásai, s ezekhez kiépült az igazgatási, állami és szakpolitikai intézményrendszer is.²⁹

A politikai döntés-előkészítésben, döntéshozatalban, illetve a végrehajtásban megnőtt a tudományos megalapozás, a komplex, gazdasági, társadalmi, környezeti és más hatásokkal számoló szemlélet jelentősége. Ugyancsak megnőtt a szakmai alkalmasság, a konkrét eredményesség, a bizonyított érdek szerepe a politikai és kormányzati vezetők kiválasztása, továbbképzése, előmenetele és értékelése terén, azaz nőtt a politikai rendszer meritokratikus jellege, illetve erősödött a politikai döntéshozatal kollektivitása.³⁰ A szakpolitikák formálása terén érzékelhetően erősödött a korábbi ideológiai és pártpolitikai szempontokat felülíró szemlélet, amely nagyobb teret nyit a – jelentős részben a „demokratikus pártokhoz”, illetve a KNPTT keretéhez kapcsolódó – szakértelmiségi körök hatása és befolyása előtt. E tendenciák látványos politikai megjelenését jelentették a KKP felső vezetőinek rendszeres „tanulmányozó ülései”, amelyek egy-egy kiemelt fontosságú szakpolitikai kérdés alaposabb megértését szolgálták a döntéshozók részéről az adott kérdés legnagyobb kínai tudományos szaktekintélyeinek bevonásával.

A társadalmi értékválság kezelésében egyfajta eklektikusság irányába történt elmozdulás, amely a modernizáció értékdiffrenciálói, individualizáló hatásait a hagyományos, kínai eredetű és sajátosságú, alapvetően közösségi szemléletű társadalomszervezési, életviteli és politikai értékek előtérbe állításával kívánta kezelni. A politikai folyamatokban ennek számos szimbolikus jele közé tartozott Konfuciusz emlékhelyeinek jelentős állami támogatása, a hagyományos kínai eszmerendszerek tudományos kutatásának, értelmezésének előtérbe állítása, illetve olyan formális elemek, mint a politikai vezetők hivatalos beszédeinek szinte kötelező normájává vált ceremóniális meghajlás a hallgatóság előtt. A hagyományos értékekhez való szelektív visszanyúlás egyben teret ad a gyors gazdasági-társadalmi fejlődés eredményeként egyébként is növekvő, a civilizációs egyediség tudatára is támaszkodó nemzeti büszkeség, hazafiság és nacionalizmus szellemi tendenciáinak.³¹

Az aktuális politikai kihívások előremutató, stratégiai távlatú kezelésének az eddigi új sajátosságok szisztematizált kiterjesztését és összehangolt fejlesztését tűzi ki a fokozatosan felépülő, 2017 novemberében hivatalos formát öltő „Xi Jinping-i gondolat a kínai típusú szocializmus

²⁸ Constitution of the Communist Party of China 2017, 2.

²⁹ HEILMANN 2017, 274–281.

³⁰ HEILMANN 2017, 115–118.

³¹ KUSAI 2016.

új korszakára” elnevezésű koncepció.³² E koherens, összetett koncepció a politikai rendszer szempontjából kettős megközelítést mutat. Egyrészt megerősíti a monolitikus, unitárius, a népképviselő abszolutizálására, a hatalmai ágak szétválasztásának elvetésére és a demokratikus centralizmusra épülő alkotmányos államberendezkedés, a jogállamiság sajátosan kínai értelmezése és gyakorlata, a tekintélyelvű, pártállami, meritokratikus politikai rendszer alapvetéseit, a gyűjtőpártként működő állampárt politikai hegemoniáját és ideológiai dominanciáját, másrészt viszont azok keretein, struktúráin és működésén belül a régebbi kínai egyediségek és új sajátosságok további kiépítését, erősítését vetíti előre.³³

A koncepcióban kiemelt helyet foglal el az állampárt belső megerősítése, ami a többféle társadalmi érdek összehangolt, egyidejű érvényesítésére vállalkozó gyűjtőpárt hatalomgyakorló és politikai cselekvőképességének, illetve társadalmi elfogadottságának megszilárdítását, s ezzel a politikai rendszerben betöltött abszolút domináns szerepének megőrzését szolgálja. A korrupció elleni határozott fellépésnek, illetve az intézményi garanciák megerősítésének – az aktuálpolitikai, hatalmi összefüggések mellett – ebben az értelemben szisztematikus jelentősége is van.³⁴

Az új stratégia egyik kulcseleme a társadalommenedzsment kiteljesítése, amely fogalom összefoglaló újításként tartalmazza a szervezett, intézményesített társadalmi érdekképzés, érdekmegjelenítés és érdekvérvényesítés sajátos szervezeti és szerkezeti mechanizmusainak továbbfejlesztését, a posztmodern társadalmi kommunikáció és szellemi folyamatok befolyásolásának és ellenőrzésének teljes eszközrendszerét, átfogó ellenőrzési, szabályozási és kontrollmechanizmusait. A komplex társadalmi folyamatok alapos megismerésére építő, tudományosan megalapozott szakpolitikák tudatos összehangolását alkalmazó döntéshozatal intézményes megerősítése kiemelt hangsúlyt kap. Ugyanakkor a politikai gyakorlatban a kollektív vezetés immár három évtizedes gyakorlatától érzékelhető elmozdulás látszik az egyszemélyi tekintély érvényesülése felé.³⁵

Külön figyelmet érdemel, hogy a koncepció az állampárt társadalmilag domináns értékrendi pozíciójának fenntartását is tartalmazza, s ehhez az eklektikusság jeleit mutató ideológia koherensebbé tételét tűzi ki. Maga az új politikai irányelv szemlélete és célrendszere a kínai hagyományokból ismert ideológiai szinkretizmus – a különböző eredetű és jellegű eszmerendszerek bizonyos elemeinek és funkcióinak egyesített, kínaiasított rendszerbe foglalása – irányába mutat elmozdulást, erőteljesen építkezve a kínai civilizációs hagyomány és a gyorsan erősödő nemzeti tudat, nacionalizmus bázisára.³⁶ Eljut odáig, hogy áttételesen tételezi az önálló, más berendezkedésekkel egyenértékű kínai modell létét és nemzetközi szintén is érvényesülő minta jellegét.³⁷

Az új sajátosságok politikai lényege, jelentősége

A kínai politikai rendszer új sajátosságai – részben a régebbi egyediségeire épülve – politikai lényegüket tekintve fontos újszerű jellemzőket mutatnak. Valójában annak megoldási kísérletét

³² Xi 2017b 16–24.; Constitution of the Communist Party of China 2017, 2–3.

³³ Xi 2017b, 31–36.

³⁴ Xi 2017b, 23–24., 54–63.

³⁵ Xi 2017b, 21., 43–45.

³⁶ Xi 2017b, 36–39.

³⁷ Xi 2017b, 9.

jelentik, hogy a centralizált, unitárius és monolitikus alkotmányos államrend keretében működő autoriter, pártállami, gyűjtőpártként működő állampárt vezette politikai rendszert alapvető paraméterei és jellemzői megváltoztatása nélkül tegyék képessé egy modern – sőt posztmodern –, gyorsan transzformálódó, differenciált társadalom szervezésére, fejlesztésére, irányítására.

A politikai rendszer alapvető paramétereinek megőrzése egyben azt jelenti, hogy az erősen vegyes tulajdonra épülő piacgazdaságnak sajátos kereteket szabva, a társadalmi transzformáció, differenciálódás és a kibontakozó értékrendi, szellemi sokszínűség, illetve a posztmodern kommunikációs viszonyok körülményei között kísérlik meg modernizálni a politikai rendszert. Nem veszik át a szabad, modern, szabályozott piacgazdaság és a posztmodern, differenciált társadalmakra jellemző, demokratikus, liberális jogállamok gazdasági, társadalmi és politikai rendszereinek meghatározó elemeit. Nem célozzák meg a hatalmi ágak szétválasztását, a tiszta jogállamot, a kompetitív többpártrendszert, a társadalmi szerveződés és szervezett érdekmegjelenítés formáit, köztük a gyülekezés és szervezkedés szabadságát, a gondolat- és szólásszabadságot, az értékrendi és ideológiai pluralizmust stb.

E jellemzők helyett – a kínai civilizációs hagyományokra is építkezve – olyan politikai rendszer kialakítását célozzák meg, amelyben a társadalmi érdekképzés, érdekmegjelenítés, politikai becsatornázás, érdekérvényesítés sajátos mechanizmusait alakítják ki. A fokozatosan kialakuló és rendszerré összeálló kínai politikai sajátosságok arra az előfeltételre alapulnak, hogy a kínai társadalom túlnyomó többsége – a stabilitás történelmi tapasztalatokon alapuló, fontos értékként való felfogása, a gyors gazdasági és társadalmi fejlődés tartós garantálása, a nemzeti egység és felemelkedés iránti elkötelezettsége alapján – rövid, közép- és hosszú távon is elfogadja a jelenlegi politikai rendszer folyamatosan modernizált kereteit. Ez valójában az utóbbi három évtized általános társadalmi és politikai stabilitásának alapját képező kínai közmegegyezés megőrzését, folyamatos újratерemtését, azaz az egész rendszer legfontosabb legitimációs alapjának megerősítését jelenti.

A politikai rendszer új sajátosságai lényegüket tekintve az adott pártállami struktúra olyan finomhangolását jelentik, amely reagál a változó gazdasági, társadalmi, technológiai, szellemi, értékrendi realitásokra, s megoldást kínál a mélyben zajló, számottevő változásokat hordozó társadalmi és politikai folyamatok szabályozott mederben történő kezelésére, levezénylésére.

A legfontosabb finomhangolási aspektus továbbra is a differenciálódó társadalmi érdekek intézményesített és békés becsatornázásának biztosítása a politikaformálási folyamatba, megteremtve ezzel a politikai rendszer körültekintő, rugalmas reagálásának, a társadalom elvárásainak megfelelő funkcionálásának legfontosabb előfeltételeit. Valójában ennek specifikus vonatkozásait jelentik a gyorsan fejlődő, széles teret nyerő posztmodern társadalmi kommunikációs formák kezelésének, a döntéshozatal és politikai végrehajtás tudományos megalapozottsága javításának, illetve az értékviszonyok konszolidálásának megvalósuló lépései is.

A mai kínai politikai rendszer működése, perspektívái

A kínai politikai rendszer számottevő stabilitást biztosít az ország számára, s ebben nemcsak szerkezete, annak régi alapvetései és egyedi jellemzői, valamint új sajátosságai játszanak szerepet, hanem működésének gyakorlata is. A rendszer működése esetenként meglepő diszfunkciókat, máskor viszont figyelemre méltó hatékonyságot mutat. A pragmatikus kínai megközelítés

számára a rendszer gyakorlati hatékonysága, működőképessége jelenti azt az alapvető kritériumot, amelynek alapján értékelik, illetve módosításának kérdését megítélik.

A politikai rendszer működése

A kínai politikai rendszer – az adott keretek és lehetőségek között – minimum kielégítően, de inkább megfelelően vagy jól működik. Rendszerszintű működése az ismert pártállamokhoz képest rugalmas és konszolidált. A politikai döntések meghatározó színtere az állampárt vezető szerveiben van. A gyűjtőpártként működő KKP-ban szükségképpen – minden frakciótilalom és a belső politikai, ideológiai és hatalmi küzdelmek váltakozó kimenetelei ellenére – irányzatok, politikai-hatalmi és más tényezők mentén kialakuló, jórészt informális csoportosulások léteznek.³⁸ A párt azonban – hullámzó hatékonysággal – az utóbbi három évtizedben képes volt megfelelően kezelni az ebből következő politikai feszültségeket, amiben kiemelkedő szerepe van a kollektív, konszenzusra törekvő, rotációra és generációs váltási mechanizmusra épülő vezető kiválasztási rendszernek, amely Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) egyik legnagyobb és leghatékonyabb praktikus politikai újítása. A tapasztalatok szerint a rendszer képes elkerülni a legsúlyosabb, rendszerszintű politikai válságokat mindaddig, amíg az irányzatok közötti küzdelmeket rendezett kereteken belül tudja tartani, s el tudja kerülni a vezetői körökön belüli végletes megosztottságot, politikai szakítást.³⁹

A gyakorlatban kétféle alapvető működési módja alakult ki a politikai rendszernek, amelyek mindegyikében érzékelhető szerepet játszanak az új sajátosságok is.⁴⁰ Az egyik működési mód a szokásos, válsághelyzettől mentes ügymenet, amelyben az új sajátosságok finomhangoló szerepe leginkább kibontakozhat, főleg a kiegyensúlyozott, különböző társadalmi érdekeket rendezett keretek között mérlegelő, ütköztető és összehangoló politikai programalkotás és aktuális döntéshozatal tekintetében. A másik fő működési mód a válságüzemmód, amelyben viszont a politikai rendszer tekintélyelvű, koncentrált döntési mechanizmusú elemei kerülnek túlsúlyba, s ezzel biztosítják a döntéshozatal gyorsaságát és a végrehajtás, cselekvés viszonylag jó hatékonyságát, akár bizonyos társadalmi csoportok érdekeinek kárára is.

A hatalmas területű, lakosságú és területileg, társadalmilag rendkívül sokrétű, differenciált országban e két politikai üzemmód az országos politikában lényegében váltogatja egymást, de gyakorlatilag nincs olyan időszak, amikor a regionális vagy helyi kormányzati szinteken valahol ne lenne válságüzemmódot követelő helyzet az ország egészen belül. A válsághelyzet lehet természeti katasztrófa, súlyos ipari vagy más baleset, terrorveszély vagy terrortámadás, kisebb vagy nagyobb tömegmozgalmakban felszínre törő szociális, etnikai és más feszültségek következménye, vagy más rendkívüli körülmény.

Ezért a kínai politikai rendszer funkcionálásában a kétféle üzemmód gyakorlatilag folyamatosan jelen van, bár az országos szinten a válságkezelést igénylő helyzetek száma ritka – legutóbb a 2008–2010-es világgazdasági válság időszaka volt kifejezetten ilyen –, s a normál üzemmódú politikai működés a meghatározó.

³⁸ HEILMANN 2017, 40., 154–157.; PEI 2016; SHAMBAUGH 2008; SHAMBAUGH 2016a; SHAMBAUGH 2016b.

³⁹ HEILMANN 2017, 162–190.

⁴⁰ HEILMANN 2017, 158–162.

Az új sajátosságok és a rendszer hatékonysága

A politikai rendszer tudatosan kialakított új sajátosságai fontos szerepet játszanak a kielégítő, figyelemre méltó gazdasági fejlődést és viszonylagos társadalmi stabilitást, alapvető köznyugalmat biztosító politikai működésben. Ennek kulcsa, hogy hozzájárulnak a politikai rendszer hatékony működéséhez, lehetőséget adnak a társadalomban zajló érdekalakulások jobb felmérésére, megértésére, árnyaltabb kezelésére, a politikai folyamatok átgondolt ellenőrzésére és befolyásolására. A KKP gyűjtőpárti jellegének erősödése és sajátos néppártosodása – amennyiben a párt fegyvermezzett politikai egységének fenntartására és társadalmi tekintélyének megerősítésére irányuló törekvések eredményesek lesznek – fontos tényező marad a hatékony politikai működésben.

Ebben a viszonylagos hatékonyságban azonban nemcsak az új sajátosságoknak, főleg a társadalmi, politikai érdekfolyamatok megismerésének és befolyásolásának van szerepük, hanem az autoriter pártállam egész rendszerének együttesen. Az unitárius államrend hatalmi ágak szétválasztását és – ebből következően – a fékek és ellensúlyok egész rendszerét nélkülöző struktúrája és működése lehetővé teszi, hogy szükség esetén erőteljes adminisztratív – esetenként nyílt erő alkalmazását jelentő – elnyomó eszközökkel is kezeljenek feszültségeket, szociális, munkaügyi, nemzetiségi-kisebbségi, politikai és más természetű társadalmi konfliktusokat.⁴¹ A differenciált társadalmi érdekek megjelenítésére és becsatornázására létrejött újszerű mechanizmusok lehetővé teszik az állampárt politikai döntéshozóinak a mindenkori helyzetértékelés pontosságának javítását, s ezzel a döntéshozatal optimalizálását nemcsak a konfliktuskezelés korai, differenciált, békés, kompromisszumos formáinak alkalmazásáról, hanem az adminisztratív és elnyomó intézkedések, fellépések szükségességéről, mértékéről és módjairól is.

Az ellenzéki pártok, illetve a jelentős társadalmi befolyású új tömegszervezetek létrejöttének megakadályozása, azaz a társadalom önszerveződésének korlátozása, ellenőrzése és depolitizálása, illetve a differenciált társadalmi érdekmegjelenítés politikailag ellenőrzött szervezeti csatornába terelése együttesen járul hozzá a rendszer működésének fenntartásához.

A működési hatékonyságot javítja az is, hogy a kínai pártállam és állampárt korán felismerte a társadalmi kommunikációs viszonyok forradalmi átalakulásának, a mobilkommunikációs technológia, az internet és a digitalizáció, illetve ezek gyors társadalmi elterjedésének fontosságát. Nemcsak abban jutott így kedvező pozícióba, hogy a digitális gazdaság fellendítő hatását jól tudja kamatoztatni a gazdasági fejlődés új hajtóerőit, illetve a vele járó innovációs tényezők kihasználása terén, hanem abban is, hogy az új kommunikációs technológiák elterjedésének politikai kezelésében érvényesített kettős hozzáállása is sikeresnek bizonyul. A digitális forradalom gazdasági növekedést segítő hatásai megerősítik a kínai növekedési potenciált, s ezzel hozzájárulnak a politikai rendszert jórészt legitimáló, stabilitását erősítő társadalmi közmegegyezés fenntartásához.⁴²

A kibertérhez való kettős politikai viszony egyik oldala, a kínai internetezők országon kívüli hozzáféréseinek korlátozása, a globális világhálón belül nagyrészt elkülönülő kínai országos kvázi intranet fenntartása, illetve a tartalomkontroll kiépített, kiterjedt jogi, szabályozási, illetve műszaki és humán intézményrendszere, infrastruktúrája biztosítja a kínai hatalom

⁴¹ HEILMANN 2017, 46–49.

⁴² HEILMANN 2017, 49–56.

kontrollját mind a külföldről potenciálisan beáramló eszmék, politikai hatások, mind a belföldi internetes kommunikáció konkrét politikai vonatkozású tartalmai fölött. A másik oldalon áll ezzel szemben a világháló, főleg a Kínán belüli internetes világ erőteljes tartalmi, ideológiai befolyásolása, amelynek része az állampárti irányítás alatt álló internetes szereplők – internetes média, népszerű blogok stb. – aktív tevékenysége, amely meglepően jó hatékonysággal közvetíti a hatalom szemléletét és üzeneteit a felhasználók felé.⁴³

A kínai politikai rendszer hatékonyságát biztosító tényezők között van a stratégiai távlatú gondolkodás, programalkotás és a szakpolitikák tudományos igényű megalapozásának erősödő tendenciája. A politikai vezetők képzettségi és szakmai színvonalának emelkedése, illetve kiválasztási és előmeneteli rendszerük meritokratikus elemeinek erősödése is hatékonyságjavító tényező. Ezekben az aspektusokban a politikai rendszer új sajátosságainak számottevő jelentősége van.

A transzformálódó társadalom értékválságának kezelése a politikai rendszer hatékony működésének lényeges eleme. A hagyományos kínai értékek és a nemzeti felemelkedés gondolkörének beillesztése a formálódó új ideológiai-szellemi szinkretizmusba segíti az értékviszonyok stabilizálását és a politikai működés hatékonyságának fenntartását. Ennek az élénkülő társadalmi kommunikáció politikai tematizálása, tudatos befolyásolása is része.

A politikai rendszert a reformok kezdete óta jellemző részleges decentralizáció jelenleg lehetőséget ad arra is, hogy a szociális, munkaügyi, nemzetiségi és más konfliktushelyzeteket a politikai rendszer lokális jelenséggént interpretálja, kezelje, elkerülje országos mozgalmakká válásukat. Így a politikai rendszer az országos szinten jelentős eszköztárral és manipulációs tartalékkal rendelkezik az évente több százezres nagyságrendben jelentkező nyílt helyi szociális konfliktusok, tömegmozgalmak kedvezőtlen országos hatásainak kivédésére is.⁴⁴

Összességében a kínai politikai rendszer sokkal nagyobb rugalmasságról, fejlődéskészségről, változási, finomhangolási képességről tesz tanúbizonyságot, mint az ismert más pártállamok politikai rendszerei. A rendszer működése jelenleg sokkal kiegyensúlyozottabb, hatékonyabb, mint az ismert hasonló politikai alakzatoké. Mindebben a régebbi egyedi vonásainak és az azokhoz kapcsolódóan kialakult új sajátosságainak is lényeges szerepük van. A politikai diszfunkciókat a struktúra korlátozni, kezelni tudja működése során, ami figyelemre méltó stabilitást és akcióképességet biztosít számára, bár erről jelentősen eltérő értékelések, vélemények alakultak ki a neves nyugati kutatók között.⁴⁵

Kihívások, problémák és a további megújulás kényszere

A kínai politikai rendszer új sajátosságai nem oldják meg az összes jelentős problémáját. A meglévő diszfunkciók azt mutatják, hogy a politikai rendszer jelenleg is számos kihívással néz szembe. E kihívások egy része olyan, amelyek a politikai rendszer alapjait érintik. Jelenleg nem látszik azonban kínai politikai készség olyan lényegi változtatásokra, amelyek az ilyen jellegű igényeket kielégíthetnék. Mutatkozik viszont bizonyos nyitottság olyan további finomhangolásokra, amelyek a rendszer lényegét nem változtatják meg.

⁴³ FÖLDES 2011.

⁴⁴ HEILMANN 2017, 247–267.

⁴⁵ KRUGMAN 2016; PEI 2016; SHAMBAUGH 2016a; SHAMBAUGH 2016b; PATTEN 2017; HUANG 2017; SPENCE 2017; RUDD 2017; HEILMANN 2017, 398–416.

Az alapvető, rendszerszintű változtatási igények közé tartoznak a nyugati demokráciák hivatalos és nem hivatalos képviselőinek, különböző társadalmi, politikai, közéleti tényezőinek, szakértői köreinek olyan strukturális, államjogi, jogrendszeri és politikai változásokat szorgalmazó elvárásai, amelyek közép- és hosszú távon az autoriter pártállami berendezkedés demokratizálását, lebontását és a nyugati mintájú demokratikus jogállam, plurális politikai rendszer kialakulásához vezető, alapvető transzformációs folyamat elindítását szorgalmazzák.⁴⁶ Ezek az elvárások esetenként nemcsak politikai bírálat, hanem kifejezett nyomásgyakorlás formáját is öltik.

Kínán belül is vannak hasonló követeléseket megfogalmazó, jelenleg marginális valós társadalmi és politikai hatású csoportok és egyének. E követelések – bármennyire is limitált a reális támogatottságuk – a társadalmi transzformáció, érdek- és értékdiffrenciálódás tendenciái folytatódásának egyik megjelenési formáját alkotják. Ezért tartós jelenlétük jellemzi a kínai politikai helyzetet és folyamatokat.

Jelenleg nyilvánvaló, hogy a kínai politikai döntéshozók, a meghatározó, illetve érdemi befolyással rendelkező politikai tényezők között nincsenek olyanok, akik nyitottak lennének a politikai rendszer ilyen mélységű, mértékű és irányú átalakítására. Még erősebb az ellenállás a külföldi elvárásokkal és nyomásgyakorlással szemben, sőt a KKP új politikai stratégiája éppen azt fogalmazza meg, hogy a kínai modell sikeres, és ekként nemhogy fundamentális átalakításra nem szorul, hanem egyenesen nemzetközi alternatívát is kínál.⁴⁷

A társadalmi változások folyamatai felszínre hozzák olyan, nem fundamentális problémák, érdek- és értékütközések, konfliktusok sokaságát is, amelyekre a politikai rendszer további finomítása, részleges korrekciója és működésének módosítása is megoldásokat kínálhat anélkül, hogy annak alapszerkezetét megváltoztatnák. A szociális és más feszültségek kezelésének, mérséklésének kényszere változatlanul jelentős tényező abban, hogy a rendszer keretein belül maradó politikai újítások ne kerüljenek le a napirendről.

A KKP 19. kongresszusán megerősített irányvonal azt mutatja, hogy a politikai vezetés érzékeli ezeket a szükségleteket, s – bizonyos korlátok között – vannak is szándékai a további korrekciókra. Ezek kidolgozása és megvalósítása szempontjából is fontos fejlemény azonban, hogy az utóbbi időszakban a kollektív vezetés mechanizmusaiban bizonyos eltolódás indult az autoriter, egyszemélyi vezetés felé, amely Xi Jinping főtitkár politikai-hatalmi túlsúlyában jelentkezik. Még nem lehet világosan látni e tendencia végleges kifutását, reális hatását és korlátait, de annyiban mindenképpen számolni kell vele, hogy csökkentheti a politikai rendszer és gyakorlati működése rugalmasságát, kreativitását, megújulási képességét, illetve olyan politikai konfliktusokhoz vezethet a kormánypárt vezetésében, amelyeknek súlyosabb rendszerszintű konzekvenciái is lehetnek.⁴⁸

Következtetések

A kínai politikai rendszer továbbra is illeszkedik a pártállami irányítású autoriter rezsimek lenini–sztálini fő történelmi típusába. Tévedés azonban jellemzőit, szerkezetét, működését,

⁴⁶ Council of the European Union 2016; European Commission 2016.

⁴⁷ Xi 2017b, 9.; HEILMANN 2017, 419–424.

⁴⁸ SHAMBAUGH 2016a; SHAMBAUGH 2016b; HUANG 2017; HEILMANN 2017, 403–416.

hatékonyágát, rugalmasságát és bizonyos megújulási képességeit a többi történelmi előzmény alapján megítélni. Ennek fontos oka a kínai rendszer sajátosságaiban keresendő, amelyek részben eredendően, kialakulása idején már jellemezték, részben pedig az utóbbi évtizedekben fokozatosan fejlődtek ki. A kínai sajátosságok két legfontosabb forrása a kínai társadalom-, állam- és politikaszervezési hagyományokban, azok jelentős mértékű adekvátságában a kínai társadalmi, értékrendi viszonyokhoz, illetve a politikai elitet tömörítő állampárt viszonylagos kreativitásában, a bel- és külföldi politikai tapasztalatok folyamatos értékelésében és a levont következtetések gyakorlati alkalmazásában keresendő.

Az utóbbi évtizedek kínai politikai fejlődése a rendszer – sok külföldi megfigyelő számára meglepő – jelentős túlélési és megújulási, finomhangolási képességéről tanúskodik. Ennek fő eleme, hogy megtaláltak és alkalmaztak olyan új sajátosságokat, amelyek le tudták képezni a gyorsan transzformálódó társadalomban zajló változásokat a politikai rendszer szerkezetében és működésében. Ezek az új sajátosságok azonban nem jelentik a rendszer alapjainak felülírását, hanem azok fundamentális keretei között – a régebbi kínai egyediségekre is építve – nyitottak bizonyos mértékű politikai teret az új társadalmi erők és folyamatok érvényesülése előtt. Ezzel biztosították a kínai politikai rendszer alapvető stabilitását, képességét a kiemelkedő ütemű gazdasági fejlődés fenntartására, a társadalmi és szellemi transzformációs folyamatok kontrollálására és részleges irányítására, Kína nemzeti és nemzetközi felemelkedésének folytatódására. Ezzel a kínai politikai elit eddig teljesítette legfontosabb társadalmi funkcióját.

A kínai politikai rendszer tehát nem egyszerűen az autoriter, elnyomó és az egész társadalmat kontrolláló, korlátozó mechanizmusok alkalmazásával biztosította fennmaradását – bár azok további kiépítésétől és határozott alkalmazásától sem riadt vissza –, hanem adott keretei, korlátai között alkalmazkodott a meghatározó társadalmi folyamatokhoz, változásokhoz, s ezzel megerősítette a legitimációs forrását jelentő, számottevő elfogadottságot, sőt támogatottságot is biztosító társadalmi közmegegyezést. Ezt az eredményt jelentős részben a politikai rendszer új sajátosságai biztosították.

Az új sajátosságok legfontosabb jellemzője, tartalma és eredménye, hogy – a többség számára elfogadható mértékben és módokon – utat nyitottak a gyorsan differenciálódó kínai társadalom változó érdekviszonyai részleges érvényesüléséhez, politikai leképeződéséhez, illetve a legszükségesebb mértékben mérsékelni tudták a társadalmi transzformációval együtt járó mély értékválság negatív hatásait. A kialakult új politikai sajátosságok többi eleme és funkcionálásuk valójában e két kulcstényező érvényesülését segítette.

A tények azt mutatják, hogy a kínai társadalom jelenlegi fejlődési szakaszában a bizonyos régi és új sajátosságokkal árnyalt és továbbfejlesztett, autoriter, pártállami, állampárti, meritokratikus politikai rendszer lényegében adekvát az ország adott feltételeihez, jelenleg alkalmas a gyorsan átalakuló, markáns civilizációs és nemzeti sajátosságokat is mutató társadalom és ország működtetésére, fejlesztésére és irányítására.

Tágabb elméleti vonatkozásban a kínai politikai rendszer fejlődése rámutat arra a kérdésre is, hogy módszertanilag helyes-e az alapvetően a nyugati társadalmakban, civilizációs közegben kialakult politikai berendezkedés fontos konkrét politikai elemeit, formáit abszolutizálni, s mechanikusan számonkérni más társadalmakon. Nem helyesebb-e a konkrét formák helyett azok lényegi társadalmi-politikai funkcióinak érvényesülését vizsgálni a különböző politikai rendszerek fejlődésének megítélése, illetve azok rendszerszintű, működésbeli és hatékonysági összehasonlítása során. A legfontosabb vetületben ez azt a kérdést veti fel, hogy a különböző előtörténetű, differenciált posztmodern társadalmak érdek- és értékviszonyainak politikai

megjelenítésére, összehangolására és menedzselésére minden konkrét esetben, időszakban, fejlődési fázisban és civilizációs közegben a demokratikus jogállam keretében működő, értékrendileg plurális, kompetitív többpártrendszer-e az egyetlen adekvát, működőképes, hatékony, sőt reális megoldás. Valahol az erre az elméleti problémára adott válasz rejti a tanulmány elején felvetett elméleti kérdés megoldását is, azaz azt, hogy milyen módszertani és elméleti okokból ennyire pontatlanok és megbízhatatlanok a KNK jövőjére vonatkozó külföldi előrejelzések.

Ezt az elméleti kérdést egyrészt felértékeli és gyakorlati szempontból is értelmezhetővé teszi az, hogy a közelmúltban a KKP a kínai modellt – értelemszerűen annak politikai rendszerét is – nemzetközi szintű alternatívaként tételezte és állította a külvilág elé. Másrészt viszont a kínai lépéssel ez az elméleti kérdés túlkerült a tisztán tudományos, elméleti problémák körén, s még inkább részévé vált a nemzetközi ideológiai-értékrendi viták és küzdelmek szférájának is.

Gyakorlati aspektusban a kínai modell nemzetközi alkalmazhatóságának kérdése kizárólag hosszabb történelmi távlatban válaszolható meg, mégpedig annak fényében, hogy egyáltalán sor kerül-e más országokban a modell vagy egyes kulcselemeinek alkalmazására, s ennek milyen konkrét eredményei lesznek. Ezzel viszont a kínai modell kérdése gyakorlatilag is még inkább túllép az elmélet, az ideológiai viták szféráján, és a konkrét, praktikus nemzetközi politikai küzdelmek egyik elemévé válik.

A felvetett másik gyakorlati kérdést illetően megállapítható, hogy a kínai politikai rendszer jelenleg tartósnak és stabilnak értékelhető. A gyakorlatban működőképes módon ötvözi az autoriter berendezkedés centralizált politikai akaratképzését és végrehajtási kapacitását a társadalmi változásokhoz való részleges alkalmazkodás rugalmas elemeivel, mindenekelőtt a differenciálódó társadalmi érdek- és értékviszonyok politikai becsatornázásának jelenleg működőképes, új formáival.

Az aktuális helyzet és folyamatok alapján az feltételezhető, hogy a kínai politikai rendszer alapvetően stabil és elfogadható hatékonysággal működőképes marad rövid és középtávon. A hosszabb távú jövője, további hatékony működése és változási képessége pedig attól függ, hogy mennyire és milyen módszerekkel képes megőrizni viszonylagos és részleges rugalmasságát, fokozatos megújulási képességét, s adekvát tud-e maradni a kínai társadalom folytatódó gyors transzformációjához.

Felhasznált irodalom

- Charter of the Chinese People's Political Consultative Conference* (2012). Elérhető: www.cppcc.gov.cn/zxww/2012/07/03/ARTI1341300912828101.shtml
- Constitution of the Communist Party of China* (2017). Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Constitution_of_the_Communist_Party_of_China.pdf
- Council of the European Union (2016): *Council Conclusions EU Strategy on China*. Elérhető: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11252-2016-INIT/en/pdf>
- European Commission (2016): *Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a New EU Strategy on China*. Elérhető: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf

- FÖLDES Péter (2011): A kínai kibernetráda. A kínai színezetű internet és implikációi. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009–2010. I. kötet. Kína belső viszonyai.* Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 279–296.
- HEILMANN, Sebastian ed. (2017): *China's Political System.* Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield – MERICS.
- HORVÁTH I. Mihály (2009): Az emberi jogok helyzete a kínai Népköztársaságban. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 184–205.
- HUANG Yukon (2017): *Cracking the China Conundrum.* New York (US-NY), Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190630034.003.0010>
- JIN Keyu (2017): What Does Xi Jinping Want? *Project Syndicate*, 2017. 11. 03. Elérhető: www.project-syndicate.org/commentary/china-party-congress-xi-legacy-by-keyu-jin-2017-11?utm
- JORDÁN Gyula (2008): *Az ég magas, a császár messze van. Igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában.* Budapest, ELTE Eötvös.
- JORDÁN Gyula (2011): A kínai kormányzati és adminisztratív reform. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009–2010. I. kötet. Kína belső viszonyai.* Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 128–158.
- JUHÁSZ Ottó (2008): Kína mint együttműködő partner. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. Kína: Realitás és esély.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 7–18.
- JUHÁSZ Ottó (2009): Kína: folyamatosság és változások. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 7–31.
- JUHÁSZ Ottó (2011): A kínai válságkezelés belső társadalmi, politikai feltételei és hatása. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009–2010. I. kötet. Kína belső viszonyai.* Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 82–93.
- JUHÁSZ Ottó (2016): Kína – hagyomány, modernizáció, nemzeti identitás. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban.* Budapest, L'Harmattan. 23–36.
- KRAJČZÁR Gyula (2016): Életképesség és hagyomány. A kínai állami tradíciók mint a legitimitás és hatékonyság forrásai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban.* Budapest, L'Harmattan. 37–56.
- KRUGMAN, Paul (2016): When China Stumbles. *The New York Times*, 2016. 01. 08. Elérhető: www.nytimes.com/2016/01/08/opinion/when-china-stumbles.html
- KUSAI Sándor Zoltán (2016): Konfuciusz legutóbbi vándorlása és a kínai politikai civilizáció mély áramlatai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban.* Budapest, L'Harmattan. 9–22.
- LI Ruohong (2010): *NGOs in China. Non-governmental Organizations.* Hong Kong, Huihong Publishing House.
- MAYER Ágnes Zsófia (2009): A regionális különbségek kezelése. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 133–158.

- PATTEN, Chris (2017): China's New Emperor. *Project Syndicate*, 2017. 10. 25. Elérhető: www.project-syndicate.org/commentary/china-19th-communist-party-congress-xi-power-by-chris-patten-2017-10?utm
- PEI Minxin (2016): *China's Crony Capitalism: The Dynamics of Regime Decay*. Cambridge (US-MA), Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674974340>
- RUDD, Kevin (2017): When China Leads. *Project Syndicate*, 2017. 10. 27. Elérhető: www.project-syndicate.org/onpoint/when-china-leads-by-kevin-rudd-2017-10
- SALÁT Gergely (2015a): A mai kínai alkotmány történeti előzményei. In SALÁT Gergely szerk.: *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex. 8–31.
- SALÁT Gergely szerk. (2015b): *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex.
- SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk. (2015): *Kínai álom – kínai valóság*. Budapest, Typotex–PANTA.
- SHAMBAUGH, David L. (2008): *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*. Berkeley (US-CA), UC Press.
- SHAMBAUGH, David L. (2016a): *China's Future*. Cambridge, Polity.
- SHAMBAUGH, David L. (2016b): *Chinese Politics in 2016*. (Előadás a George Washington Universityn, 2016. 05. 25.) Elérhető: www.youtube.com/watch?v=DqYtCiJWHxM
- SPENCE, Michael (2017): Empowering China's New Miracle Workers. *Project Syndicate*, 2017. 10. 24. Elérhető: www.project-syndicate.org/commentary/china-19th-national-party-congress-new-generation-by-michael-spence-2017-10?utm
- TÁLAS Barna (2008): Kína főbb stratégiai céljai 2020-ig. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. Kína: Realitás és esély*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 19–25.
- TÁLAS Barna (2011): Mi a kínai modell? In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009–2010*. I. kötet. Kína belső viszonyai. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 297–332.
- XI Jinping (2017a.): *Kína kormányzásáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- XI Jinping (2017b): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, Oct. 18, 2017.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm
- VÁMOS Péter (2009): A társadalmi, etnikai, vallási feszültségek és a korrupció kezelése Kínában. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 32–84.
- A Kínai Népköztársaság Alkotmánya (Varga Bálint Zsolt ford.) (2015). In SALÁT Gergely szerk.: *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex. 166–200.

Kusai Sándor Zoltán

A vezetői generációs rendszer helye és szerepe a Kínai Kommunista Párt működésében és hatalmi mechanizmusában

Bevezetés¹

A kínai politikai rendszer működésének relatív hatékonysága sok kutatót meglep az utóbbi időkben. Különösen azért, mert a sokak által várt politikai destabilizálódás, sőt rendszerszintű összeomlás nem következett be az elmúlt évtizedekben, években. Számos ok áll e jelenség mögött, amelyek véleményem szerint lényegében két fő kategóriába sorolhatók. Az egyik a politikai rendszer új rendszerszintű sajátosságaival írható le, míg a másik a Kínai Kommunista Párt (KKP) politikai és hatalomgyakorlási technikáinak változásával magyarázható. E tanulmányban az utóbbi tényező s annak posztmodern kulcseleme, a generációváltási rendszer alaposabb vizsgálatát tűzöm ki célul.²

A politikai és hatalomgyakorlási technikák kiemelkedő jelentőségük ahhoz, hogy a politikai folyamatok adekvát módon legyenek képesek kezelni a társadalom változó szükségleteit, s ezzel megalapozzák a párt hatalmon maradását, azaz a politikai stabilitásnak azt az értelmezését, amely napjaink Kínai Népköztársaságában (KNK) dominál.³

Mivel a KNK politikai stabilitása jelentősen befolyásolja nemzetközi szerepét, együttműködő partnerként, illetve versenytársként jellemző viselkedését, a kínai politikai és hatalomtechnikai tényezők feltárásának nemcsak tudományos, hanem gyakorlati jelentősége is van.

A Kínai Kommunista Párt hatalomgyakorlási technikái

A KKP szervezetét, ideológiáját, politikaformáló és hatalomgyakorló mechanizmusait tekintve a leninista típusú, forradalmi élcspartpártok közé tartozik, s ezt a jellemzőjét ma is

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² Az előbbi aspektusra *A kínai politikai rendszer néhány új sajátossága* című tanulmányomban világítottam rá.

³ A politikai stabilitás fogalma többféle vetületben is értelmezhető. Egyik értelmezése a posztmodern többpárti képviseleti demokráciákra jellemző, s lényege a rendszer alapvető stabilitása, amely az alapelemek fenntartását jelenti, függetlenül a differenciált társadalmi érdekeket és értékeket megjelenítő pártformációk kormányzati váltakozásától. A KNK-ban, illetve a KKP-ban egy másik, tekintélyelvű értelmezés dominál, amely a politikai stabilitást összeköti, azonosítja a hatalmi mechanizmus és kormányzati-politikai gyakorlat stabilitásával.

nyíltan felvállalja. Az 1980–90-es évek jelentős részét jellemezte az a belső ideológiai vita és munka, amely eredményeként a KKP a 2000-es évek legelején meghozta azt a döntését, hogy ilyen típusú párt is marad, s nem lép a szociáldemokratizálódás útjára.⁴ Ugyanakkor a párt egyedi történelmi utat járt be, mind belső fejlődésében, mind a 20. századi kínai társadalmi-politikai küzdelmekben és polgárháborúiban, mind pedig kormányzópárti léte közel hét évtizedében. Mai hatalomgyakorlása ezért nem értelmezhető megtett útjának kontextusa nélkül.

A KKP eredete, éthosza, korai hatalomgyakorlási technikái

Az 1921-ben alapított KKP a Komintern szárnyai alatt épült fel a marxista ideológiát leninista pártszerkezetben társadalmilag és politikailag érvényre juttatni szándékozó politikai párttá. Miközben történetének első közel három évtizedében a párt sorsa, belső fejlődése szorosan összekapcsolódott a korszak összetett világtörténelmi és kínai történelmi folyamataival, e tanulmány számára most az a fontos, hogy keletkezése a kínai társadalom válságához és a 20. század gyarmatosítás kori történetének nemzetközi folyamataihoz is szorosan kötődött. E közel három évtizedben a KKP folyamatosan a pusztta fennmaradásáért küzdött, s eközben formálódott ki az a szervezeti, ideológiai és politikai arculata, éthosza, amely mindmáig kihat alapvető jellemzőire.

Forradalmi élcsapatpártként a KKP meghatározó belső szervezeti vonása volt a demokratikus centralizmus elvére felépített szervezeti és politikai döntéshozatali struktúra, amely garantálni hivatott a párt realista, a tagság akarataira épülő politikai döntéshozatalát és a politikai cselekvés hatékonyságát biztosító végrehajtási egységét és fegyelmezettségét. E szervezeti alapelv hivatott biztosítani a belső megosztottság frakciókban formalizálódó tendenciáinak megakadályozását is. Ugyanakkor a társadalmi-politikai valóság nyomása alatt folyamatos politikai, sőt fegyveres harcot folytató KKP-ban a kezdetektől kialakult a nézetek, politikai elképzelések többfélesége, amely folyamatos belső ideológiai-politikai vitákhoz vezetett, ami megjelent a szervezeti leképeződésben, azaz az – egyébként tiltott – irányzatok, frakciók, hatalmi csoportosulások létében és politikai küzdelmeiben is. Különösen a párt túlélésének kulcsfontosságú időszakában, a hosszú menetelés (1934–36) során öltöttek e küzdelmek radikális formát, s ekkor alakultak ki megoldási módszereik is, amelyeket a vesztes irányzatok és frakciók felszámolása jellemezett, gyakran vezetőik fizikai megsemmisítése árán is. Ez nem volt egyedülálló a kommunista világmozgalomban, főként a sztálinista áramlat dominanciára jutását követően, de a KKP-ban különösen explicit módon nyilvánult meg.

Történetének korai szakaszaiban a KKP egyszerre volt – országos szinten – forradalmi harcot folytató, lázadó politikai erő, illetve az ország kisebb-nagyobb területein – helyi szinten –, az úgynevezett forradalmi bázisterületeken hatalmat gyakorló, kormányzó párt. Ezért a párt már korán gyakorolni kezdte a kormányzás összetett feladatát is. Ebben az időszakban alakult ki a KKP hatalomgyakorlási módszereinek archetípusa, amely a későbbi országos kormányzás módszereit előlegezte meg. A párton belüli küzdelmek könyörtelensége

⁴ RUDD 2018a.

a kormányzati módszerekben is megjelent, főként a valós vagy vélt társadalmi és politikai ellenfelekkel szemben alkalmazott elnyomó intézkedésekben.

A polgárháborúk időszakában a KKP-ban olyan sajátos éthosz alakult ki és erősödött meg, amelyben a párt létéért folytatott küzdelem a politikai harc könyörtelenségét is szentesítette, mind a kormányzás eszközeiben, mind a párton belüli politikai nézeteltérések kezelésében. A többé-kevésbé nyílt formában vagy éppen zárt belső fórumokon zajló politikai, ideológiai küzdelmekben a „győztes mindent visz” elve érvényesült.⁵

A kormányzóparti működés első három évtizede

A KKP 1949-ben került hatalomra, és 1951-re terjesztette ki uralmát a KNK egész mai területére. Az 1954-ig tartó időszakot politikai vetületben a párt hatalmának konszolidálása, a KNK alkotmányos és politikai rendszerének alapvető kiépítése jellemezte. E berendezkedés alapvetően a szovjet mintájú rendszert vezette be, bizonyos egyedi sajátosságokkal.⁶ Ugyanakkor a KKP-ban az országos kormányzás kezdeti időszakában is folytatódtak a belső viták, s időnként világosan elkülönülő irányzatok és politikai csoportok alakultak ki. A hatalomra kerülés előtti időszak éthosza nemcsak áthatotta a párt működését, hanem a személyi kontinuitás annak továbbélését is biztosította, hiszen a vezetők a polgárháborús időszakban érdemeket szerzett személyi körből kerültek ki.

Ahogy a hatalmas, elmaradott és sokszínű ország kormányzásának, a KKP gazdasági, társadalmi, ideológiai és politikai programja megvalósításának bonyolultsága, valamint a belső és külső politikai környezet fordulatai sorra kibontakoztak, a kínai vezetésben egymás után alakultak ki az ideológiai és politikai-hatalmi konfliktusok (1954–59). A párt ezeket a küzdelmeket a korábbi időszak eszközeivel és módszereivel oldotta meg. A koreai háború, az államosítás és erőltetett kollektivizálás, majd a nagy ugrás politikai fordulatai nemcsak az elnyomott társadalmi csoportokkal szembeni könyörtelen fellépést jelentették, hanem nyílt politikai összeütközések is kísérték azokat a KKP-ban. Ezek az aktuális döntéssel – az azt fémjelző Mao Zedong (Mao Ce-tung) elnökkel – szembeszálló vezetők és csoportok vereségével végződtek, s az érintettek közül többen is életükkel fizettek vereségükért.

A nagy ugrás kudarca utáni kényszerű gazdasági és társadalmi konszolidáció (1960–65) időszaka volt az egyetlen jelentős szakasz, amelyben a hosszú menetelés óta meghatározó politikai pozíciót élvező Mao meghátrálásra kényszerült, s az eltérő politikai programot kidolgozó, mérsékeltebb csoport jelentős befolyásra tett szert az ország kormányzásában. Ebben a helyzetben következett be a kormányzó KKP-n belüli addigi legélesebb politikai harc, a kulturális forradalom (1966–1976), amely során a korábban kialakult sajátos hatalmi-politikai technikák és módszerek legszélesebb tárházát alkalmazták. A küzdelem kettős jelleget öltött, a párton belüli viták és pozícióharcok a mérsékeltebb erők megerősödését hozták az intézményes struktúrák kereteiben, amire válaszul a Mao és környezete vezetett radikálisok kivitték a politikai küzdelmet az utcára, s tömegmozgalommal győzték le ellenfeleiket. Politikai technikaként háttérbe szorult az intézményes fórumokon folytatott vita és a stabil kormányzás, s helyette az ellenfelek nyilvános megbélyegzése, meghurcolása,

⁵ HEILMANN 2017, 39–40.

⁶ HEILMANN 2017, 46–49.

fogságba vetése, fizikai sanyargatása, majd egy részük megsemmisítése vált uralkodóvá. Az intézményes, szabályozott mechanizmusokat felváltotta a tömegeket megmozgató vezéri önkény, illetve a politikai irányzatok folyamatos feldarabolódása és gátlástalan küzdelme egymással.

A káosz végére Kína a kormányozhatatlanság és felbomlás határára, a KKP pedig az önfelszámolás peremére került. Mao halálakor (1976) mindez intenzív politikai válságként jelentkezett, amelyen a pártvezetők egy része Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) vezetése alatt egy palotaforradalommal – a négyek bandájának puccsszerű letartóztatásával – lett úrrá. E megoldás nem igazán különbözött a korábbi időszakok módszereitől, nem volt idegen a KKP éthoszától, bár új szelek előjele volt, hogy bukása után a négyek bandáját csak politikailag – nem pedig fizikailag – semmisítették meg.

A politikai-hatalmi technikák a kulturális forradalom után

A kulturális forradalom után a KKP működésének, politikaformálásának újraintézményesítése, a párt- és állami struktúrák helyreállítása, a normális kormányzati, igazgatási ügymenethez való visszatérés volt az első lépés. Mindezt a Deng Xiaoping által létrehozott politikai csoportosulás hatalmának konszolidációja és ideológiai megalapozása kísérte. Valójában a hatalomgyakorlás technikái, módszerei szempontjából visszatérésre került sor a korábban létrehozott állampárti irányítású, tekintélyelvű pártállami szerkezethez, amelynek azonnali kedvező hatása volt az ország stabilitására és fejlődésére. Hivatalosan továbbra is tiltott maradt a KKP-n belüli csoportosulások létrehozása és működése. A fő hatalomtechnikai folyamat a kulturális forradalomban meghurcolt káderek rehabilitációja és az irányításba való visszatérése volt, amely azonban nem járt a kulturális forradalom során felemelkedett politikusok és irányítóapparátus teljes kiszorításával.

A katasztrófával fenyegető politikai válságból egy széles politikai koalíció vezette ki a pártot és az országot, amelynek – a kiiktatott legradikálisabb irányzat kivételével – szinte valamennyi politikai tényező részese lett. E hatalmi koalíció formája egyfajta kollektív vezetés volt, amelyben kiemelt tekintélyt élvezett Deng Xiaoping, aki viszont törekedett egyfajta konszenzusépítésre, legalábbis a stratégiai fontosságú kérdésekben. A tekintély által irányított kollektív vezetés, a döntéshozatal előtti belső viták, a végrehajtás pragmatikus rugalmassága voltak a fő politikatechnikai elemek, amelyek a tekintélyelvű pártállami rendszer alapvető keretein belül finomították a pártállam működési mechanizmusait.

A párt cselekvőképességének helyreállítása szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyult a döntéshozatali folyamatok újraszervezése, konszolidálása, a politikai viták józan keretek között tartása. A hagyományos élszapatpárti működés – a kulturális forradalom nyilvánvaló tanulságai szerint – önmagában ezt nem tudta biztosítani, szükség volt a politikai mechanizmusok újragondolására és a párt éthoszának megújítására is. Ez azonban nem vált azonnal nyilvánvalóvá, s idő kellett ahhoz is, hogy az újítás gondolata gyakorlati formát öltjön.

A biológia könyörtelen törvényei napirendre tűzték a gerontokrácia – a vezetői garitúra előregedése – kezelésének kérdését is. Ennek első megoldási kísérlete volt a KKP Központi Tanácsadó Bizottságának (KTB) létrehozása és működése 1982–92 között. E terület biztosította az idős vezetők visszavonulását a napi politikai és kormányzási ügyek

intézésétől, de közben jórészt megőrizte befolyását, ráhatását a politikaformálásra, a fő irányvonal döntésekre.

Ezzel párhuzamosan zajlott a kínai reform- és nyitási folyamat előkészítése, majd gyakorlati elindítása 1978–79-ben. A reformok elindítása a mezőgazdaságban és a falusi társadalomban viszonylag gyorsan érzékelhető gazdasági és jóléti eredményeket hozott, s ezzel politikai mozgásteret és időt adott ahhoz, hogy a továbblépés útjait végiggondolják. Az erőteljes pragmatizmus azonban a koncepcionális, sőt ideológiai megalapozás igényét hozta felszínre, amely szinte az 1980-as évek egészét kitöltötte, s amelynek eredménye a Deng Xiaoping-i Esmékben öltött testet.

Miközben 1984-től elindultak a városi gazdaság és társadalom átalakítását célzó reformok is, az egyre bonyolultabbá váló belső helyzet és a további intézkedések kényszere újra kiélezte a párton belüli politikai és ideológiai küzdelmeket, fokozatosan megbontotta a kulturális forradalom utáni konszolidációt, a létrejött politikai-hatalmi koalíció kohézióját. E folyamatot felerősítette a nemzetközi környezet átalakulása, a Szovjetunió és a kelet-közép-európai pártállami rezsimek válsága, majd összeomlása is. Mindez 1987-től a KKP-n belüli politikai küzdelmek kiéleződését idézte elő, amely végül a reformkorszak eddigi legnagyobb politikai válságához, az 1989-es megmozdulásokhoz vezetett. Politika- és hatalomtechnikai szempontból ezúttal a párton belüli küzdelmekben visszaszoruló reformpárti erők kísérelték meg az intézményi kereteken kívül, tömegmozgalom formájában felszínre törő erőket felhasználni a párton belüli ellenfelek legyőzésére. Kísérletük azonban – nagyrészt Deng és a félig visszavonult vezetők beavatkozása nyomán – kudarcot vallott, a tömegmozgalmakat leverték, s a rendszerváltás lehetősége lekerült a napirendről Kínában.⁷

1989 végére a radikális reformerek kiszorultak a KKP politikai irányításából, ugyanúgy, ahogy 1976-ban a radikális maoista erők sorsa is ez volt, bár a politikai éthosz változását jelezte, hogy fizikai létük egyik esetben sem került veszélybe. 1989–92 között a politikai válság utáni újabb konszolidációs időszak következett, amelyet a politikaformálási és hatalmi mechanizmusok részleges újraszabása, a párton belüli csoportok – jórészt máig meghatározó – új egyensúlyának kialakulása jellemezett, majd Deng Xiaoping 1992-es dél-kínai utazása során döntő lökést adott a reformok újraindításának. Deng ekkor véglegesítette a párt belső politikai mechanizmusainak működését, amelynek meghatározó eleme a generációs rendszer lett, 1992 őszén felváltva a KTB-t is.

A vezetői generációs rendszer szerepe, jelentősége

A mai kínai politikai folyamatok ritmusát – a kommunista pártok hagyományos, ötéves politikai ciklusa mellett, illetve azt alapjaiban meghatározva – a vezetői generációs rendszer 10 és 5 éves ciklusa határozza meg. E rendszer valójában egy részben formális, részben informális szabályrendszeren alapuló politikai és hatalomgyakorlási technika, amely erőnként fedi le a KKP – és a KNK – politikai mechanizmusait, és egyfajta generális keretrendszerbe foglalja a politicatechnika többi elemének működését is.⁸

⁷ ZHAO 2009.

⁸ MILLER 2017.

A vezetői generációs rendszer létrejötte és fejlődése

A vezetői generációs rendszer nem egy csapásra alakult ki, hanem fokozatosan, a politikai gyakorlat és kormányzás szükségletei szerint, a gyakorlati tapasztalatok alapján, a politikai válságok kihívásainak nyomása alatt jött létre és fejlődött.

A generációs rendszer gyökerei visszanyúlnak a kulturális forradalom végéig, amikor a meghurcolt politikai szereplők visszatérésével, majd a reformok és nyitás politikájának elindulásával óhatatlanul felmerült egyfajta életkori egyensúly és a tapasztalat, szakértelem és kezdeményezőkézség, megújulási képesség összhangjának szüksége. Az első körben a rendkívül idős, a polgárháborúban kinőtt vezetői garnitúra fokozatos háttérbe vonulására teremtettek szervezeti keretet a KTB létrehozásával, amely kivonta a napi politikai döntésekből a 70–80-as években járó politikusokat, viszont számottevő formális politikai befolyást őrzött meg számukra. 1980–82 között a KKP és KNK formális vezetését olyan fiatalabb politikusok vették át, akik a 60-as években jártak, de még szorosan kötődtek a párt hatalomra kerülése előtti tevékenységhez is. Az 1980-as évek második felének politikai küzdelmei, főként az 1987–89-es mély politikai válság folyamatai, az idősebb generáció formális beavatkozásai azonban igazolták, hogy ez a megoldás sem a különböző hatalmi csoportok viszonya, sem a politikai irányvonal tartós stabilizálása szempontjából nem bizonyult kielégítőnek.

A politikai válság 1989-es kulminálása, az akkorra már igen idős vezetők – köztük maga Deng Xiaoping – döntő beavatkozása a válságkezelésbe igazolta azt is, hogy a kulturális forradalom lezárását megalapozó kollektív vezetési koalíció tartós fennmaradása nem garantált. Az irányzatok akkori koalíciója önmagában nem volt képes biztosítani azt sem, hogy a politikai vitákat a pártban tartsa, s egyik irányzat se vigye azokat ki az utcára, megkísérelve a klasszikus Mao-i tömegharccal legyőzni ellenfeleit.

Deng Xiaoping ezért utolsó éveiben kialakított és elfogadtatott a párttal egy generációváltási szisztémát, amely beilleszthető a KKP demokratikus centralista, élcsapatpárti szervezeti formájába és működési rendjébe, összhangban van a többi politika- és hatalomtechnikai módszerével, és alkalmas a párton belüli irányzatok és konfliktusaik kordában tartására. A rendszer fokozatosan rajzolódott ki 1989 után, amikor Jiang Zemin (Csiang Ce-min) sanghaji párttitkárt a tömegmozgalmak leverését követően a KKP főtitkárává választották, illetve Deng Xiaoping átadta neki a Központi Katonai Bizottság elnöki tisztségét is, s egyidejűleg bejelentették, hogy ő a párt harmadik vezetői generációjának központi figurája. Ez azt is jelentette, hogy a párt első vezetői generációját Mao Zedong, második generációját pedig Deng Xiaoping nevével fémjelezték, s maga a vezetői generációk fogalma párttörténeti vagy elméleti fogalom – esetleg vitakérdés – helyett gyakorlati politikai fogalomná vált Kínában. A KKP 14. kongresszusán, 1992 őszén, amikor viszonylag konszolidált körülmények között került sor 1989 tanulságainak levonására és a reformok Deng által meghirdetett újraindítására, a generációs rendszer már politikai realitás volt a pártban, s mindez nem véletlenül esett egybe a KTB megszüntetésével sem.

A generációváltási rendszer ezt követően kiteljesedett, teljes rendszerré vált, és tovább fejlődött.⁹ Nemcsak a párt felső vezetői köreiben nyert polgárjogot, hanem szisztematizált módon a teljes párt- és állami hierarchiát átfogó szerkezetévé vált. A következő

⁹ MILLER 2017.

generációváltások során (2002, 2012) egyes szabályai módosultak, finomodtak, követve a pártban kialakult politikai viszonyok aktuális követelményeit, a különböző politikai-hatalmi csoportosulások közötti erőviszonyok mindenkori alakulását és több más tényezőt is.¹⁰ 2017–18-ig azonban még látszatra sem merült fel annak lehetősége, hogy e szisztémát megkérdőjeleznék, vagy azon fundamentális változásokat hajtánának végre, s 2022-ig várhatóan nem lesz teljesen világos, hogy a legutóbbi, 19. pártkongresszuson meghozott politikai döntések pontosan milyen mértékben és arányban módosítják a generációs rendszert és annak működését.¹¹

A generációs rendszer jellemzői és sajátosságai

A generációváltási szisztéma részben jogilag rögzített, kodifikált szabályok, részben formálisan elfogadott döntések, részben pedig informális, de tartós közmegegyezések egymáshoz kapcsolódó rendszerét jelenti, amelyek egyik része nyilvános, másik része nem nyilvános, de – természetesen – köztudott, és a Kína-kutatásban mára számottevően értelmezett is.

A generációs rendszer jogilag kodifikált alapjai a KKP pártalkotmányában rögzített tételek, miszerint elvetik a személyi kultusz minden formáját, illetve senki nem tölthet be semmilyen vezető tisztséget élethossziglan, s nyugalomba kell vonulnia a hatályos rendelkezések szerint meghatározott életkorban.¹² A KNK alkotmányában e politikai alapvetésnek megfelelően van limitálva két, egyenként ötéves terminusban a legtöbb állami vezetői tisztség betölthetősége, beleértve a miniszterelnök, a parlamenti elnök, az ellenőrzési bizottság elnöke, a legfelső bíróság elnöke és a legfőbb ügyész tisztségét is. 2018-ig ez az előírás vonatkozott a KNK elnökére is, de akkor ezt a korlátozást eltörölték.¹³

Az alkotmányos korlátoknál is fontosabbak azonban az egész kínai párt- és államparátust átfogó káderrendszerben jogszabályilag rögzített nyugdíjbavonulási korhatárok, amelyek kiterjednek a vezető tisztségviselőkre is.¹⁴ Ezek értelmében az általános nyugdíjkorhatárhoz (férfiak 60., nők 55. életév) képest a miniszterhelyettesi besorolási szintű vezetők 62., a miniszteri besorolású vezetők 65., a miniszterelnök-helyettesi és magasabb szintű vezetők pedig 70., illetve 75. életévük betöltése után vonulnak nyugdíjba. A pártalkotmány, a KNK alkotmánya és a káderrendszer jogszabályi előírásai így együttesen szabnak felső életkori korlátokat a különböző vezetői tisztségek betöltőinek, ami – a KKP és a KNK ötéves politikai, illetve államjogi tisztújítási ciklusait figyelembe véve – meghatározza a vezetők legmagasabb megválaszthatósági életkorát is.¹⁵

E formális keretek mellett, illetve azokkal összefüggésben a generációváltási rendszer egy sor informális szabályszerűséget is felvett. Ezek közé tartozik, hogy a legfelső politikai

¹⁰ MILLER 2017, 2018; HEILMANN 2017, 163–166.

¹¹ MILLER 2018.

¹² Constitution of the Communist Party of China 2017, 10. cikk 6) pont és 38. cikk.

¹³ Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa 2018.

¹⁴ A kínai káderrendszerben a helyi kormányzati, tartományi és országos állami, közigazgatási vezetők, a KKP, a pártok, a KNPTT, a tömegszervezetek, a fegyveres erők vezetői, a bírók és ügyészek, az állami média és más intézmények, az állami vállalatok vezetői egységes hierarchia-, előmeneteli és más jogszabályi rendszerbe tartoznak, függetlenül attól, hogy melyik szektorban tevékenykednek. – HEILMANN 2017, 114–125.

¹⁵ MILLER 2017, 2018; NAUGHTON 2018.

szinteken 50-es éveik második és 60-as éveik első felében járó vezetők kerülnek a különböző tisztségekbe, a miniszteriális, tartományi vezetői és ennek megfelelő besorolású egyéb szinteken az 5-10 évvel fiatalabb korosztályok képviselői kerülnek pozícióba. Kialakult egyfajta szervezett szisztéma, amelyben a legfelső vezetők nagyjából 10 évenkénti generációs váltásai 5 évente, azaz lényegében „félidős” időzítéssel együtt járnak a közbülső, „feles” korosztály képviselőinek rotációjával is.¹⁶ Így szinte „hímzőöltéses” módon van biztosítva a szükséges mértékű folytonosság, elkerülhetők a drasztikus politikai irányváltások és fordulatok, s a politikaformálást és végrehajtást a változás és a kontinuitás sajátos, dinamikus egyensúlya jellemzi. A különböző szinteken ezt segíti az is, hogy a következő generációváltás során kiemelt pozícióra esélyes politikusok általában már korábban bekerülnek a megfelelő vezetőtestületekbe, s így megszerezhetik a későbbi sikeres tevékenységhez szükséges gyakorlatot, tapasztalatokat is.

Az elmúlt évtizedekben a megválaszthatósági életkori határok kisebb fluktuációt mutattak: a legfelső szinten kezdetben a 70. életév, a későbbiekben a 68. életév, mostanában pedig ismét a 70. életév betöltése jelenti a határt. Gyakorlatilag tehát a pártállami szerkezetben politikailag kulcsfontosságú párttisztviselők betölthetőségének nem a ciklusok számának korlátozása a fő kritériuma, hanem az életkori szabályok érvényesülése.¹⁷

A generációs rendszer fontos jellemzője, hogy a nyugalomba vonult vezetők nem tűnnek el a politikai színtérről teljesen. Folyamatosan nyomon követhetik a fő politikai folyamatokat, rendszeresen tájékoztatást kapnak a releváns információkról, s időnként tanácsaikat, véleményüket is kikérik. Ez nemcsak a felső vezetők köreiben jellemző, hanem a káder-nómenklatúra alacsonyabb szintjein is.¹⁸ A generációs rendszer ezzel kiváltja a KTB korábbi szerepét, s egyrészt hozzájárul a kontinuitás érvényesüléséhez, a szakmai-politikai tapasztalatok hasznosításához, másrészt csökkenti a visszavonulás utáni vezetői frusztrációt, amelynek meglehetnek a maga politikai árnyoldalai is.

Mára a generációváltási szisztéma gyakorlati eredménye az lett, hogy az ország különböző szintű párt-, állami és más vezetői tisztségeiben egymást követő, bizonyos tapasztalatokkal már rendelkező, karrierjük során érdemeket felmutató korosztályok váltják egymást, immár közel három évtizede. A káder- és vezető kiválasztás rendszere szisztematizáltabbá vált, a gerontokrácia megszűnt, a modernebb és innovatívabb gondolkodás is teret nyert, a fő humánpolitikai folyamatok sok szempontból kiszámíthatóbbakká váltak.

A generációs rendszer illeszkedése más hatalmi-politikai technikákhoz

A KKP jellegéből adódóan sokféle politikatехnológiai technikát alkalmaz egyidejűleg. Itt csak a generációs rendszer legfontosabbakra gyakorolt hatásainak áttekintésére van lehetőség.

A politikaformálásban és végrehajtásban fontos szerep jut a káder kiválasztás és káderképzés, illetve az előmenetel rendjének, amelyet a párt hagyományosan intézményes keretek

¹⁶ MILLER 2017.

¹⁷ MILLER 2018; NAUGHTON 2018; BROWN 2014, 2016.

¹⁸ A kínai Külügyminisztériumban például a nyugalmazott vezetők, nagykövetségek számára külön infrastruktúra áll rendelkezésre ahhoz, hogy nyomon követhessék a mindenkor diplomáciai fejleményeket, s intézményesített lehetőségük van arra is, hogy véleményüket, javaslataikat eljuttassák a hivatalban lévő vezetőkhez.

között érvényesít. A generációs rendszer megnövelte a kiválasztás és előmenetel objektivitását, az állampárti struktúra meritokratikus jellegét, előtérbe tolta a fiatalabb, szakmailag képzetesebb és a változó, modern feltételekhez közelebb álló káderek pozícióba kerülését.

A hatalmas területű, differenciált Kínában az állami-birodalmi egység fenntartásának ősi politikai technikája a helyi és regionális vezetők földrajzi rotációja, ami elejét hivatott venni regionális hatalmi bázisok kialakulásának, illetve – szélsőséges esetekben – egyes régiók elszakadási törekvéseinek. A generációs rendszer ezt a hatalmi technikát is számottevően befolyásolja. A különböző korosztályokhoz tartozó vezetők kiválasztásában mára elvárassá vált, hogy sikeres helyi és regionális vezetői tevékenységet mutassanak fel az ország legfejlettebb, illetve elmaradottabb, eltérő gazdasági jellegű, társadalmi szerkezetű és mentalitású régióiban egyaránt. A földrajzi rotáció ezzel beépült a generációs rendszer szerkezetébe, a generációs rendszer pedig ösztönzően hat a földrajzi rotáció átgondoltságára, hozzájárul a politikai, igazgatási tehetség, kezdeményezőkészség egyenletesebb eloszlására, s ezzel a regionális különbségek kezelésére is.

A generációs rendszer kapcsán erősödött a vezetők bizonyos mértékű funkcionális rotációja. Ezzel a komoly szakmai teljesítményt felmutató fiatal káderek lehetőséget kapnak arra is, hogy szakterületükhöz közel álló más szférákban is tapasztalatokat szerezzenek, s igazolják hatékony igazgatási képességeiket. A rotáció nemcsak a felső vezetőknél növeli a generációs rendszerben önjáratermelő politikai és kormányzati elit társadalom-, ország-, helyismeretét, szakmaiságát és árnyalt politikai gondolkodását, hanem az irányítás más szintjein is.¹⁹

Létrejötté óta a KKP egyik fő kihívása az eszmei, politikai és cselekvési egység megőrzése, a politikai viták kezelése és a pártban – minden tilalom ellenére – kialakuló és újratermelő irányzatok, érdek-, politikai és hatalmi csoportosulások együttélésének biztosítása. A párt történetében a legnagyobb válsághelyzetek rendszerint e probléma megoldatlansága miatt keletkeztek, s az ebből következő küzdelmek erősen befolyásolták a párt könyörtelen éthoszáét is. A három képviselő koncepció, a párt új társadalmi csoportok előtti megnyitásának 1990-es évek végén történt bevezetése óta e kérdés jelentősége tovább nőtt. A generációs rendszer nem szüntette – és nem is szüntethette – meg a belső egység alapvető politikai problémáját, de hozzájárult viszonylagos konszolidálásához, a párton belüli politikai-hatalmi küzdelmek és irányvonalharcok józan keretek között tartásához.²⁰ Jórészt ennek tudható be, hogy az 1989 után a pártban kialakult irányzati-politikai, hatalmi csoportkoalíció – kisebb-nagyobb módosulásokkal és korlátozott belső ütközésekkel – napjainkig fennmaradt és működőképes.

Azzal, hogy a generációváltások időről időre lehetővé teszik a stratégiai-politikai irányvonal rendszeres korrekcióját, finomítását, és megnyitják az ebből következő személyi változások lehetőségét is, érzékelhetően csökkentik a párton belüli küzdelmek élességét. Ezzel hozzájárulnak ahhoz, hogy e küzdelmek már nem életre-halálra szólnak, a győzelmek és vereségek nem „véglegesek”, hanem minden erőviszony-konstelláció csak egy kötött időszakra szól. Ez a hatás a KKP éthoszáét posztmodern kifinomodását is kiváltotta.

¹⁹ A legtehetségesebb fiatal kínai diplomaták például magasabb karrierpozícióba lépésük előtt hosszabb-rövidebb időt töltenek egyes helyi kormányzatok külkapcsolataiért felelős vidéki beosztásokban, s ezzel az országos külpolitika, diplomácia és a konkrét társadalmi igények összefüggéseiről is gyakorlati tapasztalatokat szereznek.

²⁰ RUDD 2018b; Xi 2017b, 17–18., 22., 54–63.

A generációs rendszer azzal, hogy nagyjából belátható időtartamhoz köti minden kínai vezető hatalomgyakorlását, érzékelhetően limitálja a személyi hatalom és annak külsődleges megnyilvánulási formája, a személyi kultusz lehetőségét is. Ezzel erősíti a kollektív vezetés politikailag rugalmasabb működését, lehetővé teszi az irányzatok közötti kompromisszumok fenntarthatóságát, illetve csökkenti az egyszemélyi hatalom szélsőséges politikai kockázatait.

Részben e hatásoknak tudható be, hogy az 1990-es évek óta a KKP-ban lezajlott politikai küzdelmek nem vezettek végletes megosztottsághoz, drasztikus töréshez, a rezsim komoly válságához vagy megingásához, bár szinte minden pártkongresszus előtt jellemző volt a kiéleződésük, és néhány befolyásos, perspektivikus politikus bukásához is elvezettek, de nem jártak fizikai megsemmisítésükkel.²¹

A generációs rendszer hatékonysága és kihívásai

A vezetői generációváltási szisztéma létrejötte óta eltelt három évtized beigazolta viszonylagos hatékonyságát. Az utóbbi időszak relatív politikai kiegyensúlyozottsága, a párton belüli politikai küzdelmek józan keretek közötti lefolyása, a párt politikai cselekvőképességének és társadalmi támogatottságának megőrzése, a politikai döntéshozatal és végrehajtás viszonylagos rendezettsége egyaránt azt mutatja, hogy a generációs rendszer elérte célját, és hatékonyan tölti be funkcióját.

A szisztéma napjainkban a kínai politikai rendszer technikai feltételrendszerének, politikai-hatalmi mechanizmusainak integráns részévé vált, s nemcsak a felső és magas szintű vezetői szinteken, hanem a politikai, párt-, állami, igazgatási szerkezet egész vertikumában. A generációs rendszer kellő rugalmasságot is mutat, képes arra, hogy szabályrendszere és működése kövesse a változó kínai társadalmi és politikai valóság fejleményeit, mérsékelje a KKP-n belüli politikai küzdelmek korábbi szélsőséges kilengéseit. Ennek okán napjainkban a rendszer összességében elég jó állapotot mutat.

A rendezett generációváltások ellentmondásokat, konfliktusokat fékező hatásai kedveznek a kollektív vezetésnek, a kiegyensúlyozott politikai működésnek, s különösen a fejlődés és kormányzás viszonylag konszolidált, sikeres időszakaiban hatékonyak, mivel fékezik és korlátozzák a radikális stratégiai-politikai és ideológiai irányváltásokat.

E kedvező kihatásnak azonban árnyoldala is van, amely rámutat a generációváltási szisztéma korlátaira. A legfontosabb korlát, hogy a rendszer kötött ciklikusságával, időintervallumaival és folyamatos egyensúlykényszereivel limitálja a politikai döntéshozatal rugalmasságát, megújulási képességét. Ennek tipikus példája volt a 2008–09-es világgazdasági válság kínai hatásainak kezelése, amely egyrészt stabil, kockázatkerülő, összességében sikeres aktuális gazdaság- és társadalompolitikában öltött testet, viszont számottevően megkésett a válság okozta kihívásokra adandó strukturális reformválaszok kidolgozásával és megvalósításával. A kollektív vezetés kiegyensúlyozottsága gátolta a szükséges politikai fordulat megvalósítását, és ezzel növelte a kedvezőtlen gazdasági, társadalmi és politikai

²¹ Például: Chen Xitong PB-tag, pekingi párttitkár – 1995; Chen Liangyu PB-tag, sanghaji párttitkár – 2006; Bo Xilai PB-tag, csungkingi párttitkár – 2012; Sun Zhengcai PB-tag, csungkingi párttitkár – 2017.

folyamatok kifizetését és hatásait, rontotta a soros generációváltáskor, 2012-ben már elkerülhetetlenné vált új reformhullám bevezetésének feltételrendszerét.²²

A Xi Jinping (Hszi Csin-ping) vezette ötödik vezetői generáció hatalomra kerülése óta zajló politikai folyamatok egyben jelzik a generációs rendszer további működése és fejlődése előtt álló kihívásokat is. A generációs rendszerből következő kötétségek összeütközésbe kerültek az aktuális gazdasági, társadalmi, ideológiai és politikai helyzet, a KKP tekintélyét érő kihívások és korlátozott megújulási képessége korrigálásának szükségességével. A 2010-es évek második felére a generációs rendszer politikai stabilizációs hatásai részben a változások útjában álló inerciák formáját öltötték. A párt vezetésének meghatározó része úgy látta, hogy az új fejlődési szakasz követelményeinek megfelelő, lényegi korrekciók megkövetelik a politikai döntéshozatal, a hatalomgyakorlás centralizálását, a végrehajtás hatékony megszervezését, illetve az erre rendelkezésre álló időszak kiterjesztését.²³ Ennek részeként – Xi főtitkár hosszú idő óta példátlan politikai piedesztálra emelése, politikai programjának, a „Xi Jinping-i gondolatnak” a párt és az állam programadó dokumentumaiba való felvétele és személyes hatalmának nagymértékű megerősítése és kiszélesítése mellett – 2017–18-ban újraértelmezték a generációs rendszer szabályait is, kinyitva a főtitkár-elnök hatalmon maradásának formális politikai és jogi korlátait.²⁴ Ennek jele az is, hogy a KKP legfelső vezetésébe, a Politikai Bizottság hétfős Állandó Bizottságába nem választottak be olyan életkorú politikust, aki az esedékes következő generációváltáskor, 2022-ben nyilvánvaló utódja lehetne a főtitkár-elnöknek. Így elvben lehetővé vált, hogy Xi 2022-ben ne vonuljon vissza, hanem az általa fémjelzett vezetői generáció akár öt vagy több évvel meghosszabbítsa hivatali idejét. Természetesen jelenleg erre vagy ilyen szándékokra vonatkozóan még nincsenek biztos ismeretek.

Ugyanakkor a generációváltási rendszer többi kritériuma érvényesült a KKP 19. kongresszusán, illetve az új parlamenti ciklust elindító állami személyi döntésekben is. A központi párt- és állami vezetés minden tagja a generációváltási szisztémában előírt életkori korlátokon belül van, s a központi vezettestületek és állami szervek átlagos életkorában is bekövetkezett az ilyenkor szokásos fiatalítás.²⁵

Mindez azt mutatja, hogy a generációs rendszer nem szűnt meg a KKP-ban, viszont elindult egyfajta átalakítási folyamat, amely a következő években magával hozhatja a szisztéma számottevő korrekcióját.²⁶

Következtetések

Mára – bár a külföldi elemzésektől eltérően a hivatalos kínai politikai formulákban háttérbe szorul a generációs rendszer propagálása – ez a politika- és hatalomtechnikai szisztéma szinte elválaszthatatlan részévé vált a kínai politikai rendszernek. Hatékonyabbá

²² PEI 2016; KRUGMAN 2016.

²³ MILLER 2018.

²⁴ A KNK alkotmányának 2018. márciusi módosítása, amely eltörölte az államfői poszt betöltésének kétciklusos korlátját, ennek a leglátványosabb jelzése. – Constitution of the Communist Party of China 2017; Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa 2018.

²⁵ MILLER 2018; NAUGHTON 2018.

²⁶ MILLER 2018.

teszi a KKP tradicionális politika- és hatalomtechnikai eszközei és módszerei működését, mintegy kulcselemmé vált azok egész rendszerében. Része volt és van a párt politikai éthoszána átalakulásában, és jótékonyan befolyásolja a politikai stabilitás megőrzésének, Kína hatékony és eredményes kormányzásának feltételrendszerét.

A generációváltási szisztéma – a politikai rendszer már megvalósult rendszerszintű finomhangolásával együtt, ahhoz logikusan kapcsolódva – jelentősen hozzájárult az utóbbi évtizedek gyors kínai fejlődéséhez, a viszonylagos belső társadalmi és politikai stabilitáshoz, a súlyos politikai válsághelyzetek kialakulásának megelőzéséhez.

A generációs rendszer ebben az összefüggésben Deng Xiaoping politikai hagyatékának fontos részét képező, jelentős politikatechnikai újítás, amely számottevő szerepet játszott és játszik abban, hogy a KKP az eddigiek során nem jutott a hasonló, leninista gyökerű, szovjet – kelet-közép-európai formájú kommunista állampártok sorsára, azaz nem veszítette el a hatalmat, nem szűnt meg vagy marginalizálódott, hanem továbbra is Kína megkérdőjelezhetetlen irányítóereje maradt.

A szisztéma sikerének titka, hogy konszolidálta és megszabadította a korábbi szélsőséges kilengésektől a KKP politikaformálását és hatalomgyakorlását. A politikatechnika szintjén lényegében hasonló korrekciót végzett el, mint a reformfolyamat a kínai gazdaságban és társadalomban, illetve az utóbbi évtizedek korlátozott rendszerszintű átalakításai a kínai politikai rendszerben és ideológiai szerkezetben. A KKP a generációs rendszer körül és révén újrászervezett politika- és hatalomtechnikája ugyan lényegében változatlanul hagyja a monolitikus, tekintélyelvű pártállami hatalmat gyakorló állampári szerkezet fő jellemzőit, viszont – e kereteken belül – korrigálja annak gyakorlati működését, hozzáigazítva azt a transzformálódó kínai társadalom és az átalakulóban lévő KKP feltételeihez, jellegéhez és viszonyaihoz. Elméleti síkon ez azt is jelenti, hogy az adott tekintélyelvű rendszeren való túllépés nélkül, a generációs rendszer sok tekintetben közelíti a KKP politikai folyamatait a posztmodern kor követelményeihez, s korlátozottan, sajátos kínai módon modellezi a politikai váltogazdaságon alapuló rendszerek működésének bizonyos elemeit.

Az utóbbi időszak fejleményei megmutatták a kínai generációs rendszer korlátait és kihívásait is. Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a szisztéma a jövőben sem maradhat változatlan, hanem további folyamatos korrekcióra szorul. A finomhangolás első jelei már mutatkoznak, viszont végső kimenetelük és eredményességük ma még nem ítéhető meg. Annyi azonban már ma is vitathatatlanul látszik, hogy a kínai generációs rendszer a közeljövőben fennmarad, és jelentősen befolyásolja a KKP és KNK politikai folyamatait, ezért további tanulmányozása is szükséges.

Felhasznált irodalom

BROWN, Kerry (2014): *The New Emperors. Power and the Princelings in China*. London, Tauris.

DOI: <https://doi.org/10.5040/9780755619399>

BROWN, Kerry (2016): *CEO, China. The Rise of Xi Jinping*. London, Tauris. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350985650>

China Vitae. Elérhető: www.chinavitae.com

Constitution of the Communist Party of China (2017). Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Constitution_of_the_Communist_Party_of_China.pdf

- HEILMANN, Sebastian ed. (2017): *China's Political System*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield – MERICS.
- HORVÁTH I. Mihály (2009): Az emberi jogok helyzete a kínai Népköztársaságban. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 184–205.
- HUANG Yukon (2017): *Cracking the China Conundrum*. New York (US-NY), Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190630034.001.0001>
- JORDÁN Gyula (2011): A kínai kormányzati és adminisztratív reform. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009-2010. I. kötet. Kína belső viszonyai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 128–158.
- JUHÁSZ Ottó (2009): Kína: folyamatosság és változások. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 7–31.
- JUHÁSZ Ottó (2016): Kína – hagyomány, modernizáció, nemzeti identitás. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan. 23–36.
- KRAJCZÁR Gyula (2016): Életképesség és hagyomány. A kínai állami tradíciók mint a legitimitás és hatékonyság forrásai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan. 37–56.
- KRUGMAN, Paul (2016): When China Stumbles. *The New York Times*, 2016. 01. 08. Elérhető: www.nytimes.com/2016/01/08/opinion/when-china-stumbles.html
- KUSAI Sándor Zoltán (2016): Konfuciusz legutóbbi vándorlása és a kínai politikai civilizáció mély áramlatai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan. 9–22.
- MILLER, Alice (2017): Projecting the Next Politburo Standing Committee. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 49. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm49am.pdf
- MILLER, Alice (2018): Only Socialism Can Save China; Only Xi Jinping Can Save Socialism. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 56. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56am.pdf
- MULVENON, James (2018): And Then There Were Seven: The New, Slimmed-Down Central Military Commission. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 56. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56jm.pdf
- NAUGHTON, Barry (2018): Xi's System, Xi's Men: After the March 2018 National People's Congress. *Hoover Institution China Leadership Monitor*, No. 56. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56bn.pdf
- PEI Minxin (2016): *China's Crony Capitalism: The Dynamics of Regime Decay*. Cambridge (US-MA), Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674974340>
- RUDD, Kevin (2017): When China Leads. *Project Syndicate*. 2017. 10. 27. Elérhető: www.project-syndicate.org/onpoint/when-china-leads-by-kevin-rudd-2017-10
- RUDD, Kevin (2018a): *Xi Jinping's China, Trump's America and the Future of Australia-China Relations*. (Előadás a La Trobe Egyetemen, 2018. 02. 12.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/02/12/kevin-rudd-speaks-to-the-la-trobe-university-china-studies-research-centre>

- RUDD, Kevin (2018b): *Understanding China's Rise under Xi Jinping*. (Előadás a West Point Katonai Akadémián, 2018. 03. 05.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/03/05/kevin-rudd-speaks-to-the-us-military-academy-west-point-understanding-chinas-rise-under-xi-jinping>
- SALÁT Gergely (2015a): A mai kínai alkotmány történeti előzményei. In SALÁT Gergely szerk.: *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex. 8–31.
- SALÁT Gergely szerk. (2015b): *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex.
- SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk. (2015): *Kínai álom – kínai valóság*. Budapest, Typotex–PANTA.
- SHAMBAUGH, David L. (2008): *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*. Berkeley (US-CA), UC Press.
- SHAMBAUGH, David L. (2016a): *China's Future*. Cambridge, Polity.
- SHAMBAUGH, David L. (2016b): *Chinese Politics in 2016*. (Előadás a George Washington Universityn, 2016. 05. 25.) ELérhető: www.youtube.com/watch?v=DqYtCiJWHxM
- TÁLAS Barna (2011): Mi a kínai modell? In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009-2010*. I. kötet. Kína belső viszonyai. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 297–332.
- VÁMOS Péter (2009): A társadalmi, etnikai, vallási feszültségek és a korrupció kezelése Kínában. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 32–84.
- XI Jinping (2017a): *Kína kormányzásáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- XI Jinping (2017b): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf
- ZHAO Zijang (2009): *Prisoner of the State. The Secret Journal of Chinese Premier Zhao Ziyang*. London, Simon & Schuster.
- Zhonghua Renmin Gongheguo Xianfa* [中华人民共和国宪法] [A Kínai Népköztársaság Alkotmánya. Hatályos teljes szöveg, a KNK Országos Népi Gyűlése által 2018. március 11-én jóváhagyott módosításokkal együtt, egységes szerkezetben.] Elérhető: www.xinhuanet.com/politics/2018lh-/2018-03/22/c_1122572202.htm
- A Kínai Népköztársaság Alkotmánya (Varga Bálint Zsolt ford.) (2015). In SALÁT Gergely szerk.: *A kínai alkotmány*. Budapest, Typotex. 166–200.

Kusai Sándor Zoltán

Kína részvételének sajátosságai és ellentmondásai a világkormányzás átalakulásában

Bevezetés¹

Az utóbbi egy-másfél évtizedben a nemzetközi rendszer fejlődésének leírásában új terminus honosodott meg: a világkormányzás vagy globális kormányzás fogalma. Az újszerű tudományos és gyakorlati politikai megközelítés lényegében annak a felismerésnek a következménye, hogy a globalizáció mai szakaszában a nemzetközi viszonyok intézményes és szabályalapú szerkezete immár átlépett egy új minőségi szintre.

Kína az egyik első jelentős világhatalom, amelynek nemzetközi politikai koncepciójában a legfelső szinten nyert hivatalos polgárjogot a világkormányzás fogalma, s a nemzeti stratégiai célok közé hivatalosan is felkerült a globális kormányzás megreformálásában való részvétel.²

A világrend és világkormányzás átalakulásának felgyorsulása és Kína új globális nagyhatalmi státusza és szerepvállalása egyaránt szükségessé teszi annak tanulmányozását, hogy milyen állapotban van a globális kormányzás, merre halad a fejlődése, s ebben Kínára milyen szerep jut. Magyarország külkapcsolatokhoz fűződő nemzeti érdekeinek definiálása, mozgásterének körülírása és az érdekek érvényesítése konkrét gyakorlati összefüggésbe helyezi e – tudományosan önmagában is fontos – témát, tekintettel arra is, hogy az ország nemcsak szuverén államként, hanem a globális kormányzásban ma jelentős szerepet játszó NATO és EU tagjaként is érintett az aktuális átalakulási folyamatokban. E tanulmány a téma fő összefüggéseinek feltárására és racionális értelmezésére tesz kísérletet.

A világkormányzás jelensége és Kína

A mai, a 2008–2010-es világgazdasági válság, a Nagy Recesszió óta posztmodernnek nevezhető nemzetközi rendszerben működő globális kormányzás összetett fejlődés eredménye.³

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² Xi 2017a, 7., 52., 56.; RUDD 2018a; RUDD 2018b; RUDD 2018c.

³ E tanulmányban – feltételesen, hiszen nincs általánosan elfogadott tudományos értelmezés, és teljes cezúra sem állapítható meg – modernnek tekintem a világháborúk után kialakult rendszert, amely önmagában is számos változást mutatott, s változása is folyamatként jelentkezett, a posztmodern korszakot – praktikus megfontolásokból is – rendszerszinten a 2008-ban kezdődött Nagy Recessziótól kezdve számítom.

A terminusnak valójában csak azért van tudományos létjogosultsága, mert azt a jelenséget igyekszik megragadni, ahogy a nagy földrajzi felfedezéseket követő gyarmatosítás által létrehozott globalizmus vagy globalizáció – több fejlődési fázison átjutva – a 21. században új szakaszba lépett, s ennek során minőségileg új, összetett jellemzőkre tett szert.

A világkormányzás értelmezése

A II. világháború lezárását követően – távolról sem a történeti előzmények és tanulságok figyelembe vétele nélkül – létrejött új világrend és nemzetközi rendszer valójában nem egy csapásra keletkezett, s nem is egyetlen hatalom hozta létre, hanem a hidegháború, a dekolonizáció, a harmadik ipari forradalom eredményeként és a bipoláris hatalmi viszonyok megszűnése után formálódott véglegessé. E formálódási folyamat leírásától eltekintve, itt csak az e tanulmányban elemzett legfontosabb jelenségek, a használt fogalmak és egymáshoz való viszonyuk meghatározására és értelmezésére térek ki.

E tanulmány *világrendnek* a nemzetközi jogi és politikai normák, általánosan elfogadott szabályok összességét és rendszerét tekinti, amely napjainkban a nemzetközi béke és biztonság fenntartását, a világgazdaság és a globális emberi társadalom működését és fejlődését, a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek együttélését és interakcióit szabályozza. Ugyancsak a világrend részei azok az objektív nemzetközi érdek-, érték- és erőviszonyok, amelyek a nemzetközi folyamatokat, a normák és szabályok megalkotását és érvényesítését, azaz a nemzetközi viszonyokat és politikát a gyakorlatban meghatározzák.

A *nemzetközi rendszer* a formális és félformális globális és regionális intézmények, informális mechanizmusok, intézményesített és intézményesítetlen nemzetközi érintkezések egészeként értelmezhető, beleértve a nemzetközi szereplők – a szuverén államok, szövetségeik és csoportosulásai, önálló entitásként működő szervezeteik, illetve más gazdasági, társadalmi, szellemi és politikai szerveződések, nyomásgyakorló csoportok – összességét, multi- és bilaterális, illetve más, differenciált kölcsönhatásaikat is. Működésének tartalmaként és céljaként pedig a világrend fenntartása és további alakítása tételezhető. Ekként a nemzetközi rendszer legfontosabb hagyományos formális szervezeti struktúráit globális szinten az ENSZ és szakosított szervezetei, intézményei, a Bretton Woods-i eredetű globális pénzügyi intézmények (IMF, Világbank), a WTO, az OECD, a globális problémák kezelésével foglalkozó multilaterális fórumok és konferenciák (például a klímaváltozással foglalkozók) alkotják. Részei a regionális szervezetek az EBESZ-től az ASEAN-ig és az AU-ig, a különböző szövetségi struktúrák a NATO-tól az ANZUS-ig, az SCO-ig és a kétoldalú szövetségek hálózataiig, a gazdasági-kereskedelmi blokkok az EU-tól a NAFTA-ig és a MERCOSUR-ig, és így tovább.⁴ A félformális intézmények közé tartoznak a szilárd nemzetközi jogi bázissal nem vagy csak részben rendelkező struktúrák, amelyek többnyire nem kötelező döntéseket hoznak, szabályokat alkotnak, hanem gazdaság-, biztonság- és társadalompolitikai, illetve szellemi-értékrendi irányokat fogalmaznak meg, nem éppen résztvevőik specifikus érdekeivel ellentétben, például a G7-csoport vagy a Világgazdasági Fórum.

⁴ Utóbbiak közé az EU csak részben sorolható, hiszen az unió mára olyan integrációs struktúrává vált, amely messze túllép a klasszikus gazdasági kereteken.

A *világkormányzás* azzal a folyamattal írható le, amelyben a világrend és az annak formát adó nemzetközi rendszer koherens egysége érvényre jut, amelynek fő feladata ezen egység megjelenítése és folyamatos újrateremtése annak érdekében, hogy a világrend és a nemzetközi rendszer teljesítthesse funkcióit az állandóan változó feltételek között. A globális kormányzás a formális, informális és a kettő közötti sokféle átmenetben létező szervezetek és formák, valamint ezek folyamatosan változó működésének integrált funkciója és eredménye.

Az ezredforduló óta a tudományos elemzések főáramlata a világrendben és a nemzetközi rendszerben meghatározó szisztémát „az Amerikai Egyesült Államok által vezetett/garantált, szabályokon alapuló, liberális világrendnek” szokta definiálni.⁵

E meghatározás azonban sokak szerint nemcsak pontatlan, félrevezető, hanem idealizáló, sőt elfogult is, legalábbis a fejlődő országok – köztük Kína – önálló gondolkodásra törekvő szakemberei szemében.⁶ Az unipolaritás 1990–2000 közötti időszaka kivételével az USA nem játszott minden szereplő által elfogadott vezető szerepet a nemzetközi rendszerben, sokkal inkább arról volt szó, hogy a legerősebb nagyhatalomként dominanciát gyakorolt vagy kívánt gyakorolni a globális folyamatok fölött. Bár a nemzetközi jogi, globális és regionális biztonsági, politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi folyamatokat meghatározó szabályok a korábbiaknál részletesebbek és átfogóbbak lettek, tartalmuk soha nem volt elfogulatlan és egyenlő, gyakorlati érvényesülésük pedig nem volt általános és garantált. A szabályok a megalkotó országok, főként az USA – univerzálisnak deklarált – érdekei és értékei felé hajlottak, érvényesülésük pedig alkotói érdekei szerint torzult: a szabályokat különböző indokokkal és ürügyekkel rendszeresen szegték meg éppen azok, akik megalkották, és igényt formáltak garantálói szerepére. A világrend liberális – azaz szabad – jellege is csorbát szenvedett, amikor a domináns hatalmak saját érdekeiket és értékeiket állították előtérbe, s – több-kevesebb sikerrel, gyakran erőszak útján is – megkísérelték rákényszeríteni a többi nemzetközi szereplőre. Az utóbbi három évtized világ-gazdasági és világpolitikai fejleményeinek jelentős része – az IMF válságkezelő stratégiájától az iraki, líbiai és más nyugati beavatkozásokig – ennek a megnyilvánulása volt. A világrend ilyen alternatív jellemzése, értékelése is mutatja a helyzet ellentmondásosságát.

Kína felemelkedése és a világkormányzás

A Nagy Recesszió előtt a világkormányzás működése és két fő faktora – a világrend és a nemzetközi rendszer – már számos válságtünetet mutatott, hatékonysága csökkent, de elavultsága a változó nemzetközi realitásokhoz képest csak a válság után vált nyilvánvalóvá. Ennek számos jele közül itt csak néhány kulcsfontosságút említek. A világgazdaságban ilyen jel volt a hagyományos vezető országok két új szabadkereskedelmi szabályalkotó kísérlete, a TPP és a TTIP nehézkes tárgyalása, majd kudarca.⁷ Az EU mélyülő

⁵ CLINTON 2011; FERCHEN 2018; HUANG 2017; KISSINGER 2014; KISSINGER 2015; MUGGAH–TIBERGHIE 2018; RUDD 2018a; RUDD 2018c.

⁶ Például: YAN 2018.

⁷ E két, a fejlett országok dominanciájával kiépíteni szándékozott új szabadkereskedelmi struktúra nemcsak a világgazdaság szabályrendszerét volt hivatott tovább definiálni a nyugati világ érdekei szerint, hanem azt is célozta, hogy a feltörekvő új gazdasági hatalmak – köztük főként Kína – nemzetközi gazdasági szabályalkotásba történő érdemi bekapcsolódásának útját állja. Obama amerikai elnök ezt a TPP aláírása alkalmából kiadott nyilatkozatában meg is erősítette. (Obama White House 2016)

válsága – amely a Brexitben és az integráció megtorpanásában, a dél- és kelet-közép-európai országok pénzügyi válságának kezelésében érte el eddigi csúcspontját – az a folyamat, amely a mai európai felszíni válságjelenségek mögött valójában meghúzódik, a migráció kezelésétől más politikai diszfunkciókig. Globálisan hasonló súlyú volt a G7-csoport jelentőségének csökkenése.

A globalizmus Nagy Recesszió előtti szakaszának egyik jellemzője volt a perifériális és fejlődő országok egy részének jelentős gazdasági tényezővé válása. A világrend hidegháború utáni szabályrendszere által megnyitott nemzetközi áru-, tőke- és technológiaáramlás, a munkaerő mozgása, a piaci viszonyok előtérbe kerülése a dereguláció révén valójában preferált számos nemzetgazdaságot, amelyek a globális termelési, piaci és értékláncokba – ha továbbra is alárendelt szerepben, de – alapjában sikeresen kapcsolódtak be, s így jelentős világgazdasági tényezővé váltak. E folyamatnak az egyik fő nyertese Kína volt, amely a Nagy Recesszió bekövetkezésére már a világgazdaság egyik legfontosabb szereplője lett.⁸

Így már a 2008-as világgazdasági válság előtt megjelent Kína objektív súlyponti helye, és megfogalmazódott a kínai érdekérvényesítés szándéka is a világrend – elsősorban a globális gazdasági szabályrendszer – további alakításának befolyásolására. Más feltörekvő fejlődő és a hagyományos nyugati súlyponthoz képest perifériális országok gazdasági jelentősége is nőtt, s mindez a politikai és biztonsági szférában is éreztette hatását. Kína ezen új szereplők egyik legerősebbike, informális vezető ereje szerepében kezdett fellépni.

A globális kormányzás megváltozásának egyik legfontosabb jele volt a G20-csoport 1999-es megalakítása, amelyben a fejlett országokon túl a legjelentősebb fejlődő és perifériális országok is helyet kaptak, s amelynek a pusztta léte jelezte, hogy a hagyományos gazdasági hatalmak G7-es csoportja önmagában többé már nem képes a világgazdasági folyamatok meghatározására. A G20 a globális gazdaságkormányzás újszerű informális fórumává vált, amelyet egy közös politikai akarat hozott létre, de nem alkottak neki formális jogi-szerződéses alapokat, illetve nélkülözte a világrend és a nemzetközi rendszer klasszikus szabályozottságát és az államok közösségének egésze által biztosított demokratikus felhatalmazást is.⁹ Működésének megkezdése valójában azt jelentette, hogy a 19 legnagyobb nemzetgazdaság és az EU együttese a gazdasági kérdésekben a globális kormányzás informális politikai csúcsszervévé vált. Különösen a Nagy Recesszió óta – több-kevesebb sikerrel és következtetésséggel – a világrend és a nemzetközi intézményrendszer formális globális és regionális intézményei a G20 stratégiai-politikai iránymutatásait formálták jogi szabályokká, viselkedési normákká, intézményi és politikai irányvonalakká. Így a G20 megjelenése tekinthető a posztmodern világkormányzás szimbolikus, új minőséget jelző kezdőpontjának.

Bár a politikai világrend globális szerkezetében a világkormányzás új, posztmodern szintre lépése kevésbé pregnánsan érhető tetten, az első szimbolikus jelnek az SCO 1996–2001 közötti kialakulása és megszilárdulása tekinthető.¹⁰ Az afro-eurázsiai kontinensmasszívum földrajzi, stratégiai és geopolitikai centrumát alkotó közép-ázsiai térség architektúrájának az SCO formájában való újraszervezése volt az egyik fő tényező, amely

⁸ A statisztikai bizonyítékok bemutatásától terjedelmi okokból most eltekintek.

⁹ A G20-ban a globális GDP 90%-át és a világkereskedelem 80%-át kitevő gazdasági erőcentrumok vesznek részt, ezért gazdaságpolitikai megegyezéseik óriási súllyal esnek latba, akkor is, ha valójában hiányzik mögülrük a demokratikus felhatalmazás.

¹⁰ A Sanghaji Együttműködési Szervezet (SCO) létrejöttének és fejlődésének elemzése túllép e tanulmány keretein.

a hidegháború utáni, unilaterális világrendet, erőviszonyokat és nemzetközi rendszert elindította az átalakulás útján. Az SCO létrehozása és fejlődése két kulcshatalom, Kína és Oroszország kezdeményezésére indult, s máig e két hatalom adja a szervezet fő hajtóerejét.

Összességében megállapítható, hogy a szemünk láttára új szintre lépő világkormányzás változásának egyik fő hajtóereje és befolyásoló tényezője Kína.

Kína a posztmodern világkormányzásban

A Nagy Recesszió a tudományos elemzések túlnyomó többsége szerint egyfajta jelzése volt annak, hogy a globalizmus szakaszhatárhoz érkezett. A 4. iparosodás, a digitális gazdaság térhódítása, minden ország nemzetgazdaságának és társadalmának átalakulása, a világgazdaság gyorsuló transzformációja, a nemzetközi erőviszonyok folytatódó változása, a globális kihívások éleződése, a kommunikációs forradalom új minősége és számos más jelenség együttes hatása nyilvánvalóvá tette, hogy elkerülhetetlen a jelentős átalakulás a világrendben, a nemzetközi rendszerben és a globális kormányzásban is.

A világválságot követő átalakulások egyik fő mozgatója Kína változó szerepvállalása és nemzetközi fellépése lett. Ebben azonban inkább egy folyamat fordulóponton való átlépése, semmint valami teljesen új jelenség érhető tetten.

A posztmodern világkormányzás átalakulási folyamatai

A világkormányzás változási iránya ma, közel egy évtizeddel a fundamentális problémák felszínre kerülése után már jórészt látható, de a változás pontos menete, tartalma, formája még messze nem rajzolódott ki.¹¹

A világrend átalakulásának egyik kulcskérdése a nemzetközi szabályrendszer módosulása. A nemzetközi kereskedelem, befektetés és pénzügyek szabályrendszerének korrekciója folyamatosan napirenden van, a kibertér és a digitális gazdaság fejlődéséhez pedig nélkülözhetetlen a megfelelő szabályozási környezet kialakítása. Jóval lassabban, de változik a politikai és biztonsági világrend is, a nemzetközi jog fejlődésétől a geopolitikai viszonyokig, a regionális integrációk és a szövetségi viszonyok átalakításáig, a globális problémák kezelésének szabályaiig. Mivel mindez alapvetően befolyásolja minden nemzetközi szereplő érdekeit, mozgásterét és erőviszonyait, napjaink nemzetközi befolyási küzdelmeinek homlokterében a világrend korrekciója áll.

Az egyes országok – különösen a nagyhatalmak –, a multinacionális vállalatok, a szellemi irányzatok, a nemzetközi civil szervezetek és más tényezők mindegyike úgy igyekszik befolyásolni a szabályalkotási folyamatokat, hogy érdekeiknek megfelelő irányba fejlődjenek. Ugyanakkor a multipolaritás térnyerése, az az állapot, hogy ma már nem létezik olyan domináns hegemon hatalom, amely kizárólagos szerepet tudna játszani a szabályalkotásban, a korábbinál lassabbá, nehezkesebbé és bizonytalanabbá teszi az egész folyamatot.

A nemzetközi intézményrendszer is átalakulóban van. A globális és regionális intézmények, szervezetek reformja az aktuális nemzetközi napirend egyik fő kérdése. A Világbank

¹¹ *Geo-economics: Seven Challenges to Globalization* 2015.

és az IMF működése az elkerülhetetlen reformok felé halad, zajlik a WTO újabb tárgyalási fordulója, az ENSZ reformja folyamatos diplomáciai munka tárgya, az EU napirendjén mind több reformjavaslat szerepel stb. Mindez a globális és regionális intézményi szerkezetek változása felé mutat, a multilateralizmus és regionalizmus az átalakulás fázisába jutott. Ugyanakkor az intézmények változásai befolyásolják az egész nemzetközi rendszer alakulását, s a mostani, átmeneti fázisban relatív instabilitását és hatékonyságának, kiszámíthatóságának csökkenését vonják maguk után.

Így a világrend és a nemzetközi rendszer átalakulása elég nehézkesen halad. Ennek egyik fő következménye, hogy növekszik az informális, kifejezetten politikai jellegű formációk és mechanizmusok száma és jelentősége abban, hogy a világkormányzás teljesíthesse funkcióit. Ebben a helyzetben az egyik legellentmondásosabb tartalmi változás az, hogy a hagyományos szabályalkotó hatalmak már nem képesek egyedül meghatározni a világkormányzás alakulását, viszont jelentős erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a felemelkedő új erőcentrumok csak korlátozottan befolyásolhassák a szabályalkotást és a szabályok érvényesítésének, megtartásának mechanizmusait. Az új hatalmak viszont értelemszerűen arra töreksenek, hogy növekvő reális súlyukat konkrét szabályformáló befolyássá alakítsák.

Kína emancipációja és szerepe a világkormányzásban

Kína globális jelentőségének megnövekedése a Nagy Recesszió alatt és után vált nyilvánvalóvá és elismertté. A válság idején a kínai gazdaság- és pénzpolitika kulcsszerepet játszott a válság negatív globális hatásainak mérséklésében. A hagyományos gazdasági hatalmak – az USA, az EU és Japán – kormányzatai és a globális pénzügyi szervezetek – főként az IMF – gyakorlatilag állandó konzultációban álltak a kínai kormánnyal. A világválság formálisan deklarált végén, 2010-ben Kína nominálisan számított nemzeti összterméke megelőzte Japánét, s ezzel vitathatatlanul a világ második legnagyobb nemzetgazdasága lett.¹² Kína mind aktívabb lett a nemzetközi gazdasági, befektetési, fejlesztési szférában, a globális és regionális politikában, s a haderőfejlesztés terén is nagy előrelépéseket tett. Mindez azt mutatta, hogy a válsággal lezárult Kína globális emancipációja, s ma már senki nem vitatja, hogy a világ egyik legfontosabb országa, Kelet-Ázsia vezető hatalma, és gazdasági, politikai és katonai téren is a nagyhatalmak klubjának egyik egyenjogú tagja.

Ugyanakkor Kína globális tényezőként is kettős, ellentmondásos jelenséggént működik, hiszen az ország maga is ilyen jellegű: mind fejlettségét, gazdaságát, belső helyzetét, mind a világrendben, a nemzetközi rendszerben és a globális kormányzásban betöltött szerepét alapvető kettősségek és ellentmondások jellemzik. Miközben a világ egyik legnagyobb nemzetgazdasága, a fejlettségi mutatók tekintetében elmarad a fejlett országoktól. Jelentős és gyors mennyiségi fejlődése, impresszív abszolút gazdasági és társadalmi mutatói ellenére alacsony szinten van a nemzetközi értékláncokon és a minőségi mutatókban. Egyszerre hatalmas és fejlődő jellegű gazdaság, sajátos piacgazdasági jellemzőkkel, amelyekben az állam kiemelkedő szerepet visz a piac alakításában. A globalizmus eddigi szabályainak

¹² 2015-ben a kínai GDP vásárlóerő-paritáson (PPP) számítva megelőzte az USA GDP-jét is, és ezzel ebben az összevetésben a legnagyobb nemzetgazdasággá vált, de nominális valutaárfolyamon számolva mindmáig elmarad az USA-étól.

egyik haszonélvezőjeként érdekelt lényegük megőrzésében, az áruk, a tőke, a technológiák, a szolgáltatások szabad áramlásában, viszont azokat kiegyensúlyozottabbakká kívánja tenni. Jelentős tőkeimportőr és nagy tőkeexportőr is, így a tőkemozgás és a pénzügyi folyamatok szabályozásában is kettős érdekei vannak.

A geopolitikai és stratégiai viszonyokban is kettős Kína helyzete. Miközben a Biztonsági Tanács állandó tagjaként és elismert nukleáris hatalomként a formális nagyhatalmak klubjának tagja, s egyre nagyobb geopolitikai befolyásra tesz szert a világ számos térségében Délkelet-Ázsiától Afrikáig, a fejlődő országok egyik vezető érdekképviselőjének szerepét vindikálja magának, ami szűkíti klasszikus nagyhatalmi erőfellépésének eszközrendszerét. Katonai ereje folyamatosan nő, mára a második legerősebb hatalommá vált a hagyományos hadviselés terén, de el szeretne kerülni egy gazdaságilag túlságosan megterhelő fegyverkezési versenybe sodródást az USA-val. Növekvő szerepet játszik az ENSZ-ben, a BT állandó tagjai között a legnagyobb részvételt mutatja a nemzetközi békefenntartásban, viszont az aktív béketeremtéshez továbbra is negatívan áll, abszolutizálja a szuverenitást, és ellenzi az értékrendi alapú beavatkozások, rezsimváltások politikáját. Az ideológiai szférában mindinkább előtérbe állítja saját értékrendjét, tartózkodik az úgynevezett liberális világrend változatlan fenntartása melletti elköteleződéstől, de nem is kérdőjelezi meg annak legalapvetőbb normáit.

A világkormányzás befolyásolásában Kína erőssége a globális gazdaságkormányzásra koncentrálódik. Az ebben vállalt szerepe alapozza meg a politikai és biztonsági rendszer működésére gyakorolt hatását. Jellemző, hogy Kína egyik kezdeményezője volt a feltörekvő gazdasági nagyhatalmakat tömörítő BRICS-csoportosulás 2006–2010 közötti megformálásának, majd a válságot követő továbbfejlődésének.¹³ A BIRCS együttes GDP-je vásárlóerő-paritáson mára utolérte a G7-csoport teljesítményét, és nominálisan is összemérhető nagyságrendű. Az utóbbi években a BRICS saját fejlesztési bankot, pénzügyi válságkezelő struktúrát hozott létre, s fokozatosan kiszélesítette párbeszédét az afrikai, latin-amerikai és ázsiai fejlődő országokkal és azok regionális gazdasági-kereskedelmi szervezeteivel.¹⁴ Ezzel formai és működési tekintetben a BRICS a G7-hez hasonló, bizonyos tartalmi aspektusokban pedig azon is túlmutató erőközpont szerepét öltötte. Jelentőségére jellemző, hogy a G20 globális gazdaságkormányzást meghatározó politikai döntéseinek előkészítése ma már két kisebb informális csoport, a G7 és a BRICS konzultációin múlik. Így a BRICS megjelenése és fejlődése – legalábbis a gazdasági világkormányzás terén – nemcsak Kína, hanem a legfontosabb új gazdasági hatalmak emancipációját is reprezentálja.

Kína világkormányzást átalakító igyekezetének a BRICS és annak pénzügyi intézményei voltak és maradtak a fő fórumai, de hasonló szerephez jutott a kínai kezdeményezésű Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bank (AIIB) is, amely 2016-ban kezdte meg működését, s 86 tagországgal és 100 Mrd USD-s alaptőkéjével egyből jelentős tényezővé vált a nemzetközi fejlesztési bankok között. E pénzügyi struktúrák világkormányzási jelentősége abban áll, hogy alternatívát jelentenek a hagyományos gazdasági hatalmak által dominált és saját értékrendjük, érdekeik szerint működtetett globális és regionális pénzügyi intézményekkel (például IMF,

¹³ A BRICS Braziliát, Oroszországot, Indiát, Kínát és Dél-Afrikát fogja össze, s főként a világgazdaság szabályrendszerének alakítására és működésére gyakorol hatást. Laza, formális szerződéses alap nélküli, politikai akaraton nyugvó, konszenzusos működésű csoportosulás, s ezzel a globális kormányzás informális tényezői közé sorolható.

¹⁴ A BRICS Fejlesztési Bank (BDB), a BRICS Válsághelyzeti Tartalék Megegyezés (CRA), az évenkénti BRICS-csúcstalálkozókra meghívott vendég országok köre stb.

Világbank, Ázsiai Fejlesztési Bank) szemben. Valójában Kína részéről ez egy alternatív világ-gazdasági szerkezet kiépítésével fenyegető fellépés, amellyel egyrészt számottevő befolyásbővítést hajt végre, másrészt nyomást gyakorol a meglévő intézményrendszerre és meghatározó tényezőire annak érdekében, hogy felgyorsuljon azok átalakulása az új erőviszonyok szerint.

Bár az egyértelmű összefüggést nem lehet bizonyítani, minimum érdekes, hogy az IMF kvótareformjáról, Kína – és más feltörekvő gazdaságok – kvótájának jelentős megemeléséről a hagyományos pénzügyi hatalmak kvótáinak rovására 2010-ben meghozott döntés csak 2015 végén, a BRICS új pénzügyi intézményeinek és az AIIB-nek a létrejötte után lépett hatályba, mivel addig húzódott el a döntés ratifikációja az USA-ban. Ugyanez a sokéves késés jellemezte az IMF különleges lehívási jog (SDR) alapjául szolgáló valutakosár-reformját, amelybe a kínai *yuan* felvételére csak 2016 őszén került sor.¹⁵ A Kína elégedetlenségét kiváltó késlekedésre annak ellenére került sor, hogy a Nagy Recesszió idején az ország kiemelkedő szerepet játszott az amerikai és európai gazdaság pénzügyi problémáinak kezelésében, s nyilvánvaló ígéretekot kapott jelentős pénzügyi ereje elismerésére a globális intézményekben. Nem véletlen, hogy Kína éveken át keményen fellépett az ígéretek betartásáért a világkormányzás informális struktúráiban, főként a G20 fórumain.

Az SDR valutakosarának reformja nemcsak a globális intézményrendszer átalakulása tekintetében tanulságos, hanem mutatja a világrend hagyományos szabályrendszerének változási tendenciáit is. Szabály, hogy a valutakosárba csak a Bretton Woods-i követelményeknek maradéktalanul megfelelő, azaz teljesen konvertibilis nemzeti valuták kerülhetnek be. E szabály „találékony értelmezésére” volt szükség ahhoz, hogy a ma sem minden tekintetben teljesen konvertibilis kínai valuta bekerülhessen a kosárba. Így ez a példa is megmutatja, hogy a világkormányzás átalakulása – amelynek fő mozgatói az informális globális fórumokon születő, jórészt politikai jellegű döntések – nemcsak a nemzetközi intézményrendszerre, hanem magára a világrend szabályozási tartalmára is kiterjed. A feltörekvő hatalmak között a legerősebb ráhatással e téren ma Kína rendelkezik.

Így látható, hogy Kína egyelőre nem kíván egy komplett alternatív nemzetközi intézményrendszert kiépíteni – ami már most is fundamentális stratégiai kihívást jelentene a létező intézményrendszer egészének –, hanem a számára legfontosabb szférákban alapít új intézményeket, s azokat élesen nem állítja szembe a meglévő rendszer egészével. Ez is mutatja, hogy az alternatív intézmények létrehozása ma inkább erősen taktikai vonatkozású eszköz a meglévő intézmények és szabályrendszerek Kína számára kedvezőbbé formálását hátráltató erőfeszítésekkel szemben a hagyományos hatalmi tényezők részéről. Ugyanakkor e taktikai elem potenciálisan magában hordozza annak lehetőségét is, hogy a hagyományos hatalmak folytatódó ellenállása esetén a fent említett stratégiai szintű kínai kihívássá váljon, azaz egy komplett alternatív intézmény- és szabályrendszer kiépítésének kísérletévé fejlődjön.

¹⁵ International Monetary Fund 2016; International Monetary Fund 2015.

A megújult kínai külpolitika és a posztmodern világkormányzás fejlődése

A világkormányzás átalakításának elkerülhetetlensége mára általánosan elismertté vált.¹⁶ A globális gazdaságkormányzás terén kialakultak az átalakítás fő tendenciái is, míg a politikai és biztonsági architektúrát illetően sokkal szűkebb a nemzetközi egyetértés. A világrend, a nemzetközi rendszer, a globális kormányzás minden elemét illetően nemzetközi küzdelem alakult ki, mivel nyilvánvaló, hogy a mostani transzformációs folyamatok kimene-tele fogja meghatározni az egyes hatalmak, országok és csoportosulásaik, illetve a nemzetközi viszonyok más, nem kormányzati szereplői mozgásterét, helyét és befolyását a következő évtizedekre. Ebben a közegben a gyorsan felemelkedő és globális tényezővé váló Kína magatartása minden korábbinál fontosabbá válik.

A Nagy Recesszió után a kínai külpolitikában, a globális kormányzáshoz való kínai viszonyban jelentős változások következtek be. A 2012-ben hatalomra került új kínai vezetés – élén Xi Jinping (Hszi Csin-ping) pártfőtitkárral – megkezdte a kínai külpolitika premisszáinak, stratégiájának és doktrínájának újrafogalmazását. 2014-ben ez szisztematizált, koherens formát öltött, amely világos továbblépést jelentett a korábbi, visszahúzódó, konfliktuskerülő magatartásnál. Megcélozta a nemzeti nagyság teljes helyreállítását, Kína megkerülhetetlen globális hatalmi szerepének teljes elismertetését és befolyásának határozott, öntudatos érvényesítését, akár bizonyos érdekütközések, értékkonfliktusok nyílt felvállalásával is.¹⁷

A megújuló kínai külpolitika gyakorlati stratégiája is egyre világosabb formát öltött a 2010-es évek elején. A gazdasági világkormányzás tekintetében a legfontosabb a 2013-ban meghirdetett, majd 2015-re kibontakozó Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés (hivatalos angol elnevezésével: The Belt and Road Initiative, BRI) lett, amely koncepciózus formában veti fel az afro-eurázsiai nagytérség gazdasági újraszervezését, ennek minden geopolitikai és stratégiai következményével együtt.¹⁸ Természetesen ez az átszervezés a kezdeményező Kína érdekeinek érvényesítését is szolgálja. A biztonságpolitikai, stratégiai és geopolitikai szférában kontextusba került az új típusú nagyhatalmi viszonyok kiépítésének szándéka, a multipolaritás erősítése, a multilateralizmus és regionalizmus elősegítése, a világrend és a nemzetközi rendszer demokratizálásának, azaz a gyengébb országok érdekérvényesítő lehetőségeinek szorgalmazása, valamint Kína szuverenitásának, alapvetőnek tételezett nemzeti és biztonsági érdekeinek (*core interests*) határozott megvédése és az ehhez szükséges katonai képességek kifejlesztése.¹⁹

Miközben továbbra is visszafogottabban és óvatosabban lépett fel a világkormányzás politikai szférájában, Kína a globális gazdaságkormányzás terén különösen nagy aktivitást mutatott. Egyszerre lépett fel a nyitott világ gazdaság védelmében, és szorgalmazta a globalizmus új szakaszának megfelelő világrendi-szabályozási és nemzetközi intézményi korrekciókat, s ezeket a gazdaságkormányzás informális csatornáin keresztül is erősítette, gyakorlatilag meghirdetve a „Globalizáció 2.0” kialakításának szükségességét.²⁰

¹⁶ CLINTON 2011; FERCHEN 2018; *Geo-economics: Seven Challenges to Globalization* 2015; HE 2017; HUANG 2017; KISSINGER 2015; KUSAI 2016; MUGGAH–TIBERGHIE 2018; RUDD 2017; RUDD 2018a; YAN 2018.

¹⁷ Xi Eyes More Enabling Int'l Environment for China's Peaceful Development 2014; Xi 2017a, 277–406.

¹⁸ Xi 2017a, 150., 355., 357–358.; HAENLE 2017; KUSAI 2017b; RUDD 2018a.

¹⁹ Xi 2017a, 243–320., 363–397.; KUSAI 2016.

²⁰ Xi 2017b.

A kínai külpolitika átfogó megújítása és – ennek részeként – a világkormányzáshoz való kínai hozzáállás átalakulása nem egyszeri aktusként jelentkezik, hanem egy folyamatot alkot, amely 2017 őszén, a KKP 19. kongresszusán és 2018 tavaszán, a kínai parlament (ONGY) új ciklusának kezdetén jutott el határozott fordulópontjához. Kínában ekkor iktatták a kormány-párt és az ország politikájának sarkalatos tézisei közé a „Xi Jinping-i gondolatot a kínai típusú szocializmus új korszakára”. E koherens politikai koncepció – az ország fejlődésének közép- és hosszú távú stratégiája mellett és annak integráns részeként – szisztematizáltan fogalmazza meg a kínai külpolitika átfogó stratégiáját, s ezen belül a világkormányzáshoz való viszonyát.²¹ A kínai külpolitikát „kínai sajátosságokkal rendelkező nagyhatalmi diplomáciaként” jellemzi, és különösen hangsúlyozza Kína felelős részvételét a globális kormányzás reformjában.²²

Megnövekedett önbizalmával Kína a világkormányzás alapvető megreformálását nyilvánítja szükségesnek, és – főként az önállóságukat megőrizni kívánó fejlődő országoknak – mintaként ajánlja a kínai fejlődési megközelítést, az önálló útválasztás példáját.²³ Ezzel a kínai külpolitika nem egyszerűen a globalizáció új szakaszba lépéséhez köti a világrend, a nemzetközi rendszer és a globális kormányzás megreformálásának szükségességét, hanem összekapcsolja azt az országok gazdasági, társadalmi, ideológiai és politikai berendezkedésének kérdésével is. Így – amit az 1970-es évek óta kifejezetten került – újranyitja a világrend legérzékenyebb, értékrendi kérdései fölötti politikai vitát és küzdelmet.²⁴

Ebben a kontextusban a „Xi Jinping-i gondolatba” szisztematikusan integrált új kínai nemzetközi stratégia önálló, független, nemzeti nagyhatalmi külpolitikát jelent. Egyben alternatívának is tételezi magát és törekvéseit a hagyományos nagyhatalmakkal és az általuk létrehozott és dominált világrenddel és világkormányzással szemben.

A pártkongresszus óta a kínai külpolitika következetesen érvényesíti a nagyhatalmi felemelkedés folytatására és a világkormányzás megreformálására vett irányt, s a gyakorlati tevékenység konkrét követelményeit is ennek megfelelően dolgozza ki, amelynek kiemelkedő lépése volt a 2018 júniusában megtartott országos külkapcsolati munkaértekezlet.²⁵ Ugyanezt tükrözik Kína konkrét fellépései, gyakorlati javaslatai a különböző nemzetközi fórumokon.²⁶

A világkormányzás kihívásai, perspektívái és Kína

A mostani átmeneti korszakot nemcsak a globalizmus új gazdasági folyamatai, hanem a világszerte tapasztalható társadalmi, értékrendi és politikai változások, válságjelenségek is jellemzik. Mindez óhatatlanul a nemzetközi erőviszonyok gyorsuló változását hozza magával, ami napirendre tűzi a világrend, a nemzetközi rendszer és a globális kormányzás egész összefüggő struktúrájának elkerülhetetlen korrekcióját.

Az utóbbi néhány évben erre többféle koncepció, elképzelés született. Ezek egyike a 2017 előtti amerikai–európai megközelítés volt, amely a globalizmus szabályainak, kereteinek további piacosításával, a szabad kereskedelem és tőkeáramlás még szélesebbre nyitásával,

²¹ Xi 2017c, 17., 20–22., 30–31., 47–54.

²² Xi 2017c, 17., 54.

²³ Xi 2017c, 9.

²⁴ RUDD 2018a.

²⁵ Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2018; RUDD 2018a.

²⁶ Xi 2018.

a regionális integrációk fejlesztésével, a meglévő biztonsági és politikai világrend és nemzetközi rendszer megerősítésével, a liberális értékrend további nemzetközi terjesztésével igyekezett megújítani a globális viszonyokat.²⁷ A súlyos belső válsággal küzdő Európai Unió lényegében ma is ezt a koncepciót követi, de mozgástere és valós kapacitása jelenleg olyan szűk és korlátozott, hogy szándékainak reális jelentősége igen szerény.

A 2017 januárjában hatalomra került Trump-adminisztráció alapállása a globális kormányzás kérdéseiben jelentősen különbözik elődjétől. A felszínen ezt sokan gazdasági protekcionizmusnak és politikai izolacionizmusnak érzékelik.²⁸ Ennél sokkal valószínűbb azonban, hogy az új amerikai külpolitika mögött az USA világgazdasági, világrendi, nemzetközi rendszerbeli és világkormányzási dominanciája teljes visszaszerzésének és megerősítésének szándéka áll csakúgy, mint az Obama-kormányzat idején. A különbség elsősorban a módszerekben van: most nem a multilaterális szabály- és intézményrendszer keretein belül, azok amerikai érdekek szerinti formálásával kívánják ezt elérni, hanem bilaterális eszközökkel, egyenként szándékoznak a vetélytársaikra és szövetséges partnereikre kényszeríteni az amerikai érdekeket, hiszen az USA jelenleg egyenként minden partnerénél erősebb, s így abban reménykedhet, hogy egyenként nagyobb engedmények érhetők el más országok részéről, mint a multilaterális fórumokon. A mai amerikai koncepció tehát olyan választ kíván adni a világkormányzás előtt álló kihívásokra, amely nem annak jelentős reformjára és további fejlesztésére törekszik, hanem a meglévő szerkezet amerikai dominanciájának kiteljesítésére.

Mint a fentiekből látszott, Kína más tartalommal és módon kívánja megvalósítani a világkormányzás reformját. Feltörekvő, a hagyományos domináns hatalmaktól eltérő berendezkedésű és értékrendű, egyfajta kettős, egyszerre nagyhatalmi és fejlődő identitással és érdekekkel rendelkező szereplőként Kína szükségképpen a világrend, a nemzetközi rendszer és a globális kormányzás saját további felemelkedését is szolgáló átalakítása mellett köteleződik el. Ehhez keresi és szervezi partnereit – főként más feltörekvő hatalmakat –, működteti a kezdeményezésére és részvételével létrejött regionális és globális gazdasági, pénzügyi, biztonságpolitikai és más szervezeteket, struktúrákat és fórumokat. Természetesen eközben igyekszik a fejlődő országok fő nagyhatalmi támogatójaként és érdekeik elősegítőjeként fellépni. Kína a nyugati hatalmak által régóta szorgalmazott felelős nagyhatalmi viselkedést tehát nem a létező, a nyugati hatalmak által korábban megalkotott világrend megerősítőjeként, hanem annak átalakításában, a nemzetközi norma- és szabályalkotásban, illetve a normák betartatásában önállóan részt vevő, független, alternatív berendezkedést és értékrendet képviselő nagyhatalomként kívánja gyakorolni.

Más globális és regionális hatalmak, nagy és kis országok, hatalmi tényezők is szükségesnek tartják a globális kormányzás átalakítását. Gazdasági, politikai kapacitásaik azonban ma még jelentősen elmaradnak mind a vezető hagyományos hatalmakétól, mind Kínáétól. Ezért folyamatosan manőverezni kényszerülnek a globális kormányzás alakítását és működtetését érintő kérdésekben.

A mára kialakult helyzet ezért azt a perspektívát vetíti előre, hogy a világrend, a nemzetközi rendszer és világkormányzás transzformációja hosszú és feszültségekkel, ellentmondásokkal terhelt folyamat, sőt nemzetközi politikai és diplomáciai – remélhetően nem fegyveres – küzdelem lesz. Várhatóan két meghatározó erőcentrum és közvetlen partnereik,

²⁷ CLINTON 2011; Obama White House 2016.

²⁸ RUDD 2018a.

illetve a körük szerveződő csoportosulások fogják alakítani a belátható jövő világrendjét, nemzetközi rendszerét és világkormányzását. E két meghatározó erőcentrumnak jelenleg az USA és Kína mutatkozik, s eltérő, részben kifejezetten ellentmondó koncepciójuk és politikájuk számos vitát, ütközést és konfrontációt vetít előre.

Következtetések

A globális hatalommá vált Kína a posztmodern világrend, nemzetközi rendszer és globális kormányzás egyik legfontosabb, meghatározó súlyú szereplője. Elképesztő gyorsaságú nemzetközi felemelkedése során a hidegháború utáni világrend és világkormányzás jelentős haszonélvezője volt, ezért érdekelt abban, hogy számos elemük, jellemzőjük továbbra is fennmaradjon.

Ugyanakkor Kína további felemelkedésében ma már jelentős gátat, hátráltató tényezőt is jelent az, hogy a modern világrend számottevően preferálja a megalkotásában kiemelt szerepet játszó hatalmak – mindenekelőtt az USA – érdekeit, gazdasági, társadalmi, politikai modelljük és értékrendjük terjesztését. Természetes, hogy az eltérő berendezkedésű, értékrendű, önálló nagyhatalmi érdekekkel rendelkező Kína – amely mára nyíltan felvállalta az alternatív, globális, szabályalkotó nagyhatalmi külpolitika útját – a világrend és a globális kormányzás minőségi, rendszerszintű működési átalakításában, korrekciójában és posztmodern szintre emelésében érdekelt, s ezt multilaterális külpolitikája homlokterébe is állítja.

A következő években a világkormányzás elkerülhetetlenül súlyos globális gazdasági, társadalmi, szociális, környezetvédelmi, biztonsági, politikai, etnikai, értékrendi és más kihívásokkal és válságokkal fog találkozni, amelyeket csak akkor tud kezelni, ha alkalmazkodik a posztmodern kor követelményeihez. Ha ez nem következik be, akkor a nemzetközi rendszer olyan összeomlásával kellhet számolni, amilyen az I. és a II. világháború előtt az akkori világrendet szétrombolta. Ezért minden országnak – így Magyarországnak is – érdeke, hogy a globális kormányzás valóban átlépjen a posztmodern minőségbe.

Mivel a világrend egyik legfontosabb alakítója – szövetségeseink és integrációs struktúráink, az USA és az EU mellett – Kína, magyar szempontból indokolt, hogy az eddiginél jóval nagyobb figyelemmel kísérjük a világkormányzás átalakítására törekvő Kína külpolitikáját.

Felhasznált irodalom

- CLINTON, Hillary (2011): America's Pacific Century. *Foreign Policy*, 2011. 10. 11. Elérhető: www.foreignpolicy.com/articles/2011/10/11/americas-pacific-century
- FERCHEN, Matt (2018): China, Economic Development, and Global Security: Bridging the Gaps. *Carnegie-Tsinghua Center for Foreign Policy*, 2016. 12. 09. Elérhető: <http://carnegietsinghua.org/2016/12/09/china-economic-development-and-global-security-bridging-gaps-pub-66397>
- Geo-economics: Seven Challenges to Globalization* (2015). World Economic Forum. Elérhető: www3.weforum.org/docs/WEF_Geo-economics_7_Challenges_Globalization_2015_report.pdf
- HAENLE, Paul (2017): Xi's Vision for China's Belt and Road Initiative. *Carnegie-Tsinghua Center for Foreign Policy*, 2017. 05. 09. Elérhető: <http://carnegietsinghua.org/2017/05/09/xi-s-vision-for-china-s-belt-and-road-initiative-pub-69890>

- HE Yafei (2017): China's New Role in Global Governance: Shaping the Emerging World Order. *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 3, No. 3. 341–355. DOI: <https://doi.org/10.1142/S2377740017500221>
- HORVÁTH I. Mihály (2009): Az emberi jogok helyzete a kínai Népköztársaságban. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 184–205.
- HUANG Yukon (2017): *Cracking the China Conundrum*. New York (US-NY), Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190630034.003.0010>
- Xi Urges Breaking New Ground in Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics (2018). *The SCIO of the PRC*, 2018. 06. 25. Elérhető: http://english.scio.gov.cn/topnews/2018-06/25/content_53360648.htm
- International Monetary Fund (2015): *Review of the Special Drawing Rights (SDR) Currency Basket*. (Fact Sheet. Nov. 30, 2015.) Elérhető: www.imf.org/external/np/exr/facts/sdrcb.htm és www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/14/51/Special-Drawing-Right-SDR
- International Monetary Fund (2016): *Historic Quota and Governance Reforms Become Effective*. (Press Release No. 16/25.) Elérhető: www.imf.org/external/np/sec/pr/2016/pr1625a.htm
- JUHÁSZ Ottó (2008): Kína mint együttműködő partner. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. Kína: Realitás és esély*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 7–18.
- KISSINGER, Henry (2014): *Kínáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- KISSINGER, Henry (2015): *Világrend*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- KRUGMAN, Paul (2016): When China Stumbles. *The New York Times*. 2016. 01. 08. Elérhető: www.nytimes.com/2016/01/08/opinion/when-china-stumbles.html
- KUSAI Sándor Zoltán (2014): *A kínai külpolitika prioritásainak legújabb módosulásai*. (Előadás: PPKE PEACH, Kínai álom, kínai valóság konferencia 2014.) Elérhető: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/kinaialom_kusai.pdf
- KUSAI Sándor Zoltán (2016): 70. évfordulós megemlékezések Pekingben – stratégiai, geopolitikai üzenetek a mának. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Traumák és tanulságok. A II. világháború öröksége a Távolságon*. Budapest, Typotex. 112–137.
- KUSAI Sándor Zoltán (2017a): A New Look at Some Lessons of and Prospects for the 16 + 1 Cooperation. In CHEN Xin ed.: *How Hungary Perceives the Belt and Road Initiative and China-CEEC Cooperation*. Beijing, China Social Science Press. 39–54.
- KUSAI Sándor Zoltán (2017b): *Some Lessons, Prospects and International Aspects of the CEEC–China Cooperation and the Belt & Road Initiative*. Budapest, China-CEE Institute. (Working Paper 2017/13.) Elérhető: https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2018/02/Work_paper-201713.pdf
- KUSAI Sándor Zoltán (2017c): *Kína megújuló külpolitikájának néhány aspektusa közép-európai szemmel*. (Előadás: PPKE PEACH, Veszélyes vizeken konferencia 2017.) Elérhető: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/2017_veszelyes_vizeken/Kusai_Sándor_Kína_megujulo_kulpolitikajanak_nehany_aspektusa_kozep-europai_szemmel.pdf
- MUGGAH, Robert – TIBERGHIE, Yves (2018): 5 Facts You Need to Understand the New Global Order. *World Economic Forum*, 2018. 01. 30. Elérhető: www.weforum.org/agenda/2018/01/five-facts-you-need-to-understand-the-new-global-order
- RUDD, Kevin (2017): When China Leads. *Project Syndicate*, 2017. 10. 27. Elérhető: www.project-syndicate.org/onpoint/when-china-leads-by-kevin-rudd-2017-10

- RUDD, Kevin (2018a): *Xi Jinping's China, Trump's America and the Future of Australia-China Relations*. (Előadás a La Trobe Egyetemen, 2018. 02. 12.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/02/12/kevin-rudd-speaks-to-the-la-trobe-university-china-studies-research-centre>
- RUDD, Kevin (2018b): *Understanding China's Rise under Xi Jinping*. (Előadás a West Point Katonai Akadémián, 2018. 03. 05.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/03/05/kevin-rudd-speaks-to-the-us-military-academy-west-point-understanding-chinas-rise-under-xi-jinping>
- RUDD, Kevin (2018c): Xi Jinping's Vision for Global Governance. *Project Syndicate*, 2018. 07. 11. Elérhető: www.project-syndicate.org/commentary/xi-jinping-has-a-coherent-global-vision-by-kevin-rudd-2018-07
- SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk. (2015): *Kínai álom – kínai valóság*. Budapest, Typotex–PANTA.
- SHAMBAUGH, David L. (2016a): *China's Future*. Cambridge, Polity Press.
- SHAMBAUGH, David L. (2016b): *Chinese Politics in 2016*. (Előadás a George Washington Universityn, 2016. 05. 25.) Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=DqYtCjJWHxM>
- TÁLAS Barna (2008): Kína főbb stratégiai céljai 2020-ig. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. Kína: Realitás és esély*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 19–25.
- TÁLAS Barna (2011): Mi a kínai modell? In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások 2009–2010. I. kötet. Kína belső viszonyai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 297–332.
- White House Office of the Press Secretary (2016): *Statement by the President on the Signing of the Trans-Pacific Partnership*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/02/03/statement-president-signing-trans-pacific-partnership>
- Xi Eyes More Enabling Int'l Environment for China's Peaceful Development (2014). *People's Daily Online*, 2014. 11. 30. Elérhető: <http://en.people.cn/n/2014/1130/c90883-8815967.html>
- XI Jinping (2017a): *Kína kormányzásáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- XI Jinping (2017b): Speech at the Opening Plenary of World Economic Forum, Davos. *World Economic Forum*, 2017. 01. 17. Elérhető: www.weforum.org/agenda/2017/01/full-text-of-xi-jinping-keynote-at-the-world-economic-forum
- XI Jinping (2017c): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf
- XI Jinping (2018): Keeping Abreast of the Trend of the Times to Achieve Common Development. (Speech at BRICS Business Forum in South Africa.) *Xinhua News Agency*, 2018. 07. 26. Elérhető: www.xinhuanet.com/english/2018-07/26/c_129920686.htm
- YAN Xuetong (2018): Chinese Values vs. Liberalism: What Ideology Will Shape the International Normative Order? *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 11, No. 1. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/poy001>

Kusai Sándor Zoltán

Érlelődő módosulások a kínai külpolitika viszonyában a szövetségekötés kérdéséhez

Bevezetés¹

A Kínai Népköztársaság (KNK) külpolitikájában a 2010-es évek kezdete óta jelentős változások zajlanak. A még Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) nevéhez köthető, konfliktuskerülő, „rejtőzködő” doktrína az 1990–2000-es években egyre inadekvátabbá vált, s fokozatos módosulások jelentkeztek a külpolitikai álláspont és gyakorlat egyre több elemében. E módosulások hosszú ideig taktikai jellegűek voltak, legalábbis abban az értelemben, hogy nem vagy alig vezettek az alapvető koncepció, doktrína hivatalos megváltoztatásához.²

A 2008–2010-es világválság, a Nagy Recesszió azonban minden szempontból – gazdaságilag, társadalmilag, ideológiailag, politikailag – nyilvánvalóvá és megkerülhetetlenné tette a nemzetközi erőviszonyok átrendeződését, Kína drasztikus felemelkedését a vezető hatalmak között, a világrendben, a nemzetközi rendszerben és a globális kormányzásban egyaránt. Ez értelemszerűen azzal járt, hogy a kínai külpolitika megújulása is elkerülhetetlenné vált. Ez a megújítás 2014–2018 között lezajlott, s ennek eredménye a Kínai Kommunista Párt (KKP) 19. kongresszusán 2017 októberében megfogalmazott új irányvonal, amely integráns része a párt Xi Jinping (Hszi Csin-ping) főtitkár/elnök nevével fémjelzett új általános politikai programjának, stratégiájának, a „Xi Jinping-i gondolatnak a kínai típusú szocializmus új korszakára”.³

Az új párt- és össznemzeti stratégia külpolitikai összetevője a „kínai sajátosságokkal rendelkező nagyhatalmi külpolitika/diplomácia” általános fogalmával definiálódott, s koherens módon kiterjed a nemzetközi viszonyok és folyamatok értelmezésére, értékelésére és a külpolitika minden fontos szegmensének, részterületének, irányainak ezzel összhangban való, stratégiai szintű újradefiniálására és taktikai, szakmai kezelésük kialakítására.⁴

Ezért tudományos szempontból indokolt a megújult kínai külpolitika egészének és minden vonatkozásának alapos tanulmányozása annak érdekében, hogy minél jobban érthető és előre jelezhető legyen Kína – mint globális, alternatív, önálló, független és a nemzetközi szabályalkotásban súlyának megfelelő szerepre törekvő nagyhatalom – viselkedése, nemzetközi fellépése és konkrét cselekvése. Magyarországnak – saját nemzeti érdekei, kínai

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² BROWN 2017; RUDD 2017; RUDD 2018a; RUDD 2018b; KUSAI 2014; KUSAI 2017.

³ Xi 2017a.

⁴ Xi Urges Breaking New Ground in Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics 2018.

kapcsolatainak alakítása és NATO-, illetve EU-tag státusza okán – gyakorlati, napi diplomáciai szempontból is fontos e feladat elvégzése.

A megújult kínai külpolitika számos komponense között sajátos hely illeti meg a geopolitikai, stratégiai, nagyhatalmi viszonyok kezelését, amelynek egyik fő elvi és gyakorlati tényezője a szövetségkötéshez, szövetségi rendszerekhez való hozzáállás alakulása. E tanulmány ennek elemzésére tesz kísérletet.

A kínai külpolitikai hagyomány és a szövetségkötés

Kína mai szövetségi politikája szorosan összefügg az ország berendezkedésével, a kormányzó KKP álláspontjával, amely viszont a történelmi tapasztalatokon, értelmezéseken és a párt változó ideológiai megközelítésén alapszik, a nagyhatalmi gyakorlat követelményei szerint fejlődik.

A szövetség fogalma e tanulmányban

Manapság a nemzetközi politikában és a szakirodalomban az államok közötti szövetségnek, szövetségi rendszereknek és mechanizmusoknak többféle értelmezése honosodott meg. Ezért meg kell határozni a szövetség és a kapcsolódó fogalmak értelmezését, hiszen precíz fogalmi apparátus nélkül lehetetlen a valóság hiteles feltárása és értelmezése.

E tanulmányban a *szövetség* fogalma szigorúan a klasszikus, szűk, nemzetközi jogi alapú megközelítést jelenti. Szövetséggként értelmezzük minden olyan kétoldalú, kötelező érvényű szerződés szintjén rögzített viszonyt a nemzetközi rendszer szuverén szereplői, az államok között, amelynek előírásai feltétel nélküli kötelezettségvállalást tartalmaznak arra, hogy egyikük idegen hatalom általi megtámadása esetén a másik azonnali és feltétel nélküli katonai támogatást nyújt az érintett félnek.

A *szövetségi rendszer* a több állam által kötött többoldalú szövetségi szerződéseken alapuló szerkezetet jelenti, továbbá azt a struktúrát, amelyben egy állam több olyan állammal áll szövetségi viszonyban, amelyek egymással viszont nincsenek szövetségben. Így az egymással nem szövetséges országok jogilag ugyan nem kötelesek egymás fegyveres megsegítésére, de a rendszer középpontjában álló országon keresztül mégis kötődnek egymáshoz.

A modern szövetségek jogi alapja a részt vevő szuverén államok formális egyenlősége, amely azonban nem jelenti reális hatalmi egyenlőségüket. A szövetségi viszony szinte soha nem kiegyenlített, hanem szereplői eltérő reális kapacitással és befolyással vesznek részt benne.

A szövetségek jellemzője továbbá, hogy az alapjukat képező szerződések érvényességi időkorláttal rendelkeznek, így nem örökkévalók, bár megfelelő eljárással meghosszabbíthatók, illetve jogilag rendezik a felmondás és – szövetségi rendszerek esetében – a be- és kilépés, valamint a megszűnés lehetőségét és eljárásait is. Ez az a szükségszerű rugalmassági garancia, amely a szuverén államok közösségére épülő nemzetközi rendszerben egyáltalán lehetővé teszi a szövetségek és szövetségi rendszerek létezését.⁵

⁵ A történelem igazolja, hogy nincsenek örök szövetségek, és e rugalmassági garancia nélkül a saját érdekeiket és értékeiket racionálisan követő államok soha nem lépnének szövetségi viszonyra egymással.

A kétoldalú szövetségek és többoldalú szövetségi rendszerek keretében rendszeres kül- és biztonságpolitikai együttműködés, konzultáció, koordináció, illetve az esetleges fegyveres fellépésre való felkészülést célzó intézményesített katonai, hadiipari, titkosszolgálati és más együttműködés lehet. Ez a modern és posztmodern szövetségi viszony funkcionálásának egyik módja, formája, de az ilyen jellegű kooperációk – a segítségnyújtást előíró jogi kötelezettség nélkül – önmagukban még nem jelentenek teljes értékű szövetségi viszonyt.

Napjainkban gyakran előfordul, hogy a szuverén államok politikai, gazdasági és más érdekeik, illetve hasonló értékrendjük alapján szoros együttműködést és koordinációt alakítanak ki egymással, illetve ilyen regionális vagy funkcionális csoportosulásokat alkotnak anélkül, hogy ennek kölcsönös védelmi kötelezettségvállalás jellegét adnák. Ezt néha politikai, gazdasági vagy más „szövetségnek” nevezik a politikai kommunikációban. E tanulmány szempontjából az ilyen együttműködések azonban nem tekinthetők szövetségnek, hanem a szuverén államok közötti sokféle interakció más, főként politikai kategóriába tartoznak.⁶

A kínai külpolitikai hagyomány és a szövetségek kérdése

Kína sok ezer éves birodalmi története során többnyire az általa ismert világ domináns hatalma volt, így a többi állammal való szövetség kérdése valójában fel sem merült számára. A délen és keleten többnyire gyengébb, vazallus vagy kínai kulturális befolyás alatt álló államok közegében, illetve északon és nyugaton a lovas nomád törzsek és váltakozó államalakulataik folyamatos nyomása alatt létező birodalom számára a tartós és legalább formális jogi egyenlőségre épülő szövetségi viszonyok létesítése nem volt gyakorlat.⁷ Erejének teljében a birodalom a biztonságot terjeszkedéssel maximalizáló külpolitikát folytatott, a hanyatló időszakokban pedig folyamatosan védekezett a külső nyomás ellen. A stabil szövetségeknek idegen hatalmakkal ezen időszakok egyike sem kedvezett.

Amikor viszont a különböző dinasztiák által létrehozott kínai birodalmak szétestek, akkor a területükön keletkezett kisebb államalakulatok között harc folyt a hegemoniáért, ideiglenes szövetségeik ezért nem bizonyultak tartósnak, hanem egyikük birodalomalkotóvá válásakor – azaz a többi államalakulat alávetésekor és felszámolásakor – maguktól értetődően megszűntek. Amint Kínát újra birodalmi alapon szervezték meg, a szövetségek kérdése még inkább háttérbe szorult.

E folyamatok következtében a hagyományos, Kína-centrikus világképben – amely nem ismerte a formálisan egyenjogú szuverén államok létén alapuló világrend koncepcióját – a kínai külpolitika gyakorlata és elmélete számára a szövetségek kérdése nem volt stratégiai szintű, központi probléma, hanem taktikai szinten maradt.

A 19. század közepén az Európa-centrikus globalizáció, a gyarmatosítás folyamata érdemi hatásokkal is elérte Kínát. Természetesen a kínaiaknak már ez előtt is voltak Európáig nyúló nyugati érintkezései, sőt a 18. század során a Qing Birodalom már Kelet-Ázsiában

⁶ A szuverén államok közötti interakciók rendkívül sokféle formát ölthetnek, az egyszerű kereskedelemtől a nyílt háborúig. E sokféleség elemzése meghaladja a jelen tanulmány kereteit.

⁷ A kínai külpolitika hagyományait így a birodalom történetét a 19. századig végigkísérő hűbérjándék-rendszer, illetve a nomádokkal szemben kialakított külön külpolitikai gyakorlat és stratégiai koncepció határozta meg. Ezek részletes áttekintése túlmegy e tanulmány keretein.

is találkozott a terjeszkedő Orosz Birodalommal, illetve Belső-Ázsiában egyike volt a befolyásépítésbe kezdő három nagyhatalomnak, a Brit és az Orosz Birodalom mellett. A Qing-dinasztia kínai birodalma azonban gyors hanyatlásnak indult, s az 1800-as évek közepére már nem alanya, hanem a tárgya volt az ázsiai nagyhatalmi vetélkedésnek: az első ópiumháborúval (1839–1842) elkezdődött Kína gyarmatosítása.

A szuverenitása jelentős részét fokozatosan elveszítő, fegyarmati státuszba süllyedő, belső kohéziójában is megingó, majd forradalmi rezsimváltáson áteső ország számára ekkor egy évszázadra elveszett annak a lehetősége, hogy komoly szövetségi viszony kerüljön napirendre más országokkal. Bár formálisan az I. világháborúban Kína az antant oldalán állt, „szövetségesi” helyzetét a győztes hatalmak még annyira sem értékelték, hogy a vesztes Németország kínai koncessziós területét (*de facto* gyarmatát) visszaadják Kínának, hanem a párizsi békében Japánnak ítélték azt oda. Ez egyrészt 1919-ben kirobbantotta azt a tömegmozgalmat Kínában (Május 4. Mozgalom), amely fordulóponttá vált, mert a 20. századi kínai történelem két meghatározó pártjának, a Kínai Nemzeti Párt (Kuomintang; pinyin átírással: Guomindang; a továbbiakban: KMT) és a KKP ősforrásává vált. Másrészt a szövetségkötés és az alárendelt szövetségesi státusz presztízse is drasztikusan lecsökkent a kínai külpolitikai gondolkodásban.

A II. világháborúban a KMT által irányított Kínai Köztársaság – Nagy-Britannia kezdeti vonakodása ellenére – az antifasiszta koalíció tagjai között szerepelt, de a háború alatt csak elenyésző támogatásra számíthatott a japán agresszió elleni élet-halál harcában. A háborút követően az antifasiszta hatalmak által létrehozott ENSZ-ben – 100 év után először – elismerték Kína teljes szuverenitását és nagyhatalmi státuszát azzal, hogy a Biztonsági Tanács állandó tagjává tették. Ugyanakkor a KMT-kormányzatot, a KKP vezetését és a kínai közvéleményt kezdetektől frusztrálta, hogy az USA alárendelt szövetségnek tekintette az országot, s érdemben nem vonta be a japán békerendezés tárgyalásaiba sem. A kínai polgárháború harmadik szakasza (1946–1950) és a KKP hatalomra kerülése, illetve a KMT Tajvanra szorulása csak megerősítette ezt az amerikai hozzáállást. A kínai szkepszis a szövetségi viszony nyugati felfogása iránt érdemben ekkor sem változott.

Kínát tehát a gyarmatosításban tetet őrölt globalizáció egy bő évszázad alatt, erőszakkal kényszerítette át a hagyományos Kína-centrikus világképre alapozott nemzetközi rendszertől a modern, európai eredetű, de a 20. század közepére globálissá tett, vesztfáliai nemzetközi rendszer viszonyai közé. A kínai külpolitikai gondolkodás is kénytelen volt túllépni hagyományos felfogásán, elfogadni a vesztfáliai rendszer létezését, s fokozatosan megtanulni az abban való navigációt. Ennek a része volt a szövetségi viszonyok Kína számára újszerű rendszerének és működési módjainak megtanulása, akár tetszett ez az egymást váltó kínai politikai eliteknek, akár nem.

A Kínai Népköztársaság és szövetségkötés

A KKP hatalomra kerülése, a KNK 1949-es megalakulása új korszakot nyitott nemcsak az ország történetében és fejlődésében, hanem Kína nemzetközi helyzetében, a világrendben és nemzetközi rendszerben elfoglalt helyében és ezt kezelő külpolitikájában is. Az új történelmi korszak külpolitikai megközelítései jól leírható fejlődési utat jártak be, s ennek egyik kiemelt szférája, koherens alkotóeleme volt a szövetségi viszonyhoz való hozzáállás

alakulása, mivel a hidegháború kezdetétől mindmáig a szövetségek és szövetségi rendszerek léte, működése a globális erőviszonyok egyik meghatározó stratégiai, biztonsági, geopolitikai tényezője.

A Kínai Népköztársaság korai viszonya a szövetségek kérdéséhez

A KNK helyzetét létrejötté után a nemzetközi elszigeteltség jellemezte. A Szovjetunió és a kelet-közép-európai szocialista országokon kívül alig voltak nemzetközi elismerői és partnerei. A koreai háború (1950–1953) éles konfliktusa és a hidegháború kibontakozása még inkább korlátozta az ország nemzetközi mozgásterét. Bár a KKP Mao Zedong (Mao Ce-tung) irányította vezetésének a polgárháborús küzdelmek során számos vitája és konfliktusa volt a Sztálin által vezetett Szovjet Kommunista Párttal és a Kominternnel, a KNK-nak 1950-ben nem volt más választása, mint szövetségi viszonyra lépni a Szovjetunióval. Ezt indokolta az USA és a Tajvanra szorult KMT-rezsim szövetségi viszonya is.

Az akkori politikai közegben a kínai–szovjet szövetség szerződéses jogi rögzítésénél és garanciáinál is fontosabb volt stratégiai és geopolitikai tartalmának érvényesülése. Valójában ez gátolta meg azt, hogy a koreai háború idején az USA hadműveleteket folytasson a KNK területe ellen, akár nukleáris eszközökkel is.

A kínai–szovjet szövetségben azonban Kína a gyengébb, alárendelt partner szerepébe kényszerült. Mao és Hruscsov nézeteltéréseinek kiéleződése Sztálin halála után, a vetélkedés a keleti tömb vezetői pozíciójáért és számos más tényező erodálta a szövetségi viszonyt. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1955-ben Kína nem vált a Varsói Szerződés (VSZ) tagjává, ahogy Japán sem lett a NATO tagja, s így mindkét szövetségi rendszert elhatárolták Kelet-Ázsia legveszélyesebb konfliktuslehetőségétől.

Már az 1950-es évek második felében elindult az a politikai folyamat, amely a kínai–szovjet szövetséget teljesen kiüresítette. 1964-ben Kína sikerrel robbantotta fel első nukleáris bombáját, amivel saját védelmi képessége új szintre került, majd – a kulturális forradalom belpolitikai viharai közepette – a kínai–szovjet viszony az 1969-es határkonfliktusokig süllyedt. Bár a két ország közötti, szövetségi tartalmú szerződés formális-jogi értelemben hatályos maradt, a két ország valós viszonya gyakorlatilag ellenségesé vált.

Kína kifejezetten szövetségi jellegű szerződéses viszonyra lépett a Koreai Népi Demokratikus Köztársasággal (KNDK) is, amiben a koreai háború tanulságai is megtestesültek. Ebben a viszonyban a KNK volt az erősebb, a KNDK pedig a gyengébb fél. A kínai külpolitikában a KNDK speciális kategóriába került, ugyanis biztonságpolitikai és stratégiai kulcskérdés az USA szövetségi rendszerének és fegyveres erőinek távol tartása az ország északkeleti határától.

Az 1960-as években Kína stratégiaileg, geopolitikailag szoros együttműködést alakított ki egy sor ázsiai és afrikai országgal is. Ekkor kezdődött például a kínai–pakisztáni „minden időjárásra szóló barátság” is. Ugyanakkor Kína tudatosan elkerülte e kapcsolatok formális, jogilag kötelező szövetségi viszonyválasztását.

Eközben a KNK már a korai szakaszban kereste az alternatívákat a szövetségi rendszerre merevedett globális stratégiai viszonyok közepette. Ennek részeként kiemelt szerepet vitt az 1955-ös bandungi konferencián, amely az 1961-ben formalizált el nem kötelezett országok mozgalmának (ENKM) ősforrása volt. A bandungi kínai részvétel szimbolikus

jelentőségét mutatta, hogy a konferenciára alig pár héttel a VSZ megalakítása előtt került sor. Így a bandungi részvétel, a hidegháborút jellemző bipoláris világrend szövetségi rendszereit elvető, a dekolonizáció eredményeként függetlenné vált országok irányába tett nyitás politikai üzenet is volt a KNK részéről a szövetségi rendszerekkel szembeni fenntartásai kinyilvánítására.

A kulturális forradalom kínai külpolitikáját a Mao-i „három világ” elmélet uralma jellemezte, amely Kínát a világfalu, azaz a fejlődő országok legerősebbikeként értelmezte. Ugyanakkor a KNK ragaszkodott az önállóságához is, ezért a politikai retorikán túlmenő nemzetközi jogi kötelezettségeket a fejlődő országok iránt sem vállalt, gyakorlatilag elzárkózott minden szövetségekötési gondolattól, s valójában az el nem kötelezettség irányvonalát vitte.

Stratégiaiilag ebben az időszakban következett be a kínai külpolitika egyik legnagyobb 20. századi fordulata, amikor a KNK nyitott az USA felé, s ezt 1972-ben Nixon elnök pekingi látogatása demonstrálta. E fejlemény formálisan is felmutatta a kínai–szovjet szövetségi viszony végét, de rendkívül messze állt formális szövetségi viszony létesítésétől a KNK és az USA között. E korszak fontos fejleménye volt, hogy a KNK 1971-ben átvehette Kína helyét az ENSZ-ben, s a BT állandó tagjaként a pekingi kormány *de jure* megjelent a világrend jogilag is elismert öt vezető nagyhatalma között. Szövetségi tekintetben így Kína lett az egyetlen *de jure* globálisnak számító nagyhatalom, amely *de facto* kívül állt a szövetségi rendszerek struktúráján.

A kulturális forradalom után a KNK külpolitikáját a reform és nyitás irányvonalát kiszolgáló hivatott, szinte már végletekig vitt pragmatizmus jellemezte. Kína arra koncentrált, hogy beilleszkedjen a nemzetközi rendszerbe, saját fejlődésének, modernizációjának és megfelelő szintű biztonságának külső feltételeit garantálja, megőrizze stratégiai, geopolitikai önállóságát, akár a korlátozott akciószabadság elfogadása árán is. Ennek jegyében egyre világosabban rajzolódott ki a szövetségi rendszerek és szövetségekötések elvetése, az ezekből következő tartós biztonsági garanciák vállalásának elkerülése, a szabad nemzetközi együttműködési vegyértékek kínai felmutatása. Így az 1980-as éveket annak rögzülése jellemezte, hogy Kína erősödő nagyhatalomként is ragaszkodik az el nem kötelezettség elvéhez.

A hidegháború időszakában – a kezdeti kínai–szovjet szövetség rövid kísérletétől eltekintve – a KNK szövetségi politikájának meghatározó jellemzőjévé vált az elutasító viszony a modern szövetségekhez és szövetségi rendszerekhez, illetve az általuk garantált, tartós stratégiai és geopolitikai elköteleződésekhez. Ebben – a változó reálpolitikai feltételrendszer és a KNK belpolitikai hullámveréseinek hatásai mellett – ismét felszínre jutott a kínai külpolitikai hagyomány általános szkepszise a szövetségek iránt.

A hidegháború vége, a 24 karakteres kínai külpolitika és a szövetségek

A Szovjetunió és szövetségi rendszerének a hidegháború végét jelentő összeomlása egybeesett a kínai reformkorszak legnagyobb belső válságával, az 1989-es mozgalmakkal. A kínai külpolitika ekkor ismét drasztikusan szembesült a nemzetközi elszigetelődés és a külső nyomás veszélyével, különösen a nyugati világ részéről, illetve azzal az új helyzettel, amelyet a gazdasági, társadalmi, ideológiai és politikai világrend egypólusúvá válása, a nemzetközi

rendszer átalakulása jelentett. Lévé az egyetlen, kommunista párt vezette és relatíve alulfejlett nagyhatalom, e fejlemények jelentősen korlátozták a KNK nemzetközi mozgásterét, s növelték kitettségét az unipolaritás hatásainak.

Lényegében e körülményekre adott kínai válasz volt Deng Xiaoping 24 karakteres külpolitikai doktrínája, amely a konfliktuskerülést, a nemzetközi összeütközésektől való visszahúzódást, a valódi képességek elrejtését és a belső fejlődés és modernizáció békés, együttműködő külső közegének mindenáron való biztosítását célozta.⁸ E generális doktrína része volt Kína el nem köteleződő szövetségi politikájának megerősítése, az önálló és független külpolitika hangsúlyozása és a szuverenitás abszolutizálása a rezsímváltó külső beavatkozással szemben. Ez biztosította a stratégiai és geopolitikai mozgáster megőrzését és kiterjesztését célzó külpolitika eredményességét és hatékonyságát is.

A szövetségekhez való tradicionálisan szkeptikus kínai hozzáállás tovább erősödött, és a kínai külpolitika egyik gyakorlati sarokpontjává vált. Ennek megjelenési formája volt, hogy Kína 1995-ben megfigyelőként csatlakozott az ENKM-hez, de a megfigyelői státusszal még az el nem kötelezettek szervezetéhez való kapcsolódásának is korlátot szabott.

Az 1990-es évtized erősen egypólusú világrendjében a KNK gyengének érezte magát ahhoz, hogy önálló pólusként stratégiai és geopolitikai kihívást intézzen a nemzetközi rendszert domináló USA-hoz azzal, hogy bármiféle szövetségeket köt, vagy saját szövetségi rendszer kiépítésére tesz kísérletet.

Az új kínai külpolitika fokozatos kifejlődése és a szövetségek kérdése

Az 1990-es évek második fele, de különösen a 21. század első évtizede Kína elképesztő nemzetközi felemelkedésének időszakává vált. Kitejesedett, majd a 2008–2010-es Nagy Recesszió után drasztikus nyíltsággal meg is mutatkozott Kína kiemelkedő helye és szerepe a nemzetközi rendszerben. A KNK minden érdemi nemzetközi szervezet és fórum tagja, résztvevője, sőt egyik meghatározó tényezője lett, a világgazdaság és világpolitika hivatalos intézményeitől a globális kormányzás és problémakezelés informális fórumaiig. Ekként egyre kevésbé volt fenntartható a visszahúzódó és rejtőzködő külpolitikai doktrína, s megkezdődött annak fokozatos korrekciója.

A kibontakozó multipolarizáció, az erősödő multilateralizmus és regionalizmus tendenciái által meghatározott két évtizedben kettős stratégiai hatás érvényesült Kína számára. Egyrészt saját érdekei gyors ütemben differenciálódtak és globalizálódtak, túlléptek a békés, kooperatív külső környezet egyszerű garantálásán, s szükségessé tették a nemzetközi közeg egyre nagyobb mértékű befolyásolását is. Másrészt a világrendet hagyományosan domináló országok részéről egyre erőteljesebben fogalmazódott meg annak szorgalmazása, hogy Kína belső berendezkedése alakuljon át, s felelős nagyhatalomként vállaljon egyre nagyobb szerepet a világrend fenntartásában, a nemzetközi rendszer működtetésében. Mindez egyre nyilvánvalóbbá tette azt az ellentmondást, hogy felemelkedő hatalomként Kínának érdekévé vált a nemzetközi közeg szabályrendszerének befolyásolása, viszont a szabályokat domináló hatalmak azt várták el, hogy Kína ne módosítani, hanem változatlanul fenntartani segítsen ezt a világrendet.

⁸ Deng Xiaoping's „24-Character Strategy”; RUDD 2018a.

Ez az ellentmondás rövidesen nemcsak a külpolitika-formálás jórészt zárt kínai párt-és állami mechanizmusaiiban jelent meg, hanem a szakirodalom és a közvélemény szintjére is eljutott. Már az 1990-es évek közepén elindult az ország nemzetközi szerepvállalásáról napjainkban is folytatódó szakmai vita, s kialakultak a fő irányzatok is. A nemzeti nagyság helyreállítása ezek mindegyikének célrendszerében kiemelt helyet kapott, viszont a módszerek és eszközök tekintetében többféle álláspont is megfogalmazódott.⁹

Ebben az időszakban a kínai külpolitika doktrínája – a visszahúzódás és a képességek tudatos elrejtése helyett – Jiang Zemin (Csiang Ce-min) és Hu Jintao (Hu Csin-tao) főtitkársága alatt kezdte koncepcionális szinten magába foglalni azt a követelményt is, hogy a KNK vállaljon érzékelhető hozzájárulást a nemzetközi folyamatokhoz.¹⁰

Ugyanakkor a szövetségkötés és a szövetségi rendszerek elutasítása továbbra is a kínai külpolitika egyik praktikus sarokköve volt. Ez a megközelítés sem maradt azonban változatlan. A gyakorlati érdekérvényesítés követelményeinek hatására mind nyilvánvalóbban kirajzolódott az a kínai törekvés, hogy a nagyhatalmak, a közepes és kisebb országok és más erőközpontok – például az Európai Unió és az ASEAN – körében mind egyes konkrét ügyekben, mind pedig a tendenciák alakításában *ad hoc* együttműködések, közös fellépések és ezeket megalapozó konzultációk rendszerét alakítsák ki. Mindez a különböző szintű „partnerségek” rendszeréhez vezetett, amelyben – a legfelsőtől az alacsonyabbak felé mutató sorrendben – a „stratégiai koordinációs”, a „stratégiai”, a „baráti” és az „együttműködő” partnerség jelentette a fő szinteket.¹¹ E partnerségek az együttműködés és érdekegyeztetés szorosságának mértékét jelölik, politikai dokumentumokban, deklarációkban kerülnek rögzítésre, de nem öltönek kötelező jogi érvényű, szerződéses formát, azaz nem érik el a szövetséges viszony szintjét. Ezzel közös fellépést alapoznak meg és tesznek lehetővé minden olyan kérdésben, amelyben a felek érdekei egybeesnek vagy összehangolhatók, viszont – a szövetséges viszonytól eltérően – jóval nagyobb politikai mozgásteret és döntési szabadságot őriznek meg számukra.

Különösen figyelemreméltó, hogy a partnerségek hierarchiája egyre inkább áthatja Kína nemzetközi építkezését.¹² A globális fejlemények több nagyhatalmat arra készítettek, hogy közelebb kerüljenek Kínához. Különösen a feltörekvő új hatalmakat, amelyek a világrend átalakításában is jelentős érdekeltséget mutatnak. A legfontosabbak a kínai ihletésű BRICS-csoportnak is tagjai lettek, illetve a G20-ban is számottevő szerepet játszanak. Függetlenül attól, hogy milyen és mekkora konkrét geopolitikai érdekeltéréseik, esetleg versengéseik is vannak a KNK-val, napjainkban a BRICS-országok mindegyike és a G20-országok túlnyomó többsége – köztük India is – stratégiai szintű partnerséget vállal fel Kínával. A legmagasabb partnerség, a „stratégiai koordináció” szintjén viszont az az Oroszország van, amelynek – a két országra a nyugati hatalmak részéről egyaránt nehezedő stratégiai, geopolitikai, ideológiai, belpolitikai és gazdasági nyomás okán – a legtöbb érdekközössége van Kínával.¹³

⁹ ZHU 2010; SONG et al. 1996; SONG et al. 2009; HUANG 2016.

¹⁰ Hu Jintao Shidaiguan de Wuda Zhongguo Zhuzhang 2009.

¹¹ Ministry of Foreign Affairs, PRC 2014; Council of the European Union 2016; European Commission 2016; FENG–HUANG 2014; Yan Xuetong on How Germany and China Should Rethink the Global Order: “The current norms are no longer suitable” 2017.

¹² FENG–HUANG 2014; ZHENG 2015.

¹³ BERGSTEN 2008; CAU 2018; DREYER 2016.

A kínai partnerségek hierarchikus rendszere nemcsak a nagyhatalmakra, hanem a közepes és kisebb országok széles körére is kiterjed. Napjainkra összesen több tucat állam és néhány csoportosulásuk – köztük az EU – lépett valamilyen szintű partnerségre Kínával.¹⁴ Így a kínai partnerségek hálózata egy differenciált szerkezet formáját ölti, amely úgy teremt speciális viszonyokat és nemzetközi hálózatokat a KNK és sok más ország között, hogy elkerüli a jogilag kötött szövetségi viszony merevségét, de nélkülözi annak garanciális jellegét is.

Kína a szövetségi politika terén kreatív, a változó nemzetközi erőviszonyokhoz alkalmazkodó politikát és koncepciót dolgozott ki, amely megmarad a szövetségeket elvető hagyományainak keretei között, de szisztematizált formában és tartalommal ad teret az együttműködés szorosabbra fűzésének azokkal a nemzetközi szereplőkkel, amelyek ebben érdekeltek.

Figyelmet érdemel a kínai külpolitika megújításának – már inkább Xi Jinping főtárgyságához kötődő – másik fontos eleme is, az „új típusú nagyhatalmi viszonyok”. Ez a szembenálló, vetélytársnak tekintett nagyhatalmakkal, mindenekelőtt az USA-val fenntartott kapcsolatok kezelését is hivatott elvi keretbe foglalni.¹⁵ E koncepció lényege a stratégiai, politikai, ideológiai, geopolitikai konfrontáció enyhítése olyan rendszeres konzultációs mechanizmusok révén, amelyek csatornát nyitnak a végletes, állandó konfrontáció és konfliktusok elkerülésére.

Ez azt is jelenti, hogy a formális szövetségek és szövetségi rendszerek szerkezetében fellépő USA-tól eltérően Kína továbbra sem szövetségekre építve kíván vezető globális hatalommá válni. Ennek – a kínai szövetségi politika hagyományos szkepszise mellett – oka az a praktikus felismerés is, hogy az egyetlen, kommunista párt irányította, berendezkedésében és ideológiájában eltérő és évtizedek óta a szövetségépítést mellőző nagyhatalomként Kínának – még ha ilyen szándékai lennének, akkor is – csak igen kis esélye lenne egy az amerikaival összemérhető szövetségi rendszer kiépítésére.

A megújult kínai külpolitika az elvi és gyakorlati Rubiconnál

Xi Jinping első ciklusa (2012–2017) alatt lezajlott a kínai külpolitika fordulata, a KNK stratégiája túllépett a Deng-i doktrína premisszáin, s azokat meghaladva egy új, a posztmodern világra reagáló koncepciót, a „kínai sajátosságokkal rendelkező nagyhatalmiság” doktrínáját rögzíti. Ennek összefüggő és a KKP általános politikai irányvonalába illeszkedő megfogalmazását a 2017-ben, a KKP 19. kongresszusán jóváhagyott, „Xi Jinping-i gondolat a kínai típusú szocializmus új korszakára” tartalmazza, s a gyakorlati cselekvési irányok meghatározására a 2018 nyarán tartott külpolitikai munkaértekezleten került sor.¹⁶

A megújult kínai külpolitika egy öntudatos, önálló, független globális nagyhatalom stratégiája, amely saját értékrendjén és érdekein alapuló alternatívát kínálva kíván részt venni a jelenlegi világrend, nemzetközi rendszer és globális kormányzás átalakításában, és fokozatos építkezéssel 2050-re a világ egyik – ha nem a legelső – vezető hatalmává kíván

¹⁴ Ministry of Foreign Affairs, PRC 2014; Council of the European Union 2016; European Commission 2016.

¹⁵ Xi Eyes More Enabling Int'l Environment for China's Peaceful Development 2014; Xi 2017a, 303–320.

¹⁶ Xi 2017b, 51–54.; Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2018; RUDD 2017; RUDD 2018a; RUDD 2018b.

válni.¹⁷ Felemelkedését továbbra is békésen, de az alapvető nemzeti érdekeiért határozottan, keményen kiállva, ha kell, konfliktusokat is felvállalva szándékozik végigvinni.¹⁸

Mindez óhatatlanul kihívást jelent a meglévő világrendet létrehozó és azt domináló, annak korrekcióját, illetve további alakítását saját vezetése alatt elképzelő Amerikai Egyesült Államoknak és szövetségeseinek.¹⁹ A következő években, akár évtizedben ez a kihívás és az USA reagálása, illetve az ezek nyomán kibontakozó küzdelem lesz a világgazdaság, a nemzetközi politika, a globális és kelet-ázsiai regionális béke és biztonság egyik fő mozgatója és kérdése.

Bár az új külpolitika már nem hangsúlyozza kiemelten a szövetségekötés elvetését, egészében mégis a KNK több évtizedes szövetségi politikájának keretei között marad. Arra tesz kísérletet, hogy a partnerségek differenciált szerkezetével és az új típusú nagyhatalmi viszonyokkal érje el hasonló céljait egy átalakuló világrendben, mint a hagyományos nagyhatalmak a vesztfáliai rendszerben meghonosodott szövetségépítései és szövetségi rendszereik révén.

Az újrafogalmazott kínai külpolitika ezzel mind elméleti-elvi, mind gyakorlati síkon elérkezett a Rubiconhoz, s gyakorlatilag a szemünk láttára lépi azt át. Alternatív globális nagyhatalmi bejelentkezése elvi síkon mutatja a világ átformálásának szándékát, külpolitikai stratégiájának megfogalmazása, eszközeinek és módszereinek definiálása pedig a gyakorlat szintjén is a létező struktúrák és funkcionálásuk átalakításának törekvését jeleníti meg. A nemzetközi folyamatok szempontjából e szándékok és törekvések egyik eleme a KNK szövetségi politikájának átalakulása, a jogilag kötelező, szerződéses szövetségépítés további elvetése és – helyette – a lazább, nagyobb mozgásteret és cselekvési szabadságot biztosító, politikai jellegű formák és megoldások preferálása. Ebben az értelemben a kínai szövetségi politika ténylegesen egyedi sajátosságokat mutat.

Kína szövetségszervezési kihívásai és perspektívái

A fő jellemzőjét megtartva megújuló kínai szövetségi politika elkerülhetetlenül számottevő kihívásokkal találkozhat már a jelenben is, de különösen a jövőben.

Ahhoz, hogy Kína alternatív globális nagyhatalomként funkcionálhasson, elkerülhetetlen, hogy még aktívabb részesévé váljon a nemzetközi folyamatoknak. Ez nemcsak a világrend szabályainak alakítását, a globális problémák kezelését jelenti, hanem kiterjed a szerteágazó államközi, regionális és más politikai konfliktusok kezelésére is. A jelenlegi világrendben a nemzetközi rendszer csak akkor képes ezeket a konfliktusokat kezelni, azaz biztosítani a béke és biztonság fenntartását, ha a meghatározó nagyhatalmak egyetértésre tudnak jutni, illetve geopolitikai befolyásukat és egyéb – politikai, gazdasági-pénzügyi, katonai – kapacitásaikat is ennek szolgálatába tudják állítani.

Saját nemzeti érdekei Kínát is geopolitikai befolyásépítésre ösztönzik. Ezzel együtt jár a kínai jelenlét további bővítése a világ különböző térségeiben, országaiban, beleértve az instabil régiókat is. A politika logikája ahhoz vezet, hogy a kínai vállalatok, intézmények

¹⁷ Xi 2017b, 17., 51–54.

¹⁸ Xi 2017b, 53.

¹⁹ National Security Strategy of the United States of America 2017; SWAINE 2018.

és természetes személyek biztonságát és legitim érdekeik védelmét a kínai kormány igyekezzen biztosítani. Ez a megújult kínai nagyhatalmi politika által hivatalosan is felvállalt feladat. Napjainkban is látjuk, hogy a kínai jelenlét biztonsági igényei a politikai és katonai jelenlét feltételeinek, infrastruktúrájának kiépítése irányába tolják az ország fellépését, amely egyre több térségben mutatkozik meg burkolt vagy nyílt befolyási övezetek, sőt katonai bázisok létesítésének formájában. Ebből következik a kérdés, hogy a politikai szándéknyilatkozatokon alapuló partnerségek rendszere elégséges garanciát tud-e nyújtani a kínai érdekek ilyen jellegű megvédésére, a katonai és más jelenlét biztosítására anélkül, hogy átfogó két- és többoldalú szövetségi megállapodások szilárd jogi alapjaira támaszkodhatna.

Kína partnerei szempontjából is felmerül a kérdés, hogy a szövetségesi viszonyban testet öltő jogi és más garanciák és előnyök helyett számukra meddig és mennyire elégséges a politikai alapú partnerségek építése Kínával, különösen, ha a jelenlegi domináns hatalom, az USA és szövetségesi sokrétű nyomás alá helyezik őket. A mai nemzetközi rendszerben e kérdésnek komoly létjogosultsága, racionalitása és gyakorlati relevanciája van részükről.

E kihívások várhatóan nem egyszerre és hirtelen bontakoznak ki minden vonatkozásban, hanem folyamatként jelentkeznek, illetve éleződhetnek majd ki.

Ha Kínának nem sikerül érdemben átalakítani a világrendet és a nemzetközi rendszert, akkor a szövetségi politikáját érő kihívások súlya is növekedni fog. Ez a kínai szövetségpolitika további transzformációjához vezethet, ami a partnerségek kiépülő rendszerét a formális szövetségek felé mozdíthatja el, s végső soron elvezethet a szövetségi rendszerekhez való szkeptikus kínai viszony fundamentális megváltozásához is. Ez esetben a KNK alternatív nagyhatalomból viszonylag gyorsan erősen vesztfáliai jellegű nagyhatalommá válhat. Ma ez látszik a további folyamatok valószínűbb perspektívájának.

Ha azonban a nemzetközi rendszer jellegében belátható időn belül számottevő változások történnek, akkor a kínai szövetségi politika – a jogilag megformált szövetségi viszonyok felváltása politikai alapú partnerségekkel – akár előfutárává is válhat a globális és regionális viszonyok és nagyhatalmi együttműködés számottevő átalakításának. Tekintettel a jelenlegi nemzetközi erőviszonyokra, e perspektíva valószínűsége azonban jóval kisebb.

Következtetések

A KNK szkeptikus, sőt elutasító szövetségi politikája az ország történelmi hagyományainak logikus folytatása, és a nagyhatalmi szerepét vissza-, illetve megszerző ország jelenlegi nemzetközi helyzetének és pozíciójának is racionális elvi és gyakorlati leképeződése.

E szövetségi politika koherensen és racionálisan illeszkedik a KNK 2017–2018-ban formálisan is megújított külpolitikai doktrínájába és stratégiájába. A globális, alternatív nagyhatalomként fellépő Kína elveti az államok szövetségein alapuló, globálissá kiterjesztett, a bonyolult reálpolitikai egyensúlyokat és stabilitást akár konfliktusok révén is folyamatosan újrateremtő, posztmodern vesztfáliai rendszert, s helyette olyan új világrend kialakítását célozza meg, amelyben a hagyományos kínai világképpel összeolvadó, történelmi materialista jegyeket is viselő értékfelfogása és az államközi kapcsolatok kezelésének tradicionális kínai módja is teret kap. Így a megújult kínai nagyhatalmi külpolitika nem egyszerűen egy új, dominanciára és rendszerszintű befolyásra törekvő nagyhatalom felemelkedése a vesztfáliai alapú rendszeren belül, hanem e rendszer premisszáinak jelentős átalakítására is törekszik.

A kínai szövetségi politika jelentős kihívásokkal néz szembe a jelenben és a jövőben egyaránt, s további fejlődése, változása is elkerülhetetlen. E változás formája és módja több tényezőtől függ, köztük a nemzetközi rendszer elkerülhetetlen evolúciójának irányától, folyamatától és kimenetelétől, illetve magának Kínának a további transzformációjától. Lehetséges, hogy Kína politikája a jogi kötelezettségeket is jelentő szövetségépítés irányába fordul, de az sem zárható ki, hogy hosszabb ideig a politikai partnerségek rendszerének preferálását folytatja.

Kína nemzetközi partnereinek – köztük a Kínával már különböző szintű partnerségekre lépett országoknak, így Magyarországnak is – ezért célszerű kiemelten figyelni, tággabb stratégiai összefüggésekben is értelmezni és saját racionális érdekeik szerint kezelni a szövetségi politikát és várható változásait.

Felhasznált irodalom

- BERGSTEN, C. Fred (2008): A Partnership of Equals. *Foreign Affairs*, July/Aug. 2008. Elérhető: www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-06-01/partnership-equals
- BROWN, Kerry (2017): China's Foreign Policy Since 2012: A Question of Communication and Clarity. *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 3, No. 3. DOI: <https://doi.org/10.1142/S237774001750018X>
- CAU, Enrico (2018): The Geopolitics of the Beijing–Moscow Consensus. *The Diplomat*, 2018. 01. 04. Elérhető: <https://thediplomat.com/2018/01/the-geopolitics-of-the-beijing-moscow-consensus>
- Council of the European Union (2016): *Council Conclusions EU Strategy on China*. Elérhető: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11252-2016-INIT/en/pdf>
- Deng Xiaoping's "24-Character Strategy" (s. a.). *GlobalSecurity.org*. Elérhető: www.globalsecurity.org/military/world/china/24-character.htm
- DREYER, Teufel June (2016): China and Russia: The Partnership Deepens. *FPRI E-Notes*, 2016. 01. 07. Elérhető: www.fpri.org/article/2016/01/china-and-russia-partnership-deepens
- European Commission (2016): *Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a New EU Strategy on China*. Elérhető: https://ec.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf
- FENG Zhongping – HUANG Jing (2014): *China's Strategic Partnership Diplomacy: Engaging with a Changing World*. Madrid, FRIDE. (ESPO Working Paper No. 8. June 2014.) Elérhető: www.files.ethz.ch/isn/181324/China%E2%80%99s%20strategic%20partnership%20diplomacy_%20engaging%20with%20a%20changing%20world%20.pdf
- GJOZA, Enea (2017): Today's Chinese Foreign Policy Is All Business. *The National Interest*. 2017. 07. 13. Elérhető: <http://nationalinterest.org/feature/todays-chinese-foreign-policy-all-business-21530>
- Hu Jintao Shidaiguan de Wuda Zhongguo Zhuzhang [胡锦涛时代观的五大主张] (2009). [Hu Jintao korszaklátásának öt nagy kínai álláspontja.] *Liaowang Xinwen Zhoukan*, Nov. 24, 2009. Zhongguo Gongchandang Xinwen Wang (Chinese Communist Party News Web). Elérhető: <http://cpc.people.com.cn/GB/64093/64387/10439546.html>

- HUANG Yufan (2016): Q. and A.: Yan Xuetong Urges China to Adopt a More Assertive Foreign Policy. *The New York Times*, 2016. 02. 09. Elérhető: www.nytimes.com/2016/02/10/world/asia/china-foreign-policy-yan-xuetong.html
- KRUGMAN, Paul (2016): When China Stumbles. *The New York Times*, 2016. 01. 08. Elérhető: <https://www.nytimes.com/2016/01/08/opinion/when-china-stumbles.html>
- KUSAI Sándor Zoltán (2014): *A kínai külpolitika prioritásainak legújabb módosulásai*. (Előadás: PPKE PEACH, Kínai álom, kínai valóság konferencia 2014.) Elérhető: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/kinaialom_kusai.pdf
- KUSAI Sándor Zoltán (2016): 70. évfordulós megemlékezések Pekingben – stratégiai, geopolitikai üzenetek a mának. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Traumák és tanulságok. A II. világháború öröksége a Távol-Keleten*. Budapest, Typotex–PANTA. 112–137.
- KUSAI Sándor Zoltán (2017): *Kína megújuló külpolitikájának néhány aspektusa közép-európai szemmel*. (Előadás: PPKE PEACH, Veszélyes vizeken konferencia 2017.) Elérhető: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/447809/file/2017_veszelyes_vizeken/Kusai_Sándor_Kína_megujulo_kulpolitikajanak_nehany_aspektusa_kozep-europai_szemmel.pdf
- Ministry of Foreign Affairs, PRC (2014): *China's Policy Paper on the EU: Deepen the China–EU Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit and Win-win Cooperation*, 2014/04/02. Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wjzcs/t1143406.shtml
- National Security Strategy of the United States of America* (2017). Elérhető: www.hsdl.org/?view&did=806478
- RUDD, Kevin (2017): When China Leads. *Project Syndicate*, 2017. 10. 27. Elérhető: www.project-syndicate.org/onpoint/when-china-leads-by-kevin-rudd-2017-10
- RUDD, Kevin (2018a): *Xi Jinping's China, Trump's America and the Future of Australia–China Relations*. (Előadás a La Trobe Egyetemen, 2018. 02. 12.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/02/12/kevin-rudd-speaks-to-the-la-trobe-university-china-studies-research-centre>
- RUDD, Kevin (2018b): *Understanding China's Rise under Xi Jinping*. (Előadás a West Point Katonai Akadémián, 2018. 03. 05.) Elérhető: <http://kevinrudd.com/blog/2018/03/05/kevin-rudd-speaks-to-the-us-military-academy-west-point-understanding-chinas-rise-under-xi-jinping>
- SONG Qiang – HUANG Jisu – SONG Xiaojun – WANG Xiaodong – LIU Yang (2009): *Zhongguo Bu Gaoxing: Da Shidai, Da Mubiao ji Women de Neiyu Waihuan* [中国不高兴: 大时代、大目标及我们的内忧外患] [Kína nem örül: Nagy korszak, nagy víziók és a mi kihívásaink / Unhappy China: Great Times, Great Vision and Our Challenges.] Beijing, Phoenix Publishing House.
- SONG Qiang – ZHANG Zangzang – QIAO Bian – TANG Zhengyu – GU Qingsheng (1996): *Zhongguo Keyi Shuo Bu* [中国可以说] [Kína mondhat nemet / China Can Say No.] Beijing, Zhonghua Gongshang Lianhe Chubanshe.
- SWAINE, Michael D. (2018): *Chinese Views on the U.S. National Security and National Defense Strategies*. Elérhető: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/clm56ms.pdf
- Xi Eyes More Enabling Int'l Environment for China's Peaceful Development (2014). *People's Daily Online*, 2014. 11. 30. Elérhető: <http://en.people.cn/n/2014/1130/c90883-8815967.html>
- Xi Jinping (2017a): *Kína kormányzásáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- Xi Jinping (2017b): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Delivered at the 19th National Congress of the Communist Party of China, Oct. 18, 2017.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf

- Xi Urges Breaking New Ground in Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics (2018). *The SCIO of the PRC*, 2018. 06. 25. Elérhető: http://english.scio.gov.cn/topnews/2018-06/25/content_53360648.htm
- Yan Xuetong on How Germany and China Should Rethink the Global Order: “The Current Norms are no Longer Suitable”. Körber Stiftung (2017). *The Diplomat*, 2017. 12. 06. Elérhető: <https://thediplomat.com/2017/12/yan-xuetong-on-how-germany-and-china-should-rethink-the-global-order>
- ZHENG Wang (2015): China’s Alternative Diplomacy. *The Diplomat*, 2015. 01. 30. Elérhető: <https://thediplomat.com/2015/01/chinas-alternative-diplomacy>
- ZHU Liqun (2010): *China’s Foreign Policy Debates*. Paris, ISS. (Chaillot Papers, Sep. 2010.) Elérhető: www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp121-China_s_Foreign_Policy_Debates_0.pdf

Kína globális stratégiája a változó világban

Kína globális stratégiájának mibenléte, folyamatos kibomlása és változása nem egyértelmű a világ számára.¹ Ezt elsősorban az magyarázza, hogy a kínai tervező gondolkodás nem azokban a fogalmakban és kategóriákban működik, s nem azok a módszerei, amelyek segítségével a nyugati tudományosság – egyébként igen változatos formákban és igen változatos következtetésekkel – leírja a nemzetközi kapcsolatokat. Néhány kínai tudós rendre igyekszik adaptálni az említett fogalmakat és kategóriákat, vagy inkább azok egyes csoportjait, de ez eddig nem járult hozzá döntően a megértéshez.² Ennek következtében könnyen jutunk a fogalmi bizonytalanságok és a definíciós küzdelmek terepére. Ezt talán segít elkerülni, ha azt a kérdést tesszük fel, hogy a kínai stratégiaalkotásnak tárgya-e az egész világ, s ha igen, mennyiben.

A Xi Jinping-éra (Hszi Csin-ping) első ciklusában jelentős változások történtek Kína külpolitikájában, pontosabban kifelé irányuló viselkedésében. A változások karakterét a megnövekedett aktivitás, a több esetben érzékelhető nagyobb felelősségvállalási hajlandóság, a nemzetközi cselekvés néhány korábban mellőzött területén való megjelenés, a nemzetközi intézményekben való nagyobb aktivitás és nagyobb cselekvési tér kinyilvánított keresése, transznacionális fejlesztési elképzelések kezdeményezése, új nemzetközi intézmények építése jellemzi. Mindez felveti a kérdést, hogyan írhatnánk le a változások természetét. Vajon minőségi változás történt-e az ország globális szándékai és elképzelései terén? Minőségi változásról akkor beszélhetünk, ha Kína önmaga megnövekedett erejét és képességeit tekintve újradefiniálja önmaga tényleges és kívánt szerepét a világban, s ez a szerep gyökeresen különbözik attól, amelyet korábban szánt önmagának.

A kínai történelem belső szemléletében hagyományosan nagy szerepet kaptak az első számú vezetők, s ez a mai kínai politikai időkezelésben is megmutatkozik. Az, hogy 2012-ben új vezető került az állam élére, nagy jelentőséggel bír, de önmagában feltehetően nem magyaráz meg minden változást. Ugyan mind a keletkező politikai dokumentumok, mind az állami propaganda jól érzékelhetően hangsúlyozza az idők és a politikák újszerűségét, félrevezető lenne mindezt kizárólag a személyi változások, illetve az új vezetői garnitúra teljesítményének számlájára írni. Magában a pártban és a legfelső vezetés architektúrájában is olyan változások zajlottak le az idők során, amelyek nyilvánvalóan hatással voltak arra, hogy a hatalom koncentrációját ma szokatlanul erősnek érzékelheti a külvilág.

A 2010-es évek elejére Kína belső fejlődésének s az ebből fakadó külső következményeknek köszönhetően nemzetközi pozíciójában olyan változások zajlottak le, amelyek óhatatlanul megváltoztatták a viselkedését a nemzetközi porondon, valamint annak érzékelését és a róla

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. február.

² Például: QIN 2014; SHI 2002.

alkotott képeket is. Gazdaságának és külső gazdasági aktivitásának mérete meghatározó jelentőségűvé tette még annak figyelembevételével is, hogy fajlagosan sok tekintetben elmarad más nagy gazdaságok mögött. Ez az erő és befolyás további jelentőséget kapott és kap a gazdasággal összefüggésben lévő más globális kérdésekben is, mint a környezetvédelem, az átfogó infrastruktúra-fejlesztés, a terror elleni küzdelem és így tovább.

Ugyancsak nem tekinthetünk el attól, hogy Kína nemzetközi viselkedése más fontos hatalmak nemzetközi viselkedésével, illetve a környezetében lévő országok viselkedésével együtt, sokszor azokra reagálva, azokkal kölcsönhatásban változott. Az Egyesült Államok úgynevezett „ázsiai fordulata” Barack Obama elnöksége alatt alapvető és folyamatos ellenkezést váltott ki a kínai kormányból. A Donald Trump-féle realista fordulat pedig – bár egyes konkrét kérdésekben (Tajvan, Dél-kínai-tenger stb.) okozott értelmezési nehézségeket – legalábbis érthetőbbnek s így kezelhetőbbnek tűnik Peking számára.

Kétélűen alakult az Oroszországgal való viszony. A két ország közvetlen kapcsolata a felszínen nem hordoz mély konfliktuselemeket, s amióta Oroszországnak a Nyugattal való kapcsolata ismét konfliktuózussá vált, figyelme erősebben irányul Kínára, s nyitottabb is. A világ számos konfliktusáról gondolkodnak hasonlóan, sokszor szavaznak együtt az ENSZ-ben. Súlyos gondot okozott a pekingi kormánynak azonban többek között a Krim Ukrajnától való elszakítása és a Donbasszban zajló szeparatista mozgalmak ügye is.

Nagyon szemléletes megnyilatkozási terepe lett a kínai elképzeléseknek a Nyugaton kívüli világgal alakított viszonya. A BRICS, az afrikai és a latin-amerikai fókusz, a más megfontolásokra is alapozó Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés a következményei és a demonstrációi annak, ahogy Kína a maga nemzetközi viselkedéséről gondolkodik. Ennek fő jellemzője, hogy nem közvetlenül a tárgyi eredményekben, hanem a viszonyok minőségében gondolkodnak, ami természetesen rejt magában ellentmondásokat és kockázatokat is.

Folyamatos hatással van Kína nemzetközi szintén való viselkedésére a regionális felépése s az ottani hatások. Nem tekinthető természetesen klasszikus regionális szereplőnek, hiszen több, eltérő viszonyrendszert is felvonultató térségben van jelen. Élharcosa az integratív törekvéseknek az egyes régiókban is, illetve a régiók között is. Ezzel párhuzamosan az érintett térségekben jelenik meg a legnyersebben a kínai szuverenitás-felfogásból és a belső igényekből fakadó, sok szemszögből agresszívnek értékelt és értékelhető viselkedés.

Ha a Kínai Kommunista Párt és a kormány legfontosabb dokumentumait vizsgáljuk meg a globális stratégia és a nemzetközi szintén való viselkedés szempontjából, akkor egy igen határozott Kína-centrikus képet kapunk. A békés fejlődés koncepciója kezdettől kapott egy erőteljes külső dimenziót a „nyitás” gondolatától. Ez szintén nagyon gyakorlatias elképzelés, amely a gazdaság fejlődése szempontjából fontos struktúrákba való bekapcsolódáson túl a tudás és a technológia abszorpciójának igényén is alapul. Jól érzékelhetően tehát maga a stratégiai tervezés befelé, a belső fejlődésre koncentrál, s a külső stratégia nem más, mint a belső fejlődés igényeinek menedzselése. Vagyis nézetünk szerint azok az elemzések a legpontosabbak, amelyek a „békés fejlődésben”, „Kína békés növekedésének” koncepciójában keresik az ország globális stratégiáját³ még akkor is, ha ez alapvetően egy belső fejlesztési elképzelés. Megvizsgálva a dokumentumok azon új elemeit, amelyek kifejezetten a globális vagy nemzetközi viselkedéshez köthetők (egy globális vezető kíván lenni, részese kíván lenni a szabályalkotásnak stb.), azt fogjuk látni, hogy ezek a megváltozott és megváltozó pozícióból

³ BUZAN 2014.

fakadó igények. Nem feltétlenül stratégiai célkitűzések, hanem a fent említett fejlődésmenteszközei. A megváltozó külső szerepek és igények viszont olyan stratégiai elemek felbukkanását és kidolgozását hozzák, elsősorban a gazdasági globalizáció és a globális irányítás rendszerének terén, amelyek akár egy globális stratégia részelemi is lehetnének.

Globális stratégia és „nagy stratégia”

A kínai politika és a szakpolitikák, továbbá a stratégiai jellegű döntéshozatal kommunikációja, magyarázata és legitimizációja általában nagyon erősen kötődik dokumentumokhoz. A dokumentumok alá-fölé rendeltségét leginkább csak a kibocsátóinak a rendszerben elfoglalt helye határozza meg. Rendkívüli figyelmet fordítanak azonban a dokumentumok tartalmi egybehangzóságára és egyeztetettségére, ezért sok szempontból nem zavaró, ha nem mindig látjuk pontosan az egymással való függési viszonyait. Problémát az elemzők számára leginkább az szokott jelenteni, ha egy-egy adott kérdéstről vagy szempontból nem áll a rendelkezésükre semmilyen dokumentum. Ilyen probléma Kína globális stratégiája, amelynek különböző lehetséges elemeit, összefüggéseit érintik különböző dokumentumok, maga az egész azonban nem vált olyan feladattá vagy szemponttá a döntéshozók szemében, hogy átfogóan, a maga teljességében írásos formát adjanak neki.

Ez a helyzet meglehetősen tág teret nyit az értelmezéseknek, s a viták során sokszor az is bizonytalan, egyáltalán miről vitatkoznak a felek. Főképp amerikai elemzők használják a náluk kidolgozott „nagy stratégia” (*grand strategy*) vagy magasabb stratégia (*higher strategy*) fogalmat,⁴ s ehhez viszonyulnak velük dialógusban lévő kínai elemzők is.⁵ A nagy stratégia azonban nem feltétlenül jelent globális stratégiát. Eredeti megjelenésében a katonai stratégián való túllépést jelentette, amely számba veszi és meghatározza az ország forrásait, amelyeket összehangoltan ráirányít bizonyos célokra.⁶ Az, hogy a katonai stratégiához képest határozták meg eredetileg, eleve magában foglalt egy kifelé való irányultságot, de globális stratégia csak attól válhatott belőle részben vagy egészben, hogy amikor erről gondolkodtak, akkor valójában az Egyesült Államokról gondolkodtak, amelynek katonai vagy minden egyéb itt megjelölt értelemben is globális volt az aktivitása.

Az Egyesült Államok esetében azért vált elkülöníthetővé viszonylag hamar a globális stratégia, mert a két világháború következtében olyan szerepre tett szert, hogy kifejezetten a világ más részeire vagy az egész világra terveket, elképzeléseket, stratégiákat kellett megalkotnia. Kína esetében viszont éppen azzal a sajátossággal szembesülünk, hogy szemtanúi lehetünk egy olyanfajta felnövekedésnek gazdasági, kereskedelmi, katonai és kulturális szempontból is, amely ugyan ágazatonként egyenlőtlen mértékben és tempóban, de egyre inkább globális szereplővé teszi, s ennek következtében aktivitásai, céljai, elképzelései és érdekei globális jellegűek lesznek. Ennek körülményei azonban nyilván egészen mások, mint az Egyesült Államok vagy éppen a Szovjetunió és a nyomában Oroszország globális szereplővé válásának.

Vagyis amikor a kínai globális stratégia mibenlétét kezdjük vizsgálni, kulcskérdés az elkülönítése azoknak az elemeknek, amelyek valójában belső célok megvalósításának külső

⁴ GOLDSTEIN 2005; SWAINE-TELLIS 2000.

⁵ ZHANG 2012.

⁶ LIDDEL-HART 2002. A mű eredeti címe *The Decisive Wars of History* volt, s 1929-ben jelent meg.

konzekvenciái, azoktól, amelyek valóban külső célokat fogalmaznak meg. Ha ezt a megkülönböztetést tartjuk a szemünk előtt, akkor egyszerűen el fogunk oda jutni, hogy Kínának a legtöbb országhoz hasonlóan nyilvánvalóan van „nagy stratégiája”, s ebben a tekintetben annak leginkább a mibenléte és a minősége jelent kérdést. A globális stratégia ügye viszont ennél jóval bonyolultabb, s alaposabb elemzést igényel.

A „békés fejlődés” mint stratégia

Valószínűleg minden különösebb kétely nélkül kiindulhatunk abból, hogy az a célrendszer s a hozzá kapcsolódó, az idők során újra és újratervezett eszközrendszer, amelyet az irodalom „felemelkedésnek”, majd „békés felemelkedésnek”, a kínai dokumentumok pedig leginkább „békés fejlődésnek” neveznek, az ténylegesen Kína alapvető stratégiája a 70-es évek vége, a 80-as évek eleje óta. Az elnevezések genezisének, átalakulásainak vizsgálatától itt eltekintünk.

A stratégia elsőpró kutatói vélemények szerint már a 80-as évek elejére készen állt, s azóta folyamatosan funkcionál. Az elnevezésben található két fogalom, a „béke” és a „fejlődés” együtt és külön-külön is döntő változást jelentett a korábbiakhoz képest. A Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) nevéhez köthető gyökeresen új stratégia középpontjába a jólét és az erős gazdaság került. Ennek érdekében teret biztosítottak bizonyos piaci mechanizmusoknak. Az első perctől világos volt, hogy mindez csak belső és külső stabilitás mellett valósítható meg, így ezek alapelemei lettek az elképzelésnek. Hogy a kommunista párt uralma és az általa működtetett rendszer a stratégia részeként a feltétele-e a fejlődésnek, vagy a célja, arról mindig folynak ideologikus viták, de bármelyik választ fogadnánk is el, az nem sokat segítene a helyzet és a folyamatok megértésében.

A „békés fejlődésnek” vannak külső feltételei és következményei is. A „béke” opciójának választása igényel egy sor ideális körülményt, amelyek az 1970–1980-as évek fordulóján messze nem voltak annyira egyértelműek, mint későbbi időszakokban. Bár a béke lehetőségéhez nagyban hozzájárul, ha egy nagy ország ezt az utat választja, azért a korszak tele volt háborús veszélyekkel és provokációkkal is. A stratégia megszületése ebből a szempontból fájdalommal is járt, de az 1979 elején lezajlott korlátozott kínai–vietnámi háborút nem követték újabb fegyveres ellentétek. Kína a nemzetközi szinten a konfliktusok békés megoldásának propagátorává vált.

A béke mint feltétel megteremtésén túl a stratégia második következménye és követelménye a belső fejlődés külső igényeinek konkrét menedzselése lett. Ennek keretében el kellett dönteni, hogy milyen természetű kapcsolatokat alakítanak ki egyrészt a leginkább érintett potenciális partnerekkel, másrészt a létező nemzetközi intézményekkel. Tágabb értelemben ki kellett alakulnia az új pályára álló Kína viszonyának a létező világrendhez.

Érdemes rögzíteni, hogy ennek a változásnak rendkívül fontos elemei már korábban létrejöttek. Az Egyesült Államokkal, majd ennek nyomán más, főképp nyugati és a Nyugathoz kötődő országokkal való megegyezés, a diplomáciai kapcsolatok felvétele, az ENSZ-be és így a nemzetközi intézményrendszer tekintélyes részébe való bekapcsolódás s az „egy Kína” elv viszonylag széles körben való elismertetése mind ezek közé tartozik. Ahogy ironikus módon ide sorolhatjuk a Szovjetuniótól való meghatározó mértékű eltávolodást is. Készen álltak

a feltételek arra a döntésre, hogy Kína az új stratégiájának megvalósításához ne kössön szövetségeket, hanem alapvetően egyedül intézze ügyeit a nemzetközi porondon.

Az ENSZ-be való bekapcsolódás, majd az új stratégia inherens részeként is elfogadták a nemzetközi szabályokat és intézményeket. Kína beiktatott a jogrendjébe egy sor nemzetközi egyezményt, bekapcsolódott az intézmények munkájába. Maradtak persze problémák, hiszen Kína szinte összes területi problémája a háború utáni rendezetlenségből fakad.

A stratégia harmadik kifelé mutató eleme szintén nem volt új, ez pedig az antihegemonizmus. Az önálló, szövetségekötés nélküli fellépés és az antihegemonizmus együtt adja a keretét annak a problémának, amelynek ideologizálásával a bonyolult gyakorlat miatt Kína folyamatosan küszködik: a multilateralizmusnak. Hegemóniára törekedni, illetve hegemon módjára viselkedni unilaterális és multilaterális keretben is lehet. Ráadásul a hegemonia olyan vád, amellyel az idők során Kínát is illették és illetik, főképpen régiós viszonylatban.

Láthatjuk tehát, hogy a „nagy stratégia”, a tényleges stratégia külső és biztonsági szempontokat számba vevő elemzése elvezet bennünket a globális stratégia megközelítéséhez. Ennek során egy kettős komplexumot kell áttekinteni, amelynek elemei egymással nagyon szoros összefüggésben vannak: az egyik, hogy minek tekinti magát, hogyan értelmezi a saját létét a stratégia alanya, esetünkben Kína, a másik, hogy milyen érdekeket képez és tekint a magáénak. Ebben az írásban a másodikat vizsgáljuk meg, amely közvetlen kapcsolatban van a stratégiai tervezéssel és magával a stratégiával. Az identitás szempontjait csak annyiban érintjük, amennyiben a megértéshez szükséges, bővebb kifejtése egy másik tanulmányt igényel.

A sok szempontból ideologikus latolgatása a kínai globális stratégia létezésének kimondva, kimondatlanul egy nagyon kritikus elem körül forog, nevezetesen, hogy Kína az Egyesült Államokkal analóg nagyhatalom-e, vagy abba az irányba fejlődik-e, netán olyan szeretne-e lenni. E gondolat metaforája például a G2, amely azt kívánja érzékeltetni, hogy a világ dolgait két hatalom, az Egyesült Államok és Kína képes elrendezni, illetve rendezni. Aki ma azt állítja, hogy Kínának nincsen globális stratégiája,⁷ az többnyire azt állítja, hogy Kína még nem olyan hatalom, mint az Egyesült Államok. Ebből következően sokan, akik azt állítják, hogy szüksége lenne globális stratégiára,⁸ leginkább azt szeretnék mondani, hogy olyannak kellene lennie Kínának, mint az Egyesült Államoknak. A fejlődés talán – s nem egyszerűen Kínáé, hanem a világé – más lehetőségeket is tartogathat, s más típusú hatalom is elképzelhető, mint amilyen a hidegháborúból érkező Egyesült Államok.

A főképp a kínai kutatók munkáiban megjelenő igény, miszerint Kínának lassan szüksége lenne önmaga újradefiniálására, bizonyos értelemben teljesült a kommunista párt 19. Kongresszusán. Amennyiben ez hagy kívánnivalót maga után, az elsősorban annak köszönhető, hogy olyan gyorsan zajlanak a változások, hogy nem feltétlenül könnyű kiválasztani azt az időpontot, amikor egy ilyen típusú újradefiniálás alkalmas lehet. A 2010-es években kezdett a kínai politikai szcéna egy nagyobb változásról, egy új időszakról beszélni, ami szoros kapcsolatban van az új vezetői generáció színrelépésével is, bár ez nem a kizárólagos oka.

⁷ Például SHI 2002; ZHU 2010.

⁸ Lásd SHI 2002; ZHU 2010.

A dinamikus növekedés és a nemzetközi színpad

A tartósan magas növekedési ütemet megvalósító Kína gazdasága fokozatosan olyan méretet ért el, amely önmagában megváltoztatta nemzetközi és globális jelentőségét és szerepét. Ahogy Inotai András már 2009-ben gazdasági szempontból megfogalmazta, helyesen járunk el, ha elsősorban azt vizsgáljuk, hogyan befolyásolja Kína a világgazdaság jellemzőit, nem pedig fordítva.⁹ Ezt a vizsgálati attitűdöt bátran kiterjeszthetjük a szélesebb politikai, a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó analízisre is. Vagyis a kínai külső stratégiának vagy éppen a külpolitikának nem is kell a belső lényegét tekintve jelentősebben megváltoznia ahhoz, hogy a világ percepciója mégis drasztikus változásokat rögzítsen.

A növekedés ráadásul – maradvány Inotai megközelítésénél¹⁰ – nemcsak önmagában jelentős a világ számára, hanem strukturális okoknál fogva további erőteljes külső hatásokat generál a kereskedelem, a tőkemozgások és a nyersanyagpiacok terén, ezzel és a saját szakpolitikáival, a saját szabályozórendszerével erőteljesen befolyásolja a nemzetközi intézményrendszer, más nagy, illetve közvetlenül érintett országok működését és szakpolitikáit is. Ez felveti a nemzetközi felelősség megjelenésének kérdését, amely ebben a mértékben teljesen újszerű a kínai stratégiaalkotók számára. Jól mutatja ezt például a környezetvédelem, a káros anyagok kibocsátásának szabályozása és az alternatív energiaforrások megteremtésének területe, ahol viszonylag rövid idő alatt a szemünk előtt zajlott le egy olyan súlyú átalakítás, amilyenre a fejlett világnak – természetesen mutatis mutandis – minimum is évtizedekre volt szüksége.

A hatalmas méretű, dinamikusan növekvő entitás megnyilatkozásai alapján úgy nő bele a világrendbe, hogy elfogadja annak játékszabályait, ugyanakkor értelemszerűen átalakítja, sőt, porlasztja azt, s egyik fő tényezője a „sajátos növekvő világrendetlenségnek”.¹¹ Kína döntően részese a nemzetközi intézményeknek, kodifikálja az alapvető nemzetközi szerződéseket és nyilatkozatokat, részt vesz az ENSZ és szakosított szervezeteinek munkájában. A gazdaság kapcsán elmondottakhoz hasonlóan a nemzetközi szervezetekre is igaz, hogy amennyiben Kína a dinamikusan növekvő súlyának megfelelően vesz részt ezeknek a munkájában, az önmagában is rendkívüli hatással van az intézményekre. Vagy nem tudnak az addigi keretek között működni, s ezért megpróbálják valahogy átalakítani, vagy Kínát próbálják meg beleszorítani a szervezet Prokrusztész-ágyába. Mindkét módszer konfliktusokkal jár, s tág teret nyit a kínai „asszertivitás” vagy időnként agresszivitás felmutatására.

A dinamikus növekedésből fakad, hogy olyan igényei, aktivitásai jelennek meg a nemzetközi szintén, amelyek megvalósításához intézményes keretekre lenne szükség, de a kialakult rendben nincsenek meg hozzá a funkcionális szervezeti feltételek. Ez nemcsak a gazdaságra igaz, de alapvetően ezen a területen szaporodnak mind az új intézmények, mind az azokkal kapcsolatos ötletek. Az ázsiai és részben a csendes-óceáni térséget ma már behálózzák azok a kezdeményezések, intézménycsírák és intézmények, egyeztetési fórumok és szervezetek, amelyeknek valamilyen mértékben Kína volt a kezdeményezője vagy kitartó támogatója. Ez az igyekezet, amely nagyobb perspektívából nézve szintén újszerű, ugyancsak favorizált terepe a Kína szándékait, esetenként stratégiáját célzó analízisnek.

⁹ INOTAI 2009.

¹⁰ INOTAI 2009.

¹¹ SIMAI 2016.

A gazdasági növekedés lehetőségeket nyújt az ország számára, hogy hagyományos védelmi megfontolásait lényegesen magasabb, a kor igényeit szem előtt tartó technológiai és szervezési szinten menedzselje. Pontosabban az egy folyamatos elemzői kérdés, hogy valóban a hagyományos védelmi megfontolásait menedzseli-e, vagy ebben érzékelhetők-e elmozdulások. Ami ezen a ponton leszögezésre érdemes, hogy a gazdasági dinamika és a vezetésnek az a több évtizedes felismerése, hogy a fejlődés csak az élenjáró technológiák átvételével, illetve az önálló fejlesztési kapacitások kiépítésével lehetséges, együttesen nagyon jelentős katonai fejlesztéseket s egy lényegesen korszerűbb és ütőképesebb hadsereget is eredményez. Ez pedig kétségtelenül jelentős befolyással van elsősorban a regionális védelmi architektúrára, de bizonyos mértékig és bizonyos szempontokból a globális szituációra is.

A leglátványosabb változás azonban, amely alapvetően a dinamikus növekedésből fakad, hogy országok tömege változtatta meg a Kínához való viszonyát. Sokszor a minőségét is, de az intenzitását mindenképpen. Különböző minták alakultak ki. A közvetlen térségben lévő, a hidegháború idején a frontvonal másik oldalával azonosuló országok (Japán, Dél-Korea, Fülöp-szigetek) adaptációs krízisen mentek keresztül. Barátságtalan vagy ellenséges viszonyuk okainak jó része ugyanis nem szűnt meg, viszont a kínai gazdasági növekedés rendkívüli lehetőségeket nyitott meg. Főképp a fejletlenebb országok fenntartásai, sőt félelmeik megtartása mellett elég intenzíven mentek bele a gazdasági kapcsolatok nagymértékű bővítésébe. A távolabb lévő fejlődő országok, amelyeknek közvetlen politikai konfliktusai nem voltak, a fejlesztési asszisztencia reményében a lehető legszorosabb kapcsolatokat igyekeztek kialakítani. A Kína irányába történő erőteljes orientációs mozgásokat a nagyobb hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok, illetve a nemzetközi intézmények igyekeztek valamelyest ellensúlyozni és mederben tartani, miközben maguk is Kína felé fordultak.

Ezekre a folyamatokra a Kína által adott elméleti válasz a többpólusú világ elképzelése volt, amelyet érdemes alaposabban megvizsgálni, mert igazából csak szóhasználatában új, valójában a hagyományos stratégia lexikai alkalmazása az új időkre. A kifejezés már 1992-ben megjelent az akkori kongresszusi jelentésben mint a nemzetközi élet egyik trendje.¹² 1997. április 23-án, Moszkvában Kína és Oroszország, az ENSZ Biztonsági Tanácsának két állandó tagja közös deklarációt bocsátott ki a multipoláris világról és az új nemzetközi rend létrehozásáról.¹³ A közös koncepció, amelyet még Borisz Jelcin és Jiang Zemin (Csiang Ce-min) írt alá, a multipoláris világról mint kívánatos világról beszél. Azt állítják, hogy a hidegháború és a bipoláris világ eltűntével lendületet kapott a „pozitív trend” a multipoláris világ irányába. Átalakulóban vannak a főbb államok kapcsolatai. Jellemző elemként hozzák be, hogy normává válik a világban az országok politikai, gazdasági és kulturális fejlődésének diverzitása. Bár az új rend kialakulásának és megerősödésének elemei között felsorolják a regionális gazdasági együttműködés szervezeteinek vitalitását is, az új rendet lényegében az államok funkcióinak és viselkedésének leírásával jellemzik. Így kerül rendkívül fontos helyre – a kínai féltől egyáltalán nem meglepően és egyáltalán nem újszerűen – a szuverenitás, a területi integritás, az agressziótól való kölcsönös tartózkodás, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás, az egyenlőség és a kölcsönös előnyök stb., vagyis éppen a komplett „vesztfáliai paradigma”.

¹² JIANG 1992.

¹³ China-Russia: Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order 1997.

Konkrét állam vagy államok említése nélkül jelentik ki a dokumentumban, hogy semelyik ország sem kereshet hegemoniát, nem folytathat erőpolitikát, és nem monopolizálhatja a nemzetközi ügyeket. Kínai részről szintén nem újszerű a biztonság kérdésének megközelítése abból a nézőpontból, hogy hogyan kell megoldani a konfliktusokat. Bilaterális és multilaterális megoldásokról szól, ami ténylegesen azt jelenti, hogy a konfliktusokat az érintetteknek, de csak az érintetteknek, és minden érintettnek együtt kell megoldania. Ez nem zárja ki feltétlenül a harmadik felet, csak éppen a lehető legjobban korlátozza, s a lehető legmesszebb tartja magától a döntéstől. Ugyanakkor kizárja az unilaterális megoldást a nemzetközi ügyekben. Nyilvánvaló, hogy a stratégiakészítők, amikor multipoláris világról beszélnek, Kínát látják a szemük előtt mint az egyik pólust.

Stratégiák a nemzetközi színpadon

A kínai stratégiai gondolkodást, a stratégia folyamatos adaptációját és finomhangolását értelemszerűen befolyásolják vagy legalábbis reflexióra készítetik más államok törekvései. Közülük egyértelműen a legfontosabb az Egyesült Államok, de nagyon jelentős Oroszország és a szűkebb térség is.

Az Egyesült Államok hatása szempontjából érdemes megnézni az előző, demokrata, és a mostani republikánus adminisztráció elképzeléseit is, hiszen a kínai reflexió is értelemszerűen hagyományosan erre a kettősségre van kalibrálva. Az Obama-elnökség nemzetközi politikáját összegezve Hillary Clinton még külügyminiszterként írt tanulmányában egyértelműen leszögezte, hogy a geopolitikai hangsúly a Közel- és Közép-Keletről, Irakról és Afganisztánról áttevődik az ázsiai csendes-óceáni térségre.¹⁴ Ezt hívták – talán nem túl szerencsés módon – „fordulatnak”, „fordulásnak”, „fordulópontnak” (*pivot*). A szó eredetileg tengelycsapot vagy sarokcsapot jelentett, s ezért van egy olyan konnotációja, hogy a forgás vagy a fordulat könnyen lehetséges, akár mesterségesen is állítható vagy szabályozható. Az Ázsia felé való „fordulat” így azt is sugallta, hogy az most éppen oda fordult, de fordíthatták volna máshova is.¹⁵ (Hillary Clinton a visszaemlékezéseiben ezzel kapcsolatban idézte is Dai Bingguo államtanácsost: Why don't you 'pivot out of here?')¹⁶ Földrajzilag a térséget nagyon tág értelemben fogja fel a koncepció Dél-Ázsiától az amerikai nyugati partokig, belefoglalva mind az Indiai-, mind a Csendes-óceánt. Maga az áthangsúlyozódás pedig azt jelenti, hogy az Egyesült Államoknak a korábbinál lényegesen nagyobb diplomáciai, gazdasági, stratégiai és egyéb befektetéseket kell ide koncentrálnia. Lévéen a térség a világpolitika „kulsmeghajtója” (*key driver*), az emberek Clinton szerint arra kíváncsiak, hogy az amerikaiak valóban ott vannak-e, ott akarnak-e lenni, vállálnak-e ott hiteles gazdasági és stratégiai kötelezettségeket.

A stratégia hat legfőbb eleme: a kétoldalú biztonsági szövetségek erősítése, a munkakapcsolatok erősítése a feltörekvő hatalmakkal, beleértve Kínát, elköteleződés a regionális többoldalú intézményekben, a kereskedelem és a befektetés kiterjesztése, széles alapokon nyugvó katonai jelenlét, valamint a demokrácia és az emberi jogok érvényesülésének előmozdítása.

¹⁴ CLINTON 2011.

¹⁵ KAUSIKAN 2017.

¹⁶ CLINTON 2014.

Biztonsági szövetségi egyezményeik a következő országokkal vannak: Japán, Dél-Korea, Ausztrália, a Fülöp-szigetek és Thaiföld. Akikkel új partnerséget építenek, illetve építenének: Kína, India, Indonézia, Szingapúr, Új-Zéland, Malajzia, Mongólia, Vietnám, Brunei és a Csendes-óceáni-szigetek államai. Kína kapcsán megjegyzi, hogy az ország prosperitásának egyik fontos tényezője, hogy részese annak a nyitott és szabályokon alapuló rendszernek, amelyet az Egyesült Államok segített kiépíteni és fenntartani. Visszaütasítja a kínai fenyegetést alapként kezelő – Amerikában őshonos – nézeteket, s a Kínából származókat is, amelyek szerint ők korlátozni szeretnék a távol-keleti óriás növekedését. Az amerikai kormány politikájaként jelöli meg, hogy keresik és kiterjesztik a közös érdekek és a közös bizalom területeit, s bátorítják Kínát, hogy aktívan vállaljon részt a globális problémák megoldásában.

Clinton külön kitér a transznacionális kihívásokra s az ezzel kapcsolatos intézményrendszer kiépítésének és fejlesztésének szükségességére. A már létező, átfogó intézmények (ASEAN, APEC) támogatása mellett különösen fontosként említi a „minilaterális” kezdeményezéseket és csoportosulásokat. Úgy véli, hogy nagyon erős a térségben az igény az amerikai részvételre a kereskedelmi és pénzügyi interakciókban, amelyek kívánatos jellemzői szerint, hogy ezek legyenek nyitottak, szabadok, átláthatók és tisztességesek. Kiemeli a kétoldalú szabadkereskedelmi egyezmények fontosságát s az egészen újszerű kezdeményezést, a TPP-t, amely nem egyszerűen multilaterális szabadkereskedelmi egyezmény, hanem olyan minőségi sztenderdeket állít a középpontjába (munkavállalók védelme, környezetvédelem, szellemi jogok, innováció), amelyek hatására nemcsak nagyobb, hanem „jobb növekedést” fognak elérni. S természetesen megjelenik nála a kereskedelmi kapcsolatokban a kétoldalú kötelezettségvállalás és az egyensúly igénye is.

A „fordulat” elméletileg is, majd sok gyakorlati következményében is igen irritálta a kínaiakat. A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat a Kína ellenvetését vagy fanyalgását kiváltó gyakorlati következmények közül: a TPP s általában az amerikai részvétellel, Kína nélkül a térségben elképzelt „minilaterális” csoportosulások; a Fülöp-szigetek támogatása és mentorálása a Dél-kínai-tenger ügeiben kezdeményezett döntőbíróági eljárásban; a Navigáció Szabadsága nevű amerikai program keretében szintén főképp a Dél-kínai-tengeren zajló katonai hajózási akciók; a viszonylagos semlegesség a kínai-japán területi vitákban; Kína hibáztatása az észak-koreai kérdésben; Burma, Vietnám és Mongólia tudatos leválasztási kísérlete az amerikaiak részéről; a valutamanipuláció vádja; a piacgazdasági státusz megtagadása Kínától a WTO-ban; általában a kereskedelmi feszültségek; a „szokásos” ügyek amerikai exponálása: Tibet, uigurok, emberi jogok; az ezek, továbbá a terrorizmus elleni küzdelem kapcsán rendre emlegetett „kettős megítélés” problémája.

Ehhez képest a Trump-kampányban, majd Donald Trump elnökké választása után is meglehetősen durva, a kínai stratégia és identitás feltételrendszerét kikezdő kijelentések hangzottak el. A közvetlen kapcsolatfelvétel a tajvani elnökkel, a különböző fenyegetések, hogy „blokkolni” fogják a kínaiak Dél-kínai-tengeren épített szigeteinek elérését, hogy maguk mérnek csapást Észak-Koreára, ha a kínaiak nem pacifikálják a veszélyes államot, hogy magas védővámokat vezetnek be a kínai árukra, mind-mind a korábban nehezen elképzelhető kategóriába tartoztak. A kínai kormányzat azonban nagyon mértéktartóan s tulajdonképpen optimistán reagált folyamatosan. Ebben nyilván benne van, hogy több évtizedes tapasztalatuk szerint a republikánus kormányzatokkal általában gördülékenyebben tudnak együttműködni.

A stratégia szintjén a republikánus kormányzat 2017 végén jelentkezett mértékadó dokumentummal. Ekkor publikálták az új nemzetbiztonsági stratégiát.¹⁷ Ennek bevezetőjében versenyvilágról (competitive world) írnak, amelyben az Egyesült Államoknak válaszolnia kell a növekvő politikai, gazdasági és katonai versenyre. Ez egy olyan küzdelem, amelyben Kína és Oroszország kihívja az amerikai erőt, befolyást és érdekeket, megpróbálván erodálni az amerikai biztonságot és prosperitást.¹⁸ A két megnevezett ország ebben a vetélkedésben megpróbálja a dokumentum szerint a gazdaságokat kevésbé szabaddá és kevésbé tisztességesse tenni, növeli a haderejét, valamint ellenőrzi az információkat és az adatokat, s ezzel nyomja el a saját társadalmát. Az Egyesült Államok választást igénylő veszélyek között csak ezután jönnek az olyan problematikus államok, mint Észak-Korea és Irán, s majd csak még ezután az olyan fenyegetést jelentő transznacionális csoportok, mint a dzsihadisták vagy a szervezett bűnözői körök. S ez a verseny, ez a kihívás arra készteti az Egyesült Államokat a dokumentum szerint, hogy újragondolja azokat a politikákat, amelyek az elmúlt két évtizedben a riválisokkal való partnerség gondolatára épültek.

A felhördülés értelemszerűen elég erőteljes volt a kínai oldalon. Hua Chunying külügyminisztériumi szóvivő azt mondta, hogy az Egyesült Államoknak abba kell hagynia a kínai stratégiai törekvések szándékos félremagyarázását.¹⁹ Hidegháborús szándékokról és a zéró összegű játszmákon alapuló gondolkodásról beszélt.

Az amerikai dokumentum két nagyon érzékeny ponton támadja Kínát. Az egyik az agresszivitás, a mások kárára való boldogulás vádja, a másik pedig, hogy nemcsak nem liberalizálódik Kína, de rigid gazdasági gyakorlatát még terjeszti is. Annyiban megmarad a hagyományos realista vonalon, hogy nem kéri számon a belső kínai működést, hanem valós veszélyként, visszaszorítandó fenyegetésként kezeli ennek a gyakorlatnak a terjedését.

Ha a két szempontot – a) verseny versus együttműködés, b) hazai gyakorlat és miszió – a kínai megnyilatkozásokban nézzük meg egy pillanatra, nem fogunk teljesen fordított alapállást és szóhasználatot találni. Bár az a) pontban teljesen szemben állnak a kínai kinyilatkoztatások az amerikaival, a b)-ben kisebb adaptáció után elég hasonló megközelítést fogunk látni. Kína a nemzetközi szintén az együttműködést, a minden fél számára nyereséggel járó helyzetek és megoldások keresését hangsúlyozza. A praktikum és az identitás által megalapozott saját út, illetve annak védelme viszont szintén alapvető. A 19. Kongresszusnak benyújtott jelentés pedig bár bátortalanul, s a propaganda által azóta sem különösebben hangsúlyozottan, nem túl egyértelműen, de megjelent, hogy a kínai gyakorlat felhasználható ajánlat lehet a világ egyes országai számára (s erre még majd vissza is térünk).

Összegezve, az Amerikai Egyesült Államokkal ápoltság kapcsolatok minősége és alakulása jelentős befolyásoló tényezője a kínai stratégiai gondolkodásnak. Sőt, Kína számára a nemzetközi szintén való aktivitás alapvető, minden mást átható és befolyásoló körülménye az Egyesült Államok. Amikor a kínai politika önmagáról mint jelentős hatalomról, a maga viselkedéséről mint jelentős hatalom viselkedéséről beszél, akkor mindig az Egyesült Államokról is beszél. S kétségtelen, hogy a két hatalom között zajlik egy „aszalt alatti” küzdelem is, amelyet a stabilitás és az elképesztő mértékű együttműködés érdekei nem hagynak tisztán és világosan artikulálódni. Általában a bizalom nyilvánosabb, a bizalmatlanság mindig

¹⁷ National Security Strategy of the United States of America 2017.

¹⁸ National Security Strategy of the United States of America 2017, 2.

¹⁹ US labels China 'rival power' 2017.

sokkal informálisabb. Ha tételesen megnézzük, hogy kik az amerikai nemzetbiztonsági stratégia versenyvilágának kihívói, s azokkal milyen viszonyt ápol az Egyesült Államok, azt fogjuk látni, hogy Kína az egyetlen, amellyel rendszeres, magas szintű, intézményes, sok tekintetben partneri a kapcsolat. Amit a diagnózisban állítanak Kínáról, az ezt nem indokolná.

Ugyancsak jelentősen hozzájárul az önmeghatározáshoz, főképp stratégiai szempontból, az orosz viszony. Nem is elsősorban a mai, aktuális, két ország közötti viszonyról van itt szó, bár az sem érdektelen. Az egyik legfontosabb előzménye a „békés fejlődés” stratégiája kialakulásának éppen a Szovjetunióról mint szövetségesről való leválás. Ennek a nemzetközi kapcsolatokon túli eleme a szovjet kommunizmusról mint az egész világ számára forradalmi megoldást és messianisztikus hitet kínáló eszméről való – legalábbis részleges – leválás. A Kínai Kommunista Párt önazonosságának azóta is integráns része maradt a „marxizmus–leninizmus”, jelentsen az bármit is, azonban annak Kínára való értelmezése már önmagában is leválasztotta az eredeti globális, missziós mozgalomról. További fordulatot hozott a gondolkodásban a Szovjetunió szétesése, majd a „marxizmus–leninizmus” teljes kiiktatása az orosz hivatalos állami gondolkodásból. Oroszország mindenestre pusztá szomszéd maradt, amelynek a távoli múltjából itt maradt emlékeket, a gyarmatosító agresszivitást, az „egyenlőtlen szerződéseket”²⁰ például, már nem az eszmei közösség homályosította el, hanem a nyersanyagkincsei és az orosz Távol-Keletben rejlő gazdasági potenciál.

A kínai stratégiából fakadó legfontosabb lépés a két ország határának rögzítése volt, amit ha a kínaiak nacionalista alapon próbáltak volna meg kezelni, komoly konfliktusforrás lehetett volna a két ország között. Az 1990-es évek első felétől azonban alaposan rányomta a bélyegét a viszonyokra is meg a gondolkodásmódokra is az az orosz elképzelés, hogy Oroszország európai ország. Ez a gazdasági és külpolitikai orientációra is meghatározó volt, de az országon belül is lényegében magára hagyták a távol-keleti területeket, nagy volt a lakosságvesztés, elmaradtak a fejlesztések. Moszkva sokáig nem volt igazán nyitott olyan infrastruktúra-fejlesztésre, amelynek segítségével ásványkincseit a keleti irányba lehetett volna tekintélyes mértékben szállítani. Kína (továbbá Japán és Dél-Korea is) viszont ebben volt és maradt érdekelt.

A helyzet gyökeresen megváltozott, ahogy Oroszország fokozatosan kezdett páriává válni az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei szemében. Ez azért volt nagyon érdekes folyamat, mert Kína mindig autonóm módon értékelte az egyes eseményeket, s ennek során időnként azonos oldalon találta magát Oroszországgal, de sokszor nem. Erőteljes nézeteltérést okozott az orosz–grúz konfliktus 2008-ban, s a kínai államfő az ENSZ-ben bírálta nyíltan Abházia és Dél-Osztétia „függetlenné válását”, mint ami alapvetően megsérti azokat a normákat, amelyek a „harmonikus világrendhez” szükségesek. Innentől pedig Peking ellenzett és kifogásolt minden orosz lépést, amelyek ezekkel a normákkal kerültek konfliktusba, a Krím annektálását, a Donbasszban kialakult szeparatista háborút. Ugyanakkor természetesen voltak nagy egyetértések is már a 90-es évektől. A délszláv háború, Koszovó ügye, az iraki beavatkozás, Irán amerikai kezelése mind-mind egyetértésben találta a két országot.

Vannak szerzők, akik szerint a 2011-ben kezdődő úgynevezett arab tavasz volt, amely végképp közel hozta egymáshoz a két országot.²¹ Annak fenntartásával, hogy ez a „közelség” nagy kilengésekkel is járhat, elmondható, hogy a délszláv háborútól a szíriai háborúig tartó események sorozatában Oroszország fókusza fordult Kína felé. Ez nagyon fontos mindkét

²⁰ POMMERENING.

²¹ KRAJCSÍR 2014.

félnek, de azok a szempontok, amelyek összekapcsolják őket, egyben el is választják. Hiába vannak az amerikai doktrínában ugyanabban a bekezdésben és ugyanabban a mondatban, mint versenyfelek, Kínának az amerikai kapcsolat is olyan fontosságú, hogy azt nem fogja fölöslegesen kockáztatni.

Kína a világban zajló eltérő mértékű és ütemű fejlődés szempontjából is folyamatosan pozicionálja magát. Ebben nagy hatással van rá az a koncepció, amely az évtizedek során már többször változtatott ugyan elnevezést, de az országoknak mindig nagyjából ugyanazt a körét írta le: a nem fejlett világot. Az erőteljes csábítások ellenére sem akart csatlakozni a G7-, majd G8-formációhoz, s így jelentős szerepe volt abban, hogy a G20 létrejött. Jelentős lett ugyanebben a mezőben a BRICS-kezdeményezés, s a fejlődők ügyének jelentőségét és képviselését felhasználja széles körű afrikai és latin-amerikai kapcsolatainak építésében is. A nem fejlett vagy fejlődő, az egykor a gyarmatosítás által érintett világot mozgató emancipációs elképzelések igen erőteljes hatással vannak folyamatosan a kínai stratégia alakítására az ebből az áramlatból származó „a békés egymás mellett élés öt alapelvétől” a konkrét, fejlődőkön belüli diplomáciai együttműködések át a fejlesztési asszisztenciáig és az átfogó infrastruktúra-fejlesztésekig.

A külső befolyásoló stratégiák negyedikeként a térségben megjelenőket lehetne felsorakoztatni. Ez több, nem feltétlenül globális jelentőségű elképzelés együttese, amelyek között vannak, amelyek adott körülmények esetén igenis globális jelentőségűvé válhatnak. Ezek között van az amerikai csendes-óceáni biztonsági stratégiának a beleegyező, befolyásoló, igénylő, helyet adó és implementáló részlege, vagyis a dél-koreai, japán, bizonyos mértékig a tajvani és a fülöp-szigeteki biztonsági stratégiák. Ehhez jönnek a különböző elképzelések Korea jövőjéről, a japán koncepció a „normális országgá” válásról, vagyis az úgynevezett „békealkotmány” revíziójáról, a Tajvan függetlenségéről szóló elképzelés, és így tovább.

Bár Kína minden probléma kezelésére fejleszt ki valamilyen szakpolitikai elképzelést, magára a csendes-óceáni térségre önálló és átfogó stratégiát készített.²² A 2017 elején jelent, az új amerikai elnökség kezdetére időzített fehér könyv iskolapéldája annak, ahogy a „békés fejlődés” koncepcióját lebontják vagy alkalmazzák egy szűkebb szakpolitikai területre. Ugyanakkor a dokumentum egészen konkrét, vagyis a „békés fejlődés” keretei között arra törekszik, hogy összefüggően tisztázza viszonyát a főbb országokhoz (Egyesült Államok, Oroszország, India, Japán), s céljait a főbb kérdésekben (nukleáris kérdés a Koreai-félszigeten, a ballisztikus rakéták elleni védelem ügye, az Afganisztán-kérdés, a terror elleni együttműködés és a tengeri együttműködés). A dokumentum jellegzetes terméke a kínai stratégiaalkotás és szakpolitika-képzés összefüggésének: a kitűzött célok rendkívül szélesek, éteriek („békés fejlődés”), míg az eszközoldalon viselkedési és működési szabályokat vesz számba. A szakpolitikák kialakításában, illetve mások politikájának értékelésében pedig a viselkedési szabályok szolgálnak mértékül.

Változások és a Xi Jinping-időszak

A történelem menetének kínai szemlélete nagyon szoros kapcsolatot tételez fel a vezető személye és a fejlődési-életmódbeli periódusok között. Ez feltételezhetően a császárok hagyományos

²² Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2017.

kozmológiai-mitológiai szerepére vezethető vissza, s tény, hogy a történelemben az egyes császárok uralkodását önálló, külön névvel ellátott periódusként kezelik. A modern korban pedig főképp maguk a kínaiak s nyomukban a nyugati kutatók is hajlamosak az egyes vezetői időszakokat önálló történelmi periódusokként kezelni. Az egyes legfőbb vezetői váltások általában jelentős generációváltást is jelentenek, ami persze mégsem vonja maga után szorosán azt, hogy annak az egyes történelmi folyamatok szempontjából is jelentős cezúrának kellene lennie.

Xi Jinping államfővé és pártvezetővé válása azonban kétségtelenül mutat olyan sajátosságokat, amelyek egyediek. Ennek elsődleges magyarázata az idő. Az erősen hagyomány- és tekintélytisztelő közeg legutóbbi megfellebbezhetetlen, hatásával évtizedeken átnyúló orákulumának, Deng Xiaopingnek aktualitását veszítették legalábbis a direkt üzenetei. A mai vezetői generáció tagjai már nem ismerték Denget, nem dolgoztak a közelében, s a társadalom törzse sem nagyon emlékszik már rá közvetlenül.

Ennek az egyszerű ténynek valószínűleg nagyobb a jelentősége, mint azt első ránézésre gondolhatnánk. Ezzel együtt ugyanis, vagy ennek háta mögött gyökeresen megváltozott a „pártöreges” intézményének jellege. Pártöregeknek hívták azokat a korábbi vezetőket, akik már nem láttak el formális funkciókat, de befolyással bírtak, s különböző mértékben részt vettek a döntéshozatalban. Hagyományosan minden év augusztusában Beidaihe tengerparti üdülőhelyen informális körülmények között a tágabb értelemben vett legfőbb vezetés áttekinti a politikai naptárhoz kötődő feladatokat, s itt az öregek is jelen vannak.

Formálisan ez ugyan nem változott meg, vagy nincsen jele ennek, de a „pártöreges” maguk megváltoztak. Míg korábban, még Hu Jintao (Hu Csin-tao) első periódusában is még voltak közöttük olyanok, akik részesei voltak a Kínai Kommunista Párt mitológiájának, a Kínai Népköztársaság megteremtésének, addig mára inkább klasszikus „nyugállományúakból” áll ez a társaság. Ez persze jelent befolyást, jelent tekintélyt, de össze sem vethető a korábbival. Xi Jinpingnek nem kell a háta mögött tudnia a hatalmi struktúra eredeti létrehozóit.

A mindig hangsúlyozott folyamatosság így egy erőteljes megszakítottsági elemet is kapott, ami nagyban hozzájárult ahhoz a látszathoz, hogy Xi Jinping rég nem látott hatalmat összpontosít a kezében. Ugyanakkor ezt a hatalomkoncentrációt viszonyítani régebbi hatalomkoncentrációkhoz, akár Mao Zedong (Mao Ce-tung) valamelyik periódusáéhoz, akár Deng Xiaopingéhez merő ostobaság.

Az új hatalmi szituáció másik tényezője, amely egyébként nem független a pártöreges intézményének relativizálódásától, a frakciók palettájának egyszerűsödése. Bo Xilai chong-kingi (csungkingi) párttitkár eltávolítása, majd a folyamatos korrupció elleni küzdelem a jelek szerint egyelőre olyan politikai tájképet hozott létre a felső hatalomban, amelyben a korábbinál valószínűleg enyhébb a szembenállás.

Nagy kérdés, hogy mindezt elégséges oknak tekinthetjük-e ahhoz a változáshoz Kína külvilághoz való viszonyulásában, amelyet Xi időszakának első felében tapasztalhattunk. A változás megindulását ráadásul többen is Xi előttre, 2009–2010-re teszik.²³ Lényege az, hogy a korábbi viselkedés, amelyet a Deng által erre a célra használt kínai formulával *taoguangyanghui*-nak neveztek, s egy visszafogott, a tényleges potenciált nem mutató ma-

²³ YAN 2014.

gatartást jelentett, most véget ért. Felváltotta a *fenfayouwei*, a teljesítményre való törekvés, s az ennek megfelelő öntudatos kiállás.²⁴

Nyugati elemzők s nyomukban a média öntudatosnak, erőszakosnak, keménynek nevezték az új kínai fellépést. Alátámasztásul leginkább a Diaoyu-szigetek körüli vitát, a Dél-kínai-tengeren zajló vitatott státuszú fejlesztéseket, a befektetési terjeszkedést s az amerikaiakkal folytatott, helyenként nyíltan minősített pozícióharcot hozták fel.²⁵

Mindezt – ha egyelőre nemcsak az asszertivitást keressük, hanem a tényleges változás természetét – bátran kiegészíthetjük további elemekkel is. Kína részt vesz a nemzetközi békefenntartásban, a szomáliai kalózkodás elleni küzdelemben, különleges megbízottja dolgozik a Közel-Keleten, ami mind újszerű a részükről, s a nemzetközi felelősségvállalás terén is mutat nagyobb aktivitást, még akkor is, ha az Egyesült Államok verbálisan ennél nagyobbat is el tudna képzelni. Érzékelhetően aktívabb a nemzetközi intézményekben, s maga is létrehoz ilyeneket (AIIB például), ami persze okoz súrlódásokat, ellenkezéseket, strukturális átalakítási igényeket, amelyek aztán fokozzák az „asszertivitás” vádját.²⁶ A Kína által felvázolt és részben megkezdett tekintélyes méretű külföldi infrastruktúra-fejlesztés (Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés) pedig kifejezetten a változások jelképévé vált.

Viszont ha a változásoknak valóban az a lényege, amelyet a két kínai formula megtestesít, az önmagában még nem lenne stratégiai változás. Mindkettő egy-egy viselkedésmódot ír le, amelynek persze egy nagy súlyú gazdasággal rendelkező, nagy méretű ország esetén nagy jelentősége van vagy lehet, de igazából nem sokat mond se a céljairól, se az eszközkészletéről. Ismeretes, hogy vannak azok a népszerű elméletek, amelyek Deng úgynevezett 24 karakteres nyilatkozatára²⁷ építve, amelyet Henry Kissinger exponált a nyugati világ felé,²⁸ kifejlesztették a „kalkulatív fázisról” szóló elképzelést. Ennek lényege, hogy a visszafogott, tényleges potenciált nem mutató magatartást addig kell alkalmazni, amíg meg nem erősödnek annyira, hogy erre már nincsen szükség.²⁹ Ebből a szempontból pedig a megváltozott magatartás máris a kalkulatív fázis végének, s új fázis kezdetének tekinthető. Az elmélettel kapcsolatban eszerint muszáj hangsúlyozni, hogy egy viselkedési változásra épít, miközben a tényleges stratégia tárgyában vagy látens előfeltételezéssel él, vagy nem foglalkozik ténylegesen vele.

Egy kínai kutató, Qin Yaqing a konfuciuszi közép mozdulatlanságának kategóriáját a globális stratégiára alkalmazva igyekszik bizonyítani, hogy az említett kettősségben leírt változatok ugyanannak a lényegnek a különböző megnyilvánulásai.³⁰ Ez a magyarázat már erőteljesen az identitás oldaláról közelít, s függetlenül attól, hogy mennyiben van igaza, egy nagyon fontos különbségre hívja fel a figyelmet a nyugati és a kínai megközelítések között. Ez pedig az úgynevezett „háttértudás” (background knowledge) vagy más megközelítésben „habitus”. Ezek a kategóriák persze nyugati gondolkodók termékei, az előbbi megformálójója az amerikai John Searle,³¹ az utóbbié pedig Pierre Bourdieu.³² Qin a folyamatos stratégiaalko-

²⁴ YAN 2014.

²⁵ JOHNSTON 2013.

²⁶ NICOLAS 2016.

²⁷ Magyarul: KISSINGER 2014, 458.

²⁸ KISSINGER 2014. (Az eredeti megjelenés éve 2011.)

²⁹ Például: SWAINE-TELLIS 2000.

³⁰ QIN 2014.

³¹ SEARLE 1999.

³² BOURDIEU 1990.

tás szempontjából próbálja meg tartalommal feltölteni e kategóriákat, ami mindenképpen egy erőteljes tudományos reflexió arra a hétköznapi tapasztalatra, hogy a kínaiak másképp működnek, mint a nem kínaiak, s ennek a ténynek minden bizonnyal lehet szerepe a globális stratégia megalkotásában is. Ennek elemzése azonban meghaladná ennek a cikknek a célkitűzéseit.

A helyzetértékelés és a stratégia alakítása

A kínai párt és kormányzat mértékadó dokumentumai, közöttük is jelesül a 19. pártkongresszusnak készített beszámoló³³ új időszakról beszél. (Csak érdekességgént jegyezném meg, hogy az Egyesült Államok idézett új nemzetbiztonsági stratégiája is hangsúlyosan használja az „új időszak”, továbbá a kínai riport által is előszeretettel alkalmazott „megújódás” kifejezést.) Az „új időszak” értelmezése során a tények számbavételének és értékelésének kétféle kezelését látjuk: az egyik, amikor a folyamatos növekedés eredményeire egyes szempontokból már azt mondják, hogy az új minőség, a másik viszont az, amikor ténylegesen új jelenségekre bukkannak, vagy új összefüggéseket tárnak fel.

Az első kategória mindjárt egy elég erőteljes külső implikációkkal is bíró értékelésen alapul. Nevezetesen, hogy a kínai nemzet átalakulása, értve ez alatt a gazdagabbá, erősebbé és öntudatosabbá válást, minőségileg új szintre érkezett. Ez arra bizonyosság viszont a riport szerzői szerint, hogy a „szocializmus kínai jellemzőkkel” működik, fejlődik, s „új utat világít meg” más fejlődő országoknak a modernizálódásra. Ez a lehetőség két alapelemet tartalmaz: a fejlődés felgyorsítását, a függetlenség megőrzése mellett. Kínálja a „kínai bölcsességet” s az emberiség problémáinak kínai megközelítését.³⁴

Részben a kínai, de leginkább a nyugati irodalomban jóval korábban zajlott egy vita a „pekingi konszenzusról”,³⁵ majd az utóbbi időben az úgynevezett „Kína-modellről”.³⁶ Bár az ilyen típusú, az országot bizonyos tekintetben pozitív fénybe állító koncepciókat a kínai propaganda eleinte örömmel veszi, idézi, később azonban általában sem, s ebben a két esetben sem fogadták el sem a terminust, sem a mögötte megbúvó elképzelést. Ennek fényében különösen érdekes a kongresszusi riport említett passzusa.

Sem a kongresszus kínai média általi feldolgozása, közfogyasztásra alkalmassá tett verziói nem emelték ki különösebben ezt a passzust, sem az azóta zajló kommunikáció nem adott neki nagyobb jelentőséget. Ha akarom, értelmezhetem úgy is, hogy egy komplett ideológiai-államszervezési csomagot kínál, de ha akarom, akkor csak a gazdaság fejlesztésének kínai útját, olyan partnerségben (bár ez sem nyilvánvaló), amely nem kíván sem politikai feltételeket, sem szövetséget.

A szövegből az sem derül ki világosan, hogy ez mennyire új. Arra fókuszál, hogy az eddigi fejlődés igazolja a kínai utat, s ezért ajánlható. Nem zárható ki, s magam is hajlok erre, hogy csak a fejlesztési asszisztencia és együttműködés eddigi modelljének megerősítéséről és még bátrabb promotálásáról van szó. (Más interpretáció is elképzelhető, s véleményem szerint ugyanerre a szövegre megváltozott körülmények között egészen más politika is építhető.)

³³ Xi 2017b.

³⁴ Xi 2017b, 9.

³⁵ RAMO 2004; JORDÁN 2010; P. SZABÓ 2011; SZILÁGYI 2015.

³⁶ Például: ZHAO 2010.

A kínai nemzet átalakulásának „új időszaka” lényegében az eddigi sikereken alapul, nem az eddigiekkel szemben új, hanem arra épülve (ellentétben például az amerikai nemzetbiztonsági stratégia „új időszakával”). Ettől lesz az egész koherens, s fér bele az elmúlt években kiformált elképzelés a nemzeti megújulás kínai álmáról, s ami praktikus szempontból talán ennél fontosabb, a stratégia gerincét adó két centenáriumi cél.

A két centenáriumi cél tulajdonképpen egy igen sajátos struktúrát ad a stratégiának. Eszerint az első, a kommunista párt alapításának centenáriuma, 2021-re kell elérniük a mértékletes jólét társadalmát (xiaokangshehui), a második pedig, hogy a Kínai Népköztársaság alapításának centenáriuma, 2049-re kell teljesen felépíteni a modern szocialista társadalmat. A stratégia megújításának talán leglényegesebb eleme a rögzített alapellementmondás. Mao Zedong néhány biográfusa írja, hogy gondolkodásának egyik fő eleme volt, hogy mindig az adott szituáció alapellementmondását kereste, s a kongresszusi jelentések azóta is rendre tartalmaznak alapellementmondást. A mostani helyzet alapellementmondása a dokumentum szerint a kiegyensúlyozatlan és nem megfelelő fejlődés, valamint a nép jobb életre vágyó folyton növekvő igénye között feszül. Az ellentmondás kifejlődése önmagában az új időszak jele, de azonnal hangsúlyozzák a folyamatosságot is: az új időszakot úgy kell érteni, hogy Kína körülményeinek alapdimenziói nem változtak. Az ország a szocializmus első fázisában van, és még sokáig ott is marad, és változatlanul a világ legnagyobb fejlődő országa. Mindennek következtében nincs és nem is szükséges változás a hatalmi architektúrában: a fejlődés forrása és letéteményese a párt.

A stratégiának ez a magva egyfajta elvek sorozatába formálva képezi azt a „gondolatot”, amely Xi Jinping nevével összekötve jelenik meg a pártalkotmányban, s vélhetően hamarosan az ország alkotmányának preambulumban is. A 14. elv között több olyat is találunk, amelyek külső implikációja jelentős, s alapvetően befolyásolja Kínának a világban való aktivitását. Közülük az első összekapcsolja a fejlődést a globalizációval. A fejlődést, mint az ország problémái megoldásának kulcsát és támasztékát kezeli, s hozzá elengedhetetlennek mondja a gazdasági globalizációban való részvételt, annak támogatását. Ez eszköze is, feltétele is annak, hogy Kína magas minőségű, nyitott gazdaság legyen, amelynek növekszik a gazdasági hatalma és az összesített ereje.

A második azonosítható szempont az ökológiai. Természetesen a Kínán belüli környezettel kapcsolatos feladatokat összegzi, de hangsúlyozza, hogy ezzel eljuttassa a maga szerepét a „globális ökológiai biztonságról” való gondoskodásban.

A harmadik szempont a biztonság. Ahogy megszokott, együtt kezelik ebben az elvben is a belső és a külső biztonságot. Sok új ebben nincs, hangsúlyozza a nemzetbiztonsági kapacitások növelését, s a szuverenitást, a biztonságot és a fejlődés érdekeinek oltalmazását.

Közvetve a fegyveres erők szempontját is ide sorolhatjuk, amelyben az elv elsősorban a pártirányítás abszolút voltát hangsúlyozza. A fegyveres erők és a védelem permanens formája van a fókuszban, és kevésbé ennek szélesebb nemzetközi összefüggései.

A „gondolat” elveinek gyűjteményében a hagyományos vonal folytatódik az „egy ország, két rendszer” szisztéma hangsúlyozásában. Szokás szerint kifejezetten belső ügyként kezelik, de ennek értelemszerűen elég erőteljesek a külső hatásai és összefüggései. A Tajvanra vonatkozó megjegyzések és ajánlások (a szeparatista cselekmények ellenzése, a nemzeti megújulás megvalósítása) mind a szárazföldi, mind a tajvani populációhoz szólnak.

És van egy ötödik szempont, egy egész elv (az elvek felsorolásában egyébként a 13.), amely a világról, a nemzetközi közösségről, Kínának az abban való szerepéről s az arról

való nézetéről szól. A békés nemzetközi környezetet és a stabil nemzetközi rendet jelöli meg olyan feltételekként, amelyek mellett a „kínai álom” megvalósulhat. Ennek részletezéseként felsorolja az ismert kínai elveket a békés fejlődéstől a kölcsönösen előnyös együttműködésen át a sokféleség harmóniájáig. Ami akár új is lehet, bár legalábbis ezen a ponton nem nagyon vehető ki a pontos tartalma, az „új gondolkodás támogatása” a „közös, átfogó, együttműködésen alapuló, fenntartható biztonságról”.

A kongresszusi jelentés később erre az elvre külön visszatér, részletezve azt. A világ változásának rövid áttekintésében a multipolaritás trendjét, a gazdasági globalizációt, az információs technológia alkalmazását és a kulturális sokféleség fokozódását emeli ki legfontosabb pozitív fejleményként. A kockázatok és a bizonytalanságok között a növekedés nehézségeit, a gazdagok és a szegények közötti olló nyílását, a sok regionális jelentőségű konfliktust és a nem hagyományos biztonsági fenyegetéseket, a terrorizmust, a kibertér biztonsági problémáit, a járványfenyegetéseket és a környezeti problémákat veszi számba.

Vázlatosan kifejti, hogy ez csak úgy menedzselhető, ha az országok feladják a hidegháborús mentalitást, s nem szövetségeket keresnek, hanem partnerként vesznek részt ebben a munkában a súlyuknak és a lehetőségeiknek megfelelően. A gazdasági globalizáció kapcsán a kereskedelem és a befektetések liberalizálásáról és könnyítéséről beszél, míg magát a folyamatot még nyitottabbnak képzei el, amelybe mindenki bekapcsolódhat, s amelynek előnyeiből mindenki részesülhet. Respektálja a civilizációk sokféleségét, s az idegenkedéssel szemben az együttélés módozatait keresné.

Elismeri minden nép jogát a saját fejlődési pályához, ellenzi a mások ügyeibe való beavatkozást és a gyengébbekkel való erőszakoskodást. Kína a magyarázat szerint nem akar fejlődni mások érdekeinek kárára, egyben ragaszkodik a saját legitim jogaihoz és érdekeihez. Védelmi politikája defenzív jellegű, nem fenyeget más országokat, nem törekszik hegemoniára.

Ha tartalmilag összevetjük a kongresszusi riport ezen részét a 18. Kongresszus jelentésének megfelelő fejezetével, akkor a nemzetközi pénzügyi válság eltűnésén kívül nagyon sok eltérést nem találunk. Összességében a „kínai jellegű szocializmus új időszakáról” szóló gondolatok” Xi Jinping nevéhez kötött csomagjáról elmondható, hogy jellemzőiben és módszerében mindenképpen követi a kínai stratégiai gondolkodás hagyományait, s alapvetően a belső problémákra, a belső fejlődés igényeire koncentrál. A nagyvilág ennek peremfeltételeiként jelenik meg, amelyben persze egyre nagyobb aktivitást igényelnek éppen a belső folyamatok. A fejlődés prioritása az, ami a legjobban összekapcsolja Kínát a környezetével, s a környezettel kapcsolatos elvárások, illetve – talán – a környezet alakítása is a fejlődés igényeinek szempontjából kerül a mérlegre.

A stratégia és a globalitás

Valószínűleg helyesen járunk el, ha a kínai stratégia, jelesül a globális stratégia rögzítését, illetve változásait a kongresszusi riportok segítségével végezzük el.³⁷ Ha az elképzelések egyes részleteinek alakításában nem is feltétlenül a kongresszusok játszották a döntő szerepet, a „kanonizálást” végül mindig ezeken végezték el. A mai stratégia megértéséhez érdemes megvizsgálnunk, hogy a főbb elemek mikor és hogyan jelentek meg a riportokban. A változások

³⁷ Lásd például: China Media Project 2017.

vizsgálatához 1997-ig érdemes visszamenni, bár a gondolkodásmód geneziséhez a korábbi riportok is hasznosak. Az 1987-es Zhao Ziyang-féle jelentés alig érint nemzetközi vonatkozású kérdéseket.³⁸ A közvetlenül ennek a célnak szentelt bekezdés a külügyek rendbetételéről, független külpolitika kialakításáról, a hegemonizmus ellenzéséről beszél.³⁹ Az ország fő ügyeként a békét és a fejlődést jelöli meg, s természetesen ekkor már fontos része az átfogó stratégiának a „nyitás”. A nyitás a fejlődés egyik feltétele. Itt még többnyire az államközi kapcsolatok szorosabbá válását jelenti, amelynek lényege a gazdasági és technológiai csere és együttműködés. Kezdetől jelentős tényezője a nyitásnak, hogy az emberi civilizáció teljesítményeit kell magukévá tenni és hasznosítani.⁴⁰

1992-ben, Jiang Zemin első riportja aztán elég speciális, hiszen a megelőző 14 évet foglalja össze, s a szocializmus egy sor országban való összeomlása és a Tiananmen térrel szimbolizált hazai demokratikus mozgalom erőszakos leállítását miatt igen kritikus belső és nemzetközi helyzetben végzi el a célkitűzéseket.⁴¹ Ehhez képest a nemzetközi környezet értékelésében és az alapvető kínai szándékok terén már itt rögzíteni tudunk azóta is meglévő meghatározó elemeket. Ennek magyarázata, amire korábban már utaltunk, hogy maga a kínai fejlesztési stratégia alapvonalaiban jóval korábban, már az 1980-as évek elején rendelkezésre állt. Ami itt valóban újszerű és stratégiai jelentőségű volt, hogy a 80-as évek végének (majd a 90-es évek első felének) turbulens eseményei úgy a világban, mint Kínában, nem sarkallták őket arra, hogy felülvizsgálják a dengi alapokat.

A békés fejlődés vizsgálati szempontja mellett már itt, 1992-ben alapfolyamatként értelmezik a világ multipolarizálódását, sőt, újszerűsége miatt talán itt foglalkoznak vele legalaposabban. Megállapítja a szöveg, hogy végéhez ért a kétpólusú világrend, dezintegrációs és újrendeződési folyamatok zajlanak, s a világ a multipolarizáció felé mozog. Az új struktúra létrejötte hosszú és összetett folyamat lesz. Eközben viharosnak látja a nemzetközi szituációt.⁴² Innentől kezdve a multipoláris trend máig alapeleme a helyzetértékelésnek.

A kongresszusi jelentések többé-kevésbé azonos, csak lassan változó logikát követnek, s többnyire a multipoláris trend megállapítása után a nemzetközi gazdasági szituációt értékelik. Ezen a téren viszont már nagyobbak a változások, legalábbis eleinte. Az 1997-es riportban már megjelenik a globalizáció fogalma gazdasági szempontból, bár nem a nemzetközi helyzettel és a külső feladatokkal kapcsolatos passzusban.⁴³ A gazdaság menedzselése kapcsán, a nyitás koncepciójának vázolásakor találkozunk a globalizáció kényszerítő erejével mint körülménnyel.⁴⁴ A külső stratégiának szóló értékelésben azonban „igazságtalan és észszerűtlen régi gazdasági rendről” beszél, amely sérti a fejlődő országok érdekeit, és a jóléti szakadék szélesedik.⁴⁵ Végül Jiang Zemin harmadik riportjában, 2002-ben jelenik meg először a gazdasági globalizáció, mint amely a multipolarizációval együtt alapvetően jellemzi

³⁸ ZHAO 1987.

³⁹ ZHAO 1987, II. fejezet.

⁴⁰ ZHAO 1987, II. fejezet.

⁴¹ JIANG 1992, I. fejezet.

⁴² JIANG 1992, III. fejezet.

⁴³ JIANG 1997.

⁴⁴ JIANG 1997, IV. fejezet (7).

⁴⁵ JIANG 1997, IX. fejezet.

a nemzetközi folyamatokat.⁴⁶ Ráadásul ez a két tényező pozitív értékelést is kap, hiszen lehetőségeket és kedvező feltételeket hoznak a szöveg szerint a béke és a fejlődés számára.

A gazdasági globalizációról sokszor beszélnek a kínai vezetők. Xi Jinping 2017-es davosi beszédében látjuk igen plasztikusan, hogy gondolkodásukban el is vált egymástól a világgazdaság éppen adott helyzete a maga problémáival és ellentmondásaival, valamint a gazdasági globalizáció alapvetően pozitívnak és a fejlődés lényeges feltételének tartott folyamata.⁴⁷ Amikor Xi a folyamat menedzseléséről beszél, abban megjelennek a nagy súlyú játékos megközelítései, s főképp a nemzetközi szabályalkotás ügyében lép fel offenzíven. A feladatokat nagyjából persze belső kínai feladattá fordítja (innováció, fejlesztés stb.), de az egész világ számára hasznosítható fejlesztési modellek ideája mindenképpen újszerű. Itt nem beszélt a „kínai bölcsességről”, mint a világ számára nyitva álló ajánlatról, nem beszélt „kínai modellről”, de a fejlesztési stratégia bizonyos sajátosságait (a saját realitásokkal való szembesülés, a nép érdekeinek elsődlegessége, reform és innováció, nyitás és együttműködés) mindenkinek a figyelmébe ajánlotta.⁴⁸

A kongresszusi jelentés globális diagnózisához visszatérve, ott a harmadik jellemzőként az információs technológia alkalmazását nevezik meg. Hu Jintao két riportjában⁴⁹ a világtrendek részeként tudományos és technológiai forradalomról, majd az információs társadalom gyors kibontakozásáról hallhattunk. Ismeretes, hogy már a Xi-érában a Központi Bizottság foglalkozott a kérdéssel,⁵⁰ de az ezzel kapcsolatos törekvések visszavezetnek a Jiang-időszakba. Láthatunk egy koherens mozgást az olyan ügyekben, mint például a hazai fejlesztésű, kontrollálható technológiák meghatározó részesedése, a gazdaság és az államélet digitalizálása és „intelligencializálása”, informatikai szuverenitás stb. S itt is megfigyelhetjük azt a jellegzetes kínai stratégiaalkotási mintát, hogy a nemzetközi folyamat felmérése után alapvetően a belső fejlődés biztosítását és igényeinek kielégítését tervezi meg, s vagy egyáltalán nem, vagy csak másodlagosan készít olyan terveket, amelyekkel közvetlenül a nemzetközi trendet szeretné befolyásolni.

A negyedik jellemző a kulturális sokféleség. Trendként ez csak a 2012-es jelentésben bukkant fel először,⁵¹ de magát a témát már korábban is érintették. Az első Hu-riportban a feladatok között szerepelt,⁵² hogy miközben tanulni kell egymástól, tiszteletben kell tartani a világ sokféleségét. Nem új keletű, erősen identitásalapú felismerés, amelyre részletesen kidolgozott szakpolitikák és konkrét programok épülnek. Egyrészt a kínai kultúra és hagyományok megóvásáról, fejlesztéséről, a világgal való megismertetéséről van szó, amelyet egyes körök a „puha erő” fogalmával hoznak összefüggésbe. Másrészt ugyanide sorolandó az időről időre felhorgadó, tulajdonképpen folyamatos kampány a nyugati értékek negatívnak tartott hatásai ellen.

Gyökeresen új megfogalmazást hozott a nemzetközi folyamatok leírásának ötödik jellemzője: felgyorsulnak a változások a globális irányítás (vagy kormányzás) rendszerében és a nemzetközi rendben. Korábban ezen a ponton leginkább csak arról volt szó a kínai

⁴⁶ JIANG 2002, IX. fejezet.

⁴⁷ Xi 2017a.

⁴⁸ Xi 2017a.

⁴⁹ Hu 2007; Hu 2012.

⁵⁰ Lásd például: USITO 2016.

⁵¹ Hu 2012, XI. fejezet.

⁵² Hu 2007, XI. fejezet.

stratégiában, hogy javában zajlik a globális és regionális együttműködés, miközben az országok egyre inkább egymásra utaltak,⁵³ vagy hogy a globális együttműködés kiterjed minden területre és minden szintre.⁵⁴ Ezek a megállapítások most sem maradnak el természetesen, s még kiegészülnek azzal is, hogy a „viszonylagos nemzetközi erők” egyre kiegyensúlyozottabbá válnak.

A bizonytalanságok és a destabilizáló tényezők között a globális gazdasági növekedés energiavesztését, a szegények és a gazdagok közötti távolság szélesedését, a néhány régióban kialakuló konfliktushelyzeteket és a nem hagyományos biztonsági fenyegetéseket (terrorizmus, az információs tér biztonsági gondjai, fertőző betegségek, klímaváltozás) sorolja fel.

A kínai elképzelések főbb irányai és feladatai kapcsán – összevetve a korábbiakkal – is szembetűnőbb a folyamatosság, de az újszerűség mértéke sem lebecsülendő. A jelentősebb országok közötti viszonyok terén a régről ismert kínai álláspont ismétlődik a kölcsönös bizalomról, a hidegháborús mentalitás és a hatalmi politika feladásáról. Globális partnerségről és országok közötti érdekkonvergencia kereséséről és szükségességéről beszélnek. Kína a jelentősebb országok viszonyának keretrendszerén dolgozik. Valójában egy olyan hatalom képe rajzolódik ki előttünk a stratégiából, amely egyenrangú, kommunikatív, a mások érdekeit is figyelembe veszi, de a maga érdekét képviseli, és nem konfrontatív. A maga érdekei elsősorban belső, fejlődési érdekek, amelyeket egy békés, dinamikusan fejlődő környezetben lát megvalósíthatónak.

Erős motívumként kapcsolódik össze a fejlődő világban és annak érdekében való gondolkodás a nyitással, a gazdag-szegény távolság csökkentésének igényével, a fejlesztési asszisztenciával és a szabadkereskedelemmel. Ennek a gondolatmenetnek a külső stratégiában az egyik gócpontja az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés, amelyet a kifelé irányuló stratégia az együttműködés új platformjaként és a közös növekedés új meghajtójaként ír le (miközben a jelentés más részeiben rendre a belső fejlesztési programok között van listázva).

A világrend és a nemzetközi irányítás rendszerének kérdésében azon kívül, hogy új szóhasználat és exponáltabb tárgyalásmóddal találkozunk a korábbiakhoz képest, elég nehéz lenne új és jelentős változásokat sejtető szöveghelyeket találni. A már a jelentős hatalmak viszonya kapcsán elmondott elveket ismétli meg, kiemeli az ENSZ szerepét, míg a maga szerepét rendre a „követi” és „folytatja” igékkel írja le. Még a legvakmerőbbnek az a megfogalmazás tűnik, hogy aktív részt vállal a globális irányítási rendszer reformálásában és fejlesztésében, amelyben a kínai bölcsességgel és erővel működik közre.

A nyelvezet nehézségei ellenére is látható, hogy a globális irányítási rendszer alakítása, illetve sok szempontból maga a rendszer is a kínai elképzelések szerint egyfajta tanácskozó, konzultáló metódusú, ehhez bizonyos kötött kereteket használó, deliberatív mechanizmus lenne (ahogy egyébként a saját belső politika- és szakpolitika-formáló szisztémájukat is leírják). Ebben minden államnak van szerepe, amely bizonyos szempontból egyenrangú, alanyi, míg sajátos szempontokból a súlyának megfelelő szerep. S egy ilyen szisztémán belül gondolják el magukat egy vezetőnek, a súlyuk szerint.

A stratégiát összefoglaló dokumentumok sorozatán nyomon lehet követni, hogyan „nyílik ki” Kína. Ráadásul nem is a nyitás egyre intenzívebb szándékától, hanem a növekedés és a fejlődés igényeitől. Ahol ezek az igények aktív szereplésre sarkallják a kormányzatot, ott

⁵³ Hu 2007, IX. fejezet.

⁵⁴ Hu 2012, IX. fejezet.

konkrét és kidolgozott elképzeléseket találunk, mint például a gazdasági globalizáció bizonyos területein. Ahol ezek a közvetlen igények még nem jelennek meg, s ez az ügyek és területek nagyobb része, ott beérik az elveikkel, s a saját belső megoldásaik projekciójával. Kritikusak természetesen azok a területek, amelyeknél elvileg legalábbis vitatható, hogy a szuverenitásukon belül vagy kívül esnek (bizonyos hajózási kérdések, szigetfeltöltések stb.), de ezeket többnyire nem is tekintik nemzetközi ügyeknek.

Következtetések

Kína az 1980-as évek eleje óta a saját belső fejlődésére koncentráló stratégiát követ, amelyet maguk békés fejlődés néven azonosítanak. Ennek külső vonatkozásai is vannak, de főképp eleinte inkább csak egyfajta feltételrendszerben gondolkodtak, amelyet egyszerű projekcióval szintén békés fejlődésként gondoltak el. A stratégia kezdettől kapott egy külső dimenziót a nyitás koncepciójától, s külső igényeik és viselkedésük szabályozásához voltak hagyományos elvek és szabályaik, így többek között az antihegemonizmus, a békés együttélés öt alapelve, és így tovább. Mindez semmiképpen nem minősíthető globális stratégiának, hiszen gondolkodásuknak, célkitűzéseiknek nem volt tárgya maga a világ.

Az elmúlt években nyugati elemzők tekintélyes hányada lényeges elmozdulást rögzített a kínai globális gondolkodásban, a célkitűzések terén, s leginkább a nemzetközi viselkedésben. A változás szimbolikus szinten összekapcsolódott a jelenlegi államfő és pártvezető, Xi Jinping személyével. A kétségtelenül érzékelhető új jelenségek azonban nem a stratégia megváltozásából, hanem pontosan annak következetes végigvételéből, az ennek köszönhető növekedésből, s bizonyos körülmények szintén ennek köszönhető átalakulásából fakadnak. Vannak olyan területek, mint például a gazdasági globalizáció bizonyos részletei, ahol Kína már a globális jellegű célkitűzéseikig vagy szabályalkotási, intézményépítési szándékig is eljutott. Kína óvatosságát az intézményes befolyás, szabályalkotás és célkitűzés terén a megfontoltságon és a költséghatékonyságon kívül az önvédelmi igények is megalapozzák. Ugyanakkor mégis tanúi lehetünk egy globális stratégia nagyon lassú, nagyon óvatos, nagyon egyenlőtlen, bizonyos területeket jobban, míg másokat egyáltalán nem érintő, inkább szegmentumok összerendezésén alapuló kibomlásának.

A folyamat alapmeghatározója a növekedés, amely komplex értelemben hozott és hoz létre jelentős arányelmozdulást az emberiség életén belül. Az arányelmozdulást eredeti szándéka szerint a létező szabályok betartásával szerette volna vagy szeretné bonyolítani. Egyben mindjárt demonstrálja is annak lehetetlenségét. Amikor a „revizionizmus” vádját sütik rá leginkább nyugati elemzők és politikusok, valójában a növekedéssel kapcsolatban aggódnak, vagy éppen törik a fejüket az alkalmazkodáson. Ezt csak fokozzák az olyan jelenségek, mint Kína biztonsági és védelmi színvonalának technológiai és szervezeti fejlesztése, amit szintén a növekedés tesz lehetővé. Arról nem is beszélve, hogy országok tömege változtatta meg a Kínához való viszonyát az elmúlt évtizedekben, ami szintén jelentős elmozdulás a nemzetközi egyensúlyban. Sokszor tárgyalják az úgynevezett Thuküdidész-csapdát Kína kapcsán, amely az ókori Athén–Spárta-viszony analógiájára azt fogalmazza meg, hogy a felemelkedő hatalom óhatatlanul konfliktusba keveredik a regnálókkal, s csak a háború az, ami új egyensúlyt teremthet. Azt nem hiszem, hogy a kínai stratégiák sokat bajlódnának Thuküdidésszel,

de a béke és a békesség örökös hangsúlyozása nyilvánvalóan egy ilyen típusú csapda elkerülésére is szolgál.

A fejlődés termékeként létrejött összefonódottság és a nemzetközi közösség tényleges súlyviszonyai miatt az Egyesült Államokban képződő nemzetközi stratégiák jelentős hatással vannak Kínára. Mind az Obama-időszak „ázsiai fordulata”, mind az új adminisztráció „versenyvilág” felfogása hidegháborúsnak, hegemonizmusba hajlónak minősül a kínai oldalon. Mindez azonban nem akadályozza meg a kínai politikaformálókat abban, hogy a legkülönbözőbb területeken az együttműködést és az üzleti kapcsolatok javítását keressék. Ahogy ez volt az alaptörekvés Oroszországgal kapcsolatban is, amikor ott az „európai ország” elképzelés jegyében kisebb intenzitással fordultak Kína felé, s ez most is, amikor igen komoly fenntartásaik is vannak Abházia és Dél-Oszétia szeparálódása, a Krím annexiója és a Donbasszban zajló események és törekvések miatt. A jelek szerint Kína számára megfelelően működik a technika, amelyet a többi térségbeli és fontosabb távoli ország irányában is alkalmaz, miszerint emelkedett, elvont célokat tűz ki, s ehhez viselkedési szabályokat fogalmaz, majd e kettősség kalodájában kezeli a konkrét problémákat.

A kínai fejlesztési stratégia legfrissebb változata új időszakról beszél. Sok megfontolást sorol fel, amelyek ezt alátámasztják. Az új időszak nem áll szemben a régivel, hanem annak folytatása megváltozott körülmények között. A nemzetközi célok és viselkedésmódok tekintetében pedig éppen a folyamatosság a döntő elem, s inkább csak részterületeken jelennek meg új hozzáállások vagy részletesebben kidolgozott, programatikus fellépések. A gazdasági globalizáció és a világ irányításának rendje azok a területek, ahol minden korábbinál nagyobb aktivitást s ennek megfelelően megváltozott szerepet szán magának Kína. Értelmezési kihívást jelent a kínai fejlesztési tapasztalatoknak mintaként való felajánlása a világ számára.

Összességében tehát egy olyan képet rögzíthetünk, amely magában rejt egy globális stratégia kibomlásának lehetőségét. Kína bizonyos értelemben szokatlan úton, nem nagy konfliktusok, háborúk révén emelkedik jelentős hatalmi pozícióba, s a sajátos út egyik összetevője a globális stratégia kibomlási folyamata. Az már ma is látható, hogy a kínai hatalom nemcsak kialakulásában, de természetében is eltér egyelőre az elmúlt évszázad nagyhatalmaitól. Ez látszik stratégiájának erőteljes belső fókuszán, erősen önvédő jellegén, s kifelé irányuló aktivitásának körültekintő megkomponálásán.

Felhasznált irodalom

- BOURDIEU, Pierre (1990): *The Logic of Practice*. Cambridge, Polity.
- BUZAN, Barry (2014): The Logic and Contradictions of ‘Peaceful Rise/Development’ as China’s Grand Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 7, No. 4. 381–420. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pou032>
- China Media Project (2017): *Six Decades of CCP Congress Reports*. Elérhető: <http://chinamediaproject.org/2017/10/05/six-decades-of-ccp-congress-reports>
- China–Russia: Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order (1997). *International Legal Materials*, Vol. 36, No. 4. 986–989. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020782900015138>
- CLINTON, Hillary (2011): America’s Pacific Century. *Foreign Policy*, No. 189. 56–63.
- CLINTON, Hillary (2014): *Hard Choices*. New York (US-NY) – London, Simon & Schuster.

- GOLDSTEIN, Avery (2005): *Rising to the Challenge: China's Grand Strategy and International Security*. Stanford (US-CA), Stanford University Press.
- HU Jintao (2007): *Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive for New Victories in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects*. (Report to the 17th National Congress of the Communist Party of China, 2007. 10. 15.) Elérhető: www.bjreview.com.cn/document/txt/2007-11/20/content_86325.htm
- HU Jintao (2012): *Firmly March on the Path of Socialism With Chinese Characteristics and Strive to Complete the Building of a Moderately Prosperous Society in All Respects*. (Report to the 18th National Congress of the Communist Party of China, 2012. 11. 08.) Elérhető: www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/2012-11/16/content_27137540.htm
- Information Office of the State Council Of the People's Republic of China (2017): *China's Policies on Asia-Pacific Security Cooperation*. Elérhető: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2017/01/11/content_281475539078636.htm
- INOTAI András (2009): Kína növekvő szerepe a világgazdasági folyamatokban. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *A változó Kína*. Budapest, Akadémiai. 261–331.
- JIANG Zemin (1992): *Accelerating the Reform, the Opening to the Outside World and the Drive for Modernization, so as to Achieve Greater Successes in Building Socialism With Chinese Characteristics*. (Report to the 14th National Congress of the Communist Party of China, 1992. 10. 12.) Elérhető: www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/29/content_363504.htm
- JIANG Zemin (1997): *Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory for an All-round Advancement of the Cause of Building Socialism With Chinese Characteristics' Into the 21st Century*. (Report: 15th National Congress of the Communist Party of China, 1997. 09. 12.) Elérhető: www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/25/content_363499.htm
- JIANG Zemin (2002): *Build a Well-off Society in an All-round Way and Create a New Situation in Building Socialism With Chinese Characteristics*. (Report: 16th National Congress of the Communist Party of China, 2002. 11. 08.) Elérhető: www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/24/content_360557.htm
- JOHNSTON, Alastair I. (2013): How New and Assertive Is China's New Assertiveness? *International Security*, Vol. 37, No. 4. 7–48. DOI: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00115
- JORDÁN Gyula (2010): Washingtoni konszenzus vs. pekingi konszenzus. *Kül-Világ*, 7. évf. 2–3. sz. 60–80.
- KAUSIKAN, Bilahari (2017): Asia in the Trump Era. *Foreign Affairs*, Vol. 96, No. 3. 146–153.
- KISSINGER, Henry (2014): *Kínáról*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- KRAJCSÍR Lukács (2014): *A kínai–orosz kooperáció a XXI. század elején. Kína, Oroszország és a Sanghaji Együttműködési Szervezet*. Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.
- LIDDEL-HART, Basil Henry (2002): *Stratégia*. Budapest, Európa.
- National Security Strategy of the United States of America (2017). Elérhető: www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf
- NICOLAS, Françoise (2016): China and the Global Economic Order: A Discreet Yet Undeniable Contestation. *China Perspectives*, No. 2016/2. 7–14. DOI: <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.6960>
- P. SZABÓ Sándor (2011): A „pekingi konszenzus” – Közigazgatás és gazdaságirányítás a Kínai Népköztársaságban. *Pro Publico Bono*, 2011/2. sz. 149–162.
- POMMERENING, Horst (s. a.): *A kínai–szovjet határkonfliktus. Az egyenlőtlen szerződések öröksége*. (s. l., s. n.) (Az eredeti német változat *Der chinesisch–sowjetische Grenzkonflikt* címen jelent meg 1968-ban.)

- QIN Yaqing (2014): Continuity through Change: Background Knowledge and China's International Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 7, No. 3. 285–314. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pou034>
- RAMO, Joshua Cooper (2004): *The Beijing Consensus: Notes on the New Physics of Chinese Power*. London, Foreign Policy Centre. Elérhető: www.xuanju.org/uploadfile/200909/20090918021638239.pdf
- SEARLE, John (1999): *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*. New York (US-NY), Basic Books.
- SHI Yinhong (2002): *The Rising China: Essential Disposition, Secular Grand Strategy and Current Prime Problems*. Washington, D. C., Sasakawa Peace Foundation.
- SIMAI Mihály (2016): *A harmadik évezred nyitánya: A zöld fejlődés esélyei és a globális kockázatok*. Budapest, Corvina.
- SWAINE, Michael D. – TELLIS, Ashley J. (2000): *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*. Santa Monica (US-CA), RAND Corporation. DOI: <https://doi.org/10.7249/RB61>
- SZILÁGYI Judit (2015): *Washingtoni vagy pekingi konszenzus?* PhD-értekezés kézírata. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem. Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/881/1/Szilagy_i_Judit.pdf
- US Labels China 'Rival Power' (2017). *People's Daily*, 2017. 12. 20. Elérhető: <http://en.people.cn/n3/2017/1220/c90000-9306304.html>
- USITO (2016): *Xi Gives Speech on Cyber Power Strategy*. Elérhető: www.usito.org/news/xi-gives-speech-cyber-power-strategy
- XI Jinping (2017a): Full Text of Xi Jinping Keynote at the World Economic Forum. *CGTN*, 2017. 01. 17. Elérhető: <https://america.cgtn.com/2017/01/17/full-text-of-xi-jinping-keynote-at-the-world-economic-forum>
- XI Jinping (2017b): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Report: 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm
- YAN Xuetong (2014): From Keeping a Low Profile to Striving for Achievement. *Chinese Journal of International Politics*, Vol. 7, No. 2. 153–184. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pou027>
- ZHANG Feng (2012): Rethinking China's Grand Strategy: Beijing's Evolving National Interests and Strategic Ideas in the Reform Era. *International Politics*, Vol. 49, No. 3. 318–345. DOI: <https://doi.org/10.1057/ip.2012.5>
- ZHAO Suisheng (2010): The China Model: Can It Replace the Western Model of Modernization? *Journal of Contemporary China*, Vol. 19, No. 65. 419–436. DOI: <https://doi.org/10.1080/10670561003666061>
- ZHAO Ziyang (1987): *Advance Along the Road of Socialism With Chinese Characteristics*. (Report: 13th National Congress of the Communist Party of China, 1987. 10. 25.) Elérhető: <http://chinamedia-project.org/2017/10/05/six-decades-of-ccp-congress-reports>
- ZHU Liqun (2010): *China's Foreign Policy Debates*. Paris, ISS. (Chaillot Papers, Sep. 2010.) Elérhető: www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp121-China_s_Foreign_Policy_Debates_0.pdf

Kína globális stratégiája és a kínai identitás – Fejlődés és globalizáció a kínai identitásban

Kína nemzetközi aktivitása az elmúlt évtizedben megnövekedett.¹ Új formákat öltött, új területekre is kiterjedt, s új igényekkel is lépett fel. A kommunista párt 2017-es kongresszusán kinyilvánított stratégiában „új időkről” s az ezek által igényelt új gondolatokról beszéltek.² Azokban az időkben, amelyek dinamikus változásokat hoznak, a stratégia építésében is azok az érdekek, gondolatok, eszközök kerülnek előtérbe, amelyek a változást segítik elő vagy éppen tartják kordában. Mivel a folyamatban meghatározó, keretet adó szerepe van az identitásnak, ezen belül is a változáshoz kötődő elemek válnak érdekessé. A kínai állam identitásának ebből a szempontból két elemét emelhetjük ki, nevezetesen a fejlődésről és a fejlődési pályán elfoglalt pozícióról szóló, illetve a globális játéktérrel és az ott elfoglalt pozícióról szóló elemeket.

A nép jóléte, boldogulása, gazdagodása tradicionális stratégiai eleme a kínai kormányzati gondolkodásnak. Ami ebben az idők során változik, az a feltételrendszer, amely megteremtése és fenntartása szükséges a cél eléréséhez. Ebben az eredeti sémában a „fejlődésnek” nincs igazán helye. Az csak a történelemnek azon a pontján jelent meg, amikor általános kínai identitásélmény lett az elmaradottsággal és a világ multicivilizációs jellegével való szembesülés. Ez fokozatosan történt. Igazán érzékelhető a 19. század első felétől lett. Innentől számos megoldási elképzelés keletkezett. Közöttük az egyik volt a 20. század első felében a marxizmus, amely később nagyon fontos lett. Ebben a fejlődésnek eredendően kitüntetett szerepe volt, már a kínai elmaradottság konkrét tapasztalata nélkül is. Másrészt a kommunizmus ideájával az egész világra kiterjedő eszmét hozott, érkezésekor még erősen homogenizáló, a sajátosságokra kevésbé reflektáló megközelítésben. Itteni megjelenésétől kezdve azonban folyamatosan adaptálódott a kínai élethez.

A fejlődés és a globalitás eszméi olyan erejű változásokat eredményeztek a kínai világszemléletben, hogy bátran tekinthetjük őket önálló identitáselemeknek. Tartalmilag persze levezethetők lennének a tényleges állami identitást képező terület-állam-civilizáció triászból, de az elmúlt 100-150 évben olyan intenzív gondolkodási és adaptációs tevékenység kísérte őket, hogy ez kitüntetett helyet biztosít számukra az identitáson belül.³ Ebben a dolgozatban azt fogjuk megvizsgálni, hogy a fejlődés és a globalitás identitáselemként hogyan jelenik meg a mai kínai stratégiai gondolkodásban, hogyan befolyásolja Kína külső stratégiáját.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² Xi 2017, 11–15.

³ KRAJCZÁR 2020b.

Az elmaradottság, a szegénység az egyik legitimáló ereje volt a kínai kommunis-
ták fellépésének. Ez eleve fejlődési, fejlesztési eszméket igényelt, s ezek – természetesen
a megváltoztatandók megváltoztatásával – ma is erősen jelen vannak a stratégiaképzésben.
A kommunista párt 19. kongresszusán, 2017-ben megfogalmazott „elsődleges ellentmondás”
éppen az, hogy a fejlődés „kiegyensúlyozatlan” és „nem megfelelő”, miközben a nép igénye
a jobb életre örökre növekszik.⁴ A fejlődés szempontja az alapja a „nemzeti megújulás”
koncepciónak.⁵ Megfogalmazódik „a szocialista modernizáció három stratégiai céljában”,
ezen belül az úgynevezett két centenáriumi célban⁶ is. Utóbbi már időbeli keretet is ad neki.
A célok megfogalmazása a hagyományosnak tekinthető marxista megközelítést alkalmazza,
legalábbis azt a nyelvezetet használja, s a szocializmus létrejöttének stádiumait követi.

Ugyanakkor a fejlődés a vezérszava, névadója lett a kínai stratégiának is, amelyet rö-
vid vita után „békés fejlődés” névre kereszteltek. A kínai tudósok, szakértők körében több
megközelítése is van az ország globális pozíciójának, s vannak, akik a globális hatalom
vagy jelentős hatalom elképzelésével szemben határozzák meg fejlődő, fejlődésben lévő
orszádként Kínát. Látható, hogy ezen a ponton a probléma közvetlenül elérte a külső stra-
tégia szintjét, s már olyan önmeghatározási kérdésről van szó, amelyet David Shambaugh
globális identitásnak nevez.⁷

Mi amellet fogunk érvelni ebben a dolgozatban, hogy a fejlődés mint identitáselem
olyan formában, olyan változatokban alakult ki a kínai kormányzati gondolkodásban, ame-
lyek tartósan hozzájárulnak a stratégia Kína-centrikusságához. A fejlődési pályán elfoglalt
pozíció tudata alakította ki azt a felismerést, hogy a jelentős hatalmak „aszimmetriában”
vannak egymással. Ebből nehézségek fakadnak, s akár tragikus következményei is lehetnek.

Az a fejlődés, amelyről az önmeghatározás részeként beszélhetünk, globális környe-
zetben zajlott le és zajlik ma is. Kína méreténél fogva a legnagyobb természetességgel fejt
ki globális hatású aktivitásokat, miközben millió külső hatás éri, közöttük nagy számban
globális természetűek. A globalitásról, a globalizációról, a globális játéktérrel való gondol-
kodás természetes módon kíséri a kínai fejlődést, s ez bonyolult adaptációs folyamatokon
keresztül épül be az önképbe. Azt fogjuk látni, hogy ez nem oldja fel a stratégia Kína-
centrikusságát, hanem csak értelmezési teret ad neki.

Harmónia és fejlődés

Ha valaki hosszabb időn át működik együtt kínai emberekkel, hamar rájön, hogy amikor
valamit „kínainak” minősítenek, akkor azt nem egyszerűen etnikailag vagy ország szerint
különbítik el, hanem annak értéktartalma is van. Mégpedig az, hogy amiről szó van, az „jó”,
netán a „legjobb”. Miután ezt a valóság maradéktalanul nem igazolja vissza, az attitűd min-
den bizonnyal abban az időben alakult ki, amikor az ismert világon belül ez a percepció
nagyreszt helyes volt. A Nyugattal való intenzív találkozás előtti Kína gondolatvilágát nem
járta át a fejlődés fogalma. Konfuciusz tanításaiban csak az egyénre vetítve találkozunk
vele. A társadalomnak nem kellett fejlődnie, annak harmóniában, a szabályok szerint kel-

⁴ Xi 2017, 9–10.

⁵ Xi 2017, 11–13.

⁶ Xi 2017, 23–25.

⁷ SHAMBAUGH 2013.

lett működni, vagy ha ettől messze volt, akkor ezt az állapotot kellett nagy igyekezettel helyreállítani. Az élet legkülönbözőbb területein, mint a technológia, a hadsereg, a tudományok, az oktatás stb., az ismert világ élvonalát jelentették. Időről időre és területről területre természetesen alakult ki anyagi hanyatlás, s szélsőséges szegénység is. Ezek a helyzetek azonban minden lehetséges okozójukkal együtt a szemléletben a diszharmonia, a rend megbillenésének eredményei voltak.

Ezt a világgépet rendítette meg – ráadásul a valóságos folyamatok sebességéhez képest nem is gyorsan – a Nyugattal való intenzív találkozás, amely egyre „diszharmonikusabb” időkben történt. A kritikus területeken, így a technológia bizonyos ágaiban, a hajózásban, a fegyverek terén megtapasztalt elmaradottság gyökeresen új gondolatoknak is teret nyitott. Ugyanebben az időben az ország jelentős területei szegényedtek el, s hatalmas felkelések robbantak ki, mint a taiping-felkelés, a nian-lázadás, a muszlim felkelések, majd az Európában bokszerlázadásként emlegetett Yihequan-mozgalom, utóbbi már kifejezetten az idegenek, a gyarmatosítók és a misszionáriusok ellen. Itt nem tudjuk még csak vázlatosan sem áttekinteni a reakciók történetét, de az nyilvánvaló, hogy olyan eszmék jöttek létre kínai környezetben, amelyek nem egyszerűen a harmóniát akarták helyreállítani, hanem olyan „fejlődést”, modernizációt akartak elindítani, amellyel az ország választ tud adni a kor, a Nyugat, a társadalmi elmaradottság és a szegénység által feltett kérdésekre.

A tényleges „modernizáció” azonban – sok későbbi tragédiát és nehézséget okozva – lényegében a harmónia helyreállításának útján zajlott, s még a császárság eltörlése után is a legjelentősebb hatással bíró politikusok többsége is ennek a megközelítésnek az alapján állott.⁸ Ez a szemlélet a kortárs kínai kormányzati gondolkodásnak is fontos része. Ugyanakkor a 19. század utolsó évtizedeitől a politikai világ minden szegmensében jelen vannak a modernizációs elképzelések. Mindazok az eszmék, amelyek a kommunista párt későbbi győzelméhez vezettek, s amelyek képviselői és a hozzájuk köthető politikai cselekvések a mai hivatalos történelem legfénylőbb fejezetei. Ilyen módon a kínai állami identitást jelentő, egymást időben követő és azonos időben egymás mellett is létező identitásváltozatok mind valamilyen elegyét alkotják a harmóniának, a harmóniára, rendre való törekvésnek, s a modernizációnak, a fejlődésnek.

Lélektani erő

A kettősség nem jelent szembenállást. Ahogy a 19. század második felének császári reformerei, Zeng Guofan, Li Hongzhang vagy Zuo Zongtang egyfajta „fejlődés” érdekében dolgoztak, miközben a harmóniát akarták helyreállítani, ugyanúgy a mai vezetők zöme is a harmóniáról álmodik, miközben munkájának alapvetően a „fejlődés” a prioritása. A kettősség azonban a stratégia szintjén, s jellemzően a külső stratégia szintjén nagyon is jelentős kérdéseket nyit ki. A már idézett David Shambaugh, s nyomában sok más elemző is úgy teszi fel a kérdést, hogy Kína fejlődő állam-e, vagy nagyhatalom.⁹ A kínai kommunista párt és a kormányzat legfontosabb dokumentumaiból mindkét identitás kiolvasható. Pontosabban a kettősség identitása olvasható ki.

⁸ SPENCE 1990, 194–199., 224–243., 281–287.

⁹ SHAMBAUGH 2013, 14.

Akár a legutóbbi kongresszusi jelentésben bőségesen tárgyalt, de a kínai politikai irodalomban legalább Szun Jat-szen óta jelen lévő „kínai megújulás-”, akár a széles körben használt „Kína felemelkedése-” vagy az e helyett meghonosodott „Kína fejlődése”-konceptiót vesszük, mindegyik magában foglal egy még el nem ért célt. Ez a kínai társadalom jóléte, élete belső formáinak gazdagsága szempontjából bőségesen leírható, ám a külső stratégia szempontjából nézve azonnal összevetéseket, versenyhelyzeteket, hatalmi kérdéseket hoz a felszínre. Ahogy Yan Xuetong megfogalmazza, itt valójában „lélektani erőről” van szó, amelyet a koncepció magában rejt. Két lényeges tartalma van: az egyik a cél eléréséig meglévő „elégedetlenség”, míg a másik a cél olyan értelmű felfogása, hogy azzal valójában a „tisztesség” helyreállítása történik meg.¹⁰ A „lélektani erőből” természetesen nagyon különböző politikai elképzelések és irányzatok fakadhatnak a hipernacionalizmustól a mérsékelt beilleszkedéspártiságon keresztül a kommunista imperializmusig. A politikai aréna erősen kontrollált ugyan, ez azonban nem tünteti el ezeket a nézeteket, csak nagyon erős szabályok közé szorítja a kibomlásukat. Ez az egyik magyarázata annak, hogy bármilyen szándékot is akar tulajdonítani valaki a kínai törekvéseknek, idézetet mindenhez fog találni.

A „nemzetközi kapcsolatok” a kínai politikai tudományosság egyik olyan területe, amelyen széles körű viták bontakoztak ki az idők során, különböző vélemények, irányzatok kaptak nyilvánosságot.¹¹ Ez viszonylag átláthatóvá teszi Kína esetében is azt az egyébként nyilvánvaló jelenséget, hogy az állami identitás történetileg és egyidejűleg is számos verzió együtteseként funkcionál. Ugyanakkor mindegyiket meghatározza a Yan által leírt „lélektani erő”, minimum az általa megjelölt két lényeges tartalommal, az „elégedetlenséggel” és a „tisztesség” helyreállításának szándékával.

Ugyanakkor a hivatalos, kanonizált stratégia, bár a motivációs oldalon felszívja ezt a sokszínűséget, az ország nemzetközi pozícióját illetően egyértelmű. Csak lassan, lényegében az alkalmazkodás igényével változik. S ebből a szempontból a fejlődésnek, a fejlődési pályán elfoglalt helynek kiemelkedő szerepe van.

Azon országok kategóriájának megnevezésére, amelybe Kína önmagát sorolja, itt a „jelentős hatalom” kifejezést fogjuk használni (‘da guo’, angolul ‘great’ vagy ‘major power’). Igen rugalmas kifejezés, hiszen pontos meghatározás híján nem szabja meg, konkrétan mely országok tartoznak ide, de nyilván azok, amelyeknek a nemzetközi porondon a többségnél nagyobb szavuk, felelősségük, lehetőségük van. Nem vet össze, nem értékeli le és fel országokat. Kína beletartozik, s mindenki más is, aki átfogó nemzetközi ügyekben a partnere, minden olyan ügyben, amelyben magát mint jelentős hatalmat exponálja. Ebben a megközelítésben egy kategóriába tartozónak tartja magát az Egyesült Államokkal, Oroszországgal s másokkal is. Ez nagyon széles értelmezési tartományt biztosít Kína globális ambícióinak.

A fejlődés és a fejlődési pályán elfoglalt aktuális helyzet identitásképző értelmezését viszont éppen ennek korlátjaként érhetjük tetten. Erről több síkon is gondolkodnak.

¹⁰ YAN 2001, 34.

¹¹ SHAMBAUGH 2013, 11–15.

Fejlődés és szocializmus

A kínai stratégia egyik kulcsponja az említett két centenáriumi cél.¹² 2021-ben lesz 100 éve, hogy létrejött a Kínai Kommunista Párt, 2049-ben pedig annak lesz 100 éve, hogy megalapították a Kínai Népköztársaságot. Hogy ez a két dátum valamiféle fejlődési mérföldkő lehetne, az már a párt 15. kongresszusán, 1997-ben, még Jiang Zemin (Csiang Ce-min) vezetése idején felvetődött. 2012 óta azonban konkrét formulává fejlesztették. Eszerint 2021-ig jönne létre a közepesen fejlett társadalom, míg 2049-re pedig – két fejlődési szakaszban – „a nagy modern szocialista ország, amely sikeres, erős, demokratikus, kulturálisan fejlett, harmonikus és szép”.¹³ A kijelölt fejlődési szakaszokhoz pontosan körülírt, esetenként mérhető, elérendő eredmények tartoznak. Ugyanakkor a szocializmus különböző szakaszairól szóló elméleti építményhez való kötés azon túl, hogy jelentős erejű identitást ad neki, végtelenül kitágítja az időbeli perspektívát. Emlékeztet, sokat idézett passzus 2007-ből, Wen Jiabao akkori miniszterelnök cikkéből: „[...] határozottan ragaszkodnunk kell a Pártnak a szocializmus első szakaszáról szóló alapvető vonalához az elkövetkezendő 100 évben [...]”.¹⁴

A politikai marxizmus 20. századi története azt mutatja, hogy ahol állami ideológiává vált, ott mindig úton levőnek, a fejlődés útján levőnek s a nemzetközi szituáció, alapvetően a hidegháború következtében versenyhelyzetben lévőnek tekintették magukat. Ez Kína esetében sem volt másképpen, s ez olyan nagyot a hidegháború végeztével sem változott. Ugyanakkor, ahogy Yan Xuetong leírásában is láttuk, ez nem magyarázható pusztán a marxista klisék mechanikus átvételével. Ahogy a különböző baloldali ideológiák, köztük a marxizmus, majd a kommunista párt megjelenése a 20. század első felében egyfajta válasz volt a kor kínai problémáira, későbbi sikeres modulációinak is az a magyarázata, hogy ismét és ismét képessé tették megfelelő válaszok kitermelésére. Ennek megfelelően folyamatosan egy olyan amalgámmal szembesülünk, amely hol jobban, hol nem annyira, morális tekintetben hol tarthatóbban, hol kevésbé, s természetesen hol hatékonyabban, hol kevésbé, de hosszabb távon rendre autentikus válaszokat adott a kialakuló problémákra. Az amalgámban pedig nagyon is keveredik a tradicionális kínai identitás egyfajta, a 20. századi kommunista pártok „marxizmusából” indult, önállóan fejlődött, figyelemre méltó következetességet felmutató kínai „marxista” identitással. Hogy a képlet még bonyolultabb legyen, az amalgám belső dinamikája nagy.

A „fejlődés” gondolata azonban nemcsak hogy egyértelműen jelen van, hanem nagyon is meghatározott célokat kap, amelyek teljesülésével konkrét jóléti és a szocializmus fejlődésében elért szinteket tudunk azonosítani. Ez azt jelenti, hogy 2035-ben, amikor a kongresszusi dokumentum szerint majd meg kell győződni arról, hogy teljesült-e az első centenáriumi cél, a következő feltételeknek kell megfelelni: (1) Kína globális vezető lesz az innovációban, (2) megfelelően védve lesznek az emberek mint egyenlők jogai a részvétel és a fejlődés tekintetében, létrejön a jog útján való uralom, alapjaiban megtörténik a rendszer és a kormányzási képességek modernizációja, (3) jelentősen javul a társadalmi érintkezés színvonala, nő a kínai kultúra vonzereje, (4) kényelmesebb lesz az élet, nő

¹² Xi 2017, 23–25.

¹³ Xi 2017, 25.

¹⁴ WEN 2007.

a középosztály, csökkennek a különbségek, (5) kiformálódik a modern társadalomszervezés rendszere, a társadalom tele lesz életerővel, harmonikus lesz, és rendezett, (6) alapvető javulás jön létre a környezetben.¹⁵

Ezt a hat pontot azonosítja be úgy a dokumentum, hogy teljesülésük esetén „a szocialista modernizáció alapjaiban megvalósult”.¹⁶ Erre épül a második centenáriumi cél, a „nagy modern szocialista ország” már említett célja. Ennek leírása érthetően jóval általánosabb: (1) az anyagi, politikai, kulturális és erkölcsi, társadalmi és ökológiai előrehaladás új csúcseit éri el, (2) megtörténik a rendszer és a kormányzási képességek modernizációja, (3) az ország összetett ereje és nemzetközi befolyása tekintetében egy globális vezetővé válik, (4) mindenki együttes prosperitása, és (5) boldogabb, biztonságosabb, egészségesebb élet a kínai nép számára.

Nyilvánvalóan 2049 után is lesz élet, akkor is kell majd új célokat kitűzni. Hogy abban milyen arányban lesznek a „szocialista fejlődés”, illetve a harmónia menedzselésének, netán helyreállításának mozgatórugói, azt ma senki nem tudhatja.

A nagyhatalom kifejlődése

Az első ránézésre is világos, hogy az ismertetett célokat nemcsak a szocialista, hanem az általános emberi fejlődés kereteiben is értelmezni lehet. A kihívás érdeklí is a kínai stratégiákat. 2003 novemberében a Politbüro az egyik tanulmányi napján a következő témát tűzte napirendjére: A világ fő hatalmai fejlődésének történelmi feltárása a 15. századtól.¹⁷ Az esemény későbbi nyugati recepciója főképp arra koncentrált, hogy a kínai vezetők első-sorban az ország felemelkedésében rejlő kockázatokat elemezheték.¹⁸ Ez kétségtelenül fontos stratégiai kérdés, amelynek vizsgálata feltételezi azt, hogy Kína olyan úton jár, s azon olyan pozícióban van, amelyen vagy amelyhez hasonlóan mások már jártak. A jelek szerint azonban nem ez volt az egyetlen szempont.

Vagy ekkor, vagy máskor más formában, de vizsgálták azt, hogy Kína jelenlegi fejlődési stádiuma a fejlett országok mely történelmi időszakával vethető egyenlőként össze. Az ezt követő időkben ugyanis megszorodtak az olyan, főképp szakértői nyilatkozatok a legkülönbözőbb területeken a fogyasztástól a környezet állapotáig, az energetikától az agráriumig, amelyek szerint nem vehető egy kalap alá szabályozási vagy megítélési szempontból Kína a fejlett országokkal, mert utóbbiakat nem kényszerítették a mai szabályok és intézményi keretek akkor, amikor fejlődésüknek ugyanebben a periódusában jártak.

A klímaváltozás kapcsán kialakított pozícióról szóló „fehér könyvben”¹⁹ például világosan leszögezték, hogy „Kína a világ legnagyobb fejlődő országa”, amely „még nem fejezte be az iparosítás és a városiasítás történelmi feladatát”.²⁰ Az ügyben „közös,

¹⁵ XI 2017, 24–25.

¹⁶ XI 2017, 24.

¹⁷ A tanulmányi napok tartalmáról általában nem sokat lehet tudni. A témát általában bejelentik. Magáról az intézményről a China Daily 2011-ben készített egy riportot: WU–JIANG–LI 2011.

¹⁸ ALLISON 2014, 74.; ALLISON 2013.

¹⁹ Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2011a.

²⁰ Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2011a, Foreword.

de megkülönböztetett felelősségről”²¹ beszéltek. Hasonló megközelítést láthattunk a Világkereskedelmi Szervezetbe való belépés tizedik évfordulójára kiadott fehér könyvben²²: „Kína fejlődő ország marad [...] Kína átalakítása nagy kereskedő országból erős kereskedelmi hatalommá viszonylag hosszú távú folyamat lesz [...]”²³

Egy olyan identitáskérdésről beszélünk, amelynek egy sor szempontból nagyon komoly anyagi vonzatai vannak. A nemzetközi szervezetek egy része, s bizonyos nemzetközi szabályozások megkülönböztetik a fejlődő országokat, éppen az itt tárgyalt megfontolások miatt. A fejlődő országok kedvezményezése azonban bizonyos területeken könnyen ér el egy olyan határt, amely már meghaladja a fejlettek képességeit, vagy legalábbis ezt az érzetet kelti bennük.

Kína a nemzetközi porondon következetesen fejlődőként exponálja magát. Amikor felvetődött, hogy csatlakozzon a legfejlettebb országokat tömörítő G8-csoporthoz, azt udvariasan elhárította, s inkább a csúcsokat egy ideig kísérő Észak–Dél-rendezvényeken vett részt. Formálisan leginkább a G20-csoportban vett részt aktívan. Közvetlenül tétre menő jelentősége ennek a Világkereskedelmi Szervezetben (WTO), illetve a klímátárgyalások során volt. De szélesebb értelemben is hatott ez az identitás, amit talán legszemléletesebben a BRIC-, majd BRICS-kezdeményezésben játszott meghatározó szerepe demonstrál. Az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés mögötti érvanyagban is jelen van, s vélhetően ez a bázisa annak az ajánlatnak is, amely a kínai fejlesztési „modell” ajánlja nemzetközi hasznosításra, értelemszerűen a fejlődésben még nem túl előrehaladott országok számára.

A jelentős hatalmak létrejöttének történelme kapcsán sok minta tanulmányozható: a feljövőben lévő hatalom viszonya a fentihez, a fenti viszonya a leszállóban lévőhöz, s a feljövőben lévő viszonya a leszállóban lévőhöz. De tanulmányozható szimplán csak az is, hogy mi kell a feljövételhez, mi a természete a felemelkedésnek. A mi itteni vizsgálati szempontunkból azonban csak az az érdekes, hogy minek tekinti magát ebben a viszonyrendszerben Kína. A nagyhatalmak fejlődési aszimmetriájáról, az úgynevezett Thuküdidész-csapdáról ugyanis nem állítható, hogy valamiféle természeti törvény lenne. Az elméletet kidolgozó Graham Allison is inkább csak valószínűnek mondja a háborút az új nagyhatalom felemelkedésének esetére, mintsem szükségszerűnek. Az általa vizsgált 15 felemelkedésből 11 alkalommal lett háború, amiből mi azt emelnénk ki, hogy négyszer már akkor sem, amikor a háború sokkal kézenfekvőbb megoldás volt a nagyhatalmak közötti problémák elrendezésére, mint a nukleáris korban.

„Kínai” globalizáció

A „fejlődés” mint identitáselem létrejöttét és tartóssá válását Kína esetében csak úgy lehet értelmesen vizsgálni, ha figyelembe vesszük, hogy a folyamat globális környezetben zajlott és zajlik. Korábban jeleztük, hogy a hagyományos kínai állami identitás a mindenkori ismert világ keretei között alakult ki, s azt értelmezte. Annak az identitásnak a megropppanása, megtörése pedig éppen a hirtelen kitágult s minőségileg megváltozott világra

²¹ Information Office of the State Council Of the People’s Republic of China 2011a, VIII. fejezet.

²² Information Office of the State Council Of the People’s Republic of China 2011b.

²³ Information Office of the State Council Of the People’s Republic of China 2011b, I. fejezet.

való eszmélésnek volt köszönhető. Ennek megfelelően a „fejlődés” eszméje a „globalitás” eszméjével, a globalizációval – ha jó ideig nem is hívták így – együtt inkorporálódott az identitásba, s alakult az idők során.

A világhoz, a Glóbuszhoz való viszonyt a legutóbbi, napjainkban is tartó stratégiai paradigmában a „nyitás” fogalmával határolják körül. Yan Xuetong nyugaton használt irányzat-megnevezésekkel igyekszik érthetővé tenni, hogy a politikai elit különböző részei mire gondolnak, amikor a nyitásról beszélnek.²⁴ Eszerint vannak a konzervatívok, akik a szocializmus megvalósítása segédeszközeként tekintenek rá, igyekeznek csökkenteni a társadalmat érő külső hatásokat, s szűkíteni azok skáláját.²⁵ A második csoport a realisták, akik az országnak a nemzetközi ügyekben való aktív részvételét ajánlják, hogy mind szélesebbre tárják az ablakokat, ugyanakkor mindennek a kínai nemzeti érdekek érvényesítését kell céloznia.²⁶ A harmadik irány pedig a liberálisok, akik viszont a teljes nyugatosítást ajánlják.²⁷ A hivatalos stratégia különböző formákban reagál ezekre az elképzelésekre, de egy sokkal szélesebb sávban gondolkodik, felhasznál bizonyos elemeket a különböző irányzatokból, de önálló logikai pályát követ.

Hogy Kína globális játékosnak érezheti magát, annak sok összetevője van, bár olyat valószínűleg nem tudunk mondani, amely önmagában is okot adna erre. Területét, de még lakosságának számát, sőt, gazdaságának méretét tekintve is azonos súlycsoportba tehető olyan országokkal, amelyek globális szerepe meg sem közelíti Kínáét. Különleges földrajzi elhelyezkedése az eurázsiai kontinens keleti partvidékén, közvetlen érintkezésben az amerikai és az orosz biztonsági szférával szintén fontos összetevő. Állandó tagja az ENSZ Biztonsági Tanácsának. Gazdaságának jellegét és szerkezetét tekintve kereskedő hatalom, gigászi importigénnyel. Szuverenitásának és biztonságának garantálása, környezeti állapota és annak változásai globális következményekkel járnak. Mindehhez járul egy olyan önálló civilizációs öntudat, amelyet többé-kevésbé az egész világ visszaigazol.

Ugyanakkor van számos tényező, amelyek korlátozzák a globális játékos szerepének érzetét. Egyrészt ott vannak azok a megfontolások és attitűdök, amelyeket a „fejlődés” eszméje kapcsán számba vettünk. Másrészt éppen az önálló civilizációs öntudat, amelyet itt nem tudunk tételesen áttekinteni, rendelkezik bizonyos körülhatároltsággal. Hagyományosan is, lásd „barbárok”, s a modern időkben is. Ez egyé teszi a kínai civilizációt a több között. Az eredendően univerzális igényű önállóságának modern kori megalapozása éppen az univerzalitását adja fel. A kínai állami identitás minden lényeges, ebből a szempontból idevágó eleme, a társadalom szervezésének és az állam irányításának hagyományai, a civilizációs öntudat s maga a „fejlődés” eszméjének kínai adaptációja is belső fókuszúvá, Kína-centrikussá teszi a stratégiát.²⁸

A globális játékos, a korlátozott globális játékos és a befelé forduló játékos szerepeinek végtelen variációja képzelhető el, s a politikai eliten belül el is képzelik. Ebből a szempontból van jelentősége, hogy maga a tényleges stratégia nem kötődik közvetlenül irányzatokhoz vagy típusokhoz. A kínai vezetők, ágazati irányítók és szakértők nézeteiben éppen a nemzetközi kapcsolatok terén nemcsak hogy viszonylag nagy szórás van, de ez többé-kevésbé

²⁴ YAN 2001.

²⁵ YAN 2001, 35.

²⁶ YAN 2001.

²⁷ YAN 2001.

²⁸ Lásd jelen tanulmánykötetben: KRAJCSÁR 2020a.

nyilvános is.²⁹ Ez sokszor félrevezető a külső szemlélő számára, aki megszokta, hogy a kínai megnyilatkozók valamilyen formában hivatalos álláspontot képviselnek.

Az elmúlt bő évtizedben, először a 2008 körül induló gazdasági válságnak, majd Donald Trump Kínát jelentősen érintő protekcionista-realista politikájának köszönhetően kiderült, hogy a globális pozícióról s az ezzel kapcsolatos célokról szóló viták nem is fognak nyugvóponttra jutni.³⁰ A szakértők egy része egy jól láthatóan átalakulóban, átstrukturálódóban, egyesek szerint dezintegrálódóban lévő világrend kapcsán teszi fel a kérdést, hogy ahhoz hogyan viszonyul Kína. Az a Kína, amelynek átalakulása, növekedése, fokozódó aktivitása az egyik fő tényezője a világrend változásának. Ebben a szituációban napról napra születnek új koncepciók, s hálnak el mások, nőnek fel problémák, s sorvadnak el mások, Kínán kívül és belül.³¹ Ez azonban nem jelent mást, mint hogy Kínán belül, s ez valamennyire újszerű, ezekről a kérdésekről nyilvánosan viták zajlanak akadémiai körökben, amelyek feltehetően szoros kapcsolatban vannak a politikai világgal. A hivatalos stratégia azonban értelemszerűen szélesebb sávban operál, mint az egyes professzorok, s igyekszik több jövőbeli lehetőség előtt is nyitva hagyni az utat. Az identitás ezen a téren is nagyon sokféle változat együtteséből áll össze.

Ami nyilvánvaló, hogy a globalizációnak van egy területe, amelyet ugyanezzel a megnevezéssel az emberiség élete nagyon fontos, támogatandó folyamatának tekint a kínai stratégia, s ez a „gazdasági globalizáció”.³² Ez minden bizonnyal az egyik kulcseleme a kínai állam globalitás szempontjából kialakult-kialakuló önképének. A „reform és nyitás” stratégiai paradigmája tartalmazta a kínai gazdaság erőteljesen külkereskedelmi orientációját. A megközelítés korántsem egyértelmű vagy kézenfekvő. Kína történetileg is egyedülálló a nagy belső piacú gazdaságok között ezzel a stratégiával. Magyarázata több is lehet. Az egyik éppen a „fejlődés” igénye, amelynek főképpen a nagy tudástartalmú elemeiről, például a technológiáról, a gazdaság-, vállalat- és piacfejlesztésről és -menedzselésről tudható volt, hogy erőteljes külső orientációt fog igényelni. Ezt láthatták a távol-keleti fejlesztő államok tapasztalatából is. Később a gazdasági folyamatok, a fellépő mind erőteljesebb nyersanyag- és energiaigény, az értékláncok hasznosítása, majd a kínai dominanciájú értékláncok kiépülése tette nyilvánvalóvá a stratégia alkalmasságát.

A folyamatok ráadásul jelentősen gyorsulnak. Ez köszönhető az alkalmas menedzsmentnek, az ugyan változó ütemű, de tudatos gyorsításnak, s a környezet, vagyis a globális fejlődés gyorsulásának is. Kína gyorsan lépked a globális jelenlét szintjein, s a politikának erre sokszor gyorsabban kell reagálnia, mint ahogy azt az identitás terén meg lehet érezni.

A gazdasági globalizáció támogatása és pártolása így stratégiai fontosságú, annak ellenére, hogy nyilvánvalóan a legerőteljesebb külső hatások s a legnagyobb veszélyek is ezen keresztül fenyegetnek. Az elmúlt évtized említett két legerőteljesebb negatív hatása, a globális pénzügyi válság és kereskedelmi háború is ezen a csatornán keresztül érte el az országot. Ez bizonyos korlátokat is jelent, védekező mechanizmusokat is igényel, amellyel minden nagyobb gazdasági integráció küzd a világban. Példaképpen felhozhatjuk a technológiai fejlődést, amely elvileg és alapvetően, hosszú távon nem nemzeti jellegű. Ugyanakkor látható, hogy ezen a fejlődésen belül az egyes országok a lehető legváltozatosabb eszközökkel

²⁹ SHAMBAUGH 2013, 2. fejezet, 11–36.

³⁰ Lásd például: CHRISTENSEN 2015, 3–6.

³¹ PU 2017.

³² XI 2017, 52.

igyekeznek a saját érdekeiket megvédeni. A folyamat e nélkül is igen komplex lenne, ez a szempont azonban az államok szabályozó és biztonsági intézményeinek tömegeit tartja a rendszerben. Vagyis a folyamat, s most már az identitás szempontjához térünk vissza ismét, egyszerre mozgósítja a nyitás és a védekezés szükségét. A kettő mindenkor elegendő pedig többek között a fejlődési pozíció érzete állítja be. Az nyilvánvaló tehát, hogy a kínai stratégiában a globalizáció dicséretének és hasznosságának exkluzív területe a gazdaság. Természetesen az élet más területein is fogalmazódnak meg stratégiai célok a globalizációt érintően, de azokon további megszorítások, illetve tartalmi orientációk figyelhetők meg. A nyitás és a védekezés másutt más arányokat ölt.

Nem függetlenül a gazdaságtól, de annál egy jóval zártabb, óvatosabb stratégia képét kapjuk a nagyhatalmi és biztonságpolitikai területen. Ennek alapmeghatározása a multipoláris világ.³³ Ezt elsősorban mint hatalmi polaritást szokták a szakértők emlegetni, de nagyon fontos, hogy ez a szemlélet minden tekintetben státuszt és struktúrát ad Kínának. Egy gyökereiben realista megközelítésről van szó, amelyben a nemzetközi kapcsolatok eredendően anarchikus rendjében különböző státuszú egységeket, államokat lát, hiszen megkülönbözteti a jelentős államokat. Azt is feltételezi, hogy a jelentősek között vannak „pólus”-szerepűek, s ezekből több is van. Vagy többnek is kellene lennie. S az egyik Kína. Ilyen értelemben Kína az emberiség egyik pólusa hatalmi, biztonsági, katonai, diplomáciai, gazdasági, kereskedelmi, kulturális, tudományos, technológiai, környezetvédelmi, szórakoztatóipari s minden egyéb szempontból. Kína az emberiség ötödét reprezentálja, s ez nagyon erős identitás.

A kínai hétköznapi ember „kínai” globalizációt érzékel, s hogy ez így legyen, annak érdekében a kormányzó elit mindent megtesz. Ez negatívan megfogalmazva azt jelenti, hogy a globalizáció ne amerikanizáció legyen, annak ellenére, hogy a kínai publikum nemcsak elsődleges fontosságúnak tartja az Egyesült Államokkal való kapcsolatot, de az sok tekintetben népszerű is a szemében.³⁴ Ha szimbólumokat akarunk keresni a „kínai” globalizációnak, nem vagyunk nehéz helyzetben. Jó példa a canto- vagy mandarinpop, a nemzetközi popzene hangzásvilágában és szövegeiben is elkínaiasított, hatalmas méretű iparága, a kínai–hongkongi–tajvani film kiterjedt világa, párhuzamosan a nyugati filmek adminisztratív korlátozásával, a kínai sör és bor (szőlőbor), satöbbi. Az identitás szempontjából külön kutatást igényelne a kínai internet nem is annyira viszonylagosan önálló világa, amely pénzügyi, kereskedelmi szegmensei miatt jóval túlmutat a kulturális területen. „Kínai” a digitalizáció, és a kínai vagy „kínaias” brandek hatása jelentős. De ugyanilyen szimbólum lehet a kínai diákok tömeges hazatérése a külföldi tanulmányokat követően, nem is szólván a kínai felsőoktatás belső tekintélyéről.

A fejlődés után

A „fejlődés” és a globalizáció mint identitáselemek problémájának talán legnehezebb kérdése, hogy mennyire tekinthetők ideiglenesnek vagy tartósnak. Lehet, hogy a kérdés nem is válaszolható meg, megnyugtatóan biztos nem. A kutatókat és a világot mindenesetre az el-

³³ KRAJČZÁR 2020a.

³⁴ YAN 2001, 36.

múlt 30 év fejlődése meggyőzte arról, hogy Kína esélyes felzárkózó, s mérete miatt az emberiség életének kritikus kérdése, hogy milyen identitással érkezik majd meg a fejlettek közé. Mi lesz akkor, amikor Kína már megújult, amikor már „nagy modern szocialista ország” lesz, amikor újból helyreáll a harmónia, amikor a most kezdődő „új időszak” már régi lesz?

A kérdés kétségtelenül leghatásosabb megközelítése az úgynevezett „kalkulatív fázisról” és annak meghaladásáról szóló elmélet, amelynek szerzői Michael D. Swaine és Ashley J. Tellis.³⁵ Ők 2000-ben leírtak egy számításuk szerint 2020-ig terjedő kínai biztonsági stratégiát, amelynek lényege az ideológiamentes, piacvezérelt gazdasági növekedés, barátságos kapcsolat minden állammal, főképp a jelentőséssel (1), megfontolt tartózkodás az erőhasználatától, együtt a hadsereg modernizálásával (2), és kiterjesztett jelenlét a regionális és globális, államok közötti együttműködésben, a lehetőségekhez mérten ellensúlyozva az egyébként meglévő hatalmi aszimmetriát (3). Ez lenne az úgynevezett kalkulatív fázis, amelynek sikere esetén 2020–2025 tájáig elkezdődne egy új biztonsági stratégiába való átmenet fázisa. Azt valószínűsítették, hogy addigra már a stratégia magja egy olyan önző, asszertív megközelítés lesz, amely minden korábbi nagyhatalomra jellemző volt.

Egy újabb, szintén népszerű megközelítés Michael Pillsburyé. Ő azt mondja, hogy a Nyugat, de főképp az Egyesült Államok rosszul mérte fel Kínát, s ennek megfelelően rosszul alakította ki az együttműködését vele.³⁶ A korábbi feltevések sorát szerinte a következőképpen kell korrigálni: nem igaz, hogy a kapcsolatok kialakítása teljes körű együttműködéshez vezet (1), nem igaz, hogy Kína a demokrácia felé vezető úton van (2), nem igaz, hogy Kína egy „törékeny virág” (3), nem igaz, hogy Kína ugyanolyan állam, vagy ugyanolyan akar lenni, mint az Egyesült Államok (4), és végül nem igaz, hogy a kínai „héják” gyengék lennének (5). Meglehetősen sötét hatalomként írja le a 2049-es Kínát, amely minden ma is bírált tulajdonságát és értékét megtartja, ugyanakkor gazdaságilag, technológiailag és katonailag a mainál összemérhetetlenül erősebb lesz. Ráadásul egy harcoló állam lesz, s harcoló állammá teszi az Egyesült Államokat is, ha persze Amerika nem kezd el már most preventív lépéseket tenni.

Könyvtárnyi irodalma van a problémának, amelynek alapsémája, hogy a mai mozgások projekciója előbb vagy utóbb olyan helyzetet eredményez, amelyben Kína már nem elmaradott. Többnyire az jellemzi ezeket az elképzeléseket, hogy csak és kizárólag a kínai növekedést, erősödést vetítik előre, azt is többnyire csak matematikai alapon. Nem vizsgálják a környezetet, hogy, mondjuk, az Egyesült Államok vagy a Nyugat hogyan változik addig, s többnyire nem vizsgálják az identitást, amely maga is változik az idővel, csak sokkal lassabban, de ösztönző és reguláló ereje fontos tényező. Az identitás vizsgálata ugyan abban nem segít – abban semmi nem segít –, hogy pontosan megmondjuk, mi lesz néhány évtized múlva, abban azonban igen, hogy pontosabban lássuk a növekedő Kína prioritásait, előnyeit s működésének korlátait is.

³⁵ SWAINE–TELLIS 2000.

³⁶ PILLSBURY 2015.

Konklúziók

Kína esetében a területre, az államra és a civilizációra támaszkodó hagyományos identitás-elemek mellett, és részben belőlük, kitermelődött két olyan elem is, amelyek a jelenlegi történelmi periódusban különleges szerepet játszanak: a fejlődés és a globalizáció. Mindkettő ismeretlen volt a hagyományos identitás számára, s a nagy tradíciótöréssel egy időben robbantak be. A fejlődés eszméje és az elmaradás tudata talán a legimpulzívabb eleme a népi identitásnak ugyanúgy, ahogy az államinak. Az ország stratégiájára való kivetülését nem lehet kellően túlbecsülni, amely nem egyszerűen a növekedést, de a kínai élet minden területének minőségi változását ösztönzi és várja el. Ugyanakkor ezen alapszik Kína nemzetközi pozíciójának az a megközelítése, amely szerint az ország „fejlődő”. Ez ugyan csak az egyik élő identitásváltozat, de nagyon erős, s ez egyrészt korlátozza az ország nemzetközi viselkedését, másrészt nagyon erősen befolyásolja, hogy milyen partnereket favorizál.

A globalizáció, amelynek kifejlődése során súlyos csapásokat szenvedett el az ország a 19. század első felétől kezdődően, később a felemelkedő, fejlődő Kína számára adottság volt. A globális környezetben való felemelkedés történelmi szempontból szinte egyedivé teszi a helyzetét. A kínai stratégia alapját jelentő nyitás a fejlődés lehetőségeként nézett rá arra a környezetre, amely hosszú ideig csak korlátozta. A kínai történelemben kétségtelenül megfigyelhető a nyitás és a zárás szempontjából egy lassú hullámmozgás, s az is igaz, hogy a népi identításban a kínai felemelkedés kezdetén még elég erős volt – sok szempontból érthetően – az idegenellenes elem, s nyilván mára sem tűnt el. A nemzetközi pozíció szempontjából kidolgozott elképzelés a multipolaritásról a globalizáció kínaiasítását jelenti, s a gazdasági globalizáció kívánatosságának hangsúlyozásával együtt az identitás ezen elemének nemcsak az ösztönző, hanem a korlátozó hatását is láthatjuk.

A fejlődés és a globalizáció identitáselemekként való együttélésének jövője izgalmas probléma. Nem tudható, de ez nem csak Kínára igaz, hogy az anyagi fejlettség és gazdagság magasabb szintjei, a viszonylagos fejlettség tekintetében elért jobb pozíció milyen hatással lesz egyrészt az identításra, másrészt a tényleges stratégiára. Ráadásul a mérlegelések, legyenek bármilyen előjelűek, mindig leszögeznek, hogy elméletük vagy jövődőlésük csak abban az esetben igaz, ha nem történik olyasmi, aminek dezintegráció, káosz, egyéb kalkulálhatatlan események a jellemzői. Ennek ellenére persze burjánzanak a jóslások, hiszen van rájuk igény, s a nap végén valakinek mindig igaza is lesz. Azt azért elmondhatjuk, hogy az identitás viszonylag lassan változik. Bár a gyorsan zajló eseményekre csekélyebb vagy inkább szelektívebb a hatása, amikor azonban a stratégiai gondolkodásnak szerepe van, akkor a tanulmányozása éppen a kiszámíthatóság miatt fontos.

Felhasznált irodalom

- ALLISON, Graham (2013): Obama and Xi Must Think Broadly to Avoid a Classic Trap. *The New York Times*, 2013. 06. 06.
- ALLISON, Graham (2014): The Thucydides Trap. In ROSECRANCE, Richard N. – MILLER, Steven E. eds.: *The Next Great War? The Roots of World War I and the Risk of US-China Conflict*. Cambridge (US-MA), Belfer Center for Science and International Affairs – MIT Press. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262028998.003.0006>

- CHRISTENSEN, Thomas J. (2015): *The China Challenge: Shaping the Choices of a Rising Power*. New York (US-NY), Norton.
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2011a): *China's Policies and Actions for Addressing Climate Change*. Beijing, The People's Republic of China. Elérhető: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284685.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2011b): *China's Foreign Trade*. Beijing, The People's Republic of China.
- KRAJCSZÁR Gyula (2020a): Kína globális stratégiája a változó világban. In P. SZABÓ Sándor – HORVÁTHNÉ VARGA POLYÁK Csilla szerk.: *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén*. I. kötet. *Politikai kapcsolatok*. Budapest, Dialóg Campus.
- KRAJCSZÁR Gyula (2020b): „Kínai jellegzetességek” a stratégiai gondolkodásban. In P. SZABÓ Sándor – HORVÁTHNÉ VARGA POLYÁK Csilla szerk.: *Lehetőségek és kihívások a magyar-kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén*. I. kötet. *Politikai kapcsolatok*. Budapest, Dialóg Campus.
- PILLSBURY, Michael (2015): *The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*. New York (US-NY), Holt.
- PU Xiaoyu (2017): Controversial Identity of a Rising China. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 10, No. 2. 131–149. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pox004>
- SHAMBAUGH, David (2013): *China Goes Global: The Partial Power*. Oxford, Oxford University Press.
- SPENCE, Jonathan D. (1990): *The Search for Modern China*. New York (US-NY) – London, Norton.
- SWAINE, Michael D. – TELLIS, Ashley J. (2000): *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*. Santa Monica (US-CA), RAND Corporation. DOI: <https://doi.org/10.7249/RB61>
- WEN Jiabao (2007): “Our Historical Tasks at the Primary Stage of Socialism and Several Issues Concerning China's Foreign Policy”, in Premier: Building Prosperous China. *China Daily*, 2007. 03. 03. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/china/2007-03/03/content_818952.htm
- WU Wencong – JIANG Xueqing – LI Jing (2011): Where ‘Top Student’ Has a New Meaning. *China Daily*, 2011. 11. 29. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/2011-11/29/content_14177772.htm
- XI Jinping (2017): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Report: 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm
- YAN Xuetong (2001): The Rise of China in Chinese Eyes. *Journal of Contemporary China*, Vol. 10, No. 26. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.1080/10670560123407>

Vákát oldal

„Kínai jellegzetességek” a stratégiai gondolkodásban

A „kínai jellegzetességek” kutatása valójában azóta zajlik a nyugati világban, amióta csak kapcsolatba került egymással a két civilizáció.¹ Jelentős történelmi távlatra néz vissza a „kínai jellegzetességeket” feltáró kulturális, antropológiai irodalom. Mióta a kínai kommunista párt emblematikus terminusává tette a „szocializmus kínai jellegzetességeivel” kifejezést, azóta szélteben-hosszában használja a politikai és a szakpolitikai irodalom is, hol leíró, hol ironikus indíttatással. A mai Kínát, annak világban való elhelyezkedését, folyamatos változását vizsgáló kutatásokból azonban nem nyilvánvaló, hogy lennének olyan „kínai jellegzetességek”, amelyek létező, tényleges tényezőként foghatók fel. A probléma attól különösen súlyos, hogy az idők során csődöt mondott az a korábbi, a gyarmatosítás idejében gyökerező nyugati közvélekedés, hogy Kína, és nem csak Kína, azért különbözik a Nyugattól, mert civilizációs értelemben, az emberi fejlődés tekintetében elmaradásban van.

A „kínai jellegzetességek” magyarázata nagyban függ attól, hogy ki magyarázza, a magyarázónak mi a nézőpontja. Általában egy kultúra, annak játékszabályai, egy habitus vagy egy sajátos tudáskomplexum kívülről való leírása és annak belső ismerete, emberi adottságként való érzékelése között nagy különbségek lehetnek. Az utóbbin alapuló identitástudat pedig nem szorul rá arra, hogy különösebben precíz, sőt még arra sem, hogy akár csak részleteiben kinyilvánított legyen. A népcsoportok szintjén, különösen olyan nagy populációk esetében, mint a kínai (vagy a nyugati), az identitás legtöbb eleme nem is jelenik meg különösként, hanem azt általános emberiként fogják fel. A különösségre csak akkor figyelnek fel, amikor olyan más identitásokkal érintkeznek, amelyek hordozója szintén nagy populáció. Éppen a Nyugat szellemi története mutatja egyébként, hogy még az ilyen érintkezések ellenére is hajlamosak sokszor és sokan úgy kezelni a saját identitásukat vagy annak bizonyos elemeit, mint általános emberit.

A stratégiai gondolkodás és tervezés, ennek hagyománya s az azon alapuló viselkedési megszokások ebből a szempontból csak szórványosan és érintőlegesen a terepei a nyugati kutatásnak. Ha azt kérdezzük, hogy Kína külső stratégiájának folyamatos megalkotásában lelhetők-e fel „kínai sajátosságok”, s ha igen, akkor azoknak van-e olyan jelentőségük, hogy „karakteresen” megkülönböztetik a kínai stratégiaalkotást másokétól, s ha erre is igen a válasz, akkor ezt mindenképpen érdemes számba venni a megértéshez. A kérdésekre való válaszkeresés során értelemszerűen nem koncentrálhatunk általában a „kínai jellegzetességekre”, csak azokra, amelyek hatással vannak a stratégiára, a külső stratégiára s magára a stratégiaalkotásra. Vagyis nincs szükség valamiféle általános, identitásmeghatározó kulturális összegzésre.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

Amire itt elsősorban szükség van, az a „stratégiai kultúra” vizsgálata, értve ez alatt azt, amit Alastair Iain Johnston úgy összegez, hogy „vannak konzisztens és tartós minták abban, ahogy konkrét államok (vagy állami elitek) gondolkodnak az erő alkalmazásáról politikai célok érdekében. Az, hogy az uralkodó stratégiai preferenciák különböző garnitúráit birtokolják a különböző államok, az az állam vagy az előde »korai« vagy »kialakító« katonai tapasztalataiban gyökerezik, és az állam vagy az állami elit bizonyos fokú filozófiai, politikai, kulturális és megismerési jellegzetességeinek befolyása alatt áll, ahogy az az idők során fejlődött.”²

Ezek a bizonyos „konzisztens és tartós minták” azonban nemcsak a stratégia megalkotásában, annak kereteiben, hanem a stratégiát megalapozó megfontolásokban, érdekelefogásokban, identitás- és kultúraelemekben, informális intézményekben is megtalálhatók. Colin Gray ennek kapcsán arról beszél,³ hogy nem szabad mereven elválasztani egymástól az eszméket és a viselkedést. Nem egyszerűen arról van szó szerinte, hogy van a stratégiai kultúra, amely „okozza” az állam viselkedését, hanem a stratégiai kultúra valójában kontextus. Gray szerint a stratégia minden dimenziója kulturális, aminek következtében útmutató szerepe van a cselekvésben, kifejezi a viszonylagos előnyöket, ugyanakkor alkalomadtán gondokat is okozhat önmagában, s nagyon különböző fajtái lehetnek.

Nem tagadható azonban, hogy a kulturális kontextusnak, az identitásnak vannak olyan területei, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a stratégiaalkotáshoz, alapját képezik annak. Ezek az adott állam világbeli, illetve történelembéli pozíciójára vonatkozó eszmék, s minden olyan egyéb megközelítés, hit, szokás, intézmény, amely ezzel kapcsolatos. Ennek a szűkebben vett stratégiai kultúrának a nagy populációjú, önálló civilizációt reprezentáló államok esetében különös jelentősége van. Ez a dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy a mai stratégiaalkotást milyen tényleges „sajátosságok” jellemzik Kína esetében.

Elméletileg a külső stratégia és annak megalkotása szempontjából nem közvetlenül a kínai populáció „identitástudata” az érdekes. A nemzetközi kapcsolatok szempontjából ugyanis van egy sajátos, jobban formalizált identitás, amelyet maga az állam képvisel ki felé. Ennek keletkezési folyamata, áttételei, legitim volta itt nem lesz a vizsgálat tárgya, azt adotttnak fogadjuk el. Még csak azt sem vizsgáljuk meg ebben a cikkben, hogy mik a főbb elemei, mennyiben befolyásolják a külső stratégiát. A kérdés csak az, hogy magában a stratégiában mint építményben, illetve a felépítés és „karbantartás”, fejlesztés, vagyis a stratégia folyamatos megalkotásában hogyan és mennyiben vesz részt.

A stratégia mibenlétének meghatározásában támaszkodunk a kutatás keretében elkészült másik tanulmányunkra.⁴ Mivel a stratégiát és annak változását alapvetően a Kínai Kommunista Párt kongresszusi dokumentumai alapján rekonstruáltuk, ezért a „kínai jellegzetességeket” is első megközelítésben innen próbáljuk meg elvonni.

² JOHNSTON 1995, 1. (A szerző fordítása.)

³ GRAY 1999.

⁴ KRAJCSÁR 2020.

Stratégia, identitás, jellegzetességek

A közbeszéd, s sokszor a tudomány is, emberi tulajdonságokkal ruházza fel az államokat. Lehetnek agresszívek, békések, megbízhatatlanok, remeték, együttműködők, és így tovább. Sokszor etnográfiai jellemzőkkel is felruházzák őket, aminek legszebb példái, amikor más államok egy-egy esetben vagy periódusban volt viselkedését illetik így, hogy ez olyan „oroszos” megoldás volt, vagy olyan „németesen” szervezték meg, netán az ötlet „skandináv” jellegű volt. Vita van arról, vajon ez helyes eljárás-e, lehet-e antropomorfizálni közösségeket, korporációkat, formális intézményeket, így az államot. Mi itt azt fogadjuk el és tételezzük fel, hogy igen, a cselekvő államok valóságos ágensek, amelyek cselekvései és így „tulajdonságai” nem redukálhatók az egyének szándékaira.⁵ Ennek megfelelően van az államoknak identitásuk, és vannak érdekeik.⁶

Ehhez képest a kortárs regionális vagy országelemzések viszonylag keveset foglalkoznak ezzel a témával, s hasonló a helyzet a nemzetközi kapcsolatok elemzésével is. Általában már az elméletek fenntartásokkal kezelik vagy nem is engedik meg ezt a megközelítést, s még azok is, akik a legfőbb hatótényezők közé emelik be az identitást, s általában a belül képződő eszméket, azt nem keresik a stratégia konkrét megformálódásában, csak figyelembe veszik mint érdek- és kohézióképző erőt.

Ahol pedig mégis szerepet kap az elemzésben az identitás, ott sokszor összeesúszik az identitástudat magával az identitással. Az államok által prezentált identitástudat azonban, főképpen a kinyilvánítás során, egyfajta „válogatás” csak az identitásból, egyfajta szerkesztett változat. Ennek egyik lehetősége a politikai, ideológiai szándékú válogatás, de az elemzés számára bonyolultabb lehetőség a különböző identitások közötti csúszkálás. Ahogy az egyén identitásának vannak különböző szintjei és irányultságai, s egyszerre van emberi, kínai, regionális, nemi, szakmai stb. identitása, úgy ez az államra is igaz lehet, ha talán nem is ilyen széles körben.

Wendt is küzd azzal a problémával, hogy az identitás definíciója vagy túl általános („ami csak a dolgot azzá teszi, ami”), vagy ha elkezdjük szűkíteni, megpróbáljuk használhatóvá tenni, akkor elméleti problémák erdejébe vezetjük magunkat. Ha szándékos cselekvőről beszélünk, akkor kézenfekvő Searle „háttér” fogalmához nyúlnunk, aki szerint minden „szándékos állapot” mögött képességek és előfeltevések tárházának kell lennie, amely képessé tesz bennünket arra, hogy megbirkózzunk a világgal.⁸ Ez egy „óriási metafizikai apparátus”.⁹ S viszonylag egyszerűen és elegánsan szét is választja azt, amit mi itt általános emberinek mondunk, amennyiben beszél az úgynevezett „mély háttérrel”, és azt a „sok egyéb háttér-előfeltételezést, amelyek kultúráról kultúrára változnak”, s amelyeket „helyi kulturális gyakorlatoknak” nevez.¹⁰

⁵ WENDT 1999, 215.

⁶ WENDT 1999, 224.

⁷ WENDT 1999, 224.

⁸ SEARLE 1999, 107–108.

⁹ SEARLE 1999, 108.

¹⁰ SEARLE 1999.

A bezárkózás és a nyitás

A kínai stratégia, amelyet a „békés felemelkedés”, „békés fejlődés” néven megjelölt átfogó elképzelésben találunk meg,¹¹ belső fókuszú, Kínára és a kínai népre koncentrált elképzelés, s minden valószínűség szerint már ez önmagában is „kínai jellegzetesség”. Mindenesetre az a szórványos irodalom, amely ebben a tárgyban a rendelkezésünkre áll, többnyire ezt bizonyítja. Problémát okoz azonban, hogy a kínai stratégiai gondolkodás elemzői általában nagyon közel vizsgálódnak a biztonsági, katonai szinthez, ami önmagában még rendben van, ha a következtetéseket ugyanezen a szinten kezeljük. A szituáció ugyanis az, hogy a történelmileg kialakult stratégiai tudást, gondolkodásmódot olyan környezetben fejlesztették ki, amelyben Kína volt a „középső ország”, szoros és szabályozott kontaktusban az „éggel”, míg az őt körülvevő „barbárok” hol az ő dominanciája alatt éltek, hol egyik-másik felnövekedett, felborítva a világ rendjét, így elindítva azokat a folyamatokat, amelyek hatására az majd helyreáll.

Ebben a hosszú távon hullámozó folyamatban alakult ki a szintén hosszú távon hullámozó külső stratégia, amely a nagyobb fenyegetésekre bezárkózással válaszolt, míg a prosperáló, biztonságosabb időszakokban a legváltozatosabb formákban szélesítette a befolyását, sőt, korlátozottan terjeszkedett. Ritka volt azonban a teljes bezárkózás, ahogy a felhőtlen kitárulkozás is, inkább tendenciákról beszélhetünk.

Fontos azonban kimondani, hogy ez a stratégiai hagyomány a „középső ország” és a „barbárok” közötti változatos viszonyok kezelésére alakult ki. Ez egy közismert kozmológiai séma,¹² amelynek alapvető szerepe volt abban, amilyené a stratégiai kultúra kifejlődött, s közvetve abban is, ahogyan a mai világban adaptálódott. A szórványos előzmények után a 19. század első felétől intenzíven megnyílt a világ a kínai stratégiák számára, s ehhez valahogy el kellett kezdeniük alkalmazkodni. A feladatot nehezítette, hogy a történelem során a kínai világ időről időre, a nyitás időszakában kiváltképp kíváncsi volt a környező területekre, népekre, állami képződményekre. Nagy számban maradtak fenn leírások,¹³ amelyeket kínai követek, küldöttek, utazók készítettek más kultúrákról. A hatalmas, felhalmozott tudásanyagnak megvolt a helye az eredeti stratégiai gondolkodásmódban, s nem kényszerítette arra a kínai elitet, hogy komolyan szembe kelljen néznie univerzális eszméinek tarthatatlanságával. A Nyugattal való intenzívebb kapcsolat első fázisában ezért aztán nem is tettek mást, mint hagyományos módon, a hagyományos szellemben megpróbálták az új tényeket, ismereteket inkorporálni a régi eszmékbe.

A történelem azonban kíméletlen volt ehhez a vonakodó alkalmazkodási folyamathoz, s rendkívüli megrázkódtatások sorozatán át vezette el a kínai stratégiákat olyan gondolkodásmód kialakításához, amely már fenntartható módon Kína világban elfoglalt helyét és annak változásait is a fókuszában tartotta. Teljesen nyilvánvalóvá lett, hogy a régi séma tarthatatlan. Gondolkodókat, politikusokat tudnánk citálni, akik mindezt idejekorán felismerték, ténylegesen azonban csak a 20. század 80-as éveitől beszélhetünk olyan Kínát meghatározó stratégiáról és politikáról, amely már ezen alapul.

¹¹ BUZAN 2014; KRAJCZÁR 2020.

¹² Például: DAWSON 2002, 34–35.

¹³ Lásd például magyarul: CSOU 2002.

A mai stratégia egyik alapköve a „nyitás”, amely egy irányultságok, viselkedésmódok és szakpolitikák sorozatát maga mögött tudó, komplex fogalom, amely egy dolgot bizonyosan implikál, mégpedig azt, hogy Kínának be kell illeszkednie, be kell kapcsolódnia a világba. Hiába azonban ennek minden nyilvánvalósága, azt tapasztalhatjuk, hogy maradtak gondolkodók, akik fantáziát látnak a régi sémában, s adatok híján még csak azt sem mondhatjuk, hogy biztosan nincs igazuk. Megpróbálják időről időre az eseményeket és főképp a kínai kormányzati szándékokat úgy értelmezni, mintha azok a régi sémát kísérelnék meg helyreállítani. Eszerint Peking egy olyan világrendet célozna meg, amelyben ismét Kína lenne a „középső ország”, amelyet a hozzá különböző formákban és különböző intenzitással kapcsolódó „barbárok” vennének körül.¹⁴

Általában nehéz vitatkozni ezekkel az eszmékkel, mert konkrét tények, események, megnyilvánulások eltérő értelmezéseinek kell vitatkozni, s egyfajta végső feltételezésként mindig ott van az a sok lehetőséget rejtő tény, hogy a kínai stratégiai vagy katonai irodalomban jelentős szerepe van a megtévesztésnek, a tényleges szándékok eltitkolásának. Vagyis ha nem találjuk dokumentálható nyomát a kínai szándéknak, hogy a régi sémát állítsák helyre, akkor ez – szól az érv – ebből fakad, s ez például „kínai jellegzetesség” lenne. Ehhez hozzátehetjük, hogy a megtévesztés, a valódi szándékok eltitkolása jellemző, fontos, de éppen nem unikális eleme a kínai katonai kultúrának, önmagában nehezen lehetne megkülönböztető „kínai jellegzetességnek” minősíteni. Mindenesetre akár így, akár úgy, ma ez a madárjölés területének tűnik.

Külső és belső sinizálódás, a „kínai bölcsesség”

Kiterjedt, nagyon sok ideologikus megközelítéssel megterhelt kutatási terület a „sinizálás”, „sinizálódás”, vagyis más kultúrák „kínaiasítása”. Időben ennek nyilvánvalóan a legnagyobb része a mai Kína területének „sinizálása” volt. Ennek során létrejött egy óriási „kínai” populáció, amely ugyan – főképp eredetileg – sem etnikailag, sem a hétköznapi kultúrájában nem volt egységes, de az adminisztráció, az írás, a naptár, az ünnepek és a velük járó rítusok, a társadalom szervezésének és a vezetők kiválasztásának ideológiája, az elszámolás, a mértékrendszer sok tekintetben egységes identitást hozott létre. A perifériákon és a kínai világ közvetlen közelében, ahol a kínai állam fennhatósága változó intenzitású volt, vagy inkább csak a hatásai voltak jelen, a folyamat más, változatos formákat kapott. Az erőszak, a befolyás és a praktikum különböző elegyei különböző mértékben sinizálódott népcsoportokat és államokat hoztak létre. Egyrészt a „barbárság” fokmérőjéről beszélünk kínai nézőpontból, másrészt kívülről nézve megállapíthatjuk, hogy a kínai kultúra terjedése – egyébként hasonlóan például a latin–görög megfelelőjéhez – nem érte el az általuk ismert világ határait.

A Kínát érő kulturális hatások pedig mindig nagyon erőteljes adaptáción, feldolgozáson estek át. Ennek talán a legtöbbet kutatott és tárgyalt területe a buddhizmus kínai metamorfózisa, de a téma szinte kimeríthetetlen az idegen dinasztiák sinizálódásától a marxizmusig. Az adaptációs folyamatokban mindig nagyon erős volt a tudatos elem, a szándék, hogy az érkező eszmét, szokásrendet beleillesszék a létező kulturális rendszerbe. Ha egy jövővény

¹⁴ Lásd például: PILLSBURY 2015.

azzal az aspirációval érkezett, hogy felváltsa a létezőt, akkor sikertelen volt, vagy idegen testként maradt csak meg, s esetleg idővel lassan mégiscsak elkezdett illeszkedni. Jó példa erre a kereszténység kínai pályafutása, amely az úgynevezett „kínai rítus” segítségével elkezdett alkalmazkodni, majd miután ezt a római katolikus egyház elvetette, kulturálisan páriasorsra jutott, s csak a gyarmatosítók gazdasági és katonai erejének köszönhetően tudott tért hódítani.

Téved, aki azt hiszi, hogy a „sinizálódás” nem része a mai folyamatoknak. A kínai kormányzat jelentős figyelmet fordít arra, hogy a kínai kultúrát megismertesse, terjessze a világban. Nyugati kifejezéssel ez a „puha erő” növelésének integráns része. Ugyanakkor igen erőteljesen szűrik és alakítják, szelektálják a Kínába érkező nyugati szellemi termékeket. Kifejezetten koncentrálnak arra, hogy a nagy szellemi piacokon, a tömegmédiában, a filmgyártásban, a popiparban kínai dominancia érvényesüljön, s ne csak tulajdonosi, hanem szellemi szempontból is. Prioritás a területen a tudomány és a technológia, amely egyrészt kulcskérdése a stratégiának, másrészt szemléletes példája a „nyitás”, s egyben az önálló erő megteremtéséhez óhatatlanul szükséges záró hatások együttes politikájának.

Külön fontos ebből a szempontból megemlíteni a marxizmus szerepét. A kommunista párt legutóbbi kongresszusának jelentése a mai stratégia elméleti és történeti kontextusát keresve hangsúlyosabb helyre teszi a marxizmus megjelenését, a Kínai Kommunista Párt létrejöttét és szerepét, mint az 5000 éves kínai hagyományt. A marxizmus eredendően idegen, nyugati eredetű, amely erős orosz adaptáció után érkezett, s Kínában aztán szinte a felismerhetetlenségig újra adaptálták. Így alakulhatott ki az a logikailag kritikus szituáció, hogy a marxizmus alapideológia, miközben nyílt küzdelem zajlik a „nyugati eszmék” ellen. Nyilvánvalóan a hatalmi struktúra legitimációja itt a cél. A marxizmus mint gondolati hagyomány jelentősége kanonizált jellegében van. Könnyebb megragadni a szerepét, mint a tartalmát. Hétköznapi, elsajátítható és hivatkozható formái az alkotmányba foglalt, sinizált, az egyes korábbi kínai vezetőkhez kötött elméleti konstrukciók, amelyeknek marxizmusként vagy marxistaként való hivatalossá tétele sok egyéb, elképzelhető ideológiai lehetőséget tart távol a hivatalos piedesztáltól (mondjuk, a konfucianizmus valamely változatát, a liberalizmust stb.). A marxizmus importált, majd kínaivá és hivatalossá tett szerepe szintén egyszerre hordozza magán a nyitottság és az elzárkózás jegyeit.

Az eddigiekből is látszik, de fontos kiemelni, hogy az idő előrehaladtával egyre inkább demonstrálódik a „nyitás” elképzelésének kétirányú jellege. A legutóbbi kongresszusi dokumentumban jelent meg a kínai tapasztalatok, vélhetően a fejlesztési, növekedési tapasztalatok felajánlása a nemzetközi közösség számára. Ennél is szélesebb, mert már a világrend alakítását és a nemzetközi konfliktusok megoldását, a közös, összehangolt fejlesztéseket is érinti a „kínai bölcsesség” felajánlása.

A stratégiai jellemzők gyűjteményei

A kínai stratégia elemzése a „jellegzetességek” több készletét, gyűjteményét is felszínre hozta az idők során. A biztonsági megközelítés hosszabb ideig elsősorban Sunzi híres művén, *A háború művészetén* alapult. Az ebből elvont hármas karakterológia lényegében közhellyé vált. A három elem: (1) a stratégiai védelem előnyben részesítése, a (2) korlátozott háború, ha szükséges – s itt a hangsúly a korlátozottságon van, s (3) az erőszak alacsony

való értékelése. Nagyon érdekes, hogy miközben ez a hármasság a védelemről és a katonai eszközök szerepéről való kínai stratégiai gondolkodás alfájává vált a tudományos gondolkodásban, addig csak elég részlegesen szivárgott át az átfogó stratégiai gondolkodás elemzésének területére.

Az újabb vizsgálatok jellemző, pozitivistának is minősített formája, ha egy-egy periódus biztonsági, katonai konfliktusainak kezelését stratégiai szempontból vizsgáljuk meg, összevetve azt a stratégiai irodalommal. Alastair Iain Johnston végzett el egy nagyobb szabású felmérést a Ming-dinasztia (1368–1644) idejéből.¹⁵ Megközelítése érdekes, mert megpróbál leszámolni bizonyos konvenciókkal. A kínai irodalom vizsgálatában túllép a hagyományos nyugati Sunzi-mánián. Nem fogadja el előfeltételként a hármasság karakterológiát. Elméleti szempontból alapvetően a hét katonai klasszikusra¹⁶ támaszkodik (amelynek csak egy eleme Sunzi műve), ezt használja tükörként az egyes, stratégiai szempontból méltányolható döntések megítéléséhez. A módszer végül arra vezeti őt, hogy a kínai stratégiai kultúra lényegét a jól ismert *si vis pacem, para bellum* elvében találja meg, s megállapítja, hogy bár kétségtelenül létezik jellegzetes kínai stratégiai kultúra, az alapjaiban nem nagyon különbözik a nyugati stratégiai kultúra bizonyos vonásaitól. Ezt nevezi „kulturális realizmusnak”, amely szerinte alapja az – immár nem csak kínai – reálpolitikus viselkedésnek, s meghatározója lehet egy-egy állam szélesebb értelemben vett stratégiájának. Vagyis összességében Johnston kutatásának bennünket jobban érdeklő empirikus oldala szerint, amit itt a kínai stratégia meghatározó elemének, tehát kínai jellegzetességnek tekinthetünk, az nyugati terminussal a reálpolitika.

Egy másik, elitistábbnak mondható gondolkodási irány, amikor a stratégiaalkotás előfeltételeként vagy „kontextusának” egyik elemeként a sajátos gondolkodási sémákat, gondolkodási mintákat vizsgálják. Nem túl burjánzó kutatási ágról van szó, amelynek újszerűsége abban áll, hogy megpróbálja összekapcsolni a kínai gondolkodásról, elsősorban a filozófiai természetű gondolkodásról felhalmozott ismereteket a stratégiaalkotás kutatásával. Qin Yaqing a *zhongyong* kategóriáját helyezi elemzése középpontjába,¹⁷ amely a konfucianizmus fontos elve, s amely a címe egy későbbi konfucianista, Zisi művének,¹⁸ amely a Négy Könyv egyike. Ezt Tőkei Ferenc *A közép mozdulatlansága* címen fordította magyarra, de a különböző nyelveken nagyon változatos egyéb próbálkozásokat is találunk. Qin szerint a „közép” a kínai kulturális közösség legbelsőbb sajátja, s elengedhetetlen része annak háttértudásnak, amely ezé a közösségé, s amely alapvető befolyást gyakorol a kínai stratégiaalkotásra és az állam nemzetközi viselkedésére is. Megjegyzendő még, hogy Qin következetesen dialektikaként beszél a „közép”-ről, mégpedig kiegészítő dialektikaként, szembeállítva ezt Hegel „konfliktusos” dialektikájával.

Qin az elméletét egy nagyon konkrét állítás alátámasztására használja fel, nevezetesen, hogy a Kína külső viselkedésében Xi Jinping (Hszi Csin-ping) színrelépésével megfigyelhető változás egyáltalán nem az antitézise a megelőző politikának, hanem abból szervesen fejlődött ki.¹⁹ A „közép” követéséből ugyanis kifejlődnek azok az elemek, amelyek már szerinte alapvetően befolyásolják a stratégiai kultúrát, s közvetlenül a stratégiai tervezést

¹⁵ JOHNSTON 1995.

¹⁶ The Seven Military Classics of Ancient China 1993.

¹⁷ QIN 2014.

¹⁸ A közép mozdulatlansága (Csung jung) 1980.

¹⁹ QIN 2014, 286.

is.²⁰ Felsorolásszerűen ezek a holisztikus felfogás, a nem szélsőséges attitűd, a rugalmas nézetek a változásról és a folyamatosságról, s az erőfeszítés a megfelelő méret és mérték elérésére.²¹ Qin szerint mindez az együttműködést bátorítja egyfelől az emberek, másfelől az ember és a természet között.²²

Ha a kínai kommunista párt ebből a szempontból mérvadó dokumentumait vizsgáljuk meg, akkor – talán nem véletlenül – a Qin által számba vett összes jellegzetességet megtaláljuk. Ugyanakkor a Johnston és elődei által számba vett jellegzetességeket is felleljük, csak más szerkezetben. A „békesség” bizonyos értelemben lefedi ezt a gondolkört. Érdekes módon jó néhány kutató és a nyugati média főszóra egyáltalán nem veszi komolyan ezt a jellegzetességet. Sokan üres jelszónak tartják, miközben az elsődleges forrásokból s például Johnston elemzéséből is látjuk, hogy erről szó sincs. Ennek valószínűleg az lehet a magyarázata, hogy a „békesség”, a „békére való törekvés” kifejezéseit a Szovjetunió és a „béketábor” korrumpálta, s ez a vállalt kommunistaságával együtt hozzátapad a kínai imázshoz.

Viszonylagos részletességgel, bár teljesen más céllal és szerkezetben taglalja a kínai stratégiai gondolkodás, így az abban fellelhető „kínai jellegzetességek” magyarázatát a 2011-ben nyilvánosságra hozott úgynevezett „fehér könyv”, az Államtanács által készített iránymutató dokumentum, amely Kína békés fejlődéséről szól.²³ (Fontos körülmény, hogy a „fehér könyv” még az előző vezetés idején készült. Azt megelőzően is bocsátottak ki hasonló dokumentumot 2005-ben,²⁴ de a Xi Jinping-féle vezetés alatt még nem.) Ebben a stratégiát szükségszerűen meghatározó tényezők között Kína kulturális tradícióit, a kor fejlődési irányait, illetve Kína és a kínai fejlődés érdekeit sorolja fel. Az eddigiek alapján logikus, hogy a „kínai jellegzetességeket” a kulturális tradíciók szabják meg, bár látni fogjuk, hogy a fejlődésről és az érdekekről való gondolkodás is „kínaias” nyomokat hagy a stratégián. A fókuszba a harmónia kerül, amely a kínaiak számára sokkal inkább viselkedésszabályozó elv, mint gondolnánk. A harmónia cél, s megvannak az életviteli elvek ahhoz, hogy fenntarthassuk vagy elérhessük.

Ha végül megnézzük a kínai stratégia, benne a külső stratégia legfrissebben felülírt változatát, a Kínai Kommunista Párt 19. kongresszusának benyújtott jelentést,²⁵ akkor az áttekintett irodalom által felszínre hozott jellegzetességeket abban is mind meg fogjuk találni. A békesség, a harmónia, az együttműködésre való törekvés, a tények alapján való „reálpolitikus” tervezés a stratégiát teljesen átfogó alapelvek. Számos helyen külön hangsúlyozzák a holisztikus megközelítést. Általában azonban azt figyelhetjük meg, hogy a stratégiai kultúra elemzése kapcsán kitermelt elvek vagy nagyon elvontak, vagy kifejezetten módszertani jellegűek.

Ha más nem is feltétlenül, az biztosan „kínai sajátosság”, hogy a stratégiai, de többnyire a szakpolitikai tervezés is hangsúlyozottan szemléletet meghatározó és módszertani alapelveken nyugszik. Ez fontos eszköze a folyamatosság Qin által is emlegetett megteremtésének. Példaként említhetjük az alkotmányban és a pártalkotmányban is lefektetett, már említett gondolati hagyománysort, amelynek egyes elemei az egyes vezetőkhez kötődnek.

²⁰ QIN 2014, 294.

²¹ QIN 2014, 295.

²² QIN 2014.

²³ *China's Peaceful Development* 2011.

²⁴ *China's Peaceful Development Road* 2005.

²⁵ XI 2017.

Ahhoz, hogy ennek hosszú távon vitális ereje legyen, éppen az kell, hogy a hagyomány egyes elemei egy idő után módszertanivá váljanak. Így a leggyorsabban Mao Zedong (Mao Ce-tung) örökségét tették módszertanivá, hiszen az ő gyakorlati gondolatait egyáltalán nem akarták a kanonizálás idején már megvalósítani. A gyakorlati gondolatoknak konszolidált időszakokban is van elavulási idejük, s ha aktuális szerepet szánnak egy korábbi vezető örökségének, muszáj az eszméjüket elvonttá vagy módszertanivá tenni. A legszebb példája ennek talán Jiang Zemin (Csiang Ce-min) „három képviselő”-gondolata, amelyet már ő maga a születésekor módszertanivá tett – nem is volt könnyű megérteni ezt akkor –, nem akarván konkrét politikai döntéseket (itt aktuálisan a párt megnyitását a vállalkozók, a felső középosztály és más rétegek előtt) a gondolati hagyományba belekeverni. De hasonló sémát figyelhetünk meg a szakpolitikai, így a külpolitikai tervezésben is, ahol számos dokumentum nyújt általános és módszertani elveket, még ha időnként tapasztalható is kisebb szelekció vagy hangsúlyozási manipuláció az elvek között.

A tényleges identitás meghatározói

Összességében meg kell állapítanunk, hogy bár nagyon fontos jelenséget rögzítünk a módszertani karakterrel, ezzel önmagában nem tudjuk megteremteni azt a „kontextust”, amelyet Johnston és Gray nyomán stratégiai kultúraként azonosítottunk.²⁶ Ugyanis a konkrét stratégiában foglalt érdekeknek és az érdekek képzésének is megvan a maguk kontextusa, amely részben a már említett háttértudásból fakad a maga konkrétságában, részben pedig az informális intézményrendszerből, vagyis a társadalom konkrét, nem feltétlenül formalizált játékszabályaiból. Összességében ezek határozzák meg a népi, s ami itt bennünket közvetlenebbül érint, az állami identitást.

Az állam által prezentált identitást értelemszerűen a legfőbb meghatározóiban kell keresnünk, a területében, magában az államban, mint formális és informális intézményrendszerben, s a népességében, amely hordozója egy civilizációnak. Mindez történetileg és szinkronitásban is adott, s a tudat síkján lehetőséget ad az értelmezésekre. Kína esetében ezt kiegészítjük két olyan egységgel, amelyeket bizonyos értelemben az előző triász magában foglal, de a jelen kor fejleményei és az általuk igényelt újszerű megközelítések önállóan is megálló identitáselemekké tették őket. Az egyik a fejlődési pálya, amelyen Kína jár a maguk felfogása szerint, s az azon elfoglalt aktuális pozíció, míg a másik a globalizáció. Az öt elem részletes vizsgálatára ebben a cikkben nincs mód, csak felsorolásszerűen, röviden körvonalazzuk őket.

A külső viselkedés alapvető meghatározója a földrajzi kiterjedés, hogy pontosan mely területen gondolják el Kínát, és miért pont ott. Nem elhanyagolható szempont emellett, hogy milyen változatai élnek az elitben a terület elgondolásának, s az, hogy ezen változatokhoz képest a valóság mennyiben tekinthető anomáliának. Mindebben meghatározó szerepe van a történelmi tudatnak, hogy milyen területi ideák hagyományozódtak a korábbi időszakokból. Figyelembe veendő a tengeri területi megfontolásokkal kapcsolatos érvanyag. Főképp ezen a területen van jelentősége, hogy a hagyományos szuverenitás és területi felfogás milyen viszonyban van a nemzetközi jog, konkrétan a tengerjog fejlődési irányával. Szerepe

²⁶ GRAY 1999.

van itt a II. világháború utáni rendezés ellentmondásosságának, az Oroszországgal való határegyezségnek, az Indiával való határtárgyalásoknak s a gondolkodási folyamatnak, amelyen keresztül eljutottak odáig. Kérdés, hogy milyen feszültségek adódnak és adódhatnak ebből, s mi befolyásolja azt, hogy melyik feszültségből lesz aktív konfliktus, s melyikből nem.

A hivatalos, nyilvános párt- és kormányzati dokumentumok földrajzi, leíró értelemben általában nem foglalkoznak konkrét területi kérdésekkel. Megállapítják, hogy Kína hatalmas szárazföldi és tengeri területekkel rendelkezik, s igen hosszúak a határai. Vagyis az országot a mai határain belül gondolják el, beleértve természetesen Tajvant, mint önálló tartományt, s erre kívánják érvényesíteni a szuverenitást. Az ebben foglalt minden bizonytalanság, a szigetviták, a tengeri határok, a repülési zónák, a meg nem állapított szárazföldi határok mind „a sokféle hagyományos és nem hagyományos biztonsági kihívás”²⁷ körébe tartoznak, amellyel Kína szembesül. Mindezek kapcsán a békességet hangsúlyozzák, mint alapvető kínai attitűdöt. Ez a kérdés egyébként a nem kínai elemzőket és történészeket megosztja, jelentős részük ezt hasonlóan, vagyis békésnek látja, míg mások a hipokrizis jelenségeként értelmezik.²⁸

Az államról való, az identitást befolyásoló kép alatt az államberendezkedésre, a szuverenitásra vonatkozó általános nézeteket, a politikai és a közigazgatási irányítás attitűdjeit, szokásait értjük. A párturalom legitimitásának és szigorú szabályának kérdése a külső stratégia szempontjából leginkább csak a külpolitika-képzés helyét és módszerét érinti. A szuverenitás szigorú, európai szemmel nézve 19. századi, praktikus realista felfogása a külpolitika alapeleme. Ez a szuverenitásfelfogás sem nemzetközi, sem ázsiai értelemben nem egyedülálló, de szorosan összefügg mind a hagyományos kínai kozmológiával, mind az elitnek a kínai történelemről vallott felfogásával, ezen belül is különösen a korábbi szuverenitásfelfogásokkal, valamint a gyarmatosítási kísérletekkel, a „megaláztatás évszázadával” és az egyenlőtlen szerződésekkel kapcsolatos háttértudással és attitűdökkel. Fontos az adminisztrációról és az irányítási struktúráról meglévő kép, ahogy a sokszor csak meg nem értett „egzotikumként” kezelt informális intézmények ügye is.²⁹ Ugyancsak fontosak az állam nemzeti jellegének felfogásai, a kínaiakról alkotott kép nemzeti és etnikai szempontból, a hanokról alkotott kép, általában a nemzetiségekről, és az egyes konkrét etnikumokról meglévő kép, benne olyan kritikus képek, mint az ujgurokról,³⁰ huikról, mongolokról, mandzsukról szólók. Bonyolult, vitatott és vitatható kérdés, vajon a kínai állam által megjelenített identitás mennyiben nemzeti jellegű.

Az állam önmeghatározásával foglalkozva a stratégia szintjén a párt által irányított, centralizált, egységes rendszert írják le, amelyben lényegében nincsenek szétválasztva a hatalmi ágak. Amiről itt alapvetően szó van, az éppen a „szocializmus kínai jellegzetességeivel”. Miután a szocializmus Kínában saját erőből, a belső társadalmi küzdelem eredményeként jött létre, ráadásul egy centralizált, egységes, a hatalmi ágak szétválasztását nem ismerő, évezredek hagyományon alapuló rendszert váltott fel, az állammal kapcsolatos identitástartalmak egy részét inkább írhatjuk a kínai jellegzetességek, mintsem a szocializmus számlájára.

²⁷ *China's Peaceful Development* 2011, II. fejezet.

²⁸ Például az általunk áttekintett irodalomban JOHNSTON 1995 az elsöre, PILLSBURY 2015 a másodikra hajlik.

²⁹ KRAJCZÁR 2017b.

³⁰ KRAJCZÁR 2017a.

A harmadik meghatározó elem a civilizáció. Az utóbbi években népszerű irány a média-, s sokszor az akadémiai elemzésekben is, hogy a kínai politikai vagy üzleti élet nehezebben érthető fejleményeit, jelenségeit hagyományokkal vagy történelmi analógiákkal magyarázzák. Divatos irány lett a „Kínát belülről kell megérteni” jelszavából, jelentsen az bármit is. Ennek vannak tudományos gyökerei, hiszen számos olyan mű keletkezett az utóbbi időkben is, amely a mai kínai élet elemeit a hagyományokkal vagy történelmi gyökerekkel, régi kínai eszmékkel magyarázza. Szempontunkból nem közvetlenül a kínai élet az érdekes, hanem az, hogy a kínai civilizációról, a hagyományokról, régi eszmékről, jelesül politikai és államszervezési, jogi eszmékről való gondolkodás mennyiben, és ha lényegesen, akkor milyen módon jelenik meg a mai kormányzó elit Kína-képében. Hogy mindez befolyásolja-e, s ha igen, mennyiben a stratégiát és a külső stratégiát? A legszemléletesebb példa a konfucianizmus, amely elméletként is, de a hétköznapi életben ható gyakorlati és erkölcsi beállítódásként vagy princípiumok csokraként is megjelent, s amelynek pályája, főképpen ebben a komplexitásban szemlélve, rendkívül izgalmasan alakult 1949-től napjainkig. Számos más elem jelentősége is felvetődhet a múlthoz való általános viszonytól kezdve a különböző ősi eredetű szimbolikákon és kompozíciós elveken keresztül a régi és a régi alapokon újonnan keletkező s a viszonylag új vallási és félévallási eszmékig és mozgalmakig. Valószínűleg a civilizáció szempontjából is van szerepe a nemzeti identitás kérdésének egészen addig terjedően, hogy ez egyáltalán értelmes, hasznot hozó szempont és eszköz-e a kínai identitás elemzésekor. De nagyon szerteágazó az egész kérdéskör, amelyből az említett analogikus vizsgálatok rendre felszínre hoznak sokszor ötletszerűen elemeket, amelyek aztán éppen ezért magyarázatra szorulnak. Ilyenek például a stabilitás, az egység, a dinasztia, a változás, a qi (a „rossz qi”), a társadalmi rend, a szabályok, civilizációs szempontból az államszervezés, a jog, a politika, az általános műtszemlélet, a szimbolika, a kompozíciós elvek, a vallás stb.

Az énkép alapeleme az ország történelmi fejlettségéről és annak dinamikájáról szóló nézetek összessége. Ez látszólag nem része a háttértudásnak, de éppen Kína esetében mégis muszáj ide sorolni. A hagyományos kozmológia szempontjából ugyanis ez egy teljesen értelmetlen kérdés, annak szétropppanása ugyanakkor azonnal a legérdekesebb problémák közé sorolta, hiszen lehetővé tette a civilizációk összevetését. Nem független így ez az elem a kínai civilizációról szóló tudástól, annak történelmi pályáivétől, az abban észlelhető fejlettségi hullámmozgástól, csak éppen a megjelenése visszamenőleg is, szinkronitálásban is teljesen új beállításba helyezi az egészet. A történelmi fejlődési pályáról, illetve az azon belül elfoglalt jelenlegi pozícióról s az ezen alapuló perspektíváról kialakult szemlélet integráns része lett az identitásnak úgy, hogy azt más pályákkal, más pozíciókkal, más perspektívákkal való összevetésben lehet szemlélni. Itt nagy szerepe van a marxizmusnak, a használatban lévő sajátos sinizált vulgárm marxizmusnak. Fontos jelenség közvetlen összefüggésben a külpolitikával, hogy nemzetközi, globális sorsközösséget ma már nem azokkal vallanak elsősorban, akik mindezt hasonlóan gondolják, hanem azokkal, akik e gondolat alapján hasonló pályán és hasonló helyzetben vannak. Érdekes és fontos kérdés ebből a szempontból a kereskedelemről és a technológiáról való általános gondolkodás, ahogy nagyon fontos az alkalmazkodásról való gondolkodás is.

Ennek az identitáson belüli hangsúlynak a hasonló erejű párja a globalizációról és a globális piacterről való gondolkodás. Kína aktuális felemelkedése, értve itt az eddigi teljes kommunista periódust, globális környezetben zajlik. Ez szintén felveti a nagy

tradíciótörés problémáját, amely szerint az ő univerzális világképük meghatározó eleme, az „ég alatti” egyáltalán nem abban a formában létezik, amelyben azt eredendően elképzelték. Különös jelentősége van hát annak, hogy a globalizációt hogyan fogja fel a kormányzó elit, mi szerintük Kína jelenlegi és perspektivikus szerepe a világban, milyen módokon kell kapcsolódniuk a világhoz, illetve milyen távlatait látják a folyamatnak. Itt olyan fogalmak kerülnek előtérbe, mint az együttműködés, bekapcsolódás, a fejlődés és a növekedés útjának intézményes egyengetése. Láthatóan központi helyet foglal el a stratégiában a „gazdasági globalizáció”, ugyanakkor számos területen ebből a szempontból is inkább az elzárkózás, valamint a nyugati főáramlatoktól eltérő, kínai megoldások felépítése s azok védelme a cél. Amiről itt szó van, az látszólag szintén nem része a háttértudásnak, de a stratégiaalkotás már tárgyalt erőteljes módszertani aspektusa a gyakorlat során azzá teszi.

Konklúziók

A kínai stratégiaalkotás legnagyobb kihívása jó ideje és ma is az, hogy olyan alkalmazkodási célokat kell kitűznie, amelyekkel nem a világ ismert rendjét kell fenntartania vagy helyreállítania. A kínai identitás hatalmas, tradicionális része egy teljesen más stratégiai pozícióban jött létre, s elemei automatikusan, önmagukban a „középső ország”-tudatot támogatják. Ugyanakkor az elmúlt két évszázad történelme s a mai realitások, a mai érdekviszonyok erőteljes alkalmazkodási, együttműködési, beilleszkedési célokra mutatnak. A stratégiaalkotás „kínai sajátosságai” pedig éppen ebben a kettősségben képződnek, sem nem az elsöben, sem nem a másodikban.

Ezért lett az egyik alapköve a stratégiának a „nyitás”, amelyet jól érzékelhetően folyamatosan „záró”, óvó eszközök megtartása és kiépítése is kísér. A kifejlődött alkalmazkodási szerkezet ugyan megőrizte a kereteit a kínai kultúra és életmód terjedésének és az idegen hatások „kínaiasító” befogadásának, tartalmi értelemben azonban rendkívüliek a változások. Így a kínai identitást, vagy legalábbis annak azt a részét, amely jelentősen befolyásolja a külső stratégiát, csak dinamikájában érdemes vizsgálni, vagyis a mai világhoz kötött szerkezetében.

Felhasznált irodalom

- A közép mozdulatlansága (Csung jung) (1980). In TÖKEI Ferenc szerk.: *Kínai filozófia. Ókor*. I. köt. Budapest, Akadémiai. 191–210.
- BUZAN, Barry (2014): The Logic and Contradictions of ‘Peaceful Rise/Development’ as China’s Grand Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 7, No. 4. 381–420. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pou032>
- China’s Peaceful Development* (2011). Elérhető: www.china.org.cn/government/whitepaper/node_7126562.htm
- China’s Peaceful Development Road* (2005). Elérhető: www.china.org.cn/english/2005/Dec/152669.htm#1
- CSOU Ta-kuan (2002): Feljegyzések Csen-la földjének szokásairól. (Ecsedy Ildikó ford.) In JELEN János – KUSZINGER Róbert: *Az ősi Angkor*. Budapest, General Press. 84–116.

- DAWSON, Raymond (2002): *A kínai civilizáció világa*. Budapest, Osiris.
- GRAY, Colin S. (1999): Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back. *Review of International Studies*, Vol. 25, No. 1. 49–69. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210599000492>
- JELEŇ János – KUSZINGER Róbert (2002): *Az ősi Angkor*. Budapest, General Press.
- JOHNSTON, Alastair I. (1995): *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*. Princeton (US-NJ), Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691213149>
- KRAJCZÁR Gyula (2015a): A kínai modellről. *Élet és irodalom*. 2015. március 13.
- KRAJCZÁR Gyula (2015b): Li szerint a világ. *168 Óra*. 2015. február 12.
- KRAJCZÁR Gyula (2017a): Az ujjurok és a kínai–török viszony. In BESENYŐ János – HAMAR Imre szerk.: *Kína a globális kihívások tükrében*. Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet. 193–206.
- KRAJCZÁR Gyula (2017b): Életképesség és hagyomány. A kínai állami tradíciók mint a legitimitás és a hatékonyság forrásai. In SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk.: *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest, L'Harmattan – MTA NTI.
- KRAJCZÁR Gyula (2020): Kína globális stratégiája a változó világban. In P. SZABÓ Sándor – HORVÁTHNÉ VARGA POLYÁK Csilla szerk.: *Lehetőségek és kihívások a magyar–kínai politikai és gazdasági kapcsolatok területén*. I. kötet. *Politikai kapcsolatok*. Budapest, Dialóg Campus.
- PILLSBURY, Michael (2015): *The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower*. New York (US-NY), Holt.
- QIN Yaqing (2014): Continuity through Change: Background Knowledge and China's International Strategy. *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 7, No. 3. 285–314. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjip/pou034>
- SEARLE, John R. (1999): *Mind, Language and Society: Philosophy in the Real World*. New York (US-NY), Basic Books.
- The Seven Military Classics of Ancient China* (1993). Translation and Commentary by Ralph D. Sawyer, with Mei-chün Sawyer. Boulder (US-CO) – San Francisco (US-CA) – Oxford, Westview.
- WENDT, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- XI Jinping (2017): *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*. (Report: 19th National Congress of the Communist Party of China, 2017. 10. 18.) Elérhető: www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm

Vákát oldal

Rácz Gábor

A Kínai Népköztársaság és az EU kapcsolatai és kapcsolatépítési stratégiái

Bevezetés¹

Az Európai Unió (a továbbiakban: EU) és Kína viszonya a 21. század elején egyike a globális világrendet alapvetően meghatározó gazdasági és politikai kapcsolatoknak. A két fél eltérő politikai és kulturális berendezkedése, valamint helyzete miatt egy bonyolult, számos érdekezésséget és -konfliktust egyaránt tartalmazó kapcsolatrendszer jött létre. Ez a tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy hol tartanak ma ezek a kapcsolatok, és a két fél milyen stratégiák mentén igyekszik építeni ezeket a másik féllel.

Diplomáciai kapcsolatok

Az EU – illetve elődje – és Kína 1975 óta áll diplomáciai kapcsolatban egymással.² Ekkor tett hivatalos látogatást először az Európai Bizottság egyik tagja, Sir Christopher Soames a Kínai Népköztársaságban (a továbbiakban: KNK). A diplomáciai kapcsolatok felvételének ekkor még elsősorban politikai, és nem kereskedelmi vagy gazdasági okai voltak, mivel ekkoriban Kína gazdasága még eléggé zárt volt, és a kereskedelmi kapcsolatok is alacsony szinten álltak. Egyes európai államoknak – mint például Nagy-Britannia és Portugália – már megvoltak a maguk kialakult kapcsolatai Kínával, amelyek elsősorban Hongkong és Makaó révén voltak fontosak a felek számára. Az EU egyes tagországai kezdetben megtartották maguknak a Kínával való gazdasági és diplomáciai kapcsolatok ápolását. A diplomáciai kapcsolatok felvétele inkább csak annak volt jelzése, hogy hosszú távon mindkét fél számol a másikkal mint stratégiai fontos partnerrel. Ugyanakkor ez a lépés volt az első azon az úton, amely mára a világ legnagyobb kétoldalú kereskedelmi kapcsolatrendszerének kialakulásához vezetett. A „Négy Modernizáció” programja kedvező fogadtatásra talált Brüsszelben, hiszen előrevetítette a kínai piac megnyílásának lehetőségét a külföld előtt. A kereskedelmi kapcsolatok megalapozására azonban már csak Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) 1977-es hatalomra kerülése után kerülhetett sor.³

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. február.

² MEISEL–SOMAI, 1.

³ SZUNOMÁR 2008, 233.

Az első kereskedelmi egyezményt 1978 áprilisában írták alá, 1979-ben pedig megszületett az első szektorális megállapodás a textiltermékek kereskedelméről. Ezen egyezmények továbbfejlesztéséből jött létre az 1985-ben aláírt Kereskedelmi és Együttműködési Egyezmény. Ez utóbbi képezi mind a mai napig a kétoldalú kapcsolatok keretét.⁴

Az egyezmény négy fejezetre tagozódik: kereskedelem, gazdasági együttműködés, közös bizottság és záró rendelkezések. Sajátossága más, az EU által kötött kétoldalú megállapodásokkal szemben, hogy szinte kizárólagos a gazdasági megközelítés. A szerződésben a felek célul tűzték ki a kétoldalú kereskedelem és a gazdasági együttműködés kölcsönös előmozdítását, egyúttal kötelezték magukat a legnagyobb kedvezmény elvének (a továbbiakban: LKE) érvényesítésére. Az LKE természetesen nem vonatkozott azokra a kedvezményekre, amelyeket a felek harmadik országoknak vámunióban, szabadkereskedelmi egyezmény részeként vagy szomszédos országoknak a határ menti kereskedelem előmozdítása érdekében nyújtottak. A gazdasági együttműködés főbb területeiként a felek az ipart és a bányászatot, az élelmiszer-vertikumot, a tudományt és a technológiai fejlesztést, az energetikát, a közlekedést és a távközlést, a környezetvédelmet és a harmadik országokkal való kooperációt jelölték meg. Az együttműködés tartalmi témakörei között szerepelt a közös termelés, a kitermelés és a közös vállalkozások születésének elősegítése, technológiatranszfer, pénzügyi együttműködés, szakember-találkozók szervezése, műszaki tanácsadás és tréning, valamint folyamatos információcsere.

E két egyezmény nyomán létrejött egy vegyes bizottság a két fél között, amelynek keretében évenként történtek találkozók az érintett szakterületek szakemberei között. Ezek a megbeszélések az egyezmények betartásának és végrehajtásának technikai részleteivel foglalkoztak. 1983-tól már miniszteri szintű találkozókát szerveztek a problémák szélesebb körű, átfogóbb megvitatása érdekében. A politikai jellegű kapcsolatok fejlődéséért az 1980-as évek elején sor került a Kínai Népköztársaság (a továbbiakban: KNK) Országos Népi Gyűlése és az Európai Parlament közötti interparlamentális kapcsolatok felvételére. 1984-ben pedig Peking megkötötte a londoni kormánnyal a Hongkong visszaadásáról szóló megegyezést.⁵

A kereskedelmi és politikai kapcsolatok fejlődésének eredményeként az Európai Bizottság 1988 októberében nyitotta meg pekingi képviseletét.⁶

A kapcsolatok fejlődését az 1989-es Tiananmen téri tüntetések törték meg. A zavarások hatására az EU befagyasztotta a hivatalos kapcsolatokat, és szankciókat vezetett be Kínával szemben. Ezen szankciók egyike a máig érvényben lévő fegyverembargó, amely máig is vitatott pontja az EU Kína-politikájának, amelyről később még szólni kívánok. El kell mondani, hogy a Brüsszel–Peking-viszony, valamint a tagállamok Kínával való kétoldalú viszonya között jelentős eltérések voltak. Ez EU harmadik országokkal fenntartott kapcsolatában általában az emberjogi-politikai tényezők dominálnak, de Kínával kapcsolatban elsősorban és mind a mai napig a gazdasági szempontok a mérvadók. A Kínával való egyre kiterjedtebb kereskedelmi kapcsolatok hatására az EU nem tarthatta fenn sokáig az ellenséges viszonyt. Már 1989. július 4-én jelezték

⁴ INOTAI 2008, 77.

⁵ SZUNOMÁR 2008, 234.

⁶ SZUNOMÁR 2008, 233.

az EU-tisztviselők Peking felé, hogy helyre kívánják állítani a politikai kapcsolatokat. A helyzet rendezése érdekében az unió külügyminiszterei megbízták Fernández Ordóñez spanyol külügyminisztert, hogy utazzon Pekingbe, és folytasson tárgyalásokat a kínai kormánnyal a helyzet rendezése érdekében. A tárgyalásokon kínai részről Qian Qichen külügyminiszter, Zheng Tuobin kereskedelmi miniszter és Li Peng miniszterelnök vett részt. A tárgyalások alapvetően a gazdasági kérdésekről szoltak. 15 hónappal a kapcsolatok befagyasztása után, 1990 októberében az Európai Tanács és az Európai Parlament a bilaterális kapcsolatok helyreállításáról döntött, erre azonban hivatalosan csak 1992 elején került sor. Egyedüli kivételként a fegyverembargó maradt életben. Ezek után Qian Qichen látogatást tett több európai országban, illetve Zhu Rongji miniszterelnök-helyettes Brüsszelbe utazott az Európai Bizottsághoz, és biztosította őket a reform és nyitás politikájának folytatásáról.

1992 tavaszán Li Peng miniszterelnök és külügyminisztere, Qian Qichen Nyugat-Európába utazott. Bonni látogatásukon megfogalmazták, hogy a következő területeken látják a közös érdekeket:

- mindkét fél érdeke, hogy multipoláris világrend jöhessen létre,
- mindkét fél elfogadja az ENSZ vezető szerepét a konfliktusok rendezésében,
- tiszteletben kell tartani a be nem avatkozás elvét.

1993-ban Helmut Kohl német kancellár Pekingbe utazott. Ez a látogatás történelmi fordulatot hozott Nyugat-Európa és Kína viszonyában. A látogatás után megszűntek a fejlett országok Kínával szembeni gazdasági szankciói, és megindult a külföldi tőke Kínába áramlása.

A kapcsolatok azóta dinamikusan fejlődnek a két fél között. Az Európai Bizottság 1995-ben készítette el az első jelentését a Kínával való kapcsolatainak fejlődéséről. Azóta két-három évente ad ki az EB hasonló jelentéseket.

Kína először 2003-ban fogalmazta meg az EU-val kapcsolatos politikájának alapelveit, amelyek négy pilléren nyugszanak: Kína felkészítése a 21. századra, a közös érdekek azonosítása, az egyenlőség és kölcsönös előnyök tiszteletben tartása, a felmerülő nemzetközi problémák békés, tárgyalásos úton való rendezése. A dokumentum leszögezi, hogy a kínai–EU-kapcsolatok kedvezőbbek, mint bármikor korábban, és hogy a felek között nincs alapvető politikai vagy katonai konfliktus. A két gazdaság alapvetően jól egészíti ki egymást. Távlati célként fogalmazza meg, hogy az EU ismerje el Kínát teljes piacgazdaságként.

1998-tól kezdve a két fél között rendszeresek az évenkénti csúcstalálkozók, változva Pekingben és valamelyik európai nagyvárosban. Fontos fejlemény volt a kapcsolatok fejlődésében, hogy az EU 1993-ban irodát nyitott Hongkongban, és aktív szerepet vállalt a kínai–hongkongi viszony rendezésében. Ehhez hasonlóan az EU 2003-ban kereskedelmi irodát nyitott Tajvanon is.

A kétoldalú kapcsolatokban fontos és egyben vitás pont volt Kínának a Kereskedelmi Világszervezethez (World Trade Organization, WTO) való csatlakozása. Kína végül 2001 decemberében csatlakozhatott a szervezethez, de csak azzal a kitételrel, hogy az EU nem adja meg neki a piacgazdasági státuszt, amely mentesítené a kínai termékeket az antidömping-eljárás alól. A kínai felkészüléshez az EU jelentős támogatást nyújtott mind politikai, mind technikai téren. Ezért cserében azonban

speciális feltételeket alkudott ki az európai vállalatok számára Kínában a telekommunikáció, a biztosításügy, az állami monopóliumok export- és importkorlátozásai, a vámtételek, a motoros járművek, a kereskedelem, a mezőgazdaság és a horizontális intézkedések területén.

A fegyverembargó kérdése

A Kínával szembeni fegyverembargót a 1989-es Tiananmen téri események után vezették be, és azóta is az egyik legvitatottabb terület a két fél között. Azóta már a legtöbb EU-tagország egyetért abban, hogy az embargó megérett a felszámolásra. El kell mondanunk, hogy a fegyverembargó nem vonatkozott az úgynevezett „nem halálos fegyverekre”, vagyis az olyan technikai eszközökre, amelyeket katonai célokra is fel lehet használni. Chirac francia elnök már az 1990-es évek elején elkezdett lobbizni a fegyverembargó felszámolásáért, nyilvánvalóan a francia hadiipar érdekei miatt. 1993-ban a tagállamok elvileg meg is egyeztek a feloldásról, azonban a részletek kidolgozásánál már nézeteltérések alakultak ki. Portugália, Ausztria és Finnország a franciákkal közösen kizárólag politikai kérdésnek tekintette a fegyverembargót. Ezzel szemben például Nagy-Britannia és Németország már technikai kérdéseket is figyelembe szeretett volna venni, és szakértők bevonását javasolta a vitába. 1998-ban az EU létrehozott egy etikai kódexet, amely szabályozta a fegyverexport kérdését az EU-n kívüli országokba. Ez kimondta, hogy nem adható ki exportengedély fegyverekre olyan esetben, ha fennáll a veszélye annak, hogy az eladott fegyvereket a vásárló kormány a saját népe ellen fordítja. 2000-ben az unió tagországai jóváhagyták a 1334/2000/EK számú rendeletet. E rendelet már nemcsak a „nem halálos”, vagy más néven kettős felhasználású termékeket, hanem más technológiák kivitelét is exportellenőrzés alá vonta. Az engedély kiadásakor figyelembe kell venni az adott ország nonproliférációban való elkötelezettségét, valamint azt, hogy milyen végfelhasználás várható az adott termékkel kapcsolatban.

Az EU-tagországok közül sokan kereskednek törvényes keretek közül a „nem halálos fegyverekkel” Kínával. Ezek a kapcsolatok igen dinamikusan fejlődnek. 2002-ben még csak 210 millió eurót tettek ki, 2003-ra pedig már elérték a 416 milliót. Az uniós országok közül különösen a jelentős hadiiparral rendelkező Franciaország, Németország és Nagy-Britannia szállít ilyen jellegű termékeket Kínának.

A kérdés természetesen túlmutat az EU–kínai viszonyon, és nagyobb diplomáciai jelentőséggel is bír. Oroszország híve az embargó feloldásának, míg az USA mereven ellenzi azt. Valószínűsíthető, hogy a fegyverembargó fenntartásában jelentős szerepet játszik az USA elutasító álláspontja.

2004 novemberében Chris Patten, az akkori külkapcsolatokért felelős biztos jelentést készített a fegyverembargóval kapcsolatban, amelyben kifejtette, hogy az embargó fenntartása károsan befolyásolhatja a kétoldalú kapcsolatok fejlődését. A 2004. december 8-án rendezett EU–Kína-csúcs alkalmával újabb nyilatkozatok láttak napvilágot az embargó megszüntetésének szükségességéről, amelyek 2005 első hónapjaiban is megismétlődtek.

Ezzel szemben viszont az Európai Parlament határozata 2005. április 14-én egyértelműen nemet mondott a fegyverembargó feloldására:

„[Az Európai Parlament] sajnálatát fejezi ki, amiért a Kínával fenntartott kapcsolatok csak kereskedelmi és gazdasági téren fejlődtek, anélkül, hogy bármilyen előrelépés történt volna az emberi jogok és a demokrácia ügyében; erre való tekintettel felkéri a Tanácsot, hogy ne szüntesse meg a fegyverekre vonatkozó embargót és találjon módot a párbeszéd elmélyítésére, a feszültségek enyhítésére és a leszerelés előmozdítására a Tajvannal való kapcsolatokban, támogassa Tajvant, mint az egész Kínára érvényes demokrácia mintaképét;

[Az Európai Parlament] kifejezi legmélyebb aggodalmát a Dél-Kínából a Tajvani-öböl túlsó partjára irányított rakéták nagy száma és a Kínai Népköztársaság ún. „elszakadás elleni törvénye” miatt, mely kifogásolható módon súlyosbítja a helyzetet a szoros két országa között; felszólítja a Kínai Népköztársaságot és Tajvant, hogy újítsák fel a politikai tárgyalásokat a kölcsönös megértés és elismerés jegyében, a stabilitás, a demokrácia, az emberi jogok és a törvényesség kelet-ázsiai előmozdítása érdekében.”⁷

A határozat meghozatala mutatja, hogy hiába a jelentős fejlődés a gazdasági kapcsolatok területén, a világpolitikai helyzet még mindig nem teszi lehetővé a fegyverembargó feloldását.

2007 januárjában Benita Ferrero-Waldner, az Európai Bizottság külügyi biztosa látogatást tett Pekingben, ahol ismét szóba került a fegyverembargó kérdése. A kérdéssel kapcsolatban a biztos asszony a következőket nyilatkozta:

„Szeretnénk elérni, hogy fel lehessen oldani a fegyverembargót, de előbb szeretnénk látni, hogy javul a jogi környezet, például hogy [Peking] törvénybe iktatja a polgári és politikai jogokra vonatkozó ENSZ-egyezményt, és hogy szabadon bocsátják a Tiananmen téri felkelés bebörtönzött résztvevőit, valamint megszüntetik a jogrendszeren kívüli átnevelő munkatáborokat.”⁸

A fegyverembargó kérdése azóta is függőben van. Legutóbb a 2010-ben hivatalba lépett spanyol elnökség vetette fel a feloldás kérdését.

Az emberi jogok

Az emberi jogok kérdése a bilaterális kapcsolatok egyik legproblematiszababb területe. Ebben a kérdésben ütközik ki a legjobban az európai és a kínai kultúra és politikai mentalitás közötti különbség. Az EU az általa vallott alapvető politikai értékeket, mint amilyen a demokrácia és az emberi jogok, univerzálisnak tekinti, és küldetésének tartja ezek terjesztését és képviselését a világban. Ez pedig az általa folytatott külpolitikát is alapvetően meghatározza, főként a fejletlen, harmadik világbeli országokkal szemben. Ezzel szemben Kínának nincsenek olyan törekvései, hogy a saját politikai berendezkedését vagy saját kulturális értékeit más országokra próbálja rákényszeríteni. Saját politikai berendezkedését és az emberi, állampolgári jogok kérdését pedig belügynek tekinti.

A két fél kapcsolatában az emberi jogok az 1989-es Tiananmen téri események után váltak központi kérdéssé. 1989. június 6-án a 12 tagállam elítélte a kínai diákok mozgalmának vérbe fojtását. Ezt követően a Tanács a következő határozatot hozta:

⁷ Európai Parlament 2005; ARCHICK–GRIMMETT–KAN 2005.

⁸ MTI 2007.

„Az Európai Tanács, utalva a tizenkettek által június 6-án kiadott deklarációra, határozottan elítéli az erőszakos elnyomást, melyre Kínában sor került. Kifejezi továbbá nagyfokú aggodalmát a – nemzetközi közösség kérésének ellenére – végrehajtott kivégzések miatt. Határozottan kéri a kínai vezetést, hogy szüntesse be a kivégzéseket, és fejezze be elnyomó törekvéseit azok ellen, akik jogosan küzdenek demokratikus jogaikért.

Az Európai Tanács felhívja a kínai vezetést az emberi jogok tiszteletben tartására, és arra kéri, vegye figyelembe a kínai nép szabadsággal és demokráciával kapcsolatos reményeit. Külön kiemeli, hogy ezen elem elengedhetetlen kelléke az Európai Közösség és tagállamai által is támogatott reform és nyitás politikájának folytatásához. [...] Jelen körülmények között az Európai Tanács a következő intézkedések meghozatalát tartja szükségesnek:

- a kínai emberi jogi kérdés felvetése minden lehetséges nemzetközi fórumon;
- független megfigyelők küldésének engedélyeztetése, hogy azok jelen lehessenek a bírósági tárgyalásokon, és beléphessenek a börtönökbe;
- a katonai együttműködés megszakítása a Közösség tagállamai által, és fegyverembargó kivetése Kínára;
- a kétoldalú miniszteri és egyéb magas szintű kapcsolatok felfüggesztése;
- az új együttműködések elhalasztása a Közösség és tagállamai által;
- a kulturális, tudományos és technológiai együttműködési programok szűkítése azon tevékenységekre, melyeknek lehet értelme jelen körülmények között;
- a kínai diákok vízumainak meghosszabbítása a tagállamok által, amennyiben az érintett diákok ezt kéri.

Figyelembe véve azt a bizonytalan helyzetet, melyet a kínai vezetés jelenlegi politikájával a gazdaság területén teremtett, az Európai Tanács javasolja az új hitelbiztosítási, illetve világbanki hitelkérelmek elbírálásának a későbbiekre halasztását.”⁹

A fenti határozat nem volt sokáig életben, mivel Brüsszel már a Tiananmen téri események után egy hónappal jelezte Pekingnek, hogy helyre kívánják állítani a kétoldalú kapcsolatokat.

Kína és az EU viszonyának egyik sajátos eleme, hogy míg az egyes tagországok elsősorban gazdasági érdekeik mentén építik kapcsolataikat Kínával, addig az emberi jogi kérdéseket meghagyják Brüsszel hatáskörében. Így a tagországok tehermentesíteni tudják a Pekinggel való diplomáciai kapcsolataikat. Ez a folyamat oda vezet, hogy míg az egyes tagországoknak kimondottan jó kapcsolatai vannak Pekinggel, addig az EU–kínai viszony sokszor konfliktusos az emberi jogi kérdések kapcsán. Az unió 1990 óta minden Kínát elítélő határozatot támogatott az ENSZ Emberi Jogi Bizottságában.

Kereskedelmi kapcsolatok

Az Európai Unió Kína legnagyobb kereskedelmi partnere, míg az EU számára Kína a második legnagyobb kereskedelmi partner az USA után. Mivel a kínai gazdaság jelenleg

⁹ European Union 1989; ARCHICK–GRIMMETT–KAN 2005.

erősen exportorientált, az EU mint felvevőpiac stratégiai fontosságú Kína számára. Az EU számára szintén hasonlóan fontos a két fél közötti kereskedelmi kapcsolat. A két fél közötti exportban és importban a gépek és járművek jelentik a legjelentősebb tételt. Kína legfontosabb exportárucikkei: számítógépek, híradástechnikai eszközök, telefonok, irodai gépek, integrált áramkörök, arany és autók. Az áruk kereskedelmén túl a szolgáltatások kereskedelme is jelentős a két fél között. Az EU 36 milliárd euró, Kína 25,7 milliárd euró értéken exportált szolgáltatásokat a másik fél részére 2015-ben. Ezen a téren tehát az EU-nak van többlete Kínával szemben.

*Az Európai Unió Kereskedelmi Kamarája Kínában*¹⁰

Az European Chamber of Commerce in China (ECCC) 2000. október 19-én jött létre az EU pekingi képviselője és 51 európai nagyvállalat részvételével. A Kamara azóta már közel 1300 céget foglal magában. Irodái vannak Pekingben, Sanghajban, Nanjingban és Chengduban. A kamara nem állami szervezet, tevékenységét a tagok befizetéseiből finanszírozza.

A Kamara céljai a következők:

- Javítani az európai befektetések helyzetét Kínában.
- Figyelemmel kísérni a kínai gazdaság és társadalom fejlődését, és javaslatokat, elemzéseket készíteni a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeiről és a potenciális befektetési és értékesítési lehetőségekről.
- Elősegíteni a pekingi EU-képviselőt, valamint az EU vezető szerveinek munkáját.
- Kapcsolattartás a kínai hatóságokkal.

A Kamara legfontosabb döntéshozó szerve a tagállamokból álló Országos Végrehajtó Bizottság, amelyet az éves közgyűlés választ meg. A szakmai munka szempontjából a legfontosabb a 25 ágazati munkacsoport. A munkacsoportok rendszeresen üléseznek, ahol megvitatják az ágazatot érintő legfontosabb kérdéseket, és részt vesznek az éves jelentések elkészítésében.

A következő munkacsoportok működnek jelenleg:

1. Repülés és űrtechnológia
2. Autóipar
3. Autóipari alkatrészek
4. Légi közlekedés
5. Bank
6. Építőipar
7. Kozmetika
8. Vállalati szociális felelősség
9. Energetika
10. Pénzügy és adózás

¹⁰ European Union Chamber of Commerce in China.

11. Élelmiszer- és italgyártás
12. Humán erőforrás
13. Információtechnológia
14. Biztosítás és finanszírozásmenedzsment
15. Szellemi tulajdonjogok
16. Jogalkotás
17. Logisztika
18. Tengeri fuvarozás
19. Üzemeltetés
20. Petrolkémia, vegyipar
21. Gyógyszeripar
22. Közbeszerzés
23. Kis- és középvállalkozások
24. Kereskedelem
25. Utazás

A 16 + 1 együttműködés bemutatása

A Kína, valamint 16 közép- és kelet-európai (a továbbiakban: KKE) állam közötti kapcsolat erősítése, továbbfejlesztése céljából létrehoztak egy transzregionális platformot, a 16 + 1 együttműködést. E platform elmúlt évi miniszterelnöki szintű csúcstalálkozóját – 2017 novemberében – Magyarországon rendezték meg.

Előzmények

2011-ben Budapesten rendezték meg az 1. Kína – Közép-Kelet-Európa Gazdasági és Kereskedelmi Fórumot, amelyen Wen Jiabao kínai miniszterelnök – egyebek mellett – kijelentette, hogy Kína elkötelezett a KKE országokkal való kapcsolatok fejlesztése iránt. Ezt követően Varsóban Kína és a 16 KKE-állam a kapcsolataik intézményi koordinálására létrehozta a 16 + 1 együttműködés elnevezésű platformot. Az együttműködésben 16 állam vesz részt:

- Albánia,
- Bosznia-Hercegovina,
- Bulgária,
- Csehország,
- Észtország,
- Horvátország,
- Lengyelország,
- Lettország,
- Litvánia,
- Macedónia,
- Magyarország,
- Montenegró,

- Románia,
- Szerbia,
- Szlovákia,
- Szlovénia.

A 16 + 1 együttműködés jellemzői¹¹

A mechanizmus szerveinek munkájába való bekapcsolódásról az egyes országok jellemzően önkéntes alapon döntenek.

Az együttműködés tudatosan elfogadja a részt vevő országok heterogenitását. Az együttműködésben részt vevő KKE országok közül számos az Európai Unió és/vagy a NATO tagja. A 16 ország földrajzilag és történelmileg számos szempontból különböző, de közös jellemvonásuk, hogy a hidegháború alatt a szocialista blokkhoz tartoztak.

A 16 + 1 együttműködés egy olyan közös regionális fórummá vált, amely szükségszerűen közelebb hozza egymáshoz a kelet-közép-európai országokat. Mindez eddig érdemben nem csökkentette a régió hagyományosan nyugat-európai fókuszát, de hosszabb távon várhatóan hozzájárul ahhoz, hogy egyfajta regionális identitást erősítsen meg.

A részt vevő felek között a kooperáció a kapcsolatok számos területére kiterjed, de a legfontosabbak a gazdasági, a pénzügyi, illetve az infrastruktúra-fejlesztésben testet öltő együttműködések. Fontos szervezeti keret, fórum ehhez például a Kína – Közép-Kelet-Európa Üzleti Tanács és a Kína–Közép-Kelet-Európa Üzleti Fórum. Kiemelt prioritás a partnerek számára a külkereskedelem további fejlesztése. Pénzügyi téren egyebek mellett kínai hitelkeret, közös fejlesztési alap szolgálja a célok elérését, a tervezett projektek megvalósítását.

2012-ben Kína és a KKE-országok miniszterelnökeinek varsói csúcstalálkozóján meghatározták az együttműködés tervezett kereteit, „Tizenkét intézkedés” formájában.

A 16 + 1 együttműködés szervezett formát a 2015 novemberében Suzhouban tartott csúcstalálkozó után alakított ki, amikor is meghatározták a működés „középtávú menetrendjét”.

Az együttműködés középpontjában Kína áll, amely figyelembe veszi a kisebb részt vevő államok érdekeit is. A régió államai között azonban erős a verseny a kínai befektetések elnyeréséért, amelyben előreláthatólag a jövőben sem lesz változás.

Fontos hangsúlyozni, hogy a 16 + 1 együttműködés nem áll ellentétben az Európai Unióval, sőt összhangban van az EU vonatkozó törvényeivel és rendeleteivel.¹²

Végül a KKE–Kína-együttműködés a 16 + 1 együttműködés révén jól illeszkedik Kína egyéb új mechanizmusaihoz, illetve együttműködéseihez, amelyek Kína és más régiók állami szintű kapcsolatait koordinálják (például Kína–Afrika Együttműködési Fórum), ami arra utal, hogy a kínai kormány egyfajta minta alapján építi a transzregionális intézményeit, alapvető támpontot adva az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés működtetéséhez.

¹¹ ÉSZTERHAI 2017.

¹² European Commission 2013.

Az EU Kína-stratégiája

Az EU Bizottság ez elmúlt évtizedekben több alkalommal is kiadott az EU Kína-politikáját összefoglaló dokumentumot. A legutóbbit 2016. június 22-én adták ki. Jelenleg ez tekinthető az EU Kína-stratégiájának.¹³ A 19 oldalas dokumentum 7 részből áll:

- az első a bevezető rész;
- a második az együttműködés alapelvei;
- a harmadik a fejlődés és reform programja;
- a negyedik a közös kül- és biztonságpolitikai érdekek;
- az ötödik a globális kormányzás és a multilaterális együttműködés;
- a hatodik a további megközelítésmódok;
- a hetedik a következő lépések.

A bevezető rész szerint az EU-nak erősítenie kell együttműködését Kínával, és elő kell segítenie a kínai reformok folytatását a kölcsönös előnyök érvényesítése érdekében, különösen a gazdasági, kereskedelmi, szociális és környezeti kérdésekben. Propagálnia kell a kölcsönösség elvét a felek között, és többszintű, de tisztességes versenyre kell törekednie az együttműködés minden területén. Folyamatosan törekednie kell egy, a befektetéseket és új piaci lehetőségeket előmozdító, átfogó egyezmény megkötésére Kínával. Folytatnia kell az eddig megkezdett kereskedelmi, infrastrukturális és digitális együttműködéseket. Propagálnia kell a globális közjavak, a fenntartható fejlődés és a nemzetközi biztonság elvét a felek közötti együttműködésben, valamint a joguralom és az emberi jogok érvényesülését Kínában. Erősítenie szükséges az EU egységét és hatékonyságát a Kínával való együttműködés terén.

A bevezető rész kitér arra is, hogy Kína helyzete megváltozott a világban azáltal, hogy a világ egyik legnagyobb gazdaságává vált. Maga a kínai vezetés is belátta, hogy az eddigi növekedési modell már fenntarthatatlan, amit a gazdasági növekedés lassulása is mutat. Ezért további reformok szükségesek, amelyeket az EU-nak támogatnia kell. Az alábbi jelenségeket külön is hangsúlyozza az anyag:

- Kína egyre inkább globális szereplővé válik.
- Kína növekvő befolyása révén egyre inkább bele kíván szólni a globális folyamatokba.
- A kínai gazdaság lassulása új kihívásokat jelent Kína számára.
- A legutóbbi ötéves terv már a belső fogyasztásra való átállást tűzi ki célul a joguralom és az antikorrupciós törekvések mellett.
- A kínai gazdaságban ma is erőteljes az állami beavatkozás, és ezért még mindig nem tekinthető szabad piacgazdaságnak. A külföldi befektetőknek sok korlátozással kell szembenézniük.
- A kínai hatóságok még mindig sokszor akadályozzák a joguralom és az emberi jogok érvényesülését.

¹³ European Commission 2016.

A dokumentum rögzíti az együttműködés alapelveit is:

- Az EU a kölcsönös előnyök elve alapján „win-win” együttműködésre törekszik. Ezzel együtt az EU igyekszik Kínát reávenni minél nagyobb nemzetközi felelősségvállalásra egy szabályokon alapuló nemzetközi renden belül.
- Az uniónak erős és egységes álláspontot kell képviselnie. Minden egyes tagállamnak a maga bilaterális kapcsolataiban is érvényre kell juttatnia az EU közös politikai elveit és céljait. Ennek érdekében a tagállamoknak mindig konzultálniuk kell a Bizottsággal politikájuk kialakításáról. Az EU külpolitikájának mindig a demokrácia, az emberi jogok, a joguralom és az ENSZ Alapokmányának elvein kell alapulnia. Ezeket az értékeket a Kínai Népköztársaság alkotmánya is tartalmazza. Az EU aggodalommal figyeli azt, ahogy Kínában az emberi jogok képviselőivel, a munkavállalói érdekképviselletekkel szemben fellép a kormányzat, és aggodalommal figyeli a kínai nemzetbiztonsági törvényben és a külföldi civil szervezeteket szabályozó törvényben leírt, a civileket korlátozó intézkedéseket. Az uniónak tovább kell dolgoznia azon, hogy propagálja Kínában az emberi jogok és a kisebbségi jogok érvényesülését, különös tekintettel a tibetiek és az ujgurok jogaira. Külön figyelmet kell fordítania a politikai foglyok helyzetére és a velük szemben folyó perek tisztességes lebonyolítására. Az EU elismeri az „egy Kína” elvet, és ennek alapján tart fenn kapcsolatokat Tajvannal, valamint Hongkonggal és Makaóval.
- A „Prosperitás és reform programja” alapján az EU támogatja azokat a további átfogó gazdasági reformokat, amelyeket Xi Jinping 2013-as programjában meghirdetett, és amelyek célja egy alacsonyabb, de fenntarthatóbb gazdasági növekedés. Az EU ezért elő szeretné segíteni azt, hogy a kínai vállalatok minél jobban alkalmazkodjanak a nemzetközi piac elvárásaihoz, cserébe a kínai piac további megnyitásáért a külföldi befektetők előtt. Kínának mindezek érdekében további strukturális reformokat kell végrehajtania a gazdasági, szociális és környezeti kérdésekben. Ezeket a lépéseket az EU-nak támogatnia kell.
- Az EU első számú prioritása Kínával való kapcsolatokban egy „átfogó egyezmény a befektetésekről”. Egy ilyen egyezmény lenne képes az EU szerint elősegíteni a további piaci reformokat Kínában, és előkészíteni a terepet egy szabadkereskedelmi megállapodás megkötésére a felek között.
- Ezenkívül az EU szorgalmazza a természeti erőforrásokról szóló egyezmény megkötését is „a legmagasabb nemzetközi sztenderdeknek megfelelően”. Az EU támogatja, hogy Kína csökkentse felesleges ipari kapacitásait. Az EU támogatja továbbá a kínai befektetéseket az EU területén, az EU jogszabályaival összhangban.
- Az EU jelentős szerepet kíván adni a két fél kapcsolataiban a tudásalapú gazdaságnak és a high-tech szektornak. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a kínai kormány protekcionista intézkedései jelentősen megnehezítik az európai cégek ilyen irányú befektetéseit Kínában. További súlyos problémának látja az EU a szerzői jogok és szellemi termékek jogi védelmének hiányosságait Kínában, ami jelentős problémákat okoz a kétoldalú gazdasági kapcsolatok terén. Az EU e területen is fontosnak tartaná egy kétoldalú egyezmény megkötését a szellemi termékek tulajdonjoga és az üzleti titkok védelmében. Ugyanakkor az EU nem

hajlandó elfogadni azt, hogy a kínai digitális piacra való bejutás feltételeként a kínai kormány megkövetelje a cégektől az általuk kifejlesztett szoftverek forráskódjának átadását.

- Az EU fontosnak tartja a közös kutatási és fejlesztési projektek körének bővítését a két fél között. Itt külön megemlíti az EU Horizont és az Euratom kutatási projekteit mint a lehetséges együttműködés területeit.
- Az EU fontosnak tartja, hogy Kína és az EU között növelje az összeköttetést mind fizikai, mind digitális értelemben, ezért támogat minden olyan kezdeményezést, amely a közös infrastruktúra fejlesztését előmozdítja. Itt kiemeli a Kína által életre hívott Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezést, amely a Kína és Európa közötti kereskedelmi kapcsolatok és szállítási infrastruktúra fejlesztését irányozza elő.

A negyedik fejezet a biztonságpolitikai együttműködés lehetőségeit vázolja fel:

- Leszögezi, hogy Kína növekvő nemzetközi befolyásának együtt kell járnia a nagyobb nemzetközi felelősségvállalással és a nemzetközi normák és sztenderdek nagyobb elfogadásával.
- Az EU ösztönzi Kínát, hogy vesse latba diplomáciai erejét a nemzetközi biztonság és a globális közjavak előmozdítása érdekében, különös tekintettel az afganisztáni és a szíriai konfliktusra.
- Az EU számára fontos az ázsiai térség biztonsága, ezért igyekszik azt erősíteni. Ugyanígy elvárja Kínától, hogy segítse elő az európai térség biztonságát, a nemzetközi jognak megfelelően.
- Az EU támogatja a hajózás és a repülés szabadságát a Dél-kínai-tenger és a Kelet-kínai-tenger térségében. A nemzetközi jog normáinak megfelelően szeretné megelőzni a konfliktusokat ezzel kapcsolatban.
- Az EU párbeszédet kíván folytatni Kínával a leszerelés, a nonprolifерáció, az anti-terrorizmus és a kiberbiztonság elősegítése érdekében.
- Az EU és Kína közötti biztonságpolitikai együttműködés egyik legfontosabb terepe Afrika, ahol a kalózkodás elleni fellépés az egyik legfontosabb közös érdek. Ezenkívül a békefenntartó akciókban való közös részvétel lehet még együttműködési pont a két fél között Afrikában.

Az ötödik fejezet a globális kormányzásról és a multilaterális együttműködésről szól. A dokumentum leszögezi, hogy az EU-nak és Kínának közös érdeke, hogy támogassák a multilateralizmust, és együtt munkálkodjanak egy „konszolidált normákon alapuló globális kormányzás” megteremtésén.¹⁴ Ennek érdekében az EU igyekszik közös platform kialakítására a G20-ak legfontosabb prioritásait illetően. Az EU ösztönzi Kínát, hogy vállaljon aktívabb szerepet a WTO-ban és más szabadkereskedelmi és befektetési megállapodásokban. Ezenkívül az EU szorosabb együttműködésre törekszik Kínával a humanitárius katasztrófák, a természeti katasztrófák és a migráció kezelésében. Ugyanakkor ismét leszögezi, hogy az EU továbbra is fel kívánja hívni a figyelmet arra, hogy Kína nem teljesíti a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit

¹⁴ European Commission 2016, 13.

az emberi jogok érvényesülése tekintetében, és meg kíván tenni mindent azért, hogy ez megváltozzon.

Hangsúlyozza a klímaváltozás elleni harcban való együttműködés fontosságát és azt, hogy a környezeti kérdéseket a legutóbb elfogadott kínai öt éves tervben is kiemelt feladatként határozzák meg. Ezen túlmenően a járványok megfékezése terén szükséges a két fél minél szorosabb együttműködése.

A hatodik rész azzal foglalkozik, hogy milyen lépéseket kell tennie az EU-nak és tagországainak, hogy a fent leírt célokat és alapelveket meg tudják valósítani. A közös EU-álláspont érvényesítése érdekében az eddig kialakult uniós egyeztetési mechanizmusokat folyamatosan használni kell. Az EU-nak egységes álláspontot kell képviselnie Kínával szemben, és az Európai Bizottságnak folyamatosan figyelemmel kell kísérnie a tagállamok Kínával kapcsolatos lépéseit, hogy figyelmeztetni tudja őket az EU stratégiájának betartására. Tovább kell folytatni az EU–kínai éves találkozókat, és folyamatosan egyeztetnie és tárgyalnia kell a két félnek egymással. Monitorozni kell a kapcsolatok alakulását és a célok megvalósulását. Az uniós intézményeknek igyekezniük kell, hogy növeljék az elemzői munkát Kínával kapcsolatban, különös tekintettel a politikai rendszer működésére és a jövő kínai vezetői generációjának megismerésére, illetve a velük való kapcsolatok építésére.

A Kínai Népköztársaság EU-stratégiája

A Kínai Népköztársaság 2014. április 2-án tette közzé az EU-val kapcsolatos „policy paper”-ét, amelynek tárgya: Kína és az Európai Unió közötti átfogó stratégiai együttműködés elmélyítése, a kölcsönös előnyökre fókuszálva.¹⁵

A dokumentum 10 részből áll:

- I. A lehetőségek felmérése
- II. Kína EU-politikája az „új korszakban”
- III. A politikai együttműködés
- IV. Gazdasági együttműködés és kereskedelem
- V. Együttműködés az urbanizáció területén
- VI. Pénzügyi és költségvetési együttműködés
- VII. Ipari, agrár-, szállítási, tudományos és információs együttműködés
- VIII. Klímaváltozás, környezet-, energia-, vízügyi és tengeri együttműködés
- IX. Oktatási, kulturális, sajtó- és ifjúsági együttműködés
- X. Szociális, egészségügyi, jogi és adminisztratív együttműködés

Az I. részben a dokumentum kifejti, hogy az elmúlt évtizedben a globalizáció tovább mélyült, és Kína – bár jelentős gazdasági fejlődést ért el – még mindig fejlődő országnak számít, amely számos strukturális és fenntarthatósági problémával küzd. Az EU a világ legnagyobb gazdasági övezete, amely a 2008-as gazdasági világválság óta számos kihívással néz szembe, ugyanakkor intézményrendszere és céljai változatla-

¹⁵ China's Policy Paper on the EU: Deepen the China-EU Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit and Win-win Cooperation 2014.

nok maradtak. Kína és az EU a világ két legnagyobb gazdasága, amelyek együttesen a világgazdaság közel harmadát teszik ki. Egyúttal két ősi kultúrát is képviselnek, amelyek az emberi fejlődésben jelentős szerepet játszanak. A két fél több közös érdekel rendelkezik, mint ahány vita elválasztja őket, ezért Kína számára az EU stratégiai partner a fejlődése szempontjából.

A dokumentum II. része 4 fő területet jelöl meg a partnerség szempontjából:

1. partnerség a békés és multipoláris világrend megteremtésében;
2. partnerség a gazdasági növekedés elősegítése érdekében;
3. partnerség a gazdasági reformok további folytatása és elmélyítése érdekében;
4. partnerség a keleti és nyugati civilizáció további fejlesztése érdekében.

A politikai együttműködés kapcsán a dokumentum 8 fő területet jelöl meg:

1. a felsőbb szintű politikai párbeszéd elmélyítését;
2. a nemzetközi szintű koordináció és együttműködés elmélyítését (itt külön kiemeli az ENSZ, a G20, az ASEM mint szervezetek kiemelt szerepét, valamint a millenniumi fejlesztési célok és a World Food Program fontosságát, továbbá a terrorizmus és a kalózkodás elleni harcot);
3. a politikai szervezetek és a törvényhozó szervek közötti párbeszéd fontosságát;
4. a védelem- és biztonságpolitikai együttműködést;
5. az „egy Kína” elv tiszteletben tartását;
6. az EU és Hongkong, illetve Makaó közötti kapcsolatok fejlesztését;
7. a „tibeti kérdés óvatos kezelését”;
8. az emberi jogokról szóló párbeszéd folytatását.

A gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kérdésében a dokumentum leszögezi, hogy Kína és az EU az egyik legfontosabb kereskedelmi partnerei egymásnak. A két fél között a legfontosabb párbeszédforum gazdasági kérdésekben a Kínai–EU Gazdasági és Kereskedelmi Párbeszéd és a Kínai–EU Gazdasági és Kereskedelmi Vegyes Bizottság. Ezek munkáját mindenképpen folytatni kell. A kínai fél is célnak tekinti a befektetésekről szóló átfogó egyezmény mihamarabbi megkötését, és egy esetleges kínai–EU szabadkereskedelmi egyezmény lehetőségét is meg kívánják vizsgálni. Kína fontosnak tartja az EU és Kína közötti vámegegyezmény továbbfejlesztését.

Kínában napjainkban rohamos urbanizációs folyamat zajlik. Nyilván ennek köszönhető, hogy az agyag külön szót ejt az urbanizáció területén való együttműködésről, amelynek célja zöld, fenntartható, élhető városok kialakítása. Ez a rész azonban meglehetősen általános, konkrétumok nélkül.

A fiskális és pénzügyi együttműködés kapcsán az anyag kiemeli a Kínai Központi Bank és az Európai Központi Bank közötti együttműködés szükségességét. Kína fontosnak tartja az európai pénzügyi intézmények kínai befektetéseinek növelését, valamint a biztonsági szektorban való együttműködést. Az anyag elismerően szól az Európai Befektetési Bank tevékenységéről.

Az ipari és tudományos együttműködés kapcsán az anyag számos területet érint. Ezek közül kiemelten foglalkozik az agrárium és vidékfejlesztés területén való együttműködéssel. Állást foglal egy tengeri szállítási egyezmény szükségességéről is a felek között.

A két fél kapcsolatainak értékelése

Az EU és a KNK kapcsolataiban mindkét fél stratégiai partnernek tekinti a másikat. Mivel a két felet jelentős távolság választja el egymástól, nincsenek közöttük olyan alapvető geopolitikai érdekkülönbségek, mint, mondjuk, az USA és Kína vagy Oroszország és Kína között.

A partnerség középpontjában a gazdasági kapcsolatok állnak. Ezen a területen a kölcsönös érdekek mellett azonban jelentős érdekkülönbségek is megfigyelhetők. A kínai gazdaság ugyanis alapvetően államkapitalista jellegű gazdaság a mai napig is, míg az EU piacgazdaság. A kínai kormányzat protekcionista politikája jelentősen nehezíti az EU-ból érkező befektetések és áruk beáramlását Kínába. Ez az oka annak, hogy az EU célja egy átfogó egyezmény a befektetésekről.

Mind a politikai, mind a gazdasági kérdések esetén megfigyelhető az a probléma, hogy míg Kína egy egységes állam, addig az EU a tagországainak lazább szövetsége, amely nem mindig tud egységes álláspontot képviselni számos kérdésben, ami mindkét fél számára kihívást jelent.

Kína számára sokszor nehéz az, hogy külön kell tárgyalnia a különböző tagországok vezetőivel. Ezért is igyekszik összevontan kezelni az EU-n belüli országok csoportjait. Erre példa a 16 + 1 együttműködés. De az EU-intézmények számára is nehéz a közös álláspont érvényesítése. A tagországok gyakran igyekeznek a kényes politikai és gazdasági kérdéseket az uniós intézményekre hárítani, míg saját maguk elsősorban szűken vett gazdasági érdekeik képviseletére töreksenek a bilaterális kapcsolataikban.

Jelentős probléma, hogy amíg az uniós tőke Kínában csak szigorú állami felügyelet alatt tud működni, és korlátozottan tud teret szerezni magának, addig a kínai vállalatok Európában már jelentős befektetéseket képesek végrehajtani, és sokszor stratégiai vállalatokat vagy nagy hagyományú európai cégeket és márkákat is meg tudnak szerezni maguknak. Ennek kapcsán az EU már fogantatott befektetésekorlátozó intézkedéseket a kínai befektetésekkel szemben.

Kínának alapvető érdeke, hogy az EU fennmaradjon, de a tagországok közötti érdekellentéteket gyakran kihasználja saját érdekei érvényesítésére.

A kínai–EU kapcsolatok alakulását az elmúlt évtizedben leginkább a kölcsönös kiábrándulás jellemezte. Kína arra számított, hogy az EU idővel egy erőközponttá válik nemzetközi szinten, akivel magas szintű stratégiai kapcsolatokat ápolhat. Ez nem következett be. Ezzel szemben az EU arra számított, hogy a gazdasági reformok idővel Kínában is demokratikus átalakuláshoz vezetnek. Ez szintén nem következett be. Mindezek arra kényszerítik a feleket, hogy újragondolják a kétoldalú kapcsolatokat.

A két fél kapcsolataiban egyre növekvő szerepe van a környezeti problémák és a globális felmelegedés elleni harcnak, a migrációnak, valamint a biztonságpolitikai kérdéseknek. Az USA Trump-kormány alatti „új izolacionalizmusa” miatt ezek a kapcsolatok várhatóan erősödni fognak.

Felhasznált irodalom

- ARCHICK, Kristin – GRIMMETT, Richard F. – KAN, Shirley (2005): *European Union's Arms Embargo on China: Implications and Options for U.S. Policy*. CRS Report for Congress, 2005. 04. 15. DOI: <https://doi.org/10.1037/e440362005-001>
- China's Policy Paper on the EU: *Deepen the China–EU Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit and Win-win Cooperation* (2014). Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wjzcs/t1143406.shtml
- Cooperation between China and Central and Eastern European Countries. Elérhető: www.china-ceec.org/eng
- Council of the European Union (2016): *Council Conclusions EU Strategy on China*. Elérhető: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11252-2016-INIT/en/pdf>
- ESZTERHAI Viktor (2017): *A „16 + 1 együttműködés” bemutatása*. Budapest, PAIGEO. Elérhető: www.geopolitika.hu/hu/2017/11/01/a-16-1-egyuttmukodes-bemutatasa
- Európai Bizottság (2017): *EU–Kína kapcsolatok – gyakran feltett kérdések*. Tájékoztató. MEMO/16/2258. Brüsszel.
- Európai Parlament (2005): *Az Európai Parlament állásfoglalása a KKBP főbb vonatkozásai és alapvető választási lehetőségei tárgyában a Tanács által az Európai Parlamentnek tett éves jelentésről, beleértve az Európai Közösségek általános költségvetését érintő pénzügyi hatásokat – 2003 (8412/2004 – 2004/2172(INI))*. Elérhető: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0132+0+DOC+XML+V0//HU&language=HU
- European Commission (2013): *EU–China 2020 Strategic Agenda for Cooperation*. Elérhető: http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf
- European Commission (2016): *Joint Communication to the European Parliament and the Council. Elements for a New EU Strategy on China*. Elérhető: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf
- European Union (1989): *EU Fact Sheet on EU Arms and Dual Use Exports Policy and EU Embargo on China*. Elérhető: http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/FACTSHEET_ON_THE_EU_AND_CHINA.pdf
- European Union Chamber of Commerce in China. Elérhető: www.europeanchamber.com.cn
- INOTAI András (2008): Az Európai Unió és Kína kapcsolatai: Múlt, Jelen, Jövő. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Kína: realitás és esély: Tudomány – Kormányzás – Társadalom*. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 74–124.
- MTI (2007): Az EU fenntartja a fegyverembargót Kínával szemben *MTI*, 2007. 01. 18.
- MEISEL Sándor – SOMAI Miklós (s. a.): *Az Európai Unió és Kína bilaterális kapcsolatai*. Kézirat.
- MICHALSKI, Anna – PAN Zhongqi (2015): *The EU–China Strategic Partnership: Challenges and Prospects in a Changing World*. Stockholm, Swedish Institute for European Policy Studies. Elérhető: www.sieps.se/en/publications/2015/the-eu-china-strategic-partnership-challenges-and-prospects-in-a-changing-world-20156
- RÁCZ Gábor (2010): *Az Európai Unió és Magyarország kapcsolatai Kínával*. Szakdolgozat. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem.
- SHAO Binhong ed. (2015): *China Under Xi Jinping: Its Economic Challenges and Foreign Policy Initiatives (China in the World)*. Leiden, Brill. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004291645>

- SUTTER, Robert G. (2010): *U.S.–Chinese Relations: Perilous Past, Pragmatic Present*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield.
- SUTTER, Robert G. (2012): *Chinese Foreign Relations: Power & Policy (Asia in World Politics)*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield.
- SZÉKELY-DOBY András (2009): Külföldi közvetlen tőkebefektetések Kínában. In INOTAI András – JUHÁSZ Ottó szerk.: *Stratégiai kutatások. A változó Kína*. 4. kötet. Kína a nemzetközi gazdasági erőterben. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet – Miniszterelnöki Hivatal. 67–83.
- SZUNOMÁR Ágnes (s. a.): *EU-Kína – Érzékeny kérdések és az együttműködés új lehetőségei*. Kézirat.
- SZUNOMÁR Ágnes (2008): Az Európai Unió és Kína – Új szereplők egy multipoláris világban. *Társadalom és Gazdaság*, 30. évf. 1. sz. 139–164. DOI: <https://doi.org/10.1556/TarsGazd.30.2008.1.8>
- The Delegation of the European Union to China (2016): *China and the EU*. Elérhető: https://eeas.europa.eu/delegations/china_en/15394/China%20and%20the%20EU
- WANG, James C. F. (2002): *Contemporary Chinese Politics: An Introduction*. Upper Saddle River (US-NJ), Pearson.

Vákát oldal

Rácz Gábor

Kína és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatai

Az USA és Kína kapcsolatainak története és jelenlegi helyzete¹

Napjainkban sok cikk születik az amerikai és kínai kapcsolatokról. Ezek a cikkek azonban jellemzően az aktualitásokkal foglalkoznak, és kevés figyelmet szentelnek a Kína és az Amerikai Egyesült Államok közötti kapcsolatok korábbi eseményeinek. A kínaiak azonban nem politikai rendszerekben vagy kormányokban gondolkodnak, amikor külpolitikáról van szó, hanem országokban, és egy országhoz való viszonyukat meghatározzák nemcsak a közelmúlt, de a távoli múlt eseményei is. Ez a tanulmány az amerikai–kínai kapcsolatok történetét szeretné bemutatni, és ezáltal történelmi kontextusba kívánja helyezni napjaink politikai vitáit.

A Kína–USA-kapcsolatok kezdete és az ópiumháborúk

Kína a világ egyik legrégebben létező államalakulata, amely történetének nagy részében meghatározó nagyhatalomnak számított a Távol-Keleten. Az Egyesült Államok ezzel szemben csak a 18. század végén jött létre, és igazából csak a 20. század elején vált nagyhatalommá. A két állam kapcsolatai tehát az elmúlt 200 évben alakultak ki. Az USA már 1784-ben, röviddel függetlenné válása után küldött diplomatákat Kínába a diplomáciai kapcsolatok felvétele érdekében, de a követeket a császári kormányzat nem volt hajlandó fogadni. A diplomáciai kapcsolatok felvételére így még 60 évet kellett várni. A két ország végül 1844. június 16-án kezdett tárgyalásba egymással a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, és alig két héttel később, 1844. július 3-án írták alá a wangxiai egyezményt, amellyel hivatalosan is megszülettek a diplomáciai kapcsolatok. A szerződést az USA kongresszusa és John Tyler elnök végül 1845. január 17-én ratifikálta.² A szerződés megkötése szorosan összefüggött az ópiumháború miatt megváltozott helyzettel, amelyben Kínának meg kellett nyitnia a nyugati hatalmak előtt jelentősebb kikötőit, és egyenlőtlen kereskedelmi szerződéseket kellett kötnie több nyugati országgal. Az USA ekkor még nem volt kimondottan jó viszonyban a britekkel. A szerződés megkötését az amerikai kereskedők azért is szorgalmazták Tyler elnöknel, mert úgy vélték, a briteknek túl nagy a súlyuk a Kínával folytatott kereskedelemben, amit ellensúlyozni kellene valahogy. Egyúttal a szerződés létrejötte már

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² Office of the Historian a.

mutatta, hogy az USA nemzetközi szinten is jelentős hatalommá vált, és nem csak az amerikai kontinensen számít befolyásos tényezőnek. Azonban ezt a szerződést is egy egyenlőtlen szerződésnek tekinthetjük, mivel a nankingi szerződés mintájára készült, és számos előjogot biztosított az amerikaiak részére Kínában és a megnyitott kikötőkben. Így például földvásárlási jogot templomok és kórházak építésére az öt megnyitott kikötőben, területenkívüliséget az amerikai állampolgárok részére Kína területén, és fix vámtarifákat a kikötőkben, valamint jogot az USA-állampolgároknak a kínai nyelv tanulására, ami korábban tiltott volt Kínában. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a területenkívüliség nem vonatkozott azokra az esetekre, amikor ópiumkereskedelem volt a vád amerikai állampolgárok ellen a kínai hatóságok részéről.³ Az USA nem vett részt az első ópiumháborúban, de a második ópiumháború alatt a kínai császári csapatok és az USA haditengerészetének katonái összecsúszásba kerültek 1856-ban a Gyöngy-folyó menti erődtámasznál vívott ütközetben. Ez volt az első eset, hogy a két fél fegyveres konfliktusba keveredett egymással. Ennek elenére az USA hivatalosan továbbra is semleges maradt, bár 1859-ben a Taku erődtámasznál vívott csatában egy amerikai hadihajó segítséget nyújtott a brit és francia ostromlóknak. A második ópiumháborút a tianjini szerződés (1858) és a pekingi konvenció (1860) zárta le, amelyekben a győztes nyugati hatalmak – közöttük az USA is – további megalázó feltételeket kényszerítettek rá Kínára.⁴ Többek között további kikötők megnyitását a nyugatiak előtt, 23 koncessziós terület átengedését, szabad hajózást a Jangce folyón. Az USA a pekingi konvenció révén további kikötők használatára lett jogosult Kínában, valamint újra megnyithatta diplomáciai képviselőjét Pekingben. Az Egyesült Államoknak 1848-tól 1860-ig Sanghajban, majd 1860–1902 között Tianjinben volt saját koncessziós területe Kínában.

A kínai–amerikai kapcsolatok tehát a modern kínai történelmet bevezető ópiumháborúkkal vették kezdetüket. Így a kínaiak az amerikaiakat is nyugati hódítókként ismerték meg először, míg az amerikaiak egy fejletlen, despotikus, de nagy ázsiai országot láttak Kínában, amellyel szemben akár egyoldalúan is érvényesítették saját érdekeiket. Mindezek az előzmények jelentősen meghatározták a két fél további kapcsolatait és az egymásról kialakult képét, amelynek máig tartó hatásai vannak.

Az 1860-as évek végén az amerikai politikai életben vitatémává vált, hogy az USA esetleg annektálhatná a Kínához tartozó Tajvant. A kérdés azért került napirendre, mert a tajvani bennszülöttek 1867-ben megtámadták és megölték az amerikai Rover nevű kereskedőhajó hajótörést szenvedett legénységét. A tajvani bennszülöttek máskor is támadtak már meg nyugati hajósokat. A Rover-incidensre válaszként az amerikai haditengerészet büntetőexpedíciót küldött Tajvanra a megszárlást elkövető Paiwan törzs megkelezésére. A bennszülöttek azonban jelentős ellenállást tanúsítottak, és visszaverték az amerikai tengerészeket. Az eset súlyos kudarc volt az USA haditengerészetének.⁵ Tajvan annektálását végül elvetették, de az Egyesült Államok a polgárháború után fontosnak tartotta pozíciói megerősítését a csendes-óceáni térségben és Kelet-Ázsiában. Mivel Kína már erős brit befolyás alá került, az USA Japánban és Koreában igyekezett befolyást szerezni, illetve 1867-ben megvásárolta Oroszországtól Alaszkát. Majd később a spanyol–amerikai háború eredményeként megszerezte a Fülöp-szigeteket, amellyel immár vitathatatlanul világpolitikai

³ *Treaty of peace, amity, and commerce, between the United States of America and the Chinese Empire* 1846.

⁴ WANG 2005, 16.; *Treaties of Tianjin, 1858 and 1860* 2004.

⁵ DAVIDSON 1903.

tényezővé vált. Ezzel párhuzamosan Kína egyre inkább leszakadt gazdaságilag a nyugati országokhoz képest, és elveszítette nagyhatalmi szerepét Ázsiában. A 19. század végére pedig az európai gyarmatosítók kivül egy újabb fenyegetés is megjelent számára a viharos gyorsasággal modernizálódó Japán részéről, amely bejelentkezett a kelet-ázsiai térség vezető hatalmának szerepére.

Az ópiumháborúkat lezáró békeszerződések jelentősen megnövelték a Kínában tevékenykedő amerikai és európai keresztény misszionáriusok mozgásterét. Mivel immáron szabadon mozoghattak az országban, és jóval több városban létesíthettek templomokat, iskolákat és missziókat, befolyásuk megnőtt, és intenzívebb térítő tevékenységbe kezdtek. Tevékenységüknek köszönhetően nemcsak a keresztény tanok, de a nyugati eszmék és politikai ideológiák is egyre ismertebbek lettek Kínában. A keresztény tanok terjedésének egy sajátos kínai terméke lett a taiping mozgalom. A taipingok tanaikban sajátosan ötvözték a kereszténység, a konfucianizmus és a taoizmus tanait. Alapítójuk, Hong Xiuquan egy amerikai baptista misszionáriusnál, Issachar Jacox Robertsnél tanult keresztény hittant, de tanítója nem volt hajlandó őt megkeresztelni. Ezek után önálló vallási közösséget alapított. A vallási elemek mellett politikai célkitűzései is voltak: a Qing-dinasztia megdöntése, a külföldi hódítók kiűzése, az ópiumkereskedelem felszámolása, a nők egyenjogúsítása és a sajátos kommunisztikus közösségeken alapuló társadalom. A kínai történelemben gyakoriak voltak az extrém vallási szervezetek és titkos társaságok által szervezett parasztfelkelések, de a taipingok esetén ez sajátosan antitradicionális formát öltött. Mindez az erős nyugati behatás és a hagyományos kínai értékek megkérdőjeleződésének jele volt. A taiping-felkelést végül leverték, de a polgárháborúnak legalább 20, egyes becslések szerint 50 millió haltottja volt. Ezzel a modern kori történelem egyik legvéresebb fegyveres konfliktusai közé tartozik. A taiping-felkelésért Kínában még ma is sokan az amerikai misszionáriusokat tartják felelősnek.

Az ópiumháborúktól az 1911-es forradalomig

Az amerikai kínai kolónia kialakulása és működése

Az 1820-as évektől indult meg a kínaiak bevándorlása az Egyesült Államokba, de igazából csak az 1848-as kaliforniai aranyláz után alakult ki nagyobb létszámú kínai közösség az USA-ban.⁶ Számuk 1852-ben már 2500 fő körül járt. 1880-ra pedig már 105 465 kínai bevándorló élt az USA-ban, elsősorban annak nyugati partvidékén. Ehhez nagyban hozzájárult az, hogy a taiping-felkelés és a polgárháború miatt sok kínai menekült el Kínából. A kínaiak jellemzően fizikai munkákból éltek. Elsősorban bányákban és vasútépítéseken dolgoztak. Egy kisebb részük a mezőgazdaságban helyezkedett el alkalmi munkásként. Az alacsony bérért dolgozó kínai munkások érdekei hamarosan szembekerültek a fehér bőrű amerikai munkások és az azokat képviselő szakszervezetek érdekeivel, aminek hatására az USA-ban felerősödött a sinofóbia és a kínai bevándorlástól való félelem. A kínaiakkal szembeni diszkrimináció mindennapos dologgá vált, és a bányászszakszervezeti lobb

⁶ ZONG–BATALOVA 2017.

elérte, hogy a bányákból kiszorították a kínai munkásokat.⁷ A kínaiak a diszkriminációk miatt kénytelenek voltak külön kínai negyedeket létrehozni az amerikai nagyvárosokban, amelyek ma is léteznek. Mivel az amerikai hatóságok és szervezetek nem vállalták a kínaiak érdekeinek védelmét, és a szakszervezetek nem fogadtak be maguk közé kínai munkásokat (ahogy fekete és latin munkásokat sem), a kínaiak kénytelenek voltak a saját érdekvédelmüket megszervezni. A kínai közösség életében és a kínai negyedekben hamarosan a hagyományos kínai titkos társaságok és klánok vették át az irányítást az élet szinte minden területe felett. Ezek közül ki kell emelnünk az úgynevezett tongokat. A tongok hagyományosan klánokat jelentettek, de az USA-ban a tongok hamarosan minden kínai bevándorló számára nyitott társaságokká váltak. Eskün alapuló testvéri szervezetekként ellátták a kínaiak érdekvédelmét, szociális védőhálóként és kulturális szervezetként is működtek, valamint segítettek a kínaiak közötti személyes vagy üzleti viták rendezésében. A tongok közül több ma is működik, mint például a New York-i székhelyű Hop Sing Tong, amely jelenleg is befolyásos társaság, és 13 amerikai államban vannak helyi szervezetei. Ezek mellett a kínai közösség életében jelentős befolyásra tettek szert a nyugaton Triádok néven ismert titkos kínai társaságok, amelyek jellemzően bűnözésből szereztek bevételeiket. Ezenkívül a Hongmen Társaság nevű titkos szervezet volt még befolyásos a kínai közösségen belül. Őket szokták „kínai szabadkőműveseknek” nevezni.

A hongmenek befolyásos politikai szervezetekké is váltak. 1925 októberében az amerikai hongmenek tagjai alapították San Franciscóban a Zhi Gong Pártot (Társadalmi Érdek Párt), amely jelenleg is a Kommunista Párt mellett legálisan működő úgynevezett „nyolc demokratikus párt” egyike a Kínai Népköztársaságban.⁸

A Burlingame-szerződés

Abraham Lincoln elnök 1861-ben, a polgárháború idején nevezte ki pekingi nagykövetté Anson Burlingame-et.⁹ Diplomáciai munkássága hatására jelentős fordulat állt be az amerikai–kínai kapcsolatokban. Az eredetileg jogász végzettségű Burlingame az 1840-es évek végén kezdett politizálni Massachusetts államban. Kezdetben a Free Soil Partyban és a Know Nothing Partyban politizált. Később csatlakozott a republikánusokhoz. Eredetileg Bécsbe szerette volna Lincoln követnek küldeni, de ezt a Habsburg-udvar nem fogadta el, mivel Burlingame szimpatizált a magyar függetlenség ügyével, és személyes kapcsolatot is ápolt az emigrációban élő Kossuth Lajossal. Burlingame konstruktív módon viszonyult a kínai kormányzathoz, és igyekezett meggyőzni mind az amerikai, mind a többi nyugati hatalmat arról, hogy ne avatkozzanak be Kína belügyeibe, valamint tartsák tiszteletben Kína területi egységét. Egyúttal szoros kapcsolatokat ápolt a császári udvar reformpárti hivatalnokai-val. Burlingame megbízatása 1867-ben lejárt, és vissza akart térni Amerikába, de a császári udvar felkérte, hogy vezessen egy rendkívüli kínai diplomáciai missziót az Egyesült Államokba. A felkérést Burlingame elfogadta. A republikánus kormányzathoz fűződő jó viszonyának köszönhetően a misszió vezetőjeként sikerült elérnie, hogy egy új szerződés

⁷ TAKAKI 1998.

⁸ *The Chinese Freemasons' history stretches back to mid-seventeenth century secret societies in Southern China.*

⁹ *Anson Burlingame.*

szülessen a Kínai Császárság és az Egyesült Államok között. A szerződés mint Burlingame-szerződés vonult be a történelembe, és ezt tartják az első nem egyenlőtlen szerződésnek, amit egy nyugati hatalom kötött Kínával az ópiumháborúk után.¹⁰ A szerződés hatására megélénkült a kínai bevándorlás az USA-ba, és a kínai kolónia tagjai nagy számban vették fel az amerikai állampolgárságot, ami javította helyzetüket az amerikai társadalmon belül. A szerződés hatására megélénkültek a kereskedelmi kapcsolatok is a két fél között, bár ebből elsősorban az amerikai félnek származott haszna. A Burlingame-szerződés 1880-ig volt érvényben.¹¹

Az Angell-szerződés és a kínaiakat kizáró törvény

Az 1870-es években az USA gazdasági nehézségekkel nézett szembe. A válság közepette megerősödtek a kínaiellenes érzések az USA-ban. A kínai közösséget tették felelőssé a munkásság alacsony béreiért, és a kínai bevándorlás korlátozását követelték. A kínai bevándorlás kérdése jelentős politikai kérdéssé vált, és széles tömegek támogatták korlátozását. Az USA történetében korábban is gyakran volt vita tárgya a bevándorlás korlátozása, de a kínaiak lettek az első népcsoport, amelynek ténylegesen korlátozták a bevándorlását. A Burlingame-szerződés értelmében nem lehetett a kínaiak bevándorlását és honosítását korlátozni, de a széles körű tiltakozások hatására a kormányzat kénytelen volt a szerződés felülvizsgálatát kérni.¹² Rutherford B. Hayes elnök, bár kezdetől fogva támogatta a kínai bevándorlás korlátozását, de elnöksége alatt többször is megvétózott olyan törvényeket, amelyek a kínai közösséget korlátozták volna jogaiban (például az úgynevezett „15 utas törvényt”, amely 15 főben maximalizálta volna az amerikai hajókon a kínai utasok számát), mivel ezek sértették a Kínával kötött Burlingame-szerződést. De mivel támogatta a szerződés felülvizsgálatát, 1879-ben megbízta James Burrill Angellt, hogy tárgyalja újra a szerződést a kínai udvarral, és módosítsa úgy, hogy az alapján már lehetséges legyen a kínai bevándorlás korlátozása az USA-ba. Az új szerződés Angell-szerződés néven vált ismertté, és 1880-ban írták alá Pekingben. A szerződés megvonta a jogot a kínai bevándorlóktól, hogy automatikusan honosításért folyamodhassanak az Egyesült Államokban. Az Angell-szerződés alapján 1882-ban fogadta el az USA kongresszusa az úgynevezett „kínaiakat kizáró törvényt”, amely megtiltotta a kínai munkások bevándorlását az USA-ba. Ezenkívül kimondta, hogy ha egy kínai bevándorló elhagyja az USA területét, újra bevándorlási engedélyért kell folyamodnia. A kínaiakat kizáró törvény volt az első olyan törvény az USA-ban, amely megtiltotta egy konkrét etnikai csoporthoz tartozó munkások bevándorlását. A törvény eredetileg 10 évre szólt, de 1892-ben és 1902-ben is meghosszabbították (ekkor már időhatár nélkül), és végül egészen 1943-ig érvényben volt.¹³

A 19. század utolsó éveiben az amerikai nagyvállalatok körében megélénkült az érdeklődés a kínai piac és a Kínában való befektetések iránt. J. P. Morgan és Andrew Carnegie 1895-ben alapította meg az Amerikai Kína Fejlesztési Társaságot, amely vasútépítési beruházásokba kezdett Kantonban. A beruházást azonban nem fejezték be, a koncessziót egy

¹⁰ WILLIAMS 1912.

¹¹ Office of the Historian b; *Text of the treaty between China & the United States* 1868.

¹² *Burlingame Treaty Revision* (1880).

¹³ Office of the Historian c.

belga cég vette át. Hamar kiderült, hogy az elmaradott és szegény Kína nem fizetőképese piac az amerikai termékek számára, és a beruházások sem kifizetődők. Csak az olajipar volt képes nyereségesen eladni termékeit Kínában ebben az időben az amerikai cégek közül.¹⁴

A bokszerláadás

1899-ben a harcművészeteket gyakorló férfiakat tömörítő titkos társaság, a Harmonikus és Igazságos Öklök Társasága (a britek keresztelték el bokszereknek őket) felkelést robbantott ki, amelynek célja az idegen nyugati gyarmatosítók és a keresztények kiűzése volt. A bokszeresek Kína-szerte támadtak meg külföldi kereskedőket, diplomátákat és turistákat, köztük amerikaiakat is. Ráadásul a Qing-udvar csöndben támogatta ezeket az atrocitásokat, majd később hadat üzent a nyugati hatalmaknak. Ez nagy felháborodást okozott nyugaton. Nyolc nagyhatalom: Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Németország, Oroszország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Japán és az USA úgy döntött, hogy expedíciós hadsereget küld a felkelés leverésére.¹⁵ A bokszerfelkelés véget vetett a Burlingame-szerződés aláírása óta pozitív amerikai–kínai kapcsolatoknak, és a két fél újra fegyveres konfliktusba került egymással. Mivel az USA a Fülöp-szigetek megszerzése óta fontos nagyhatalomnak számított a kelet-ázsiai térségben, jelentős katonai szerepet vállalt a bokszeresek leverésében is. A hadjárat három különböző expedíciójának mindegyikében voltak amerikai csapatok. Összesen nagyjából 5000 amerikai katona vett részt a hadjáratban. Az amerikai hadsereg maga is szervezett egy expedíciós hadsereget, amely China Relief Expedition néven vonult be a történelembe.¹⁶ A 2500 fős kontingens célja az amerikai állampolgárok védelme és kimentése volt Kínából. A hadjárat egyik legfontosabb ütközete a pekingi csata volt 1900. augusztus 14–15-én. Az amerikai csapatok ebben az ütközetben is jelentős szerepet vállaltak. Ennek a csatának és a benne részt vevő amerikaiaknak állít emléket Nicholas Ray 1963-as filmje, az *55 nap Pekingben*, amelynek főszerepét Charlton Heston játszotta.¹⁷ A bokszerfelkelést végül 1901-ben verték le véglegesen. A felkelés után a kínai kormány kénytelen volt aláírni az úgynevezett „bokszerjegyzéket”. A bokszerjegyzék újabb egyenlőtlen békefeltételeket kényszerített Kínára. A kínai kormánynak jelentős összegű kártérítést kellett fizetnie, valamint koncessziós területként át kellett engednie a Shandong-félszigetet Németország számára.

Az Egyesült Államok már 1899-től szorgalmazni kezdte a többi nyugati nagyhatalomnál az úgynevezett „nyitott ajtók politikáját”. Ennek értelmében bármelyik nyugati nagyhatalom szabadon és egyenlő feltételekkel kereskedhetett volna Kínával, cserébe Kína is egyenlő arányú vámokat vehetett volna ki a nyugati árukra. A bokszerláadás után ezt a javaslatukat újra elővették. A javaslat nyilvánvalóan az amerikai kereskedelmi érdekek védelmét szolgálta Kínában. Azonban ez az elképzelés sohasem lett hivatalos szerződés formájában rögzítve, és gyakorlatilag sem érvényesült soha teljesen. Az oroszok és a japánok terjeszkedése Mandzsúriában eleve sértette ezt az alapelvet.

¹⁴ BRAISTED 1952.

¹⁵ COHEN 1997.

¹⁶ Veterans Museum & Memorial Center.

¹⁷ *55 Days at Peking* 1963.

A bokszerlázadás leverése nyilvánvalóvá tette, hogy Kínában elkerülhetetlenek a reformok, és modernizációra van szükség ahhoz, hogy az ország meg tudja védeni magát és érdekeit. A császári udvar reformkísérletei azonban már elkésették és elégtelenek voltak. 1911-ben forradalom döntötte meg a császári uralmat, és megalakult az Első Kínai Köztársaság. Ez egy jelentős fordulat a kínai történelemben.

A Kínai Köztársaság kikiáltásától az 1930-as évek végéig

1911 óta lényegében egy társadalmi és politikai modernizációs folyamat zajlik Kínában. Ez a folyamat sok tévutat és kudarcot megélt, ugyanakkor az 1980-as évek eleje óta jelentős eredményei vannak. A Kínai Köztársaság mint új államalakulat története lényegében válságok története. A nyugati típusú demokrácia megteremtésének feltételei a 20. század elején nem voltak adottak Kínában, és ma sincsenek meg. Szun Jat-szen és követői, bár elviekben egy többpárti demokrácia megteremtését szerették volna Kínában, maguk is belátták, hogy ez nem lehetséges azonnal, és egy hosszabb „politikai gyámkodáson” alapuló időszakban gondolkodtak, ami alatt a modernizáció révén megteremtették volna a demokrácia előfeltételeit. Ez a gyámkodás természetesen a Kuomintang (Nemzeti Párt; pinyin átírással: Guomindang) egyeduralmát jelentette a gyakorlatban. Az 1911-es forradalom után a régi rend visszatérése nem volt már reális program. Az olyan reakciós mozgalmak, mint a bokszerké, többé nem jutottak szerephez. Az új politikai irányzatok mindegyike valamilyen modernizációban gondolkodott, és nacionalista alapokon állt. A régi értékek erősen megkérdőjeleződtek ebben az időben. Az új fiatal értelmiség mind az új, nyugatról jövő eszmék felé fordult. Azonban egyáltalán nem volt egység azzal kapcsolatban, hogy ezt a modernizációt hogyan is kellene végrehajtani. Nézeteikben sok ellentmondás is volt. Az értelmiség egy része – főként a liberálisabbak – a nyugati minták egyoldalú átvételét és a régi kínai hagyományok szinte teljes felszámolását követelte. Ebben sokaknak még a hagyományos kínai írás eltörlése is belefért volna. Ezzel szemben más – főként baloldali – csoportoknak az ország modernizálása összefonódott a nyugatellenességgel és sokszor a nyugati kapitalizmus elutasításával is. Ez utóbbiak kezdtek el az I. világháború időszakában egyre inkább a marxizmus eszméivel szimpatizálni. Ezek a baloldali értelmiségiek az Új Kultúra folyóirat körül kezdtek gyülekezni, amelynek egyik szerkesztője volt Mao Zedong (Mao Ce-tung) is. Az Új Kultúra körül csoportosuló baloldali értelmiségiekből alakult meg 1922-ben a Kínai Kommunista Párt. A kínai történelem sajátos vonása, hogy a Kínában a 20. század elején fellángoló nacionalizmus és nyugatellenesség végül nem a jobboldali vagy reakciós csoportok, hanem a kommunisták hatalomátvételéhez vezetett.

Az I. világháború időszaka

A Kínai Köztársaság az I. világháború alatt az antanthatalmak oldalán vett részt. A hadba lépésre csak 1917-ben került sor.¹⁸ A hadüzenettel azt szerették volna elérni, hogy a háború vége után Kína visszakaphassa a németek által megszállt Shandong-félszigetet. Kína

¹⁸ MÜHLHAHN 2016.

azonban sem gazdaságilag, sem katonailag nem volt számottevő tényező. A kelet-ázsiai térség vezető hatalma ekkor már Japán volt, amely 1902 óta Nagy-Britannia szövetségese volt, és hamarabb belépett a háborúba az antant oldalán, mint Kína. A háború elején a kínaiak még az imperialista hatalmak háborújának látták a konfliktust, és ezért semleges álláspontra helyezkedtek. A háború sajátos következménye volt, hogy mivel az európai hatalmakat gazdaságilag megviselte a háború, csökkent a Kínába irányuló befektetési kedv és a Kínába irányuló európai export, ugyanakkor a nyersanyagárak növekedése javította a kínai gazdaság pozícióit. A csökkenő európai import importhelyettesítő gazdaságpolitikára kényszerítette a kínai kormányt, ami segítette az iparosodás megindulását a tengerparti területeken és a nagyvárosokban. Ezzel párhuzamosan az európai késztermékek helyett Kína egyre inkább az USA-ból importált termékeket, ezért a két ország kereskedelmi kapcsolatai jelentős növekedésnek indultak. A Kínába irányuló amerikai tőkebefektetések is jelentősen megnöttek. Összességében a háború elősegítette Kína iparosodását és a kínai vállalkozói réteg megerősödését, amely egyre inkább beleszólást szeretett volna a politikai döntésekbe is.

1919-ben, a háború után a kínaiak a győztes hatalmak oldalán vettek részt a versailles-i békekonferencián. A kínai delegáció nagy várakozásokkal érkezett az eseményre. Remélték, hogy sikerül visszaszerezni a Shandong-félszigetet. A háború alatt a japánok megszállták a területet, még mielőtt Kína hadba lépett, és igényt is tartottak a területre. A háború alatt az antanthatalmak és az Egyesült Államok is titkos szerződésekben garantálták, hogy a Shandong-félsziget a háború után japán fennhatóság alá kerülhet, ugyanakkor a túlzott japán igények és a nyitott ajtók politikájának elutasítása rossz hatással volt a nyugati hatalmak és Japán kapcsolatára. A kínai delegáció ezt kihasználva szeretne elérni a békétárgyaláson a Shandong-félsziget visszaszerzését. Ehhez elvileg meg is kapta Wilson amerikai elnök támogatását. Azonban Wilson részben betegsége, részben a nemzetközi erőviszonyok miatt éppúgy nem tudott érvényt szerezni a wilsoni elveknek Ázsiában, mint ahogy Európában sem sikerült. A békeszerződés Japánnak adta a félszigetet, a kínai delegáció pedig csalódottan távozott a békekonferenciáról, és megtagadta a békeszerződés aláírását. Emiatt 1921-ben külön békeszerződést kellett kötnie Németországgal. Mindez óriási felháborodást és csalódást váltott ki Kínában, és jelentősen megerősödött a nacionalizmus. A Május 4-e Mozgalom is ennek hatására indult meg. Tagjai közül sokan később részt vettek a Kommunista Párt megalakításában. Mindez újból rávilágított arra, hogy a császárság bukása és a köztársaság kikiáltása önmagában még nem oldotta meg Kína alapvető problémáit. Belpolitikai szempontból az új rendszer kiforratlan és instabil volt. Külpolitikai téren pedig Kína méretei ellenére továbbra is marginális tényezőnek számított. A nyugati hatalmakkal és a japánokkal szembeni ellenszenv pedig tovább fokozódott. A shandongi kérdés azonban nem került le a napirendről. Az Egyesült Államok kormánya továbbra is támogatta a terület visszaadását Kína részére. Japán pedig a háború és a Szovjet-Oroszország elleni intervenció lezárulása után továbbra is népszerűtlen volt nyugaton.

Az 1920-as és az 1930-as évek

A shandongi kérdést végül az 1922-es washingtoni fegyverzetkorlátozási konferencia oldotta meg. A konferencia az első fegyverzetkorlátozásról szóló konferencia volt a történelemben.

Jellemző, hogy ezt is a Népszövetség keretein kívül szervezték meg. A konferencián az Egyesült Államok, Japán, Kína, Franciaország, Nagy-Britannia, Belgium és Olaszország vett részt. A megegyezés garantálta Japán számára, hogy a csendes-óceáni térségben nagyhatalom maradhat, illetve a nyugati hatalmak is elismerik őt egyenrangú félnek, és nem kezdenek fegyverkezési versenyt vele szemben. Cserébe Japán visszaadja a Shantung-félszigetet Kínának, és korlátozza haditengerészetének méretét. Ez pozitív fordulat volt Kína számára, és az amerikai–kínai kapcsolatok is sokat javultak. Ugyanakkor Kína számára továbbra is kérdés volt, hogy hol helyezkedjen el a nemzetközi rendben. A nyugati hatalmakhoz közeledjen, a Szovjetunióval alakítson ki szorosabb partnerséget, vagy a harmadik világ országainak vezető ereje legyen. Ez a dilemma a két világháború közötti időszakot végig meghatározta. A kínai–amerikai kapcsolatokat nem érintette jól, hogy az 1920-as évek közepétől az USA izolacionalista politikája miatt nem akart Kína problémáival foglalkozni. Ez különösen 1933 után vált súlyos problémává, amikor Japán megszállta Mandzsúriát. Ezzel párhuzamosan az USA–japán kapcsolatok is egyre feszültebbé váltak, bár Amerika itt is inkább a konfliktuskerülés politikája mellett volt. Mindez oda vezetett, hogy az USA szövetséges nélkül maradt a térségben, ami leginkább a japán befolyás növekedését eredményezte. A Szovjetunió nem volt még elég erős ahhoz, hogy igazán befolyásossá váljon a térségben, és nem is akart háborúba keveredni Japánnal. Egyetlen kivétel a mongol–mandzsu határnál lezajlott halhin-goli határháború volt, amikor a szovjet hadsereg 1939 nyarán visszavert egy japán támadást Mongólia ellen, amire egy vitatott határszakasz miatt került sor. Ezek után azonban egészen a II. világháború végéig a Szovjetunió semleges maradt a térségben. Kína tehát magára maradt ebben az időben Japánnal szemben.

A két világháború közötti időszak kínai–amerikai kapcsolatai kapcsán meg kell említenünk Edgar Snow munkásságát. Edgar Snow amerikai újságíró 1905-ben született. 1928-ban érkezett Kínába, és 13 évig élt ott.¹⁹ Kezdetben rokonszenvezett Csang Kaj-sekkel. A polgárháború alatt azonban a kommunistákkal épített ki szorosabb kapcsolatot. 1936-ban több hónapot töltött a kommunisták baoani főhadiszállásán, ahol riportokat készített kommunista vezetőkkel, közöttük Mao Zedonggal. Interjúi és személyes tapasztalatai alapján írta meg a mára már klasszikussá lett művét, a *Vörös csillag Kína felett*. Ez a mű mutatta be a kínai kommunistákat a nyugatiak számára először, és Maót is innen ismerhették meg a nyugatiak elsőként. Könyve Magyarországon sohasem jelenhetett meg, de mind a mai napig az egyik legfontosabb forrásmű a nyugati Kína-kutatók számára a korai kínai kommunista mozgalmat illetően. Snow informális kapcsolatai révén 1949 után is fontos szereplője volt a kínai–USA kapcsolatoknak. Különösen a pingpongdiplomácia sikeréhez járult hozzá Maóhoz fűződő személyes jó kapcsolata révén.²⁰

A II. világháború és a polgárháború időszaka

A helyzet a Pearl Harbor elleni japán támadással és az USA II. világháborúba való belépésével változott meg radikálisan. A Japán ellen háborúzó USA-ban hirtelen Kína lett a legjelentősebb szövetséges az ázsiai térségben. Ennek jelentős konzekvenciái voltak a kínai–USA

¹⁹ SNOW 1937.

²⁰ SNOW 1944.

kapcsolatokra. Az USA komoly segélyekkel kezdte támogatni Kínát, a kongresszus jelentősen enyhítette a kínaiakkal szembeni diszkriminatív jogszabályokat, és lényegében újra lehetővé tette a kínaiak nagyszámú bevándorlását az USA-ba. Ennek hatására az amerikai kínai közösség jelentős növekedésnek indult a háború után.

A két ország új alapszerződést is kötött egymással 1943-ban „Sino-American New Equal Treaty” néven, amely immár két egyenlő fél szerződése volt, és nem tartalmazott különleges előjogokat az amerikai fél részére.²¹ Kétségtelen, hogy mind Kína, mind az USA sokat köszönhetett ennek a szövetségnek. Az amerikai fél számára azonban már a háború alatt világossá vált a Kuomintang és a kommunisták közötti jelentős ellentét. A Kuomintang politikájának hibái és a kommunisták népszerűsége a vidéki lakosság körében nem kerültek el az amerikai szakértők figyelmét sem. Ezért az amerikai fél 1944-ben hivatalos kapcsolatokat létesített a Mao vezette kommunistákkal is. Az úgynevezett Dixie Missiónt David D. Barrett ezredes vezette, és egészen 1947-ig fenntartották a hivatalos kapcsolatokat. Ugyanakkor a kommunisták és a nemzetiek közötti ellentétek elsimítására tett kísérleteik kudarcot vallottak. Mindennek mélyreható következményei lettek az USA–kínai kapcsolatokra.

Az amerikaiak úgy tervezték, hogy a háború után Kína lesz a legfontosabb szövetségesük a térségben, a japánokat pedig háttérbe szorítják és pacifikálják. Ezzel párhuzamosan a kínai–amerikai szövetség a Szovjetunió befolyását is ellensúlyozni fogja a térségben. A kínai polgárháború és a kommunisták győzelme azonban teljesen új helyzetet teremtett az amerikaiak számára a kelet-ázsiai térségben. A kínai szárazföld a kommunisták kezére került, a Kuomintang Tajvanra vonult vissza. Bár az USA továbbra is a Tajvanon székelő kínai kormányt tekintette legitimnek, annak jövője bizonytalan volt, és sokan voltak az amerikai vezetésben, akik hajlottak arra, hogy valamilyen módon rendezni kellene a Mao-féle vezetéssel a viszonyt, hogy ezzel ellensúlyozzák a szovjet befolyást a térségben. Az ötletnek még a kínai vezetésben is lettek volna támogatói, és mint ahogy a 70-es évek elején majd látni fogjuk, logika is lett volna a dologban, de az 1940-es évek végén több dolog miatt sem jöhetett létre egy ilyen megegyezés. Először is az egyre jobban éleződő ideológiai ellentétek miatt nehéz lett volna bármelyik félnek is felvállalnia egy ilyen megegyezést. Tajvan kérdése, majd pedig a koreai háború olyan konfliktust kódolt a két fél közötti viszonyba, amit ekkor még nem lehetett áthidalni. Tajvan inváziója megváltoztatta volna a helyzetet, de a kommunista Kína ezt akkor még nem tudta volna egyedül végrehajtani, a Szovjetuniónak meg nem állt érdekében egy ilyen inváziót támogatni, mivel így könnyebb volt éket verni az USA és Kína közé. Így végül az USA és Kína újabb évtizedekre elhidegült egymástól. Az USA legfőbb szövetségese a térségben Japán lett, illetve a nyugati országok, Nagy-Britannia kivételével, mind a Tajvanon székelő köztársasági kormányt ismerték el Kína hivatalos képviselőjének, amivel Kína elszigetelődött a Nyugattól, és az ENSZ munkáján is kívül rekedt. Mindez jelentősen növelte a szovjetek befolyását a térségben és globálisan egyaránt.

²¹ China-Great Britain: Treaty for the Relinquishment of Extraterritorial Rights in China and the Regulation of Related Matters 1943.

A hidegháború időszaka

A koreai háború kirobbanása teljesen új helyzetet teremtett a két fél viszonyában. Az USA és a Kínák gyakorlatilag háborúba keveredett egymással, amely évekig elhúzódott, és súlyos törést hozott a két fél kapcsolatában. A háború nagy áldozatokat követelt mindkét féltől, és máig hatóan meghatározza a térség geopolitikai viszonyait. A koreai háború kirobbanásának körülményeit máig is sok vita kíséri a történészek körében. Végeredményben ebből is a Szovjetunió tudott a leginkább profitálni, míg Kínában manapság utólag sokan úgy látják, hogy tulajdonképpen az oroszok rászédtek a kínaiakat azzal, hogy nekik kellett megvívniuk egy olyan háborút, amely leginkább a szovjetek érdekeit szolgálta.

Azzal, hogy Kína kommunista ország lett, a világ kommunista mozgalmain belül is új helyzet teremtdött. A Szovjetunió mellett már egy másik igen jelentős ország is kommunista vezetésű volt, és ezzel jelentősen megváltoztak az erőviszonyok a kommunista blokkon belül. Bár Kína fejlettségben elmaradt a Szovjetuniótól, méretei miatt igényt tartott arra, hogy egyenrangú szereplő lehessen, és Mao célja volt az is, hogy Kína nagyhatalmi státuszát helyreállítsa. Ezenkívül Kína a háború utáni dekolonizációs folyamat következtében növelni tudta befolyását a harmadik világban, és be is jelentkezett a harmadik világ vezető erejének posztjára, amit máig is hirdet.

A Sztálin halála után meginduló desztalinizációs folyamat ideológiailag is törést hozott a szovjet és kínai fél viszonyába, amit tetézték a rendezetlen határviták. Mindez az 1960-as évekre töréshez vezetett a szovjet–kínai viszonyban, ami az USA–kínai viszonyban is új helyzetet teremtett. A szovjet–kínai konfliktus a közös ellenség révén újra megnyitotta a közeledés lehetőségét Amerika és Kína között. Ez a közeledés persze fokozatosan valósult meg. Az első lépés az amerikai pingpongcapat látogatása volt Pekingben 1971-ben, akiket a kínai fél hívott meg az 1971-es nagoyai pingpong-világbajnokság után. Ez volt az első hivatalos kapcsolat a két fél között 1949 óta. Az esemény megszervezésében Edgar Snow is jelentős szerepet játszott. Mindezzel párhuzamosan Henry Kissinger nemzetbiztonsági főtanácsadó titkos tárgyalásokba kezdett a kínai vezetőkkel egy Nixon–Mao-találkozó megszervezése érdekében. Végül Richard Nixon amerikai elnök 1972 februárjában egyhetes látogatást tett Pekingben. Ez jelentős fordulat volt mind ázsiai, mind világpolitikai szempontból. Mivel a találkozót titokban szervezték meg, az USA kelet-ázsiai szövetségesei (Japán, Dél-Korea, Tajvan) nem tudtak előre az eseményről. Ez nagy megdöbbenést keltett közöttük. A találkozó végén elfogadott nyilatkozat pedig egyértelművé tette, hogy az USA és Kína partnereknek tekinti egymást a szovjet befolyás visszaszorítása érdekében. Az amerikai diplomácia mozgásterre ezzel jelentősen megnőtt, míg Kína hosszú, több évtizedes elszigeteltség után újra világpolitikai tényező lett. A két fél viszonyában újra pozitív szakasz kezdődött, ami egészen az 1989-es Tiananmen téri eseményekig kitartott. A Mao halála után meginduló reform és nyitás politikája a gazdasági kapcsolatok jelentős elmélyülését elhozta a két fél viszonyában, és míg Kína fokozatosan a világ egyik legjelentősebb gazdaságává fejlődött az 1980-as évek után, addig egyúttal az USA és Kína egymás legjelentősebb kereskedelmi partnere is lett.

1978-tól 1989-ig

Az USA és Kína viszonyában jelentős előrelépés következett be 1979-ben, amikor az USA kormánya hivatalosan is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Kínai Népköztársasággal, és ezzel egyidejűleg megszakította a diplomáciai kapcsolatot Tajvannal. Egyúttal az USA is elfogadta a KNK „egy Kína” elvét. A lépés miatt megszűnt a korábban megkötött katonai szövetség Tajvannal. Mivel azonban az USA nem kívánta teljesen magára hagyni a tajpeji kormányt, az Egyesült Államok kongresszusa még 1979-ben elfogadta az úgynevezett Taiwan Relation Actet, amely törvény kötelezi az USA mindenkori kormányát, hogy támogassa Tajvant egy esetleges kínai támadás esetén. A törvény nem definiálja pontosan, hogy miben állna a segítség háborús helyzetben, így tulajdonképpen a mindenkori amerikai kormányzat hatásköre eldönteni, hogy milyen mélységű és milyenfajta segítséget nyújtana Tajvan részére egy háború esetén.²²

A diplomáciai kapcsolatok felvétele után mind a kereskedelmi, mind a politikai kapcsolatok fejlődésnek indultak a két ország között. Sőt a 80-as években még fegyvereket is adott el a KNK-nak az USA. 1893-ban az USA kongresszusa „baráti fejlődő országnak” nyilvánította Kínát. A 80-as években az USA-ban több politikus és gazdasági vezető is úgy vélte, hogy érdemes támogatni Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) reform és nyitás politikáját, mert a gazdasági reformok idővel elvezetnek majd a politikai reformokhoz és a demokratizációhoz.²³ Az erősen antikommunista Ronald Reagan bár fenntartásokkal viseltetett a KNK politikai rendszerével szemben, végül maga is ellátogatott Pekingbe 1984-ben. Ugyanakkor az olyan nemzetközi ügyekben, mint a Közel-Kelet helyzete, a koreai kérdés vagy a falklandi válság, a két fél nem tudott közös álláspontot kialakítani az eltérő geopolitikai érdekek miatt.

1989-től napjainkig

A kapcsolatok a két fél között akkor vettek újabb fordulatot, amikor 1989-ben a kínai kormány leverte a Tiananmen téri tüntetéseket. A KNK és az USA kapcsolatai hirtelen újra hűvössé váltak, és az USA kormánya számos gazdasági szankciót és fegyverembargót is foganatosított Kínával szemben. A fegyverembargó máig is érvényben van. Világossá vált, hogy Kínában nem lehet számítani a kelet-európaihoz hasonló politikai változásokra, és a reform és nyitás politikája nem fog demokratizációhoz vezetni. A KNK egy időre újra elszigetelődött nemzetközi szinten. Ugyanakkor a Tiananmen téri események nem jelentették a gazdasági reformfolyamat végét. A 90-es évek közepére Kína lényegében teljesen elköteleződött a piacgazdaság mellett. Ezzel párhuzamosan mind gazdasági, mind katonai ereje jelentős fejlődésnek indult. A 90-es évek elején Kína még nem számított globális politikai tényezőnek. Az ezredfordulóra azonban világossá vált, hogy Kína néhány évtizeden belül a világ egyik legnagyobb gazdasága lesz, és ezzel együtt egy globális hatalmi tényező is, ami komoly kihívást jelent az USA számára. Már a 90-es évek közepén megjelentek azok a hangok, amelyek szerint az USA számára a legnagyobb veszélyt Kína jelenti.

²² MANN 1999.

²³ U.S.-China Institute.

Ezeket a nézeteket napjainkban „kínai fenyegetés”-elméletnek nevezik a nemzetközi kapcsolatok elméletén belül, és főleg az olyan offenzív neorealista gondolkodók a hívei, mint például az amerikai John Mearsheimer. A „kínai fenyegetés”-elmélet hívei szerint Kína felemelkedése nem lesz békés, és akár az Egyesült Államokkal is háborúba keveredhet idővel, amire az USA-nak fel kell készülnie.²⁴

Az USA és Kína geopolitikai rivalizálása számos régióban megfigyelhető. Ebben a tekintetben a csendes-óceáni térség a leginkább fontos ütközési terület. Az első Obama-adminisztráció idején az Egyesült Államok kormánya úgy vélte, hogy az európai térséget most már magára lehet hagyni, és elsősorban a csendes-óceáni térségre kell fókuszálni. A szíriai polgárháború kirobbanása, valamint az ukrán válság azonban felülírta ezt az elképzelést. A csendes-óceáni térségben elsősorban a Dél-kínai tenger, a koreai kérdés és a Tajvan-kérdés a legjelentősebb konfliktusforrás a felek között. A térség országai számára nagy kérdés, hogy mit csináljanak. Alkossanak egy Kína elleni koalíciót az USA-val, vagy fogadják el Kínát a térség vezető hatalmának. Itt jelentős probléma, hogy a Trump-adminisztrációnak láthatólag nincs átfogó koncepciója a régió helyzetének kezelésére. Illetve az látszik, hogy a Trump-kormányzat elsősorban bilaterális kapcsolatokban gondolkodik, és nem szövetségi rendszerekben.

A kínai–USA gazdasági kapcsolatok jelentős fejlődésen mentek keresztül az elmúlt évtizedekben. Napjainkban a kínai termékek nagyjából egynegyedét az Egyesült Államokban értékesítik. Ezzel az USA lett Kína legfontosabb kereskedelmi partnere, és jelentős, nagyjából 400 billiárd USA-dolláros kereskedelmi aktívumot halmozott fel az USA-val szemben. 2008-ra Kína lett az USA legjelentősebb külföldi hitelezője. Az USA-nak Kína a második legjelentősebb kereskedelmi partnere lett az EU után.

A két fél gazdasági kapcsolatai természetesen nem súrlódásmentesek. Az USA a 2000-es évek elején erősen kritizálta Kínát, amiért az mesterségesen alacsony árfolyamon tartotta a kínai *yuant* a dollárral szemben. Ez az alacsony yuanárfolyam jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a kínai áruk versenyképesek legyenek a világpiacon, és hogy Kínának sikerült komoly külkereskedelmi többletet felhalmoznia az USA-val szemben. 2014-ban a helyzet számottevően megváltozott, amikor Kína felhagyott az árfolyam manipulálásával. Ennek azonban az a hatása, hogy a kínai gazdaság növekedése tovább lassult, és a kínai befektetők is inkább külföldön próbálnak befektetni Kína helyett.²⁵

A gazdasági kapcsolatokban jelentős fordulatot hozott a Trump-adminisztráció hatalomra kerülése az USA-ban, mivel Trump elnök védővámokat vetett ki számos termék behozatalára. Ez egy komoly kereskedelmi háborút indított el a két fél között.^{26 27}

Az USA számára Kína vált a legfőbb riválissá és egyben a legfőbb gazdasági partnerré. Ez sajátos helyzetet teremt a két ország viszonyában, mivel az együttműködés és a rivalizálás egyaránt jellemzi a két fél kapcsolatát. Az USA számára is kiábrándulást jelent, hogy a gazdasági reformok nem hoztak politikai változásokat Kínában. A kínai diktatórikus politikai rendszer keményedni látszik Xi Jinping (Hszi Csin-ping) hatalomra kerülése óta. A kapitalizmus és a diktatúra Kínában egyelőre jól megfér egymással. Mindez politikailag jelentős kihívást jelent az USA számára világpolitikai szinten. Kínának pedig csalódás, hogy a Nyugat és az USA nem akarja elfogadni az ő politikai rendszerét.

²⁴ SUETTINGER 2004.

²⁵ WISEMAN 2016.

²⁶ Oxford Economics 2017.

²⁷ Council on Foreign Relations.

Felhasznált irodalom

- 55 Days at Peking* [55 nap Pekingben] (1963). Dir. Nicholas Ray. USA, Samuel Bronston Productions. *Anson Burlingame* (s. a.). Elérhető: <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=B001112>
- BRAISTED, William R. (1952): The United States and the American China Development Company. *Far Eastern Quarterly*, Vol. 11, No. 2. 147–165. DOI: <https://doi.org/10.2307/2049371>
- Burlingame Treaty Revision (1880)* (s. a.). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20160304062045/http://immigrants.harpweek.com/chineseamericans/2KeyIssues/BurlingameTreatyRevision1880.htm>
- China-Great Britain: Treaty for the Relinquishment of Extraterritorial Rights in China and the Regulation of Related Matters (1943). *The American Journal of International Law*, Vol. 37, No. 2. 57–65. DOI: <https://doi.org/10.2307/2213941>
- Chinese Freemasons* (s. a.). Elérhető: http://freemasonry.bcy.ca/history/chinese_freemasons
- COHEN, Paul A. (1997): *History in Three Keys: The Boxers as Event, Experience, and Myth*. New York (US-NY), Columbia University Press.
- Council on Foreign Relations (s. a.): *U.S. Relations with China. 1949–2018*. Elérhető: www.cfr.org/timeline/us-relations-china
- DAVIDSON, James Wheeler (1903): *The Island of Formosa: Past and Present. History, people, resources, and commercial prospects. Tea, camphor, sugar, gold, coal, sulphur, economical plants, and other productions*. London – New York (US-NY) – Yokohama – Shanghai – Hongkong – Singapore, Macmillan – Kelly & Walsh. Elérhető: <https://archive.org/details/islandofformosa00davi/page/n9>
- MANN, Jim (1999): *About Face: A History of America's Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton*. New York (US-NY), Knopf.
- MÜHLHAHN, Klaus (2016): China. In DANIEL, Ute – GATRELL, Peter – JANZ, Oliver – JONES, Heather – KEENE, Jennifer D. – KRAMER, Alan – NASSON, Bill eds.: *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*. Berlin, Freie Universität Berlin. Elérhető: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/china>
- Office of the Historian (s. a. a): *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: China*. Elérhető: <https://history.state.gov/countries/china>
- Office of the Historian (s. a. b): *The Burlingame-Seward Treaty, 1868*. Elérhető: <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/burlingame-seward-treaty>
- Office of the Historian (s. a. c): *Chinese Immigration and the Chinese Exclusion Acts*. Elérhető: <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/chinese-immigration>
- Oxford Economics (2017): *Understanding the US–China Trade Relationship*. (Prepared for the US–China Business Council. January 2017.) Elérhető: www.uschina.org/sites/default/files/Oxford%20Economics%20US%20Jobs%20and%20China%20Trade%20Report.pdf
- SNOW, Edgar (1937): *Living China*. New York (US-NY), Reynal & Hitchcock.
- SNOW, Edgar (1944): *Red Star Over China*. New York (US-NY), Random House.
- SUETTINGER, Robert (2004): *Beyond Tiananmen: The Politics of US–China Relations, 1989–2000*. Washington, D. C., Brookings Institution Press.
- TAKAKI, Ronald (1998): *Strangers From a Different Shore: A History of Asian Americans*. New York (US-NY), Back Bay.
- Text of the Treaty between China & the United States* (1868). Elérhető: <http://content.cdlib.org/ark:/13030/hb4m3nb03h/?order=2&brand=calisphere>

- Treaties of Tianjin, 1858 and 1860* (2004). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20100621170125/http://wason.library.cornell.edu/Tianjin/treaties.html>
- Treaty of Peace, Amity, and Commerce, between the United States of America and the Chinese Empire* (1846). Elérhető: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hncv31&view=lup&seq=3>
- USC (U.S.–China Institute). Elérhető: <https://china.usc.edu>
- Veterans Museum and Memorial Center (s. a.): *In Memoriam – China Relief Expedition (Boxer Rebellion), 1900–1901*. Elérhető: <https://web.archive.org/web/20140716013130/http://www.veteranmuseum.org/chinarelieft.html>
- WANG Dong (2005): *China's Unequal Treaties: Narrating National History*. Oxford, Lexington.
- WILLIAMS, Frederick Wells (1912): *Anson Burlingame and the First Chinese Mission to Foreign Powers*. New York (US-NY), Scribner. Elérhető: <https://archive.org/details/cu31924023144623>
- WISEMAN, Paul (2016): Fact Check: Does China Manipulate its Currency? *PBS News Hour*, 2016. 12. 29. Elérhető: www.pbs.org/newshour/world/fact-check-china-manipulate-currency
- ZONG Jie – BATALOVA, Jeanne (2017): Chinese Immigrants in the United States. *Migration Policy Institute*, 2017. 09. 29. Elérhető: www.migrationpolicy.org/article/chinese-immigrants-united-states-5

Vákát oldal

Rácz Gábor

Kína és Oroszország kapcsolatai

A kínai–orosz kapcsolat története

Kína és Oroszország kapcsolata mindig is erősen meghatározta a világpolitika viszonyait a modern kori történelem során. Kína mint a világ egyik legrégebben létező államalakulata már több mint 2000 éve a kelet-ázsiai térség vezető hatalma. Ezzel szemben Oroszország mint állam az újkor idején vált meghatározó tényezővé. A kelet-ázsiai térségben Kína hosszú időn keresztül nem kellett, hogy fajsúlyos riválissal nézzen szembe, mivel nem volt hasonlóan erős államalakulat a környezetében, Oroszország 17. századi felbukkanása a térségben azonban gyökeresen új helyzetet teremtett. Kína komoly riválist kapott Oroszország személyében, és az azóta eltelt évszázadok során külpolitikájának egyik legfontosabb kérdése lett, hogy miként viszonyul Oroszországhoz.

A kapcsolatok kezdetei

Oroszország és Kína egymástól eltérő fejlődési utat járt be történelme során. Kína mint önálló civilizáció már több ezer éve létezik, és államisága is több mint 2000 éves. Oroszország ezzel szemben kulturálisan a keresztény Európa részének tekinthető, de politikai szempontból Európa többi részétől különböző utat követett. Mindkét ország szembekerült a nyugati nagyhatalmakkal történelme során, elsősorban Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal. Kína és Oroszország eredetileg egymástól viszonylag távol helyezkedett el az eurázsiai kontinensen, és 1640 előtt kevés kapcsolatot tartottak fenn egymással. A középkorban mindkét ország számára jelentős problémát jelentett a Mongol Birodalom felemelkedése: a mongolok a 13–14. században mind a kínaiakat, mind az oroszokat uralmuk alá vonták egy időre. Számos forrásból kitűnik, hogy a mongolok ebben az időszakban oroszokat is besoroztak seregeikbe ugyanúgy, ahogy számos más meghódított nép, népcsoport hadrafogható tagjait is.¹

Kínában 1368-ban egy felkelés megdöntötte a mongol Yuan-dinasztia (1271–1368) uralmát, és a Ming-dinasztia (1368–1644) került hatalomra. Első uralkodóik még jelentős hódításokra voltak képesek, de ezután a dinasztia politikailag elsősorban befelé koncentrált. Az oroszokról alapvetően kevés információval rendelkeztek. Az oroszok nagyjából 1582 után jelentek meg Szibériában, azután, hogy Jermak Tyimofejevics kozák csapatai élén

¹ QUESTED 1984.

meghódította a Szibír Kánságot.² Szibéria meghódításában jelentős szerepet játszottak a kozákok, akik prémvadászként és kalandorként érkeztek a területre. Feladatuk a határvidék őrzése és a prémben megfizetendő adók beszedése volt. Elsősorban az erdős területeken próbáltak terjeszkedni, mivel itt volt lehetőségük prémre vadászni és azzal kereskedni.³

Oroszország terjeszkedése kelet felé fokozatosan ment végbe, mivel maga is még csak fejlődő nagyhatalom volt, amely lépésről lépésre, lassan vette át a nyugati mintákat, miközben nyugaton is számos konfliktust kellett vállalnia a svédekkel és a törökökkel szemben, saját nagyhatalmi törekvései érdekében. Ugyanakkor a Szibériában történő terjeszkedés lassan a világ legnagyobb területű országává tette Oroszországot, amivel megalapozta kontinentális nagyhatalmi pozícióját és későbbi világpolitikai befolyását is.

Ezzel szemben Kína továbbra is inkább bezárkózó politikát folytatott. Kevéssé érzekelte, hogy meglévő kontinentális hatalmi pozíciója számára milyen nagy kihívást fognak jelenteni az ázsiai térségben megjelenő nyugati hatalmak. A hagyományos kínai külpolitika nem ismerte az egyenrangú felek közötti viszonyt. Nem volt felkészülve arra, hogy miként kezeljen egy olyan nagyhatalmat, mint Oroszország. Ezenkívül a nyelvi problémák is nehezítették a két fél közötti kapcsolatok fejlődését. Ezt a problémát a jezsuita misszionáriusok nyelvészeti munkája hidalta át.

Az első kísérletek a diplomáciai kapcsolatok felvételére és az első kétoldalú szerződések

Az oroszok először 1654-ben kísérelték meg a diplomáciai kapcsolatok felvételét a kínai császársággal. I. Alekszej orosz cár Fjodor Bajkovot küldte el hivatalos nagykövetként Pekingbe, hogy felvegye a kapcsolatot a Kína fölötti uralmat 1644-ben megszerző, mandzsu származású Qing-dinasztia (1644–1911) Shunzhi császárával. Bajkov eljutott Pekingbe, de nem sikerült kieszközölnie a császárral való találkozást. Így végül sikertelenül kellett elhagynia a fővárost.

A korai orosz–kínai kapcsolattartásban említendő szerepet játszott Setkul Ablin, aki orosz szolgálatba szegődött, közép-ázsiai származású türk kereskedő volt. Kalmárként – mivel nem volt diplomata – elsősorban a kereskedelmi lehetőségek fejlesztését tekintette fontos célnak. Háromszor is sikerült eljutnia Pekingbe: 1655-ben, 1658-ban és 1668-ban. Harmadik útja során a császár is hajlandó volt fogadni. Bár nem volt az oroszok hivatalos nagykövete, a kínaiak valószínűleg annak tarthatták. Noha sikerült elérnie, hogy Kangxi császár fogadja, a találkozó orosz szempontból balul sült el: a kínai uralkodó és Ablin között folytatott beszélgetés során a kínaiaknak világossá vált, hogy az általuk távoli nyugati népnek tartott oroszok azonosak azokkal, akik az Amur folyó völgyében veszélyeztetik a kínai érdekek érvényesülését. Ez csak megerősítette a kínaiakban az oroszok iránti bizalmatlanságot.⁴

1675-ben újabb kísérlet történt a hivatalos diplomáciai kapcsolatok felvételére. I. Alekszej ekkor a moldvai származású Nicolae Milescut küldte hivatalos követként Pekingbe. A küldetés célja az lett volna, hogy Milescu rendezze a határvitákat a kínai féllal, és létesítsen állandó

² CHEN 2012.

³ FISHER 1943.

⁴ MARCH 1996.

kereskedelmi kapcsolatokat a két fél között. Mílescu Szibérián és Mandzsúrián keresztül utazott Pekingbe. A császár azonban nem volt hajlandó fogadni, így ő is sikertelenül távozott.⁵

Az oroszok a 17. században alapították meg az első telepet az Amur folyó mentén, Albazin néven. 1685-ben Kangxi császár 10 ezer katonát küldött a telep elfoglalására. A lakosok nagy részét evakuálták, de néhány tucat fiatal kozák katona a Kína felett uralkodó mandzsuk szolgálatába állt. Közöttük voltak olyanok, akik kínai házastárssal alapítottak családot, őket hívják ma *albazinistáknak*, leszármazottjaik máig élnek Kínában. Az albazinisták 1715-ban megalapították a Kínai Ortodox Egyházat. Az oroszokkal való egyre intenzívebb kapcsolatok arra ösztönözték a Qing-dinasztia vezetését, hogy 1689-ben Pekingben megalapítsanak egy orosz nyelvi iskolát. Az iskola tanárai a Pekingben élő oroszokból kerültek ki, de a diákok csak mandzsuk lehettek. Ez volt az első hivatalos kínai kormányzati intézmény, amely az oroszokkal való kapcsolattartás elősegítésére jött létre.⁶

A nyercsinszki szerződés (1689)

Mint láthattuk, az első orosz kapcsolatfelvételi kísérletek sikertelenek voltak. Azonban éppen Albazin eleste áttörést hozott a két fél viszonyában. A kínai kormányzat belátta, hogy az oroszokkal mindenképpen rendezniük kell kapcsolataikat. Albazin elfoglalása után a Qing-udvar felvette a kapcsolatot az orosz cárral, és békét ajánlott az oroszoknak. A béke feltételül azt szabták, hogy az orosz folyami kalózok hagyják el az Amur folyót. A két fél tárgyalásokba kezdett, ami végül az 1689-es nyercsinszki szerződés létrejöttéhez vezetett. A szerződés rendezte a határok kérdését: az Argun folyótól északra eső területek Oroszország tulajdonába kerültek, az Amur völgyét azonban el kellett hagyniuk. Az albazini erődöt lebontották. A megállapodás rendezte a menekültek helyzetét is. A legfontosabb azonban talán az volt, hogy a szerződés lehetővé tette a kereskedelmet Kína és Oroszország között, ezzel a két ország között létrejött a diplomáciai kapcsolat is. Oroszországnak ezek után a többi nyugati országhoz képest kiemelt helye volt a Kínával való kapcsolattartásban, mivel már nem kellett minden ügyben közvetlenül a császárhoz fordulniuk, hanem az illetékes minisztériumok és állami szervek álltak közvetlen kapcsolatban egymással.⁷

A Kína felett uralkodó Qing-dinasztia Belső-Mongóliát érintő hódításai egyrészt elősegítették a kereskedelmi kapcsolatok fejlődését, másrészt azonban újabb határvitákhoz is vezettek Külső-Mongólia határának kérdésében. A Mongólia fölötti befolyás kérdése később az orosz–kínai kapcsolatok egyik fő problémája lett, ami Mongólia fejlődésére is számottevő hatást gyakorolt.

A kereskedelmi kapcsolatok élénkülése mellett a határviták határozták meg a két fél viszonyát ebben az időben. A vitás kérdéseket végül a kjahtai szerződés oldotta meg.

⁵ METCHNIKOFF 1920.

⁶ QUESTED 1984.

⁷ DILLON 2016, 180.

A kjahtai szerződés (1727)

Nagy Péter élete nagy részét a svédek és a törökök elleni háborúkkal töltötte. Csak élete vége felé döntött úgy, hogy tárgyalásokat kezd a kínaiakkal a határviták és a vitatott kereskedelmi kérdések megoldása érdekében. Ebben az is szerepet játszott, hogy 1710 után a Qing-udvar egyre inkább szorgalmazta a kereskedelmi kérdések újratárgyalását és az orosz karavánok szabályozását. A két fél között a tárgyalások három éven át zajlottak Pekingben, és végül a kjahtai szerződés megkötéséhez vezettek 1727-ben. A szerződés rendezte a határkérdéseket, ezzel lényegében kijelölte a mai orosz–mongol határt. Lehetővé tette, hogy rendszeres orosz kereskedőkaravánok utazhassanak Pekingbe, és szabályozta a két fél közötti kereskedelem részletes feltételeit. Nyercsinszk és Kjahta környékén vámmentesen lehetett barterkereskedelmet folytatni. Ezenkívül a Pekingben működő orosz hittérítők állandó tartózkodását és tevékenységét is legalizálta a szerződés, lehetővé téve a Kínai Ortodox Egyház törvényes működését.⁸

A kjahtai szerződés egészen a 19. század közepéig érvényben volt, és nyugalmat teremtett a két fél viszonyában. Kína számára pedig lehetővé vált Mongólia és Xinjiang annektálása.

A 19. századi kapcsolatok

Az Orosz és a Kínai Birodalmat érintő főbb kihívások

A 19. század elejére Kína és Oroszország is jelentős hatalommá vált: mindkettő kontinentális nagyhatalomnak számított, és mindkét országban egyeduradalmon alapuló autokratikus monarchia működött, szemben Európa nyugati részével és Amerikával, ahol már megjelentek a parlamentáris/alkotmányos monarchiák és a köztársaságok (kezdeményei).

A 18. század végén és a 19. század első felében Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban lezajlott az első ipari forradalom; Kínában és Oroszországban viszont ekkor még nem valósult meg ilyen jellegű modernizáció. Ezzel is összefüggésben jelentős változások történtek mind Kína, mind Oroszország helyzetében. A század első felében még mindkét ország jelentős nagyhatalomnak számított: a Qing-dinasztia alatt a Kínai Birodalom elérte kiterjedése maximumát (~12 millió km²); Oroszország területe ennél is jóval hatalmasabb volt, három kontinensre terjedt ki. Oroszország a század elején megállította Napóleon hadseregét, majd a Szent Szövetség tagjaként volt a nemzetközi politika meghatározó szereplője. De a század közepén a két ország egyes nyugati hatalmakkal szembeni csatái és vereségei – Oroszország esetében a krími háború, Kína esetében az ópiumháborúk – egyértelműen rámutattak lemaradásukra, illetőleg a társadalmi, a gazdasági, a kormányzati és a katonai modernizáció szükségességére. Fontos hangsúlyozni, hogy már évtizedekkel e háborúk előtt elindultak kedvezőtlen változások mindkét birodalomban, a fenti vereségek egy tágabb történelmi periódusban és politikai kontextusban értelmezendők.⁹

⁸ *Russian–Chinese Treaty of Kyakhta Signed.*

⁹ GERNET 2005; LIEVEN 2006.

Bizonyos történelmi események, például a britekkel való szembenállás adott időszakban akár szövetségesekké is tehetné volna Kínát és Oroszországot, de nem így alakult.¹⁰ Az orosz és a kínai kormányzat eltérően reagált a modernizációs kihívásokra, ami azután viszonyukat is befolyásolta.

A 19. század második felében a kínai császárság számos kihívással szembesült. Kiemelendő például a súlyos belpolitikai válságot okozó taiping-felkelés és polgárháború (1850–1864), a központi kormányzat több okra is visszavezethető meggyengülése, az állami bevételek csökkenése, a korrupció növekedése, valamint a természeti katasztrófák sorozata. Továbbá Kínát évtizedeken át folyamatos nyomás alatt tartották a gyarmatosító nagyhatalmak. S bár voltak ipari és katonai modernizációs törekvések és eredmények, összességében Kína hanyatlása egyértelmű volt. Kína a világ egyik legnagyobb gazdaságából a 19. század végére félgyarmati helyzetbe süllyedt. Mindeközben fennmaradt a Qing-dinasztiát jellemző ortodoxia, erősödött a nacionalizmus, illetőleg a külföldiekkel szembeni ellenérzés.¹¹

Az Orosz Birodalom vezetői számára sem volt kedvező a helyzet a 19. század második felében: külpolitikai szempontból az európai nagyhatalmi térkép átrendeződése, belpolitikai szempontból például az 1863 januárjában elindult lengyel felkelés emelhető ki. De fontos jelezni: a lengyel felkelés Oroszország esetében már egy reformfolyamat közben tört ki. II. Sándor cár a krími vereség után több területen is reformokat indított el (például a jobbágyok felszabadítása, a közigazgatás, az adó- és bankrendszer, a bírósági rendszer, a katonaság átalakítása kapcsán, de pozitív változások történtek a kultúra és az oktatás világában is). Mindez gyors, bár ellentmondásoktól nem mentes modernizációt indított el Oroszországban: jelentős mértékben, de területileg egyenlőtlenül fejlődött az ipar és a közlekedés, ugyanakkor a keretet mindehhez továbbra is a cári autokratikus monarchia rendszere adta.¹²

Mivel a nyugati, illetőleg mediterrán/balkáni irányba történő terjeszkedés már nem volt opció Oroszország nagyhatalmi státuszának további erősítése szempontjából, ezért egyre inkább a kaukázusi, illetőleg keleti irányra fókuszált.¹³ Ez hosszabb távon törvényszerűen elérte a kínai érdekszférát is, így érdekeik ütközéséhez, s a kínai–orosz viszony romlásához vezetett. Oroszország is részt akart venni a nyugati hatalmak között Kína erőforrásainak „újrafelosztásában”, megszerzésében. E törekvés egészen az 1905-ös orosz–japán háborúig az orosz külpolitika egyik fő célkitűzése volt.

Oroszország további térnyerése Ázsiában

A 18. század folyamán Oroszország fokozatos térnyerése volt megfigyelhető Közép-Ázsiában, és a 19. században az Orosz Birodalom tovább kívánt terjeszkedni a térségben. Az 1851-es

¹⁰ Az orosz–brit, illetve a kínai–brit viszonyrendszerek vizsgálata ebben az időszakban szintén egy igen izgalmas és számos tanulságot hozó témakör. A 19. században Közép-Ázsiában zajló orosz és brit vetélkedésre utal a kifejezés: „the Great Game”.

Alapvetően igaz az, hogy a térségben zajló változások megfelelő értelmezése csak a jelen lévő, illetőleg érintett nagyhatalmak – ideértve például Franciaországot vagy Japánt is – egymással való kölcsönös és komplex viszonyrendszerében válik megérthetővé.

¹¹ GERNET 2005.

¹² LIEVEN 2006.

¹³ VAN DIJK 2015.

kuljai szerződés¹⁴ révén Oroszország kínai kereskedelmi jogokhoz jutott Xinjiang északi területén, továbbá a paktum a kereskedelem szabályozása mellett területenkívüliséget biztosított az orosz állampolgárok számára két ottani nagyvárosban (Kulja és Tacheng), a velük kapcsolatos vonatkozó döntéseket pedig a helyi orosz konzul hatáskörébe rendelte.

Az oroszok fokozatosan haladtak előre Közép-Ázsiában: az 1860-as, 1870-es években kaukázusi, csecsen, azerbajdzsáni, dagesztáni, üzbegisztáni, türkménisztáni területeket hódítottak meg.¹⁵ Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy már itt, Közép-Ázsiában elérték a 19. századi Kínai Birodalom határát.

Az oroszok törekvéseinek egyik kézzelfogható jele volt szerepvállalásuk a második ópiumháborúban. Oroszország az aiguni (Aihui-i) szerződés (1858) és a pekingi egyezmény (1860) révén megszerezte az Amur folyótól északra, valamint az Usszuri folyótól keletre eső területeket (a tengerig), illetőleg Szahalin szigetének egy részét. Az oroszok megkapták a lehetőséget, hogy egy jelentős kikötőt hozhassanak létre a Csendes-óceán térségében: Vlagyivosztokot. A város, amelynek neve – hozzávetőlegesen – azt jelenti: „Urald a keletet”, az orosz nemzeti büszkeség egyik szimbólumává vált. Az Oroszországhoz csatolt mandzsúriai területek elvesztése komoly presztízsvesztést jelentett a kínaiak, különösen a mandzsúgyökerű Qing-dinasztia számára.¹⁶ De a közép-ázsiai területeken is az oroszoknak kedvező változások történtek az egyezmény révén: tovább bővíthették térségi kereskedelmüket, s a xinjangi Kashgar és a mongol Urga városban orosz konzulátusok jöttek létre.¹⁷

A kínai–orosz érdekütközések másik fontos területe Közép-Ázsia, azon belül is alapvetően Xinjiang térsége volt. E földrajzi terület lakói hagyományosan a türk népcsoportokhoz tartoztak, Kína kapcsolódása ezen térséghez hosszú történelmi folyamat eredménye.¹⁸ Számos előzmény után (amelyek részletes kifejtése túlmutatna jelen tanulmány keretein, s amelyek csak a közép-ázsiai politikai, gazdasági, vallási és kulturális változások komplexitásában érthetők) a Qing-dinasztia hadserege 1755-ben legyőzte a területet irányítása alatt tartó, de belső problémákkal küzdő Dzsungár Kánságot. A Qing-dinasztia ezen Új Területen – vagyis Xinjiangban – fokozatosan építette ki, és adaptálta a helyi sajátosságokat figyelembe véve közigazgatási és katonai rendszerét. Bár a 19. században egyaránt voltak külső és belső forrású problémák (támadások, felkelések), végül a Qing-dinasztia kormányzása a térségben stabilizálódott, fennmaradt.

A 19. század második felében a birodalom több pontján, illetőleg a tágabban értelmezett térségben muszlim felkelések törtek ki, ezek közül is kiemelendő a Jakub bég által vezetett mozgalom. Jakub bég az egész Tarim-medencét uralma alá vonta, magát Kasgária uralkodójaként nevesítette. Valamennyi muszlim felkelést – hasonlóan a korábban már említett, egész Kínát súlyosan megrázó taiping-felkeléshez – több év alatt és komoly áldozatok árán, de 1877-re legyőzték a császári hadvezetés. Ehhez szükségük volt korszerű, külföldről

¹⁴ Önmagában a város sokféle nemzetközileg bevett neve: Kulja, Kuldja, Ghulja, Yining stb. – illetőleg magyarul így is hivatkozzák: Kuldza –, rámutat a térséggel kapcsolatos kutatások, disszemináció egyik sajátosságára: a megnevezésekkel kapcsolatos problematikára. Lásd: MILLWARD 2007.

¹⁵ VAN DIJK 2015.

¹⁶ A területtel kapcsolatos határviták még végig kísérték a 20. századot is.

¹⁷ FLETCHER 1978; *Treaty of Peking*.

¹⁸ Xinjiang történelmi eseményeiről a korai időktől, majd a Han-dinasztia és a xiongnuk időszakától kezdve, például a Tang-dinasztia térségi jelenlétét is bemutatva áttekintést nyújt: MILLWARD 2007.

vásárolt fegyverzetre és külföldi hitelekre egyaránt, illetve a korszak egyik legjelentősebb kínai tábornokára: Zou Zongtangra.¹⁹

Ugyanakkor az orosz vonatkozások kapcsán itt kell megemlíteni, hogy 1871-ben (Jakub bég államalakulata, Kasgária felemelkedése idején) az oroszok betörték, és jelentős kínai területeket foglaltak el az Ili (vagy más néven: Yili) folyó völgyében. Mind az oroszok, mind a britek – vigyázó szemüket egymásra is vetve – nemzetközi szerződést kötöttek Jakub béggel, saját pozícióikat stabilizálva, de egyúttal Kasgáriát is elismerve. Az úgynevezett Ili-krízis 1881-re oldódott meg: ekkor a szentpétervári szerződésben (vagy más néven Ili szerződésben) Oroszország lényegében visszaadta Kínának az általa elfoglalt xinjangi területeket, miközben további kereskedelmi jogokat szerzett a térségben, és kártérítést is kapott Kínától a katonai ráfordítások és a civil áldozatok okán.²⁰ Ez az oroszok számára terület- és presztízs-veszteséggel járó megállapodás is tágabb, nemzetközi térben értékelendő: figyelembe véve például az 1870-es évek végén lezajlott orosz–török háborút, valamint a Balkán rendezését célzó berlini kongresszust, illetőleg annak – az oroszok számára kedvezőtlen – eredményeit, valamint a nyugati nagyhatalmak, így például Nagy-Britannia, Németország és az Amerikai Egyesült Államok viszonyulását az Ili-krízishez.²¹

A közös ellenség: Japán

Végezetül fontos kitérni arra, hogy Kína és Oroszország viszonyát jelentősen befolyásolta a felemelkedő Japán terjeszkedése a 19. század záró időszakában. A Meidzsi-restauráció időszaka alapvetően átalakította Japánt egy modernizált, gazdaságilag és katonailag is egyre erősebbé váló és nagyhatalmi ambíciókat építő monarchiává.²² Japán innentől kezdve veszélyforrás volt mind az orosz nagyhatalmi törekvések, mind Kína területi integritása szempontjából. A Japánhoz való viszonyulás a Meidzsi-restaurációt követően előtérbe került, és folyamatosan befolyásolta az orosz és a kínai külpolitikát. Általánosságban kijelenthető: a Japánnal való szembenállás bizonyos szempontból „egy oldalra” állította Kínát és Oroszországot ebben az időszakban.

Ugyanakkor fontos utalni arra, hogy az orosz–japán viszonyrendszer Kína vonatkozásában már jóval korábban is releváns volt, gyakorlatilag a század közepétől kezdve, amikor az oroszok eltervezték, előkészítették és megvalósították távol-keleti terjeszkedésüket. De fontos volt az orosz–japán viszonyrendszer az első japán–kínai háború időszakában is (1894–1895). Oroszország a 19. század végére számos eredményt ért el a térségben, így érdeke a *status quo* fenntartása volt. Bár az aktuális történelmi helyzetek folyamatos reagálást és diplomáciai finomhangolást igényeltek, az alapvető orosz álláspontot jól jelzi, hogy Oroszország – más európai nagyhatalmakkal összefogva – a háborút lezáró simonoszeki békénél kiállt Kína érdekeinek, területének bizonyos fokú védelme mellett.

1896-ban Oroszország és Kína titkos kölcsönös védelmi megállapodást kötött egymással, Japánnal szemben. Ez további orosz infrastruktúra-fejlesztést is megalapozott az északi

¹⁹ GERNET 2005; MILLWARD 2007.

²⁰ VAN DIJK 2015.

²¹ QUESTED 1984, 71–78.

²² A Meidzsi-restauráció részletes történetét, valamint a kapcsolódó komplex nemzetközi viszonyrendszert lásd például: JANSEN 1989.

területeken. Azonban Oroszország nem csupán szövetségese volt Kínának, de imperialista gyarmatosító, amely adott esetben más nyugati hatalmakra is tekintettel, vagy azokkal is együttműködve hozta meg döntéseit (például Nagy-Britanniával felosztva egymás között kínai területeket, érdekszférákat).²³

Bokszerfelkelés és forradalmak

Kínában a külföldiekkel (külföldi nemzetek képviselőivel, illetőleg általánosságban véve a keresztényekkel) szembeni gyanakvás, ellenszenv és gyűlölet fokozatosan növekedett a 19. század második felében. Számos kapcsolódó tragikus esemény zajlott le Kínában a 19. század utolsó évtizedeiben, de a legjelentősebb ezek közül az úgynevezett bokszerlázadás volt. Egy titkos társaság, a Yihequan – vagyis az Igazságot és Békét Teremtő Ökök Társasága – bázisán indult el a felkelés az 1800-as évek végén, amelynek tagjai egyszerre fordultak a külföldi hatalmak és a kereszténység ellen. Egyaránt támadták a külföldi személyeket, azok üzleti érdekeltségeit, de még az általuk használt közlekedési infrastruktúrát is. A külföldi kormányzatok reakciója egyértelmű volt. A császári kormányzat először ugyan fellépett a felkelőkkel szemben, később azonban melléjük állt, és ezzel összhangban a külföldi hatalmak ellen fordult: Kína hadat üzent a gyarmatosító államoknak. A szövetséges külföldi nagyhatalmak, kiemelten Nagy-Britannia, Oroszország, Franciaország és Németország, valamint Japán közös intervenció seregei végül 1900 nyarán győzelmet értek el, majd további büntetőhadjárat révén 1901-re felszámolták a felkelést. A lezáró diktátum további jóvátételt és nyitást követelt meg Kínától, miközben továbbra is fenntartotta a Qing-dinasztia uralmát.²⁴

Oroszország helyzete izgalmasan alakult a bokszerlázadás során, amelynek leverésében végül jelentős katonai szerepet játszott. Egyrészt igaz, hogy a bokszeres számos orosz állampolgárt bántalmaztak, üldözték a Kínai Ortodox Egyház híveit és az országban élő orosz hittérítőket is (több mint 200 kínai ortodox hívő esett a felkelők áldozatául).²⁵ Ugyanakkor Oroszország és Kína között eddigre kialakult egy hosszú távú és különleges történelmi és szerződéses kapcsolatrendszer. Emellett a nemzetközi helyzet több aspektusa is közrejátszott abban, hogy Oroszország kezdetben vonakodott vezető, illetőleg fajsúlyos szerepet vállalni a felkelők és a Qing-uralkodóház elleni harcban.²⁶

A 20. század elejére a kínai társadalmi, politikai és gazdasági rendszer már végérvényesen válságba került.²⁷ A század elején a Qing-kormányzat elindított ugyan fontos reformokat, de valódi megoldást ezek már nem hoztak: 1911-ben forradalom tört ki, és 1912 elején Szun Jat-szen kikiáltotta a Kínai Köztársaságot, majd rövid idő után átadta a hatalmat Yuan Shikai tábornoknak, aki viszont diktatórikus kormányzást épített ki. Japán támadássorozat, Yuan Shikai halála, a hadurak országlása és polgárháború következett. Az I. világháború lezárása

²³ ESKRIDGE-KOSMACH 2008.

²⁴ FAIRBANK–GOLDMAN 2006.

²⁵ Az orosz ortodox egyház rájuk máig mártírként emlékezik: *Holy New Martyrs of China*.

²⁶ ESKRIDGE-KOSMACH 2008.

²⁷ Jól illusztrálja a helyzetet, hogy számos kínai tartományi vezető is inkább a külföldi hatalmak pártjára állt a bokszerlázadás harcai során – szemben a császári kormányzat parancsával.

után folytatódott Kína további hanyatlása, megaláztatása, és fennmaradt a külföldi hatalmak-tól való sokréttű függése is.²⁸

Oroszország a bokszeres leverése után újabb területeket tudott felügyelete alá vonni Mandzsúriában. Ez jelentős siker volt, de egyúttal az orosz–japán érdeellentétek is fokozódtak a térségben, amelyeket a következő években nem sikerült megfelelően kezelni, ezért 1905-ben az orosz–japán háború kirobbanásához vezettek. A háború az oroszok vereségével ért véget, ami nyugaton nagy meglepetést okozott. Oroszországban a vereség hatására forradalom robbant ki, amelyet levertek ugyan, de Oroszország ezzel fel kellett, hogy adja a keleti terjeszkedés politikáját, és kiszorult Mandzsúriából.²⁹

Voltaképpen tehát a 20. század elejére Kína és Oroszország egyaránt válságba került, meglévő politikai-társadalmi berendezkedésük fenntarthatatlanná vált. (A kínai eseményekről már szoltunk.) Oroszországban az 1917-es forradalmak során megbuktatták a Romanov-dinasztiát, s a hatalom végül a kommunisták kezébe került. A 20. század elején tehát mindkét országban megszűnt az egyeduralmon alapuló monarchikus államforma, de egyik országban sem voltak meg egy nyugati típusú demokrácia létrejöttének feltételei.

Kapcsolatok a két világháború között és a II. világháború alatt

A Szovjetunió számára az 1920-as évek elején létfontosságúvá vált, hogy kitörjön a nemzetközi elszigeteltségből, és szövetségeseket találjon. Fontosnak tartotta, hogy Kína a szövetségese legyen, és hogy befolyással legyen Kínára. Ugyanakkor ekkor még nem akarta (legalábbis azonnal) kommunista országgá formálni Kínát. Ennek oka, hogy nem látta elérkezettnek erre az időt, mivel a Kínai Kommunista Párt (a továbbiakban: KKP) ekkor még nem volt elég erős ahhoz, hogy átvegye az ország irányítását. Úgy vélték, hogy a KKP és a Kuomintang (pinyin átírással: Guomindang; magyarul Nemzeti Párt, a továbbiakban: KMT) szövetsége garantálhatná leginkább a két ország közötti szövetséget. A Kínai Köztársaság számára is fontos volt, hogy legnagyobb szomszédja a szövetségese legyen. Szun Jat-szen maga is a kommunistákkal és a szovjetekkel való szövetségben látta a jövőt. Ekkoriban a szovjetek nagy erővel támogatták a KMT haderejének fejlesztését, mélyen bevonva ebbe a folyamatba a kínai kommunistákat is. Azonban Szun Jat-szen 1925-ben bekövetkezett halála után a helyzet jelentősen megváltozott. Csang Kaj-sek, a KMT új vezetője nem pártolta tovább a kommunistákkal való együttműködést, megkezdte a velük való leszámolást, és a szovjet tanácsadókat is hazaküldte. Ezzel összefüggésben több mint két évtizeden át elhúzódó fegyveres harc robbant ki a KMT és a KKP fegyveres erői között.

A KKP és a szovjet vezetés viszonya már a két világháború közötti időszakban sem volt súrlódásmentes. A Szovjetunió még a polgárháború időszakában is egyensúlyozni próbált a KMT és a KKP között, Mao Zedong (Mao Ce-tung) pedig eltérő nézeteket vallott a párt-szervezés módszereiről, mint a Szovjetunió Kommunista Pártja (a továbbiakban: SZKP). Mao a kínai viszonyokból kiindulva elsősorban a parasztságra kívánta építeni a kommunista mozgalmat Kínában, ami eltért a Komintern pártjainak szokásos gyakorlatától. Ezenkívül már ekkor is érezhető volt, hogy Mao hosszú távon nem lesz hajlandó elfogadni a szovjet

²⁸ GERNET 2005.

²⁹ LENSEN 1967.

gyámkodást Kína felett, és a Szovjetunióéval egyenrangú szerepet szán országának a kommunista blokkon belül.

A súlyos belső polgárháború mellett Kína az 1930-as évektől a japán hódítókkal is konfrontálódni kényszerült. Mandzsúria 1931 után Japán ellenőrzése alá került. 1939-ben a Szovjetunió és Japán egy rövid háborúba keveredett egymással a mongóliai Halhin-gol folyónál. Az incidens után a japánok letettek Mongólia és a Szovjetunió további támadásáról, ugyanakkor a szovjetek is kötelezték magukat arra, hogy nem lépnek hadba Japán ellen. A szovjetek ezt a politikájukat egészen 1945 augusztusáig fenntartották, és ez lehetővé tette számukra, hogy a németek elleni harcra koncentráljanak. Ugyanakkor ebből fakadóan Kínának jórészt magának kellett a japánok elleni háborút megvívnia saját területén. A Szovjetunió végül 1945. augusztus 8-án indított támadást Mandzsúriában a japánok ellen. A hadjárat lényegében megsemmisítette a maradt japán szárazföldi haderőt, de közben jelentős áldozatokat követelt mindkét oldalon. A háború után a japán hadsereg és a szovjet intervenciós erők fegyverzetének jelentős részét a KKP kapta meg, ami nagy segítség volt számára a polgárháborúban.

Kapcsolatok a II. világháború és a Mao halála közötti időszakban

A II. világháború befejeződésével a KKP és a KMT közötti konfliktusok újra kiéleződtek, ami a polgárháború újbóli fellángolásához vezetett Kínában. A konfliktus végkimenetele döntő jelentőségű volt az új világrend kialakulása szempontjából is. A Szovjetunió nem engedhette meg, hogy a szomszédos Kínában egy amerikaiakkal szövetséges antikommunista kormány jöjjön létre. Az Amerikai Egyesült Államok vezetése a II. világháború alatt arra készült, hogy a háború után a Csang Kaj-sek vezette Kínai Köztársaság lesz a legfontosabb szövetségese az ázsiai térségben a szovjetekkel szemben. Mindezek miatt a szovjet vezetés egyértelműen a KKP mellé állt a polgárháború alatt, végleg szakítva a KMT-kormányzattal. A KMT hadereje kezdetben fölényben volt a kommunistákkal szemben, de a szovjet segítségnek, valamint a KMT által elkövetett politikai hibáknak köszönhetően 1949-re a kommunisták fölénybe kerültek. Mao 1949. október 1-jén Pekingben, a Tiananmen téren kikiáltotta a Kínai Népköztársaságot (a továbbiakban: KNK). A KMT Tajvan szigetére szorult vissza. A kommunista csapatok nem rendelkeztek jelentős tengeri erővel, ami szükséges lett volna a sziget megszállásához. A Szovjetunió pedig nem akart segítséget nyújtani a kommunistáknak egy Tajvan elleni invázióhoz. Mindezek miatt Tajvanon hatalmon maradhatott a KMT, és Tajvan a mai napig nem került a KNK ellenőrzése alá.³⁰

A népköztársaság kikiáltását közvetlenül követő években a Szovjetunió lett Kína legközelebbi szövetségese. A Szovjetunió komoly támogatást nyújtott a KNK-nak ipara fejlesztéséhez. Több ezer orosz szakértő tevékenykedett az 1950-es években a KNK-ban. Elsősorban a hadiipar és a nehézipar fejlesztésében, valamint a nukleáris technológia átadása terén volt fontos szerepük. A kereskedelmi forgalom megötszöröződött a két fél között, és ezzel a Szovjetunió lett Kína legfontosabb kereskedelmi partnere. Ezenkívül a szovjetek 300 millió dollár értékű hitellel is támogatták a KNK-t.³¹ Kína számára csalódást jelentett, hogy a szovjetek nem

³⁰ JORDÁN 2005, 196–200.

³¹ LUDVIG 2008.

támogatták Tajvan katonai erővel történő lerohanását. Ennek hátterében az állhatott, hogy a sztálini vezetés tartott attól, hogy az új kínai vezetés kiegyezik az amerikaiakkal. Jobbnak látták, ha a két fél közé éket tudnak verni, és erre Tajvan mint feszültségforrás, jól megfelelt. Ugyanezen okokból a szovjet vezetés ösztönözte és támogatta, hogy Kína katonai segítséget nyújtson a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságnak a koreai háborúban. Utólag sok kínai gondolta úgy, hogy a szovjetek lényegében eszközként használták Kínát az USA-val szemben, míg ők kényelmesen kimaradtak a konfliktusból.³²

1953-ban meghalt Sztálin, ami lezárt egy korszakot a két fél történetében. A Szovjetunióban fontos politikai változások indultak el, amelyek nem tetszettek Mao Zedongnak. A desztalinizáció és a rendszer konszolidációja miatt Mao úgy vélte, hogy a szovjetek letértek a kommunista forradalmi útról, és mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy ez Kínában is bekövetkezzen. Az ideológiai különbségek kiéleződése, valamint a határviták rendezetlensége az 1960-as években végül a kínai–szovjet határkonfliktusban csúcsosodott ki. A szovjet tanácsadókat Hruscsov már korábban visszahívta Kínából, és a hitelek folyósítását is beszüntette. A két fél konfliktusa megosztotta a világ kommunista országait és mozgalmait, ugyanakkor lehetővé tette, hogy az Amerikai Egyesült Államok és a KNK közeledjen egymáshoz.

A Mao utáni korszak – stabilizálódó kapcsolatok

Mao Zedong 1976-os halála új szakaszt nyitott Kína történelmében és a két fél viszonyában is. 1978 után Kínában egyre mélyülő gazdasági reformok indultak be, amelyek végül a piacgazdaság fokozatos térnyeréséhez vezettek. Kínának ebben az időben már nem volt érdeke a konfrontatív külpolitika folytatása, és elsősorban belső fejlődésével, illetve a belső fejlődés külső feltételeinek megteremtésével volt elfoglalva. Ez lehetővé tette, hogy a szovjet–kínai kapcsolatok fokozatosan rendeződjenek, bár ez a folyamat meglehetősen lassan, akadozva haladt előre, különösen amiatt, mert Kína továbbra is tartott a „szovjet bekerítéstől”. Ezzel kapcsolatos félelmeit a szovjetek afganisztáni inváziója is tovább erősítette.

A Szovjetunió felbomlása jelentősen megváltoztatta a kínai–orosz kapcsolatokat. Oroszország nemzetközi befolyása jelentősen csökkent, míg Kínáé fokozatosan nőtt. A világpolitikai viszonyok átrendeződése lehetővé tette a két fél kapcsolatainak rendezését és egy rendkívül szoros stratégiai partneri viszony kialakítását napjainkra.

A kínaiakra mély benyomást tett az orosz kommunista rendszer gyors összeomlása és a Szovjetunió széthullása. Mindezt olyan negatív példának tekintették, amelyet Kínának mindenképpen el kell kerülnie. Feltűnő, hogy a két kommunista ország mennyire másképpen reagált az 1970-es és az 1980-as évek kihívásaira. A szovjet rendszer ideológiai dogmatizmusa miatt megreformálhatatlan volt. A kínai kommunista rendszer viszont a Mao utáni korszakban megjelenő és egyre nagyobb szerephez jutó pragmatikus szemléletének köszönhetően alapvetően újraértelmezte magát, és sikeres gazdasági reformokat hajtott végre, ezzel bebiztosítva a rendszer fenmaradását és a KKP uralmát Kína felett. A kommunizmus Marx várakozásaival ellentétben nem a fejlett kapitalista országokban került hatalomra, hanem a világ gazdasági periféria országaiban, és nem a kapitalizmus meghaladását hozta el, hanem felülről irányított

³² POLONYI 2000, 82–96.

diktatórikus modernizációja révén a feudalizmus és a kapitalizmus közötti átmeneti szakasz volt Oroszországban és Kínában, ahol a polgári fejlődés nem tudott spontán végbemenni.

Kína és Oroszország kapcsolatai 1991-től

A Szovjetunió felbomlása után a kínai–orosz kapcsolatok minden szempontból új szakaszba léptek. Oroszország megszűnt világhatalom lenni: mind katonai, mind gazdasági szempontból jelentősen vesztett súlyából. Kína az 1990-es évek elején még nem számított globális hatalomnak, inkább csak regionálisnak volt tekinthető, de már ekkor megindult a dinamikus fejlődés útján. Ekkor már a két ország érdekei jelentős mértékben egybeestek. Mint azt már korábban is említettük, mind Kína, mind Oroszország a Nyugathoz képest más utakon haladt történelme során, és ellenségeik is gyakran közösek voltak, ennek ellenére mégis sokszor keveredtek konfliktusba egymással. 1991 után az Amerikai Egyesült Államok és Kína közötti kvázi szövetség már nem létezett, és mind Oroszország, mind Kína számára kulcskérdés volt, hogyan tudják ellensúlyozni a hidegháborúból győztesen kikerülő USA-t.

A kínai–orosz viszonyban az is jelentős változást hozott, hogy míg történelmük során általában Oroszország volt a gazdaságilag fejlettebb ország, addig a 2000-es évekre Kína gazdasági nagyhatalommá vált, jelentősen megelőzve az oroszokat. Oroszországnak bele kell nyugodnia abba, hogy Kína mellett csak másodhegedűs lehet a világpolitikában, de együtt komoly erőt képeznek. Bár a két ország eltérő politikai berendezkedéssel rendelkezik, mindkettőben komoly hagyománya van az autoriter hatalomgyakorlásnak. Láthatóan egyik félnek sincs szándékában a nyugati típusú demokráciára való áttérés, és nehezen élük meg, hogy a nyugati hatalmak nem akarják elfogadni az ő politikai rendszereiket és értékvilágukat. Ezért a két fél között a rivalizálást az elmúlt évtizedekben felváltotta a szoros partneri együttműködés.

A stratégiai partnerség fokozatosan alakult ki a két fél között. Orosz elnök először 1992. december 23-án járt Pekingben, Borisz Jelcin személyében. 1996 után éves szinten tartottak kormányfői találkozókat, valamint különböző szakmai szintű egyeztetéseket. A két fél viszonyában a politikai együttműködés mellett egyre komolyabb szerepet kapott a gazdasági együttműködés is. 2001-ben került sor *A jószomszédi viszony és a baráti együttműködés egyezménye* című dokumentum aláírására a két fél között. Kapcsolatukat a felek azóta „stratégiai partnerségként” definiálják. Ugyanebben az évben a korábban Sanghaji Ötöknek nevezett szervezet alapjain a kínai–orosz stratégiai együttműködés egyik látványos megnyilvánulásként létrejött a Sanghaji Együttműködési Szervezet (a továbbiakban: SESZ), amely már nemcsak diplomáciai, de katonai együttműködést is jelent a két fél és szövetségeseik között.

Az 1991 utáni korszak fontos fejleménye volt, hogy sikerült rendezni a határkérdéseket is. Már 1994-ben született egy megállapodás a felek között, amely rendezte a közös határ egy rövidebb szakaszának vitás kérdéseit. Ezt követően Oroszország és Kína – egyebek mellett egy fontos, 2004-es határegyezmény segítségével – 2008-ig gyakorlatilag lezárta a közös határokat érintő vitáit.

A két ország jól tud együttműködni a nemzetközi szervezetekben is. Egyik ország sem támogatja például az ENSZ Biztonsági Tanácsának kibővítését, és vétőjogokról sem mondanak le. Mindkét ország egyaránt azt képviseli, hogy a Nemzetközi Valutaalapon és a Világbankon belül a nem nyugati országok kapjanak nagyobb beleszólást a vezetésbe.

A két ország hasonlóan gondolkodik az emberi és a kisebbségi jogok kérdéséről is. Mindkét ország belügynek tekinti a fenti kérdéseket, és ellenzi, hogy a különféle szervezetek és a nyugati országok ezekre a jogokra hivatkozva „beleszóljanak más országok belügyeibe”. A „szeparatista törekvések elleni harc” szintén a két ország legfontosabb közös ügyei közé tartozik.³³

A Sanghaji Együttműködési Szervezet és a katonai kapcsolatok

A Szovjetunió felbomlása utáni világrend és az orosz–kínai kapcsolatok egyik legfontosabb fejleménye az orosz–kínai katonai együttműködés elmélyülése és ennek kapcsán a Sanghaji Együttműködési Szervezet létrejötte és fejlődése.

A SESZ az 1996-ban alakult Sanghaji Ötök szervezetének utódaként jött létre 2001. június 15-én Sanghajban. A szervezetet 2001-ben Oroszország, Kína, Kazahsztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Kirgizisztán hozta létre. 2017-ben csatlakozott a szervezethez India és Pakisztán is.

A SESZ azért jött létre, mert a hidegháború utáni világrendben Kína és Oroszország egyaránt úgy látta, hogy csak közös fellépéssel tudja ellensúlyozni az Amerikai Egyesült Államok politikai befolyását és katonai erejét. A szervezet alapvetően egy biztonságpolitikai együttműködésnek indult, de napjainkra már számos egyéb területen is (például szociális fejlesztés, kulturális és gazdasági együttműködés) kialakult összefogás a tagországok között. A szervezet tagállamai mindenekelőtt a terrorizmus, a szeparatizmus és a szélsőséges szervezetek elleni harcot jelölték meg fő feladatuknak. A tagországok 2003 óta rendszeresen tartanak közös hadgyakorlatokat. Ezenkívül a tagországok titkosszolgálatai is folyamatos kapcsolatban vannak egymással, és megosztják értesüléseiket.³⁴

A SESZ nem tekinthető olyan szoros katonai szövetségnek, mint a NATO, hiszen a tagállamok részére nem ír elő automatikus katonai segítséget háború esetére. Viszont tagjai elkötelezték magukat amellett, hogy nem fegyverkeznek egymással szemben, nem támadják meg egymást, ha pedig valamelyik tagállam háborúba keveredne, akkor azonnal egyeztetnek egymással a lehetséges közös fellépésről és teendőkről. Így bár kétségtelenül lazább szövetség, mint a NATO, de hiba lenne lebecsülni, hiszen a katonai szövetségek formái sokszor változtak a történelem során. Meg kell persze jegyezni, hogy a tagországok között azért fennállnak bizonyos érdekellentétek, különösen India és Pakisztán 2017-es csatlakozása óta. A SESZ jelentősége folyamatosan növekszik mind az eurázsiai térségben, mind globális szinten. Megfigyelőként részt vesz a szervezet munkájában Mongólia, Irán, Afganisztán, Fehéroroszország, eseti jelleggel pedig Srí Lanka, Nepál, Kambodzsa, Törökország, Örményország és Azerbajdzsán is együttműködik vele.

A tagországok államfői évente egyszer találkoznak egymással, változó helyszíneken. A miniszeri, illetve alacsonyabb szintű egyeztetések gyakoriak és rendszeresek. A szervezet titkársága Pekingben található.³⁵

³³ BOLT 2013.

³⁴ *The Shanghai Cooperation Organisation; Chronicle of Main Events of „Shanghai Five” and Shanghai Cooperation Organisation.*

³⁵ *Shanghai Cooperation Organisation Secretary-General.*

Az együttműködés keretében Kína gyakran importál fegyvereket Oroszországból, miközben saját hadiiparát is folyamatosan fejleszti. Mivel 1989 óta Kínát fegyverembargó sújtja az USA és az EU tagállamai részéről, ezért gyakorlatilag Oroszország lett a legjelentősebb haditechnikai és fegyverbeszállító Kína számára. Ezzel egyidejűleg Kína Oroszország legjelentősebb fegyvervásárlója: az orosz hadiipari export 25%-a áramlik Kínába.³⁶

Gazdasági kapcsolatok

A gazdasági kapcsolatok különösen az ezredforduló után kezdtek jelentősen fejlődni. Ebben az időszakban már nemcsak Kína, de Oroszország is gazdaságilag emelkedő pályára állt. A gazdasági kapcsolatokban fontos szerepet játszanak a nagy infrastrukturális beruházások, energiaipari projektek és a hadiipari fejlesztések. A két ország kereskedelmében Kína számára Oroszország mint a szénhidrogének forrása a legfontosabb, hiszen azokból egyre jelentősebb behozatalra szorul. Ezenkívül Oroszország még jellemzően vegyipari termékeket és műtrágyát szállít nagy mennyiségben Kínába. A kétoldalú kereskedelemben az utóbbi években jellemzően Kínának van aktívuma.³⁷

2010 novemberében a két ország áttért az USA dollárról a saját két pénznemére a két ország közötti kereskedelmi elszámolásokban. A lépés célja nyilvánvalóan a dollár dominanciájának gyengítése, és a kínai *yuan* szerepének erősítése a nemzetközi kereskedelemben.³⁸

Kína napjainkra Oroszország legnagyobb külföldi hitelezőjévé vált. Már a 2008-as gazdasági válság idején is jelenős hitelekkel támogatta Oroszországot. 2014-ben, a Krím-félsziget elcsatolása után a nyugati országok gazdasági szankciókat vezettek be Oroszországgal szemben. Kína ekkor egy 150 milliárd *yuan* értékű hitelmegállapodást kötött Moszkvával, hogy enyhítsék a gazdasági szankciók hatását.³⁹

Oroszországnak feltétlenül érdekében állna az orosz Távol-Kelet gazdasági fejlesztése. Az orosz–kínai kapcsolatokat azonban erősen befolyásolja Moszkva azon féltelme, hogy a kínaiak növekvő gazdasági jelenléte és bevándorlása miatt az orosz Távol-Kelet fokozatosan el-kínaiasodik, vagy legalábbis erős kínai befolyás alá kerül. A térség fejlesztésére a Szovjetunió összeomlása után Moszkva kevés anyagi forrást biztosított, ezzel összefüggésben az orosz ajkú lakosság körében jelentős volt az elvándorlás, miközben nagy létszámú kínai és koreai közösség telepedett meg a területen.⁴⁰

A kínai–orosz gazdasági együttműködés egyik legfontosabb multilaterális szervezetévé a BRICS vált, amelyben a két országon kívül Brazília, India és a Dél-afrikai Köztársaság is részt vesz. A BRICS megalapításának gondolata már a 2000-es évek első felében felmerült, de az első hivatalos ülést csak 2009-ben tartották meg az oroszországi Jekatyerinburgban. Az alapító Kína, Oroszország, India és Brazília volt (BRIC). Egy évvel később csatlakozott a Dél-afrikai Köztársaság is (a BRIC-csoport így bővült BRICS-csoporttá). A közösség elvileg a G7-ek ellenpólusaként jött létre. A tagországok mindegyike jelentős befolyással

³⁶ WEITZ 2010.

³⁷ LUDVIG 2008.

³⁸ SU–LI 2010; *China–Russia Economic, Trade Co-Op New Starts: Minister* 2010.

³⁹ OVERLAND–KUBAYEVA 2018; SMOLCHENKO 2014.

⁴⁰ BOLT 2013.

rendelkezik a saját régiójában mind gazdasági, mind politikai szempontból, bár Brazília és Dél-Afrika az utóbbi években komoly gazdasági problémákkal küzd.

A BRICS-csoport egyik jelentős intézménye a 2014-ben alapított Új Fejlesztési Bank. Az intézményt a Világbank ellenpólusaként hozták létre 50 milliárd USD alaptőkével, amelyet azóta 100 milliárd USD-re emeltek. A bank elsősorban infrastrukturális fejlesztéseket finanszíroz a harmadik világ országaiban.

A BRICS vésztartalékalap-egyezményét 2015-ben írták alá, és egy 100 milliárd USD összegű alapot hoztak létre vele, amelynek célja, hogy váratlan válsághelyzet esetén segítsen a tagországok költségvetési nehézségeit orvosolni rövid távon. Az alapot sokan tekintik a Nemzetközi Valutaalap alternatívájának.

A BRICS fizetési rendszer létrehozásáról 2015-ben döntöttek a tagországok, és céljuk egy bankközi fizetések és átutalások lebonyolítására alkalmas rendszer létrehozása, amely a SWIFT-rendszer alternatívája lenne.⁴¹

Energiaügyi kapcsolatok

Az orosz–kínai kapcsolatok egyik legfontosabb területe az energiaipari együttműködés. A kínai gazdaság növekedése egyre nagyobb energiaigényeket indukál, napjainkban már Kína a világ legnagyobb energiafogyasztója. Éppen ezért Kína igyekszik kőolaj- és gázszükségletét több különböző forrásból fedezni, hogy ne váljon függővé egyetlen beszállítótól.⁴² Mivel Oroszország hagyományosan nyersanyagtermelő országnak számít – különösen a szénhidrogének területén –, ezért napjainkra Oroszország lett Kína egyik legjelentősebb olajbeszállítója.

A két fél együttműködését a kölcsönös érdekek ellenére gyakran viták is kísérik, ezek elsősorban az árazás kérdésével kapcsolatosak, illetve a szállítási infrastruktúra hiánya is okoz nehézségeket.⁴³ A volt szovjet közép-ázsiai köztársaságokkal – például Kazahsztánnal, Türkmenisztánnal és Tádzsikisztánnal – Kína szintén igyekszik fokozni olaj- és gázipari partnerségét. Ez időnként konfliktusokat okoz a kínai–orosz relációban, de a kínai politikai döntéshozók a régióban többnyire meglehetősen óvatosan járnak el, tiszteletben tartva Moszkva regionális befolyását. Napjainkban leginkább az a jellemző, hogy a közép-ázsiai térségben gazdaságilag Kína a domináns tényező, ugyanakkor katonai és biztonságpolitikai szempontból még mindig Oroszország számít a domináns nagyhatalomnak.

A kétoldalú kapcsolatok értékelése

A kínai–orosz kapcsolatokat számos konfliktus terhelte az elmúlt évszázadokban. Elsősorban a határviták, továbbá a Közép-Ázsia és a Távol-Kelet feletti dominancia jelentette a fő konfliktusforrást a két fél viszonyában. Halford Mackinder brit geográfus 1904-ben tette közzé híres elméletét, a „Heartland Theoryt”. Ennek értelmében az eurázsiai térség a világ legjelentősebb régiója, és aki ezt a térséget dominálja, az tekinthető a világ urának. Kína

⁴¹ CHEN–QING 2015.

⁴² Countries Compared by Energy 2014; International Energy Agency 2010.

⁴³ OVERLAND–BRAECKHUS 2007.

és Oroszország e térség legfontosabb államai közé tartozik. Az orosz Kína-politikát különösen a II. világháború után uralta Mackinder elmélete, amikor befolyásuk alá szerették volna vonni Kínát. Napjainkban az látszik, hogy Kína is az eurázsiai térség domináns hatalmává kíván válni, és ebben a folyamatban kulcskérdés számára az Oroszországgal való kapcsolat. A hidegháború utáni világrendben azonban a két ország stratégiai partnerévé vált egymásnak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és szövetségi rendszere ellensúlyozásának céljából. Kína Oroszország segítségével igyekszik olyan nemzetközi szervezeteket létrehozni (például a BRICS keretében), amelyek a korábban létrejött, de főként a nyugati országok által dominált nemzetközi szervezetekkel szemben alternatívát kínálhatnak. Bár a két fél között nem áll fenn olyan szoros katonai szövetség a Sanghaji Együttműködési Szervezet keretében, mint a NATO-tagországok között, azonban lényegében megvalósult egy lazább szövetség létrehozása, amely sokban emlékeztet a 19. század végén létezett német–Habsburg–orosz szövetségre. Mindkét országnak érdeke, hogy egyikük gazdasága se omoljon össze, és a politikai rendszer se változzon meg egyik országban sem. Oroszországnak az 1990-es évek mélyrepülése után sikerült újra megerősítenie nagyhatalmi helyzetét, míg Kína napjainkra globális nagyhatalommá vált. Kettejük együttműködése minden bizonnyal alapvetően meghatározza a globális viszonyokat a következő évtizedekben. Mindez jelentős kihívások elé állítja a nyugati demokráciákat mind politikai, mind katonai szempontból.

Felhasznált irodalom

- BELOUSOV, Vitaliy (2017): China, Russia Plan to Support Each Other Regardless of Int'l Situation – Lavrov. *Sputnik*, 2017. 08. 06. Elérhető: <https://sptnkne.ws/ferU>
- BOLT, Paul J. (2013): *Sino–Russian Relations in a Changing World Order*. DOI: <https://doi.org/10.21236/ADA593629>
- CHEN, Michelle – QING, Koh Gui (2015): Exclusive: China's International Payments System Ready, Could Launch by End-2015 – Sources. *Reuters*, 2015. 03. 09. Elérhető: www.reuters.com/article/us-china-yuan-payments-exclusive/exclusive-chinas-international-payments-system-ready-could-launch-by-end-2015-sources-idUSKBN0M50BV20150309?irpc=932
- CHEN, Vincent (2012): *Sino–Russian Relations in the Seventeenth Century*. The Hague, Springer.
- China–Russia Economic, Trade Co-Op New Starts: Minister (2010). *China Daily*, 2010. 11. 25. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/china/2010-11/25/content_11608887.htm
- Chronicle of Main Events of "Shanghai Five" and Shanghai Cooperation Organisation* (s. a.). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20081014132514/http://www.sectso.org/html/00030.html>
- CHUFRIN, Gennady ed. (1999): *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*. Stockholm–Oxford, International Peace Research Institute – Oxford University Press. Elérhető: www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI99Chu/SIPRI99Chu.pdf
- Countries Compared by Energy: Oil Consumption* (2014). Elérhető: www.nationmaster.com/graph/ene_oil_con-energy-oil-consumption
- ESKRIDGE-KOSMACH, Alena N. (2008): Russia in the Boxer Rebellion. *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 21, No. 1. 38–52. DOI: <https://doi.org/10.1080/13518040801894142>
- FAIRBANK, John King – GOLDMAN, Merle (2006): *China. A New History*. Second Ed. Cambridge (US-MA) – London, Belknap. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjghv1z>

- FISHER, Raymond Henry (1943): *The Russian Fur Trade 1550–1700*. Berkeley (US-CA) – Los Angeles (US-CA), University of California Press.
- FLETCHER, Joseph (1978): Sino–Russian Relations, 1800–62. In FAIRBANK, John King ed.: *The Cambridge History of China: Late Ch'ing 1800–1911*. Vol. 1. Cambridge, Cambridge University Press. 318–350. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521214476.008>
- GERNET, Jacques (2005): *A kínai civilizáció története*. Budapest, Osiris.
- HELMER, John (2005): China Beats Japan in Russian Pipeline Race. *Asia Times*, 2005. 04. 29. Elérhető: www.atimes.com/atimes/Central_Asia/GD29Ag01.html
- Holy New Martyrs of China*. Orthodox Fellowship of All Saints of China. Elérhető: www.orthodox.cn/saints/chinesemartyrs_en.htm
- HSU, Jing-Yun – SOONG, Jenn-Jaw (2014): Development of China–Russia Relations (1949–2011) – Limits, Opportunities, and Economic Ties. *Chinese Economy*. Vol. 47, No. 3. 70–87. DOI: <https://doi.org/10.2753/CES1097-1475470305>
- International Energy Agency (2010): *China Overtakes US as World's Biggest Energy Consumer*. Elérhető: www.iea.org/countries/china
- JANSEN, Marius B. (1989): *The Cambridge History of Japan*. Vol. 5. *The Nineteenth Century*. New York (US-NY), Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521223560>
- JORDÁN Gyula (2005): *Tajvan története*. Budapest, Kossuth.
- KIM, Younkyyo – Stephen BLANK (2013): Rethinking Russo–Chinese Relations in Asia: Beyond Russia's Chinese Dilemma. *China: An International Journal*, Vol. 11, No. 3. 136–148.
- KIRCHENBAUER, Reid (2014): Chinese Globalization Will Work: The Yuan is Key. *InvestAsian*, 2014. 10. 15. Elérhető: www.investasian.com/2015/02/04/china-russia-partnership-grow
- LENSEN, George Alexander (1967): *The Russo–Chinese War*. Tallahassee (US-FL), Diplomatic Press.
- LIEVEN, Dominic (2006): *The Cambridge History of Russia*. Vol. 2. *Imperial Russia, 1689–1917*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521815291>
- LUDVIG Zsuzsa (2008): *Oroszország és Kína: A Partnerség határai*. Budapest, MTA VKI. Elérhető: www.vki.hu/mt/mh-80.pdf
- MARCH, G. Patrick (1996): *Eastern Destiny: Russia in Asia and the North Pacific*. Westport (US-CT), Praeger.
- METCHNIKOFF, Olga (1920): *Vie d'Élie Metchnikoff, 1845–1916*. Paris, Hachette. (Angol nyelven: METCHNIKOFF, Olga [1921]: *Life of Elie Metchnikoff, 1845–1916*. London, Constable. DOI: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.22557>)
- MILLWARD, James A. (2007.): *Eurasian Crossroads. A History of Xinjiang*. New York (US-NY), Columbia University Press.
- NYE, Joseph S. (2015): A New Sino–Russian Alliance? *Project Syndicate*, 2015. 01. 12. Elérhető: <https://archive.is/20170105033605/http://www.projectsyndicate.org/commentary/russia-china-alliance-by-joseph-s-nye-2015-01>
- ØVERLAND, Indra – BRAEKHUS, Kyrre (2007): *A Match Made in Heaven? Strategic Convergence between China and Russia*. Oslo, Norsk Utenrikspolitisk Institutt. (Paper No. 717 – 2007.) Elérhető: www.files.ethz.ch/isn/28880/717.pdf
- ØVERLAND, Indra – KUBAYEVA, Gulaikhan (2018): Did China Bankroll Russia's Annexation of Crimea? The Role of Sino–Russian Energy Relations. In BLAKKISRUUD, Helge – ROWE, Elana Wilson eds.: *Russia's Turn to the East*. London, Palgrave. 95–118. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-69790-1_6
- POLONYI Péter – A. SAJTI Enikő (2000): *Mao/Tito*. Budapest, Pannonica.

- QUESTED, Rosemary K. I. (2014): *Sino–Russian Relations: A Short History*. London, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315018898>
- RATNER, Ely – ROSENBERG, Elizabeth (2014): China Has Russia Over a Barrel. *Foreign Policy*, 2014. 05. 19. Elérhető: <https://foreignpolicy.com/2014/05/19/china-has-russia-over-a-barrel>
- ROZMAN, Gilbert (2014): *The Sino–Russian Challenge to the World Order: National Identities, Bilateral Relations, and East versus West in the 2010s*. Washington D.C., Woodrow Wilson Center Press – Stanford University Press.
- SAVIC, Bob (2016): Behind China and Russia's 'Special Relationship'. *The Diplomat*, 2016. 12. 07. Elérhető: <https://thediplomat.com/2016/12/behind-china-and-russias-special-relationship>
- Shanghai Cooperation Organisation Secretary-General. Elérhető: <http://eng.sectesco.org/secretariat>
- SHIRA, Dezan et al. (2018): China–Russia Bilateral Trade is World's Fastest Growing Opportunity Corridor. *China Briefing*, 2017. 08. 30. Elérhető: www.china-briefing.com/news/china-russia-bilateral-trade-is-worlds-fastest-growing-opportunity-corridor
- SMOLCHENKO, Anna (2013): Chinese Leader Xi, Putin Agree Key Energy Deals. *AFP*, 2013. 03. 22. Elérhető: https://archive.vn/20130411013534/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5jI8_kZmr2INskAt4erPYLeDxW9Zw?docId=CNG.456411c08037199e9bc2690b1b0726fa.211#selection-295.0-295.47
- SMOLCHENKO, Anna (2014): China, Russia Seek 'International Justice', Agree Currency Swap Line. *Business Insider*, 2014. 10. 13. Elérhető: www.businessinsider.com/afp-china-russia-seek-international-justice-agree-currency-swap-line-2014-10
- SU Qiang – LI Xiaokun (2010): China, Russia Quit Dollar. *China Daily*, 2010. 11. 24. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/china/2010-11/24/content_11599087.htm
- The Shanghai Cooperation Organisation (s. a.). Elérhető: http://eng.sectesco.org/about_sco
- TIAN, Hao (2015): *Sino–Russian Relations: Conflict and Cooperation*. Bethlehem (US-PA), Lehigh University. Elérhető: <https://preserve.lehigh.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1037&context=cas-campbell-prize>
- Treaty of Peking. Elérhető: www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/peking-treaty
- TRENIN, Dmitri (2011): Challenges and Opportunities: Russia and the Rise of China and India. In TELLIS, Ashley J. – TANNER, Travis – KEOUGH, Jessica eds.: *Strategic Asia 2011–12: Asia Responds to Its Rising Powers – China and India*. Washington, D. C., National Bureau of Asian Research. Elérhető: www.nbr.org/publications/element.aspx?id=532
- VAN DIJK, Kees (2015): *Pacific Strife*. Amsterdam, Amsterdam University Press. DOI: <https://doi.org/10.5117/97890089644206>
- WEITZ, Richard (2010): Why China Snubs Russia Arms. *The Diplomat*, 2010. 04. 05. Elérhető: <https://thediplomat.com/2010/04/why-china-snubs-russian-arms>
- WEITZ, Richard (2015): *China–Russia Security Relations: Strategic Parallelism without Partnership or Passion?* Carlisle (US-PA), Strategic Studies Institute, US Army War College.
- WU D. D. (2017): China and Russia Sign Military Cooperation Roadmap. *The Diplomat*, 2017. 06. 30. Elérhető: <https://thediplomat.com/2017/06/china-and-russia-sign-military-cooperation-roadmap>
- Дополнительное соглашение между российской федерацией и китайской народной республикой о российско-китайской государственной границе на ее восточной части (2004). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20110812092950/http://bestpravo.ru/fed2004/data03/tex14451.htm>

Bartók András

A kínai biztonság- és védelempolitika, annak nemzetközi relevanciái, a belőle fakadó kihívások

Bevezető¹

Kína katonai erejének összképe néhány évtized alatt lenyűgöző fejlődésen ment keresztül. A Kínai Népköztársaság a 80-as években megkezdett reformoknak köszönhetően egy alapvetően defenzív berendezkedésű hatalomból mára már egy jóval szélesebb akció rádiusszal rendelkező globális szereplővé vált.

A kínai védelempolitika legfontosabb, jelenleg is zajló folyamata a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (KNFH) átalakulása elsősorban szárazföldi, területvédelmi és néhány nem katonai funkcióra berendezkedett haderőből tengeri erő kivételére képes, modern, összhaderőnemi műveletekben gondolkodó haderővé.

Kína globális geopolitikai képességeinek növekedése természetes következménye egyrészt az ország gazdasági sikereinek, másrészt annak, hogy a világkereskedelem folyamataiba egyre mélyebben integrálódott országnak egyre fontosabb biztosítania érdekeit a globális térben is.

A jövő nagy kérdései között szerepel, hogy vajon meddig marad a kínai gazdasági és ezzel együtt a katonai erő fejlődése a jelenlegi pályán, illetve hogy a külvilág hogyan viszonyul, miként alkalmazkodik majd a megváltozott kínai haderőhöz, katonai képességekhez.

Kína védelempolitikája az elmúlt évtizedektől napjainkig

A párt és a haderő – forradalmi örökség

A Kínai Népköztársaság létrejöttéhez vezető polgárháború során sajátos összefonódás alakult ki a kínai haderő és a politikai vezetés között. A politikai vezetés és a haderő viszonyáról Mao Zedong (Mao Ce-tung) egyik legismertebb megállapítása, hogy „a puská a párt kezében van”, vagyis a Kínai Kommunista Párt teljes körű kontrollt gyakorol a haderő fölött. Ez korántsem a civil kontroll fontosságát hivatott hangsúlyozni, hanem a párt mindenhatóságát a haderő irányítása terén.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

A haderő és politikum összefüggéseit jó illusztrálja már az 1945–47 közötti időszakban is az a tény, hogy a kommunista térnyerést követően a nacionalistáktól megszerzett területeken a kezdeti időszakban sokáig maga a haderő látta el a közigazgatási feladatokat is.² A katonai körzetek – amelyek a mai összhaderőnemi területi parancsokságok elődjei a 2015-ös reformot megelőzően – 1949-ben többek között a hadsereg közigazgatási funkcióihoz kötődően jöttek létre.³ A hadsereg közigazgatási funkcióinak kivezetése 1951-től indult, ám a haderő és a párt más országokhoz képest szorosabb kapcsolata ezzel nem ért véget. A hadsereg a továbbiakban a KKP elsődleges káderforrásaként funkcionált, ahogyan Mao fogalmazott: „egy gigantikus káderiskolaként”.⁴

Az úgynevezett kulturális forradalom időszakában (1966–1976) ismét nagy szerephez jutott a hadsereg a közigazgatásban és a politikai mozgalmakban egyaránt. A korszak során a „forradalmi bizottságok” tagságának fő forrásai a hadsereg, a forradalmi tömeg képviselői és a maoista pártkáderek voltak.

Szintén fontos szerepet töltött be a haderő feletti kontroll a Mao halálát követő hatalmi átrendeződés időszakában. Hua Guofeng sikere a négyek bandájával szembeni leszámolás kapcsán erőteljesen köthető nem csupán Hua pártelnöki, de a Központi Katonai Bizottság vezetőjeként betöltött szerepéhez.⁵ Hua és „maoista” frakciójának későbbi alulmaradása Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) és a reformerek táborával szemben szintén erőteljesen kötődik ahhoz, hogy Deng a hatalomátvételhez sikeresen maga mellé tudta állítani a hadsereg vezetőit, miután 1977-ben a haderő vezérkari főnökévé nevezték ki, majd 1978 decemberében sikeresen átvette a vezetői szerepet Huától.⁶

Bár az ezt követő évtizedek reformjai és változásai nem kerültek el a hadsereget sem,⁷ 1989-ben a Tiananmen téri leszámolás során megmutatkozott, hogy a demokratikus reformokat támogató erők a haderőn belül nem voltak képesek számottevő tényezővé válni, a hadsereg Deng iránti elkötelezettsége nem ingott meg.

A párt és a hadsereg mint elválaszthatatlan politikai erők azóta is szoros egységet képezve biztosítják a KKP politikai dominanciáját Kína felett, ám Deng reformpolitikájának köszönhetően a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg arculata mára már egészen megváltozott, egy alapvetően belső, területvédelmi funkcióra berendezkedett tömeghadseregből egyre inkább egy modern, akár a kínai területektől távolabbi erőkitűzésre is képes haderővé vált. Ez együtt járt a hadsereg belső „rendfenntartói” és más, nem katonai funkcióinak csökkentésével, így ugyan a lényegi változást nem a haderő és a politika viszonyában kell keresnünk, de a klasszikus „párthadsereg” korszakához képest már egy másfajta haderő képét mutatja.

² JORDÁN 2008, 51.

³ JORDÁN 2008, 91.

⁴ JORDÁN 2008, 92.

⁵ JORDÁN 2008, 90.

⁶ JORDÁN 2008, 119.

⁷ JORDÁN 2008, 172.

A Kínai Népköztársaság védelempolitikai reformjai Mao halálától napjainkig

Kína számára a Mao utáni politikai váltás nyitott ajtót a kulturális forradalom évei alatt kialakult káosz orvoslására. A KNFH számára a kulturális forradalom kettős hatással járt. Egyrészt, ahogyan az ország más szektoraiban is, a mozgalom külföldi szakértelemmel szembeni gyanakvásának és a tisztogatásoknak köszönhetően jelentősen megakadt a technológiai fejlődés a haderőn belül is.⁸ A kutatási és fejlesztési tevékenység ellehetetlenítésével Kína hadereje komoly lemaradásba került a katonai technológiák terén. Másrészt a KNFH komoly szerepet kapott a közigazgatásban és az ország kritikus szektorainak védelmében, illetve működtetésében. A hadsereg Kínában több helyen is átvette az állami közigazgatástól a közlekedési infrastruktúra megóvásának és működtetésének feladatát, továbbá jelentős szerepet vállalt a mezőgazdasági szektorban is.⁹ A kulturális forradalom összességében hozzájárult ahhoz, hogy a Mao halálát követő reform és nyitás korszakát a KNFH jelentős technológiai lemaradással, az ennek orvoslására szükséges források és politikai akarat hiányában kezdte, valamint más országok fegyveres erőihez képest jóval több nem hagyományosan katonai tevékenységet végzett. Ez utóbbi egészen a 90-es évek végéig jellemző maradt a KNFH-ra, és a KKP vezetése csak fokozatosan volt képes a haderő nem katonai tevékenységének leépítésére.

Deng Xiaoping 1978-as hatalomra kerülését követően politikai programja a „Négy Modernizáció” üzenete köré épült, amelynek négy oszlopa az ipar, az agrárszektor, a tudomány és technológia, valamint a haderő modernizációja volt.¹⁰ Bár a hivatalos beszédek és a vezetés részéről elhangzó retorika szerint ezen négy szektor fejlesztése szervesen összefügg egymással, a gyakorlatban a legkisebb prioritást a haderő modernizációja élvezte.¹¹ Sokáig viszonylag alacsony GDP-arányt képviselt a védelmi költségvetés, illetve a védelmi kiadások reálértéke is fokozatos csökkenést mutatott az 1980-as évek végéig. Kína védelmi költségvetése a ma ismert drasztikusan emelkedő pályán lényegében 1989 után tudott elindulni, javarészt a „Négy Modernizáció” három másik szegmense és különösen az agrárszektor termelte eredményeknek köszönhetően.¹²

A különböző nemzetközi kutatóintézetek és különösen az amerikai védelmi szféra szakértői jellemzően úgy vélekednek, hogy a hivatalosan közzétett adatokhoz képest a KNK jóval többet költ védelmi célokra. Ezen feltételezések mögött több tényező is húzódik, de a legfontosabbak között érdemes említeni, hogy a hivatalos védelmi kiadások feltételezhetően nem teljes egészében tartalmazzák a kutatási és fejlesztési célokra fordított forrásokat, a hivatalos összeg több esetben vélhetően nem tartalmazta jelentős külföldi, high-end technológiai eszközbeszerzések kiadásait, illetve hogy Kína az elmúlt 30 évben komoly fegyverexportórré vált, különösen a harmadik világ országaiba, ám ennek összege feltehetően nem kerül bele a hivatalos büdzsébe.¹³

⁸ GHOSH 1978, 74.

⁹ EILAND 1977, 1148–1149.

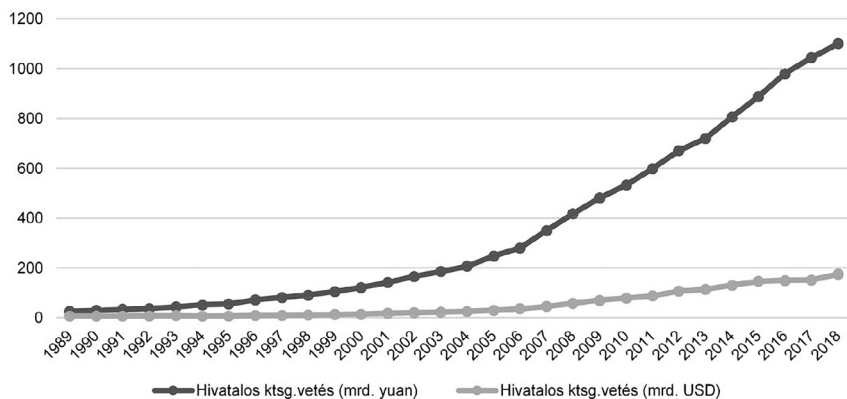
¹⁰ LIN 1994, 721.

¹¹ SHAMBAUGH 1979, 302.

¹² LIN 1994, 724.

¹³ IISS 2006, 250.

Ennek megfelelően egyaránt érdemes szem előtt tartanunk a kínai részről hivatalosan elismert védelmi költségvetést és a különböző más, kritikai megközelítésen alapuló feltételezést. A KNK védelmi kiadásait – hivatalos kínai adatok szerint – az alábbi grafikonon tudjuk követni (1. ábra):

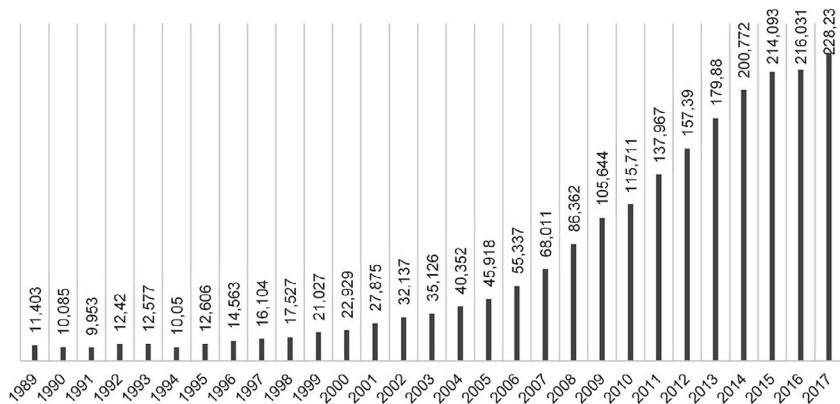


1. ábra

A KNK hivatalos védelmi költségvetése, 1989–2018

Forrás: IISS Military Balance évkönyvek 1989–2018

A kínai védelmi költségvetés tényleges nagyságához azonban általában a *Stockholm International Peace Research Institute* (SIPRI) becslő adatait szokás használni, amely jellemzően magasabb, mint a hivatalos kínai változat, de alacsonyabb becslés, mint a Pentagon által közzétett és talán túlbecsült adatok.

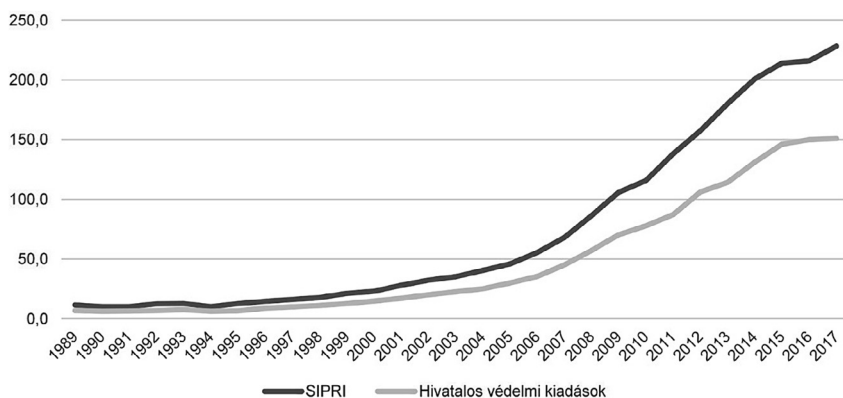


2. ábra

A KNK védelmi kiadásai a SIPRI becslései szerint, 1989–2018 (Mrd USD)

Forrás: SIPRI

Érdemes összevetnünk, arányaiban mennyire térnek el a hivatalos költségvetés adatai a SIPRI által becsült, feltehetően a valós védelmi kiadásokhoz némileg közelebbi értékekhez képest.



3. ábra

A KNK hivatalos védelmi kiadásai és a SIPRI által becsült költségvetés különbségei, 1989–2017

Forrás: SIPRI

Habár nehéz pontosan meghatározni a KNK védelmi kiadásait, az mindenesetre látszik mind a hivatalos adatok, mind a becsült értékek tükrében, hogy a védelmi szféra a Deng Xiaoping hatalomra kerülését követő évtizedekben a kezdeti költségcsökkentéshez képest 1989 után rendkívüli forrásnövekedést tudhat maga mögött, mind a mai napig.

Már összességében a védelmi kiadások növekedése is mutatja a KNK haderőfejlesztésének ütemét, ám feltehetően ebben több olyan tényező is közrejátszik, amely inkább a fegyveres erők szerepkörének optimalizását célozza, így a pontosabb kép érdekében érdemes néhány pillantást vetnünk a haderő legfontosabb változásaira is.

Bár a kínai védelempolitika 1989-ben végre elkezdhetette érezni a reformpolitikával járó gazdasági fejlődés előnyeit, a hazai és külföldi politikai események egy darabig még jelentősen hátráltatták a technológiai fejlődést. A Tiananmen téren 1989. június 4-én történt események után a nyugati országok minden Kínába irányuló védelmi célú exportot leállítottak, és egy időre megszüntettek minden magas rangú katonai képviselői látogatást. Kína katonai modernizációja ezzel veszített lendületéből. A KNK ekkorra komoly exportórré vált a védelmi piacon, amelynek célországai főként Irán, illetve más közel-keleti országok, vélhetően Irak és Szaúd-Arábia voltak. Miután új lendületet vett a kínai–szovjet politikai enyhülés, Gorbacsov Pekingbe látogatott, és kilátásba helyezte a kínai határon állomásozó erők csökkentését és a határviták rendezését.¹⁴

¹⁴ IISS 1989, 145.

Kína hadászati rakétaerőinek egy része ekkora már azonban jelentősen elavult, különösen a DDF–5 ICBM, amelynek fokozatos kivezetése megkezdődött, a helyébe lépő típus azonban még néhány évig nem volt ismert.¹⁵

A KNFH haditengerészete szintén elavult, és első lépésként jelentős csökkentésen esett át. A flotta modernizációjának fő iránya a 90-es évek elején még nem a felszíni hadihajók, hanem a tengeralattjárók fejlesztése volt. Ennek első projektje azonban később kudarcnak bizonyult, miután a Han osztályt váltani hivatott hazai fejlesztésű Xia osztály – amelyből a tervezett két egység közül végül csak egy tudott hadrendbe állni¹⁶ – a későbbiekben pusztán part menti járőrözési műveletek ellátására volt alkalmas.

A KNFH Deng alatt fokozatos létszámcsökkentésen esett át, a legnagyobb volumenű létszámcsökkentés valószínűleg 1978–1985 között zajlott,¹⁷ ám erről biztosabb adat nem áll rendelkezésre. A hadsereg szerepe a Tiananmen téren zajló politikai demonstráció „rendezésében” jelentősen növelte annak politikai fontosságát, és ez egyes források szerint hozzájárult a védelmi kiadások növekedéséhez, de valószínű, hogy az 1989 utáni kezdeti években a kínai fegyverexport növekedése is fontos szerepet játszott a védelmi költségvetés növekedésében.¹⁸

A kínai–szovjet enyhülés keretében négy fordulóban zajlottak tárgyalások a határ menti katonai feszültségek csökkentéséről. 1991-ben a Szovjetunió több határfolyón található szigetet adott vissza Kínának. Kína ekkor jelezte érdeklődését szovjet fegyverrendszerek beszerzése iránt, első körben Su–27-es vadászgépeket vásárolt Moszkvától.¹⁹ Eközben Kína hazai fejlesztésű hadiiparán már mutatkoztak a lemaradás jelei. A ballisztikusrakétahordozó tengeralattjárók fejlesztését célzó programjának keretében készült második Xia tengeralattjáróját végül nem volt képes hadrendbe állítani, és inkább egy új típus fejlesztésébe kezdett.²⁰ Az egy darab hadrendbe állított egység a későbbiekben főként part menti járőrözési feladatokat volt csak képes ellátni.

A KNFH haditengerészete felszíni flottájának modernizációja azonban sikeresebbnek bizonyult, a KNK felújította két Luda típusú rombolóját, és további, helikopterrel felszerelt hajókat tudott hadrendbe állítani.²¹

1992-ben Kína új ballisztikusrakéta-típusok fejlesztésébe kezdett, lecserélendő a korszerűtlenné vált interkontinentális ballisztikusrakéta (ICBM) -típusokat, rakétaeszközparkja kapcsán azonban további nemzetközi kritika érte a KNK-t, amiért feltételezhetően korábbi típusú eszközei közül adott el Iránnak és Szíriának.²² A Su–27-es vadászgépek beszerzésének köszönhetően 1992-ben 28 db gép állhatott hadrendbe a KNFH légierijének kötelékén belül.²³

1993-ban a tengeralattjáró-fejlesztés korábbi kudarcaival ellentétben sikerült jelentősebb előrelépéseket tenni, a KNFH haditengerészete hadrendbe állított 6 javított állapotú

¹⁵ IISS 1989, 145.

¹⁶ IISS 1989, 145.

¹⁷ IISS 1989, 148.

¹⁸ IISS 1989, 145–146.

¹⁹ IISS 1991, 149.

²⁰ IISS 1991, 149.

²¹ IISS 1991, 149.

²² IISS 1992, 139.

²³ IISS 1992, 146.

Míng tengeralattjárót. 1993-ban továbbá már a nemzetközi közvélemény számára is kiderült, hogy a KNK repülőgéphordozó beszerzését vagy fejlesztését tervezi.²⁴

Az átfogó atomcsendszerződés (Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT) előkészítésének közepette Kína újabb atomkísérletek sorát hajtotta végre – valószínűleg annak érdekében, hogy még a szerződés életbelépése előtt befejezhesse az ehhez fűződő fejlesztéseket – 1994 és 1996 között. 1993. október 5-én, vélhetően 50–100 kilotonnás erősségű töltetet robbantott, 1994. június 10-én 10–60 kilotonnás erősségűt. Az eltérő erősségre alapozva vélhetően új robbanófejek és ezekhez kötődő technológia tesztjeiről lehetett szó. Az atomprogram mellett 1994-ben két új ballisztikusrakéta-fejlesztésre is fény derült. Az egyik egy kettős felhasználású típus, a szárazföldi indítású változat a DF–31 (8000 km hatótávolsággal), illetve ennek tengeralattjáró-indítású változata a JL–2. A második, a DF–41-es az eddigi legnagyobb hatótávolságú, szárazföldi indítású típus, feltételezhetően 12 ezer km-es hatósugárral, ám ez még máig nem állt hadrendbe.²⁵

1994. október 7-én egy újabb, feltehetően 40–150 kilotonnás, 1995. május 15-én pedig szintén egy 40–150 kilotonnás atomtöltet kísérleti robbantását hajtották végre, illetve 1995. augusztus 17-én egy vélhetően 20–80 kilotonnás erősségűt. 1995 júniusában rakétakísérletre került sor, vélhetően a DF–31 prototípusával. Ezzel az USA nyugati partvidéke és Európa egésze bekerült a kínai ballisztikus rakéták hatókörébe.²⁶

Az 1995–96 közötti időszakban került sor a tajvani krízis incidenseire. A sziget elszakadáspárti politikai diskurzusa ugyanis felélénkült az 1996-ban rendezett első közvetlen demokratikus elnökválasztás közeledtével. A KNK vezetésében minden bizonnyal komoly aggodalmakat keltett a tajvani politikai folyamatokban megerősödő „elszakadáspárti” erő, ezért a pekingi vezetés a lehetőségeihez mérten igyekezett nyomást gyakorolni a sziget közeleti folyamataira. 1995 júliusában a KNK nagyszabású haditengerészeti gyakorlatot tartott Tajvan közelében, amelynek keretében két napon keresztül ballisztikus rakétákat lőtt át a sziget fölött.²⁷ Feltehetően a Tajvannal kapcsolatos incidensekkel összefüggésben, a KNFH Hadászati Rakétacsapatainak kötelékében hadrendbe állított ballisztikus rakéták számát növelték, főként a közepes és rövid hatótávolságú eszközökét.²⁸

A tajvani krízis nemcsak a szárazföldi Kína és a sziget viszonyában hozott változásokat, de hatására az Egyesült Államok növelte védelmi elköteleződését ázsiai szövetségesei iránt. A kínai hadgyakorlatra és ballisztikusrakéta-kísérletekre válaszul egy amerikai repülőgéphordozó-harccsoport haladt át a Tajvani-szoroson, figyelmeztetésként, Kína fenyegető álláspontja miatt. Az USA továbbá megerősítette elköteleződését más regionális szövetségesei felé, megújították az amerikai–japán szövetségi együttműködés irányelveit, és új lendületet kapott az ANZUS védelmi együttműködése. Bár az amerikai védelmi együttműködések szisztematikus megerősítésének és elmélyítésének az egyik legfontosabb motivációs tényezője a KNK katonai erejének növekedése volt, e mellett érdemes említést tennünk a Koreai-félsziget adta feszültségekről is, amelyek szintén aggasztották mind Washington, mind regionális szövetségeseit.²⁹

²⁴ IISS 1993, 163.

²⁵ IISS 1994, 164.

²⁶ IISS 1995, 170.

²⁷ IISS 1995, 171–172.

²⁸ IISS 1995, 176.

²⁹ IISS 1996, 170.

Kína 1996. július 29-én hajtotta végre utolsó kísérleti atomrobbantását. Ezt követően a KNK bejelentette a moratóriumot a további atomkísérletek kapcsán, és elköteleződését a CTBT-hez. Kína gyártási licenst kapott a Su-27 vadászgéphez Oroszországtól, az akkori tervek szerint 150 db eszköz kínai gyártására. A kínai–orosz kapcsolatok elmélyülésének jeleként 1996 áprilisában Jiang Zemin (Csiang Ce-min) és Borisz Jelcin bejelentette, hogy a két ország stratégiai partnerséget kötött.³⁰

A 90-es évek végén a haderőfejlesztés erőfeszítéseinek ellenére a KNFH továbbra is java-részt területvédelmi feladatokra berendezkedett haderő volt. Kína erőikvetítési képességeit ekkor még továbbra is rendszerint gyengének értékelték. Még nem állt rendelkezésre jelentős nehézfegyver- és csapatszállítási képesség, illetve a KNFH Haditengerészetének felszíni egységei relatíve gyenge légvédelmi és tengeralattjáró elleni hadviselési (Anti Submarine Warfare – ASW) kapacitással rendelkeztek.

Ennek megfelelően a 90-es években nagyobb előrelépést a KNFH Hadászati Rakéta-csapatokra épülő, Tajvannal szembeni elrettentés terén sikerült elérni. A KNK folyamatosan növelte a szigethez közeli területein állomásoztatott rakétaeszközpark méretét.

Kína 1998-ban adott ki először védelmi fehér könyvet, amelyben Tajvan egyesítése kapcsán a békés megoldás mellett kötelezte el magát, de fenntartva jogát szükség esetén akár ennek fegyveres véghezvitelére is.³¹ A szakértők szerint azonban Kínának ekkor még nincs valódi képessége partra szállni Tajvanon.³²

Emellett a KNK három fontosabb új stratégiai ballisztikus rakéta fejlesztését folytatta a 90-es években: a 8000 km hatósugarú DF-31-es ICBM-et; a 12 ezer km hatósugarú DF-41-es ICBM-et; illetve a tengeralattjáró-indítású JL-2 SLBM-et. Az első teljesen kínai fejlesztésű tengeralattjáró, a dízelmeghajtású Song osztály első prototípusa 1998-ban került tesztüzembe. Szintén a kínai védelmi ipar önállósodásának fontos mérföldköveként értékelhető, a ballisztikusrakéta-program mellett, az első önálló fejlesztésű vadászgép, az F-10, illetve J-10 néven ismert típus első prototípusának tesztrepülése 1998 márciusában.³³ Ám a hazai fejlesztések mellett továbbra is számottevő orosz eredetű fegyverimportra szorult a KNFH, 1999-ben döntöttek a Szu-30-as vadászgéptípus beszerzéséről.³⁴

Az ezredfordulóhoz érve Kína védelempolitikai reformjai és haderőfejlesztési erőfeszítései az 1989-es állapotokhoz képest jelentős előrelépéseket tudtak tenni. De mindez ekkor még keveset változtatott a regionális katonai erőegyensúlyon. A feltételezések szerint Kína számára Tajvan kapcsán egyre realisabb opcióvá vált a sziget tengeri szállítási útvonalainak akadályozása, de egy partraszállás 2000-ben még kívül esett a KNFH valódi/reális lehetőségeinek körén. Tajvan számára ekkor a leginkább aggasztó tényező a KNK ballisztikus rakétákra építő elrettentési képessége volt, az ezredfordulón valószínűleg 200-300 rakétaegység sorakozott a szigetszaggal szemben.³⁵

Folytatva az állományi leépítést és optimalizálást, a KNFH 1999–2001 között jelentősen csökkentette a sorkatonai állományt a haderőn belül, 85%-ról 65%-ra.³⁶ Emellett a fejlesztések

³⁰ IISS 1996, 171.

³¹ Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 1998.

³² IISS 1998, 165.

³³ IISS 1998, 168.

³⁴ IISS 1999, 175.

³⁵ IISS 1999, 171.

³⁶ IISS 2001, 161.

fő fókusza fokozatosan áttevődött a hadviselés tengeri dimenziójának fejlesztéseire. 2001-ben megkezdődött egy új hadászati ballisztikusrakéta-hordozó atom-tengeralattjáró fejlesztése, Type 094 néven.³⁷

Továbbra is fokozatosan nőtt a Tajvan felé irányított rövid és közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták felhalmozása a Tajvani-szoros szárazföldi kínai oldalán, óvatos becslések egy évtizeden belül 600 rakétaegység telepítését vetítették előre. A flottafejlesztés részeként Kína két Sovremenny osztályú rombolót rendelt, illetve két hazai fejlesztésű Luhai osztályú romboló beszerzését és hadrendbe állítását ütemezte elő.³⁸ Ezenfelül nyolc orosz Kilo osztályú dízel-elektronikus taktikai tengeralattjáró beszerzéséről döntöttek, vélhetően válaszul Tajvan amerikai tengeralattjáró-beszerzési programjára.³⁹

2004-re a haderő mindegyik haderőnemére jellemző általános eszközmodernizáció és az elavult eszközpark kivezetése mellett nagyobb lendületet vett az információs technológiák integrációjának támogatása. Vélhetően ekkor kezdődött meg a C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance – vezetés, irányítás, kommunikáció, informatika, hírszerzés, megfigyelés és felderítés)-rendszerek jelentős fejlesztése és az ilyen irányú beruházások jelentős növelése. Kína igyekezett tovább csökkenteni védelmi iparának külföldi technológiáktól való függőségét, illetve a 2000-es évek elején kezdődött el „9935-es projekt” néven a KNFH ukrainai beszerzésű repülőgéphordozójának átalakítása.⁴⁰

2006-ban a legfontosabb fejlesztések között szerepelt a légierő korai előrejelzési és megfigyelési képességeinek javítása, amelynek keretében Kína megkezdte egy hazai gyártású AWACS géptípus, az Il-76-os modelljére épülő Kong Jing 2000 (KJ-2000) fejlesztését. Hu Jintao (Hu Csin-tao) elnök ígéretet tett a tudományos és technológiai reformok növelésére, azt is kijelentve, hogy „a stratégiai rakétaelhárítás létrehozása és a Második Tüzérség fejlesztése a Kommunista Párt Központi Bizottságának és Központi Katonai Bizottságának egyik fő stratégiai döntése [...]”.⁴¹ Hu Jintao elnök politikai kommunikációjába is beemelte a haderő technológiai fejlesztésének elsődleges prioritását, főként a ballisztikusrakéta-védelem kiépítését és a Második Tüzérség (vagyis az ekkor még nem önálló haderőnemi szinten működő Hadászati Rakétacsapatok) fejlesztését. 2006-ban került hadrendbe a DF-31 ICBM, illetve megindult e típus további fejlesztése, amely az ambiciózus 14 ezer km-es hatótávolság elérését tűzte ki célul.

2007–2008 több szempontból is jelentős fordulópont Kína számára kül- és védelempolitikai szempontból egyaránt. Az olimpiák megrendezése jellemzően komoly globális szerepvállalási presztízs kérdés Kelet-Ázsiában, Japán gazdasági sikereinek kezdetén, a világkereskedelemben való újbóli csatlakozásakor tartotta a 68-as ötkarikás játékokat, Dél-Korea pedig 1988-as házigazdaként az ország demokratizációs folyamatának nemzetközi elismerésével kötötte össze az eseményt. Kína 2008-as házigazda-pozíciója leginkább egy egyre aktívabb globális szerepkörrel társult. A haderőfejlesztés szempontjából a legmarkánsabb előrelépések között kell említenünk a műholdak elleni támadóképességek terén tett fejlődést. A KNFH 2007-ben sikeresen lőtt ki egy kínai meteorológiai műholdat egy kétfázisú, szilárd hajtóanyagú

³⁷ IISS 2001, 161.

³⁸ IISS 2002, 139.

³⁹ IISS 2002, 139.

⁴⁰ IISS 2004.

⁴¹ IISS 2007, 333.

rakétával, mobil indítóplatformról, nagyjából 850 km-es magasságban.⁴² A 2010-es évekhez közelítve egyre látványosabbá vált a KNFH hozzáférést gátló / területmegtagadó műveleti koncepcióhoz (anti-access/area denial – A2/AD) kötődő fegyverrendszereinek fejlődése. Az A2/AD célja olyan károkozási képességek kiépítése, amely a Kína-közi tengeri területeken csak jelentős kockázatok mellett teszi lehetővé egy ellenséges hatalom haditengerészetének mozgását. Ennek főbb elemei:

1. a hajó elleni ballisztikus rakéták (anti-ship ballistic missile – ASBM), ennek legfontosabb típusa a DF-21 MRB „D” változata, illetve hajó elleni cirkálórakéták fejlesztése (felszíni hajóegység-, tengeralattjáró- és repülőgép-indítású változatoké egyaránt);
2. az ellenséges C4ISR rendszerek támadása, illetve zavarása, különös tekintettel a GPS működéséhez szükséges műholdak támadására;
3. fokozott part menti védelem, tengeri akna, illetve hajó elleni rakétával felszerelt part menti hajóegységekre építve (ennek egyik ikonikus eleme a 2004-ben hadrendbe állított Type 22 Houbei trimarán).

Az A2/AD-képességek a 2010-es évektől kezdve egyre fontosabb kérdésévé váltak az amerikai haderőfejlesztésnek, tekintve, hogy Kína esetében ez alig leplezett módon főként az amerikai repülőgéphordozó-harcsoportok ellen irányult. Az USA válaszul a fejlesztéseinek fókuszába az AirSea Battle műveleti koncepcióját helyezte, és az elmúlt években egymással szoros összefüggésben értelmezhető fejlesztési verseny alakult ki a KNK és az USA között ezen a téren.⁴³

Kína 2009–2010-re már vélhetően 1000 ballisztikus rakétát halmozott fel Tajvan szigetével szemben, ám a sziget és a KNK viszonya viszonylagos enyhülési pályára került Ma Yingjeou, a Kuomintang (KMT) pártvezetőjének megválasztásával. Ellentétben elődje, Chen Shuibian „szeparatista” politikájával, Ma sokkal konszolidáltabb partnernek bizonyult a szorosközi viszonyok kapcsán. Érdekes külpolitikai váltás volt azonban az orosz részről egyre hangosabbá váló kritika, miután Oroszország elkezdte sérelmezni a KNFH orosz eredetű fegyverrendszereinek „reverse engineering” tevékenységét. Ennek a problémának emblematikus eleme a Shenyang J-11B vadászgéptípus, amely vélhetően javarészt a Szu-27 lemásolásával jött létre.⁴⁴

Az egyre inkább korszakváltásnak tekinthető pártfőtitkári hatalomátadás időszaka 2012-ben, amely során Hu Jintao-t Xi Jinping (Hszi Csin-ping) váltotta a KNK vezetői pozíciójában, a KNFH szempontjából szintén komoly fordulópontot jelentett, méghozzá kifejezetten a kételtű képességek fejlesztése terén. Egyrészt 2010-ben – körülbelül 12 évvel a felvásárlást követően – a kínai repülőgép-hordozó elhagyta a speciálisan létrehozott szárazdokkot, és a hajótestet valószínűleg a vízrebocsátást megelőző utolsó vizsgálatoknak vetették alá, hogy ellenőrizték a turbinákat és a csöveket.⁴⁵ Az erőkitetés kapcsán releváns képességek másik változása a 2010-es évektől a kínai haditengerészeti erők szervezeti átalakulását és felszerelésének fejlesztését jelentette. Kína tengerészgyalogsága két dandáregységre tagozódik, ezek közül az 1. tengerészgyalogsági dandár a legújabb típusú, a kínai Norinco vállalat által gyártott Type 05-ös kételtű harci járművekkel rendelkezik (ZBD-05 kételtű gyalogsági

⁴² IISS 2008, 359.

⁴³ Az A2/AD és az AirSea Battle koncepciójáról részletesebben lásd: Kiss 2015.

⁴⁴ IISS 2010, 376–377.

⁴⁵ IISS 2011, 191.

harcjármű és ZTD–05 kételtű könnyű harcokcsik), míg a 164. tengerészgyalogos dandár kapta meg a régebbi típusú Type 63 páncélozott szállítójárművek kételtű változatait.⁴⁶

Az ország első repülőgép-hordozója, az 50 ezer tonnás vízkiszorítású Liaoning szeptember végén futott vízre. A hajóegység Shenyang J–15 vadászgépekkel (a Szu–33-as repülőgép-hordozóra kialakított változata) és Z-8-as AEW feladatkörre kialakított helikopterekkel felszerelve kezdte meg próbaüzemét.⁴⁷ A Liaoning ekkor még valószínűleg inkább kiképzési célokra kialakított hajóegységként funkcionált, illetve a későbbi, hazai gyártású repülőgép-hordozók elődjeként, de a repülőgép-hordozók hadrendbe állítása mellett a KNFH számára az erőketvitési képességeket jelentősen behatárolja a logisztikai hajóegységek és külföldi bázisok korlátozott száma.

2015-ben, a világháború győzelmének évfordulójához kötődően Xi Jinping további átfogó reformokat hirdetett a védelempolitika terén. Egyrészt további személyi állományi változásokat helyezett kilátásba, 300 ezer fővel kívánva csökkenteni a haderő létszámát. Másrészt a KNFH átfogó szervezeti átalakításokat is eszközölt: a korábbi hét katonai régió rendszerét felváltotta az öt hadszíntéri főparancsnokság. Ez a változás amellelt, hogy a haderőcsökkentés és az állományi optimalizáció egyik fontos eleme volt, a fegyveres erőkn belül az összhaderőnemi átalakulás szervezeti kereteit is megteremtette.

A védelempolitika doktrínáját tekintve a 2015-ben kiadott legutóbbi védelmi fehér könyv a korábbiakhoz képest jóval nagyobb hangsúlyt fektet a tengeri hadviselés fontosságára. A haderőfejlesztés és modernizáció, illetve a haditengerészeti komponens kiemelése és ehhez társulva Kína egyre nagyobb külpolitikai aktivitása azonban nem jelenti azt, hogy a KKP szakítana az alapvetően defenzív retorikába ágyazott védelmi doktrínájával. A 2015-ös fehér könyv egyik fejezetének címe: Az aktív védelem stratégiai irányelvei.⁴⁸

Az elmúlt években úgy tűnik, a KNFH Szárazföldi Haderőneme sokat veszített korábbi politikai prioritásából. Az új fegyverrendszerek és fejlesztési projektek alapján úgy látszik, a többi haderőnem jóval nagyobb mértékben esik át korszerűsítésen.⁴⁹

A haditengerészet 2015-re két új, korszerűségét tekintve már a világ többi tengeri hatalmával összemérhető rombolót állított hadrendbe a Type 052D Luhú osztályból. A korábbi típusokhoz képest a Luhú osztályból valószínűleg nagyobb eszközpark készül majd, vélhetően ezek fogják váltani az elkövetkező években kiöregedő rombolókat.⁵⁰

A felszíni hajóegységek bővítésének további lépése a Type 055 Renhai cirkálóosztály,⁵¹ amelyből az első egység feltételezhetően 2018-ban áll hadrendbe, illetve Kína második repülőgép-hordozója, vélhetően 2020-ig.⁵²

A 2015-ben elindult reformfolyamatok részeként a korábban Második Tüzérségként ismert hadászati rakétacsapatok fegyverneme önálló haderőnemi szintre emelkedett, Hadászati Rakétaerő néven. A következő években várhatóan hadrendbe áll a legújabb ICBM-típus, a DF–41-es, bár erről még pontosabb információ egyelőre nincs, de a Hadászati Rakétaerők

⁴⁶ IISS 2011, 196.

⁴⁷ IISS 2013, 252.

⁴⁸ Information Office of the State Council Of the People's Republic of China 2015.

⁴⁹ IISS 2016, 222.

⁵⁰ IISS 2016, 224.

⁵¹ IISS 2016, 224.

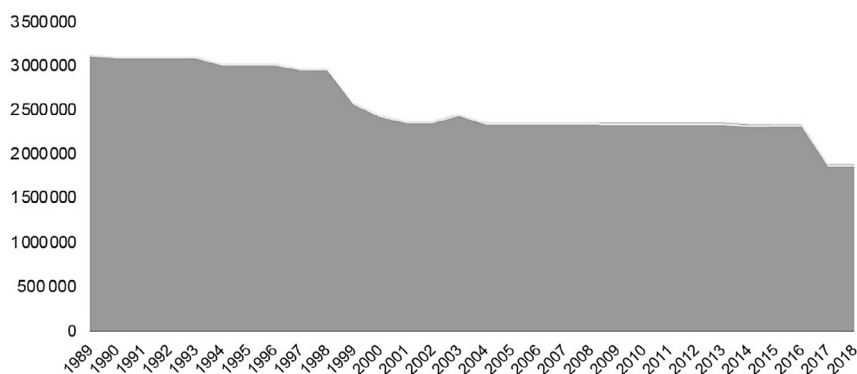
⁵² IISS 2018, 232.

szervezeti felépítése alapján már többen feltételezik, hogy bizonyos egységek eleve az új típus várható bevezetése kapcsán jöttek létre.⁵³

Szintén egy új önálló fegyvernem jött létre a korábban a logisztikai feladatokat, információs hadviselés és kibervédelmet, valamint a katonai űrprogramot végző szervezeti egységek összevonásából, Hadászati Támogató Haderő néven. Ennek feladatköre az információs és kibervédelem, az űrvédelem, a kutatás és fejlesztés, valamint a logisztikai támogató tevékenység koordinálása. A reformok eredményeiről várhatóan 2020-ra lesz pontosabb képünk, de az eddigi fejlemények alapján a KNFH jó úton halad a kijelölt célok teljesítése felé 2020-ig.⁵⁴

Bár a tengeri erőikivetítési képességek hiányosságainak korábban látott elemei jórészt ma is megvannak, Kína első külföldi bázisának megnyitásával Dzsibutiban már elindult egy jóval nagyobb globális mozgástér kiépítésének irányába.⁵⁵

Kína tehát 30 év leforgása alatt széles körű és eredményes modernizációt volt képes végrehajtani a fegyveres erőkon belül. Ezzel együtt járt egyrészt az állomány fokozatos csökkentése (lásd a 4. ábrát, illetve az 1. táblázatot), valamint a védelempolitika fókuszának fokozatos áttevődése a szárazföldihaderőnem-központú, területvédelmi berendezkedéstől az „aktív védelem” koncepciójának megfelelően az elrettentés és erőikvetítés eszköztárát működtető haderőnemek irányába. Az 1989-ben több mint 3 millió fős kínai haderő (amely ekkorra már feltehetően állományi „karcsúsításon” is átesett) 2,3 millió fős szárazföldi komponense jól mutatja, hogy mára milyen komoly szemléletváltás következett be. A kézirat lezárásának időpontjában a KNFH teljes létszáma hozzávetőleg 1,9 millió fő, ám az öt haderőnem közül a szárazföldi komponens ma alig több mint a létszám felét teszi ki, 975 ezer fővel.



4. ábra

A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg állománya, 1989–2018 (fő)

Forrás: IISS Military Balance 1989–2018

⁵³ IISS 2018, 228.

⁵⁴ IISS 2018, 225–226.

⁵⁵ IISS 2018, 227.

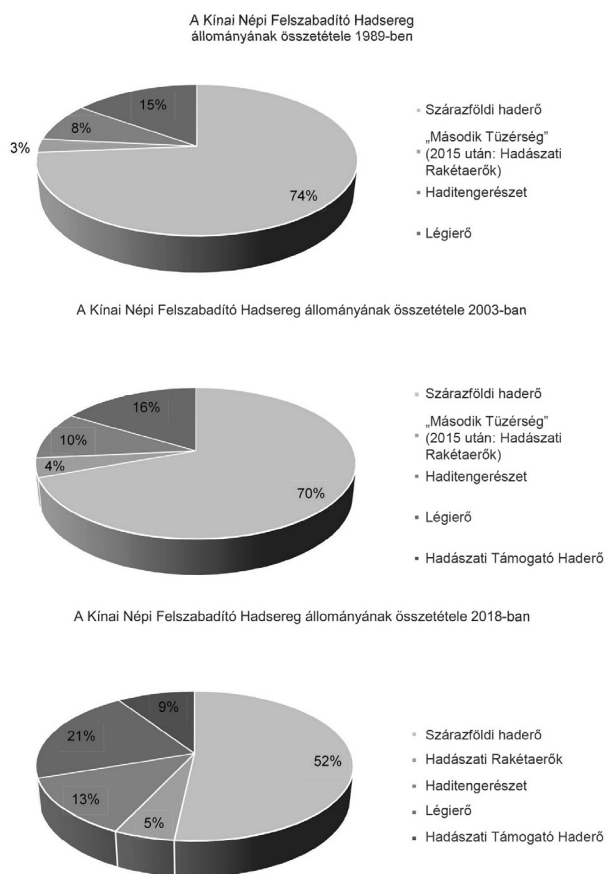
1. táblázat

A KNFH állományi létszáma, 1989–2018 (fő)

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
3 120 000	3 100 000	3 100 000	3 100 000	3 100 000	3 020 000	3 020 000	3 020 000	2 965 000	2 965 000
1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
2 580 000	2 440 000	2 370 000	2 370 000	2 450 000	2 355 000	2 355 000	2 355 000	2 355 000	2 355 000
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
2 355 000	2 355 000	2 355 000	2 355 000	2 355 000	2 333 000	2 333 000	2 333 000	1 883 000	1 885 000

Forrás: IISS Military Balance 1989–2018

A haderőnemek közötti eloszlás alakulása 15 évenkénti bontásban jól mutatja a fokozatos eltolódást a KNFH hagyományos berendezkedésétől.



5. ábra

*A KNFH állományának összetétele 1989–2018**Forrás: IISS Military Balance 1989–2018*

A KNFH átalakulásán megmutatkozik Kína geopolitikai szerepvállalásának és ambícióinak átalakulása is. A hidegháború végén, még a kínai–szovjet enyhülés meglehetősen kezdeti szakaszában a szárazföldi védelem kérdése érthető módon uralta a kínai gondolkodást.

Mára azonban Kína, mint a második legnagyobb globális gazdasági hatalom, egyre aktívabb külpolitikai szerepvállalása mellett már nem kötődhet Deng Xiaoping „türelemmel váró” elképzeléseihez. A tenger irányába történő nyitás egyszerre mutat új lehetőségeket és ad új fenyegetéscélpontot Kína számára. A KNK geopolitikai helyzetének tengeri irányú szemléletében kulcsfontosságú szerepet játszik a Kínát bekerítő „első és második szigetláncok” koncepciója. Ennek lényege, hogy a második szigetlánc (Alaszka, a Kamcsatka félsziget, Japán, az USA csendes-óceáni szigetei) és az első szigetlánc (Japán teljes hossza, Tajvan, illetve a Dél-kínai-tenger körül elhelyezkedő délkelet-ázsiai országok) szükség esetén képesek bezárni Kína kijutását a világtengerekre. Úgy tűnik, hogy az átalakulás következő lépéseként a jövőben a KNFH számára ezen kihívás megoldása lesz az elsődleges cél, persze továbbra is az „aktív védelem” jegyében.

Kína jövője: útban egy „első osztályú hatalommá” válás felé

Xi Jinping 2017-es pártkongresszusi beszédében Kína katonai erejének jövőjével kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy a 21. század közepére „világelső” osztályú haderővé válik majd. Bár annak pontos értelmezése, hogy mit jelent a „világelső” haderő képe pontosan, nem egyértelmű, ami talán feltételezhető, az a kihívó hatalmakkal szembeni magabiztosság és akár paritás kiépítése, ha nem is globális, de regionális szinten bizonyosan.

Bár számtalan érdekellentét feszül a csendes-óceáni térségben Kína és a környező országok, köztük az Egyesült Államokkal szövetségi viszonyban levő Japán között, a gazdasági kapcsolatok szoros integrációja miatt elsőre meggyőző érvelésnek tűnik, hogy ezek rendezése egy konvencionális, átfogó katonai konfliktuson keresztül egyik félnek sem áll érdekében. Vélhetően ennek köszönhető, hogy a különböző terület- és szigetviták ez idáig főként „szürkezónás” konfrontációk színteréül szolgáltak, vagyis olyan, főként paramilitáris, parti őrségi eszközökkel végrehajtott incidensek történtek, amelyek éppen hogy nem ütnek meg a katonai konfrontáció ingerküszöbét. Azonban pont ezen szürkezónás feszültség-komplexum sajnos magában hordozza a lehetőségét, hogy egy félreértés vagy elszámítás akár a felek szándékai ellenére is katonai konfrontációhoz vezethet.

Ezen hatalmi versengés egyik legfontosabb komponense a szemben álló felek katonai képességeinek erőmérlege. Kína eddigi katonai erőnövekedése és ennek várható folytatása a következő években vélhetően egy fokozatos fegyverkezési verseny mozgatórugója lesz a térségben, így a nemzetközi hatalmi viszonyok egyik legfontosabb központja lesz majd az ázsiai csendes-óceáni régió, otthont adva a vezető katonai hatalmak legújabb és legfontosabb erőkitetésre készült fegyverrendszereinek.

Felhasznált irodalom

EILAND, Michael D. (1977): Military Modernization and China's Economy. *Asian Survey*, Vol. 17, No. 12. 1143–1157. DOI: <https://doi.org/10.2307/2643417>

- GHOSH, S. K. (1978): China's Military Modernization Programme. *China Report*, Vol. 14, No. 4. 66–77. DOI: <https://doi.org/10.1177/000944557801400404>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1989): Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 89, No. 1. 145–179. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597228908460011>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1991): Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 91, No. 1. 149–184. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229108460033>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1992): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 92, No. 1. 139–165. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229208460044>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1993): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 93, No. 1. 146–172. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229308460057>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1994): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 94, No. 1. 164–193. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229408460070>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1995): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 95, No. 1. 168–198. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229508460083>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1996): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 96, No. 1. 170–201. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229608460097>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1998): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 98, No. 1. 165–201. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229808460121>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1999): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 99, No. 1. 171–209. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597229908460133>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2001): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 101, No. 1. 172–213. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597220108460157>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2002): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 102, No. 1. 138–168. DOI: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1093/mil-bal/102.1.138>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2004): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 105, No. 1. 259–314. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597220500387662>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2008): East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 108, No. 1. 359–416. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597220801912879>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2010): Chapter Eight: East Asia and Australasia. *The Military Balance*, Vol. 110, No. 1. 377–440. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597220903545874>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2011): Chapter Six: Asia. *The Military Balance*, Vol. 111, No. 1. 195–292. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597222.2011.559837>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2013): Chapter Six: Asia. *The Military Balance*, Vol. 113, No. 1. 245–352. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597222.2013.757002>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2016): Chapter Six: Asia. *The Military Balance*, Vol. 116, No. 1. 211–306. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597222.2016.1127567>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2018): Chapter Six: Asia. *The Military Balance*, Vol. 118, No. 1. 219–314. DOI: <https://doi.org/10.1080/04597222.2018.1416982>
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (1998): *China's National Defense*. Elérhető: www.china.org.cn/e-white/5/index.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2015): *China's Military Strategy*. Elérhető: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm

- JORDÁN Gyula (2008): „Az ég magas, a császár messze van”. *Igazságszolgáltatás, jog és politika Kínában*. Budapest, ELTE Eötvös.
- KISS Roland (2015): Air-Sea Battle – A globális közös terekhez való hozzáférés hadműveleti koncepciója. *Nemzet és Biztonság*, 8. évf. 4. sz. 56–69. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2015_4_07_kiss_roland_-_air-sea_battle-a_globalis_kozos_terekhez_valo_hozzaferes.pdf
- LIN Chong-Pin (1994): Chinese Military Modernization: Perceptions, Progress, and Prospects. *Security Studies*, Vol. 3, No. 4. 718–753. DOI: <https://doi.org/10.1080/09636419409347569>
- SHAMBAUGH, David L. (1979): China’s Quest for Military Modernization. *Asian Affairs: An American Review*, Vol. 6, No. 5. 295–309. DOI: <https://doi.org/10.1080/00927678.1979.10553974>
- SIPRI [Stockholm International Peace Research Institute]. Elérhető: www.sipri.org

Feszültségócok a csendes-óceáni térségben

Feszültségek régiója¹

Kelet-Ázsia mára a világ változásainak – legyenek azok demográfiai folyamatok, gazdasági kérdések vagy a globális közösség hatalmi politikájának sodra – egyik legmeghatározóbb térségévé vált.

A Kínai Népköztársaság (KNK) egyértelműen uralja a kelet-ázsiai térség viszonyrendszerének főbb kérdéseit, de magát a KNK-t, annak biztonságpolitikáját sem lehet elidegeníteni ezen regionális biztonsági komplexum folyamataitól. Érdemes tehát mind a térség mélyebb megértéséhez, mind a Kínai Népköztársaságnak a biztonsági tanulmányok szemüvegén át történő vizsgálatához átfogó áttekintést adni a régió biztonsági kérdéseinek és kihívásainak sajátosságairól. Jelen fejezet azon biztonsági kockázati faktorként értelmezhető területvitákat tekinti át, amelyek az ázsiai és csendes-óceáni régión belül a Kínai Népköztársaság katonai potenciáljának és nagyhatalmi mivoltának növekedésével vonhatók összefüggésbe.

Mégis, ha ezen régió nemzetközi viszonyrendszeréről szeretnénk átfogó képet kapni, minél inkább elmélyedünk az ezzel foglalkozó tudományos munkák sokaságában, annál bonyolultabb szövedékként tárul elénk Ázsia csendes-óceáni partvidékének dinamikája.

Egymást gerjesztő mozgásban játszik ebben közre egyrészt a régió globális fontosságának exponenciális növekedése és azon tényező, hogy hosszú múltra visszatekintő kulturális és civilizációs csomópontok interakciója határozza meg mindezt. Olyan sajátosságokkal, amelyek nem minden esetben teszik lehetővé az európai kötődésű nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok által lefektetett paradigmák egy az egyben történő átültetését vagy az adott szereplők mélyebb megértésére épülő további fogalmak és módosult fogalmak használatát teszik szükségessé.

Először is érdemes röviden kötnünk Kelet-Ázsia globális relevanciáját néhány kézzelfogható tényezőhöz, általánosan is megragadható mutatókhoz.

Kelet-Ázsia, annak csendes-óceáni partvidéke két nagyobb egységre osztható, Északkelet-Ázsiára és Délkelet-Ázsiára. Előbbi az orosz Távol-Kelet területeinek északkeleti partvidékétől indulva végighúzódik előbb a Koreai-félsziget, majd Kína hosszan elnyúló partjain, és amennyiben az országhatárok és nem más – akár éghajlati – egységek mentén húzunk határokat, egészen Hainan szigetéig terjed. Hosszanti kiterjedésének jelentős szakaszán az ázsiai kontinens partjaitól néhány száz kilométeres távolságban húzódik a számtalan

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. február.

szigetből álló Japán, illetve a Tajvani-szoros két partján néz egymással farkasszemet a Kínai Népköztársaság és a magát Kínai Köztársaságként számon tartó Tajvan.

Délkelet-Ázsia fontosabb földrajzi egységei, az Indokínai-félsziget, az indonéz szigetvilág, valamint a Fülöp-szigetek szinte hermetikusan zárják körbe a térség és globális világunk egyik legfontosabb vízfelületét, a Dél-kínai tengert.



1. ábra

Az ázsiai kontinens régiói

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Megannyi rendezőelvet próbálhatnánk felvonultatni, amelyek mentén azonosíthatunk komolyabb intraregionális összefüggéseket. Foglalkozhatunk Északkelet-Ázsia kultúrtörténeti hátterének a kínai írásbeliséghez kötődő történelmi köldökzsinórával, vagy Délkelet-Ázsia vallási és nyelvi alegységeinek sajátosságaival, ám a régió biztonságpolitikai folyamatainak

szempontjából leginkább a hatalmi viszonyok rajzolta rejtett erővonalak adnak átfogó képet. Ezek egyrészt alá is támasztják a két nagyobb logikai egység elkülönítését, de akad olyan rendezőelv is, amely bizonyos fokig szervesen összeköti őket. Egyrészt Északkelet-Ázsia hatalmi erőegyensúlyában egyértelműen a Kínai Népköztársaság áll a központban, ám a KNK-t itt olyan középhatalmi potenciállal rendelkező erőközpontok veszik körbe, amelyek kapcsán akár releváns lehet a katonai erőegyensúly mérlegeléséhez kötnünk a biztonságpolitikai folyamatok értelmezését. Bár az utóbbi években adódott példa egyes szereplők közötti szorosabb együttműködésre akár a katonai biztonság területén is, mégsem beszélhetünk bármilyen komolyabb biztonsági közösség alapját jelentő intézményi keretrendszerrel, bármilyen, a NATO-hoz hasonló szövetségi berendezkedésről vagy az EU-ra emlékeztető nemzetközi integrációs kísérletről.

Délkelet-Ázsiában sokkal nehezebb lenne akár csak középhatalmi erőpotenciállal rendelkező szereplők azonosítása. Míg adott katonai képességek szempontjából Kína és Japán esetében érdemes lehet egymáshoz viszonyítani, mondjuk, a két fél haditengerészeti egységeinek számát, a Délkelet-Ázsiára vonatkoztatott megközelítésben nem találnánk komolyabb tényezőt hasonló paraméterekkel. Találunk azonban egy olyan – igaz, más hasonló szervezetekhez képest jóval visszafogottabban intézményesített keretrendszerrel rendelkező – szervezetet, amely közösségi egységként tömöríti a régió államait, a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségét (ASEAN).

Északkelet- és Délkelet-Ázsia biztonságpolitikai dinamikájának meghatározó rendezőelve az amerikai katonai jelenlét a térségben. Azonban míg mindez Európa esetében egy kiforrott, a maga 29 tagállama között is szoros védelmi integrációt jelentő szövetségi berendezkedés, a NATO keretrendszerében valósul meg, az ázsiai és csendes-óceáni térségben nincs egy ehhez hasonló entitás. Az amerikai jelenlét alapját a katonai egységeknek otthont adó országok és az Egyesült Államok közötti kétoldalú védelmi szerződések adják, emiatt szokás ezt a „kerékagy és küllők” (hub-and-spokes system) rendszerének is nevezni, illetve a védelmi szerződések aláírásának helyszíne kapcsán „San Fransisco System” néven is említik.² Így, bár a regionális biztonsági berendezkedés rendszerei eltérők a két térség esetében, az amerikai katonai egységek állomásoztatása és a „kerékagy”, vagyis az USA³ összekötő tényezőként van jelen mindkét régióban.

1. táblázat

Az Egyesült Államok kollektív védelmet érintő bilaterális szerződesei Kelet-Ázsiában

Japán	1960 (A korábbi, 1952-es szerződés felülvizsgálata után.)
Koreai Köztársaság	1953
Fülöp-szigetek	1951
Thaiföld	1954 SEATO (Ugyan a SEATO-szerződés érvényét veszítette, de Thaiföld esetében az USA továbbra is megtartotta elköteleződését.)
Ausztrália és Új-Zéland	1951

Forrás: United States Department of State

² KIM 2014, 46–47.

³ TAN–ACHARYA 2004, 9.

Kelet-Ázsia nemzetközi és biztonságpolitikai berendezkedésének rendszere a maga sajátos berendezkedésének köszönhetően vonzó célpontnak bizonyul a nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok nagy elméleti iskolái számára saját értelmezési keretrendszerük alapvetéseinek alátámasztására. A szakirodalom széles tárházával találkozunk mind a realista, mind a liberális, mind a konstruktivizmus keretein belül mozgó elemzői megközelítéseknek, amelyek nem csupán a tudományos szféra, de a közvéleményben zajló párbeszéd során is visszaköszönő megállapításokat hordoznak magukban. Mégis, melyek azok a legfontosabb értelmezések, amelyeket a nagy elméleti táborok képviselői felvonultatnak a térséggel kapcsolatban? Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, érdemes megemlítenünk a három nagy elméleti iskola kapcsán, hogy ezen megközelítések a régióra vonatkozó megállapításai sokáig hiányoztak a térséggel foglalkozó szakirodalomból. Ez egyesek szerint köszönhető egyrészt annak, hogy sokáig uralkodó paradigma volt, hogy a régió viszonyai szempontjából az elméleti értelmezési keretrendszerek túlságosan elvont jellegűek. Másrészt annak, hogy ezen megközelítéseket sok esetben túlságosan „nyugati” mentalitásúnak tekintették, a nemzetközi kapcsolatok elméletének fejlődéstörténete túlságosan mélyen gyökerezik az európai és amerikai történeti fejlődés tapasztalataiban ahhoz, hogy univerzális érvényű lehessen.⁴ Mégis, a szakirodalom fejlődésének ívét figyelve észlelhető tendencia mind a „nyugati” teoretikusok törekvései felé mutatott érdeklődés növekedése – különösen Kínában⁵ –, mind pedig a nemzetközi kapcsolatok elméletének „ázsiai”, sajátos elméleti háttérének építése, akár az európai és amerikai irányoktól függetlenül is.⁶

Realista perspektívák: a realista és neorealista gondolkodók érdeklődésének központjában a nemzetközi rendszer „anarchikus”, az állami szintnél magasabb releváns szervezeti egység hiányából fakadó, bizalmatlan és önerőre való támaszkodásra hajló természete áll.⁷ Ennek megfelelően a Kelet-Ázsia kapcsán folytatott realista párbeszédet uralja a hatalmi erőegyensúly, illetve az ennek esetleges felborulásából adódó strukturális kockázatok kérdése.⁸ A térség realista értelmezése kapcsán talán az egyik leggyakrabban visszhangzott értelmezést Aron L. Friedberg 1993-as tanulmányának záró gondolataiban fogalmazta meg, amelyekben egy multipoláris hatalmi versengés kialakulását vetítette előre a térség fejlődéstörténetére. Friedberg óva intő megállapítása szerint a világháborúk előestéjének Európája sok szempontból hasonlít az ezredforduló Ázsiájára, és így könnyen lehet, hogy „Európa múltja lesz Ázsia jövője”.⁹

Liberális megközelítések: a liberális elméleti iskolák képviselőinek megközelítéseiben fontos szerepet játszanak egyrészt az államok feletti szintet jelentő nemzetközi intézmények és ezek hatása a nemzetközi viszonyokra, másrészt a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok államok közötti integrációjának köszönhetően kialakuló interdependencia. Nem véletlen tehát, hogy különösen a hidegháború utáni időszakban bámulatos gazdasági fejlődést mutató Kína, továbbá széles értelemben véve a régió kereskedelmi kapcsolatainak egyre szorosabbra fűződésével a liberális iskola képviselői Kelet-Ázsia kapcsán kézzelfogható jelét

⁴ ACHARYA 2014, 60–61.

⁵ ACHARYA 2014.

⁶ ACHARYA 2014.

⁷ GAZDAG 2001, 72.

⁸ ACHARYA 2014, 69.

⁹ FRIEDBERG 1993, 32–33.

látják az interdependencia rendezőelvének. Többek szerint ez az interdependencián alakuló berendezkedés az, amely biztosítani tudta Kína felemelkedésének békés természetét.¹⁰

Konstruktivista megközelítések: a konstruktivista elemzési keretrendszerek – amelyek központjában a nemzetközi térben való viselkedés objektív faktorain (katonai erő, anyagi haszonelvűség) túl a társadalmi sajátosságokból fakadó szubjektív narratívák és viselkedésmódok értelmezése áll – Kelet-Ázsiára vonatkozó megközelítéseinek fókuszja leginkább az interakciókban való részvétel normatív hatásának vizsgálatában rejlik. Központi kérdés-ként kezelik például az ASEAN alapelveinek fokozatosan kötelező érvényű normává válását a szervezetben részt vevő felek között, az „ASEAN Way” („ASEAN-út”) kialakulását nemzetközi szocializációs folyamatokon keresztül.¹¹

Természetesen ennél jóval szélesebb spektrumban is nézhetnénk, milyen megállapításokat tesznek az egyes elméleti tömbök képviselői, de fő csapásvonalként a fenti irányokra szorítkozunk jelen írás terjedelmi keretein belül.

Hogy írhatnánk le tehát a nemzetközi kapcsolatok és biztonságpolitika rendszerét az ázsiai és csendes-óceáni régió esetében? Egyrészt a leginkább általános biztonsági rendezőelvként a régió hatalmi berendezkedését kell, hogy vizsgáljuk, amelynek egyik pólusa az amerikai szövetségi háló, a „kerékagy és küllők” rendszere, másik pólusa korunk egyik legnagyobb katonai nagyhatalma, a Kínai Népköztársaság. Bár vannak óvatos próbálkozások a biztonsági kérdések nemzetközi intézmények szintjén történő kezelésére, leginkább relevánsnak továbbra is az erőegyensúly tekinthető, amely javarészt a régióban diszlokált katonai képességeken alapszik.

A régió biztonsági folyamatai szempontjából több olyan feszültséggócot is azonosíthatunk, amely komoly kockázati faktorként vet árnyékot a térség stabilitására. Ezek egyrészt a Koreai-félsziget két országa közötti ellentétek, valamint a Tajvani-szoros két partja közötti viszonyok jelentette szunnyadó vagy inaktívvá vált polgárháborús konfliktusok öröksége. Másrészt a térség számtalan – különösen tengeri területekkel és szigetcsoportokkal kapcsolatos – egymásnak ellentmondó területi követelésnek és területvitának ad otthont, amelyek kapcsán az elmúlt évtizedekben egyre gyakrabban láthattunk korlátozott „szűrkezónás” konfrontációt az érintett felek között. Ez sok esetben a Kínai Népköztársaság és egy másik regionális szereplő közötti területvitát jelent, amelyek közül több esetben is az amerikai szövetségi rendszer egyik szereplője az érintett, így a tajvani és koreai problémakörök mellett ezen területviták jelentenek leginkább érdekütköztetési felületet a KNK, valamint az USA és szövetségesei között.

Attól függően, hogy a vonatkozó diszciplína mely elméleti megközelítését fogadjuk el, különböző szemüvegek lencséin át vizsgálva, eltérő koncepcióink lehetnek ezen berendezkedésről. Amennyiben a realista gondolkodók nyomdokain indulunk el, egy egyre fokozottabban destabilizálódó régió képe tárul elénk, amely nem csupán az egyes feszültséggócok kapcsán fellépő eseti érdekellentétek miatt, de a két hatalmi pólus főszereplőjének strukturálisan egymással ellenkező érdekei miatt is a konfliktus komoly kockázatát hordozza magában.¹²

¹⁰ ACHARYA 2014, 70.

¹¹ ACHARYA 2014, 72–74.

¹² MEARSHEIMER 2001, 401.

Azonban ha a liberális megközelítések irányából indulunk el, akár meggyőzően is érvelhetünk azon álláspont mellett, hogy a szunnyadó konfliktusok és területviták ellenére is az egyre szorosabbra fűződő interdependencia végső soron kellőképpen mérséklő hatású tényező tud lenni a régió biztonsági folyamataira leselkedő kockázatok esetében. Figyelembe véve, hogy a régióban található a világ második (KNK) és harmadik (Japán) legnagyobb gazdasága, amelyek komoly mértékben függenek nem csupán a világgazdasági vérkeringésbe történő beágyazottságuktól, de az egymáshoz fűződő gazdasági-kereskedelmi kapcsolatoktól is, érthető relevanciája van az interdependencia mint rendezőelv hangsúlyozásának.

Ha a konstruktivista nézőponthoz kötődő megközelítések irányából indulunk ki, a fi-gyelmünket leginkább az egyre dinamikusabban fejlődő közösségi integráció jelei kötik le. Az ASEAN eddigi fejlődéstörténetének érdemei és a közösség normatív hatása kapcsán egyaránt elképzelhető egy, a „kerékagy és küllők” rendszerén túli, közös identitáson alapuló ellensúlyozó tömb kialakulása vagy a meglevő rendezetlen érdekellentétek óvatos, de foko-zatos kezelése az „ASEAN Way” keretrendszerén belül, amely akár a nemzetközi kapcsola-tok dinamikájának sajátos, kelet-ázsiai rendszerének kialakulásának is kezdő lépése lehet.

Az elméleti keretrendszerek adta meglátásokon túl azonban tovább árnyalja számunkra a képet, ha az egyes feszültségócok eseménytörténeti folyamataira is vetünk néhány pil-lantást.

Feszültségócok a Dél-kínai-tenger régiójában

A Dél-kínai-tengerhez kötődő területvitákból fakadó biztonsági feszültségócok lényegé-ben a területen található két szigetcsoport képződményei feletti területigényekhez kötőd-nek. A térség tengeri képződményeinek hovatartozása nem csupán a KNK és az ASEAN-országok közötti viták tárgyát képezi, maguk az ASEAN tagjai, illetve Tajvan között is feszülnek egymásnak ellentmondó területigények. Az elmúlt évtizedekben azonban a ko-molyabb incidensek jelentős része a KNK és valamely másik fél között történt.

A KNK dél-kínai-tengeri pozíciójának alakulása főként az 50-es évek végétől kezdve ment át jelentősebb változásokon. A kínai területi igények indoklásaként általában az úgy-nevezett kilencpontos vonal által kijelölt, gyakorlatilag a Dél-kínai-tenger egészét lefedő koncepció áll.¹³ 1956-ban jelentős politikai mérőföldkőnek tekinthető, hogy Észak-Vietnám hivatalosan is elismerte a kínai szuverenitást a Paracel- és Spratly-szigetcsoport fölött. A KNK 1958-ban kiadott hivatalos dokumentumában mutatta be részletesen álláspont-ját területi igényeivel kapcsolatban.¹⁴ Az 50-es évektől kezdve a Paracel-szigetek vizei több, nem kizárólag a KNK-t érintő kisebb-nagyobb incidensnek adtak otthont – például a Tajvan és a Fülöp-szigetek közötti Itu Aba szigethez (Taiping-sziget) kötődő vetélkedés kapcsán –, a stratégiai erőviszonyok első jelentős átrendeződésére a 70-es években történt. 1974-ben került sor a „Paracel-szigeteki csataként” emlegetett összetűzésre, amely ered-ményeként a KNK jelentősen megerősítette pozícióját Vietnámmal szemben.¹⁵

¹³ A kínai területi követeléseket kijelölő ábrázolásmód egy, a térképen kilenc vonallal elkerített módon történt, ezért gyakran a „nine dash line”, vagyis kilencpontos vonal néven szokás említeni.

¹⁴ Government of the People's Republic of China 1958.

¹⁵ HUANG–JAGTIANI 2015, 9.

A Dél-kínai-tenger kérdése ekkorra már komoly problémává vált az érintett felek kapcsolatrendszerében. Az óvatos helyezkedés, illetve eseti, korlátozott katonai konfrontáció mellett azonban komolyabb rendezési keretrendszer nem alakult ki, sokkal inkább egyfajta igény a problémák rendezésének elnapolására. Ezt tükrözte Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) megállapítása is, miszerint célravezetőbb lenne a szuverenitási problémák elnapolása és egy esetleges közös felhasználási keretrendszerre való törekvés útján történő megoldása.¹⁶

1988-ban azonban ismét egy komolyabb tengeri összecsapásra került sor Vietnám és a KNK között. A Johnson South Reef-i ütközet a kínai fél győelmével zárult, aminek köszönhetően a KNK gyakorlatilag teljesen átvette a Paracel-szigetek fölötti uralmat.¹⁷ Az elkövetkező években a szigetcsoporthoz kötődő incidensek már nem katonai síkon, inkább az energiahordozók kinyeréséhez szükséges tevékenység kapcsán zajlottak. A Paracel-szigetek fölötti kontroll megerősítése után a KNK figyelme a másik nagyobb szigetcsoporthoz, a Spratly-szigetek irányába fordult, illetve a Fülöp-szigetekhez közelebb található, a két nagy szigetcsoporthoz kissé elkülönültebb képződményegyüttes, a Scarborough-zátony kapcsán került sor jelentősebb incidensekre.

A 90-es évek óta a Dél-kínai-tengeren lezajlott jelentősebb incidensek és a térséggel összefüggő fontosabb események:

- 1994 – Kínai hadihajók blokád alá vettek egy vietnámi olajfúró tornyot.¹⁸
- 2001 – Hainan szigetének közelében egy kínai vadászgép ütközött egy P-3 típusú amerikai elektronikai felderítőgéppel, aminek következtében a kínai pilóta életét veszítette, az USA gépe pedig kényszerleszállást hajtott végre, majd a kínai fél őrizetbe vette az amerikai kezelőszemélyzetet.¹⁹
- 2005 – Kínai hajók vietnámi halászokkal konfrontálódtak, és lövéseket adtak le a vietnámi hajókra. Kilenc halász veszítette életét.²⁰
- 2011 – Barack Obama bejelentette az Egyesült Államok „Pivot to Asia”-politikáját.
- 2012 – Egy Fülöp-szigeteki hajó a KNK saját felségvizének tekintett területén végzett régészeti munkálatokat, amelyek kapcsán a kínai fél heves ellenérzéseknek adott hangot, és a kínai hatóságok bojkottálták a Fülöp-szigetektől érkező banán- és ananászimportot.²¹
- 2013 – A KNK jelentős szigetfelület-bővítési és szigetépitési munkálatokat kezdett, aminek eredményeként több általa birtokolt zátonyon és képződményen sikerült látványos infrastrukturális fejlesztéseket végrehajtani.²²

Feszültségcök a Senkaku/Diaoyu-szigetvita kapcsán

A japánul Senkakunak, kínaiul Diaoyunek nevezett terület egy alig néhány tagból álló szigetcsoporthoz Tajvanhoz közel, az Okinawa és a szárazföld közötti tengeri útvonal mentén.

¹⁶ CRONIN 2015, 149.

¹⁷ TURCSÁNYI 2017, 36–37.

¹⁸ SHENON 1994.

¹⁹ ROSENTHAL–SANGER 2001.

²⁰ China defends shooting of Vietnamese 2005.

²¹ The China-Philippine Banana War 2012.

²² PERAGOVICS 2016, 58.

A szigetek a Nansei Shoto szigetcsoporttól nyugatra található területen, Okinawa szigetétől 410 km-re helyezkednek el. Közigazgatásilag Ishigaki város területéhez tartoznak, össz-területük pedig összesen 5,17 négyzetkilométert tesz ki.²³

A ténylegesen japán igazgatás alá tartozó szigeteket mind a Kínai Népköztársaság, mind Tajvan sajátjának tekinti, és jogtalannak tartja Japán igényét a területre. A japán fél nem ismeri el a kínai területi igények jogosságát, sőt mi több, mind a Senkaku/Diaoyu-szigetek, mind más területek esetében illegitimnek tekinti a terület hovatartozása fölötti vitát.²⁴

A Senkaku/Diaoyu-szigetek a Kínából az okinawai Ryūkyū királyság felé tartó tengeri útvonalon való elhelyezkedésüknek köszönhetően a kínai álláspont szerint már évszázadok óta a kínai tengerészek által használt tájékoztatósi pontként és pihenőhelyül szolgáltak.²⁵ A kínai érvelés több korai dokumentumra hivatkozik, amely utazásokról született beszámolókból a Ryūkyū felé tartó utazók megemlíti a szigetcsoportot. Ilyen például Chen Kan császári követ ryūkyūi útjáról készült feljegyzése, amelyben „a hajó elhaladt Diaoyu Dao (a Senkaku/Diaoyu-szigetek), a Huangmao Yu, Chi Yu mellett [...], majd feltűnt a Gumi hegy, amiből tudtuk, hogy itt kezdődik Ryūkyū földje [...]”.²⁶ A Gumi hegy, japánul Kume, 18–19. századi ryūkyūi dokumentumok alapján a kereskedő királyság határát jelzi, így a kínai álláspont szerint az attól nyugatra fekvő szigetek történelmileg nem tekinthetők a mai Okinawa részének. Mivel az érvek között az is szóba került, hogy Japán Okinawa prefektúrával együtt nyert fennhatóságot a szigetek fölött, a kínai álláspont ezekkel a történelmi hivatkozásokkal igyekszik cáfolni a Senkaku/Diaoyu és Okinawa területi egységének téziséét.

A japán értelmezés szerint azonban a szigetek nem csupán Okinawa területi egységének részei, hanem egészen a 19. század végéig lakatlanul álltak, így a *terra nullius* jog értelmében az azt először benépesítő Japán teljes mértékben jogosan birtokolja a szigetcsoportot.²⁷ A Meiji-restauráció után a japán hajók az 1880-as évek végét követően kezdtek felderítőutakat tenni a szigetek irányába.²⁸ Egy japán üzletember 1885-ben engedélyt kért a szigetek halászati és egyéb üzleti célú tevékenységek folytatására, ám ezt az engedélyt csak 1896-ban kapta meg, miután Japán a kínai–japán háborút 1895-ben lezáró shimonoseki békeszerződéssel elnyerte a Formosa (Tajvan) feletti uralmat, és ezzel egy időben állomást létesített a Senkaku-szigeteken is.²⁹

Mivel az 1885-ös kérelemre a japán kormány még nem adott engedélyt a szigetek használatára, a kínai álláspont mellett érvelők úgy tekintik, hogy a japán fél ekkor még kínai területként kezelte a szigeteket, és ezért ódzkodott az azok feletti rendelkezéstől.³⁰

A világháborús vereséget követően Okinawa amerikai irányítás alá került, ezzel együtt a Senkaku-szigetek is, amelyek így 1972-ben Okinawa prefektúrával együtt visszakérültek Japán fennhatósága alá.

²³ MOFA.

²⁴ NAKAUCHI 2012, 69.

²⁵ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2012.

²⁶ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2012.

²⁷ MOFA 2012.

²⁸ MOFA 2012.

²⁹ MOFA 2012.

³⁰ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2012.

1969-től Tajvan és a Kínai Népköztársaság korábbi érdektelenségükhöz képest megváltoztatták álláspontjukat a szigetek japán fennhatóságával kapcsolatban. Ennek hátterében valószínűleg fontos tényező volt egy 1968-as felmérés, amely megállapította, hogy a szigetek körüli vizek alatt jelentős olaj- és gázkészletek lehetnek.³¹ 1970-re már mind Tajvan, mind a KNK hivatalosan is bejelentette, hogy sajátjának tekinti a területet.

A kérdés csak sokkal később, 1996-ban került újra ismét a figyelem középpontjába. Egy tajvani aktivista, David Chuan Cheng és néhány társa hajóval megközelítve a sziget-csoportot, megpróbált partra úszni, ám Cheng sajnálatos módon a vízbe érkezésekor elájult. A japán partiőrség ugyan sikeresen kimentette, de nem sokkal később belehalt sérüléseibe.³² Az ügy egyrészt ismét felhívta a figyelmet a Senkaku-szigetekre, másrészt a kínai nacionalizmus éledésére utaló szimpátiatüntetések követték mind Tajvanon, mind a KNK-ban.³³

2006-tól kezdve egyre gyakoribbá váltak a tajvani és a szárazföldi kínai hajók akciói a szigetek körüli vizeken. 2008-ban ismét tajvani aktivisták érkeztek a területre, ezúttal sikeresen partra is úsztak, majd a japán hatóságok eltávolították őket a szigetekről.³⁴ 2010-ben egy kínai halászhajó többszöri felszólítás után sem volt hajlandó elhagyni a területet, majd összeütközött az odarendelt japán parti őrség hajójával.³⁵ A kínai kapitányt, Zhan Qixiongot a japán hatóságok őrizetbe vették. A kínai közvélemény felháborodását követően a KNK egy ideig szüneteltette ritkaföldfémexportját, ezzel igyekezve nyomást gyakorolni a japán félre.³⁶ Végül a kapitányt átadták a kínai hatóságoknak, amit a kínai közvélemény a vezetés külpolitikai sikerének könyvelt el, Japánban pedig egyre többen kezdtek aggódni a kínai importfüggés jelentette stratégiai veszélyek miatt.³⁷

2012-ben ismét tajvani tüntetők szálltak partra, akiket a japán hatóságok őrizetbe vettek, majd ugyanebben az évben ismét a két ország parti őrségének hajói kerültek szembe egymással, és vízágyúval igyekeztek eltántorítani a másik felet.³⁸ A Japán Önvédelmi Erők jelentései szerint az illetéktelen behatolások száma kiugróan megnövekedett 2012-ben, amelyek tetőpontja 2013 augusztusa volt.³⁹ Valószínű, hogy ennek politikai hátterében az a diplomáciai feszültség húzódott, amely a szigetek még utolsó, magántulajdonban maradt területeinek japán állami felvásárlását követően lángolt fel a kínai és japán felek között. A japán kormány 2012 őszén, némi előzetes belpolitikai vitát követően döntött a magántulajdonban maradt területek egy részének államosításáról. A kínai közvélemény mindezt provokatív lépésként értékelte, ám a japán kormány sokkal inkább a konfliktus elharapódzása elleni óvintézkedésként állította be a lépéseket.⁴⁰ Ezt megelőzően ugyanis az Ishihara Shintarō vezette Ganbare Nippon japán nacionalista szervezet gyűjtést szervezett a terület megvásárlása érdekében,⁴¹ és figyelembe véve Ishihara korábbi, radikális

³¹ MOFA 2013.

³² SAITO 2014.

³³ SAITO 2014.

³⁴ YUKI 2013, 112.

³⁵ RAMZY 2010.

³⁶ HORIUCHI 2014.

³⁷ Japan frees Chinese boat captain amid diplomatic row 2010.

³⁸ Taiwan fishing boat repelled by Japanese ships near Diaoyutai 2011.

³⁹ Japan Coast Guard.

⁴⁰ SAITO 2014, 79.

⁴¹ SAITO 2014, 79.

hangvételű nyilatkozatait,⁴² a kormány joggal tartott attól, hogy a szélsőséges szervezet saját propagandája érdekében a felvásárlást követően igyekszik majd felkorbácsolni a nemzetközi kedélyeket a Senkaku-szigetek körül.⁴³

A kínai vezetés és a közvélemény azonban egyáltalán nem értékelte pozitív módon az ügyet. Felháborodott tüntetők indultak az utcákra, akik sértőnek érezték, hogy „a japán kormány felrúgta a szigetek körüli status quót”. A demonstráció jegyében a kínai fogyasztók körében a japán áruk bojkottját szorgalmazták, az utcai tüntetők pedig több helyen is a japán gyártmányú autók rongálásába kezdtek, komoly károkat okozva ezzel.⁴⁴

A szigetek magánkézben maradt területének államosítását követően látványosan megnövekedtek nem csupán a halászhajók, de a kínai katonai hajók és repülőgépek behatolásai is a szigetek körüli területen. 2013-ban és 2014-ben több alkalommal is kínai hajók bekapcsolták fedélzeti tűzvezérlő radarrendszereiket, illetve ezekkel célba vették a japán fél hajóit és helikoptereit, ami tulajdonképpen már önmagában is támadásnak minősül.⁴⁵

2013 végén a Kínai Népköztársaság, kiterjesztve légtérelőőrzési fennhatóságát, a szigetek fölötti légtérrel is saját légvédelmi azonosítási zónájába (Air Defense Identification Zone) vonta. Az e zónán áthaladó járatoknak kötelező azonosítani magukat és útvonaluk paramétereit.⁴⁶ Mindez azonban csekély valós eredménnyel járt, az amerikai fél határozottan elutasította ennek elismerését, és minden esetben megtagadta a kért adatok kiszolgáltatását.⁴⁷

Obama 2014-ben Japánban tett látogatása során Abe miniszterelnökkel tartott közös sajtótájékoztatón biztosította a japán felet az amerikai csendes-óceáni haderő támogatásáról, amennyiben bármely japán fennhatóság alatt álló területet támadás érne. Tekintve, hogy egy korábbi kongresszusi nyilatkozat egyértelművé tette, hogy az USA ilyen japán fennhatóság alatt álló területnek tekinti a Senkaku-szigeteket is,⁴⁸ a nyilatkozat üzenetértékűnek tekinthető a kínai fél felé. Az amerikai és japán illetékesek 2013-ban megegyezést kötöttek, amely szerint a következő év tavaszától az USA a jelenleg egyik legfejlettebb, Global Hawk típusú felderítő drónegységek légi járőőrzésével segít Japánnak biztosítani az ellenőőrzést a Senkaku-szigetek fölött.⁴⁹

Versengés a „szürkezónákban”

A „szürkezónás” konfrontáció lényege, hogy a felek közötti ütközőpontokhoz kötődő incidensek során kiszámítottan a katonai konfrontáció ingerküszöbe alatti eszközöket használnak érdekérvényesítésre.

⁴² McNEILL 2011.

⁴³ SAITO 2014.

⁴⁴ LIM 2012.

⁴⁵ REIJI–MIZUHO 2013.

⁴⁶ KECK 2014.

⁴⁷ Japan, U.S. reaffirm plans to militarily ignore China ADIZ 2014.

⁴⁸ Senate of the United States 2012.

⁴⁹ WHITLOCK–GEARAN 2013.

Ennek hatásait a régió hatalmi dinamikájában megfigyelhetjük egyrészt:

1. az elrettentéshez szükséges háttérrel képező konvencionális katonai képességek növekedése kapcsán;
2. a szürkezónás incidensekben használt eszközrendszerek proliferációjában;
3. az egyes érintett államok között a katonai szövetség realitását el nem érő, de átfogó politikai és védelmi együttműködések kialakulásán keresztül, a KNK dominanciájával szembeni ellensúlyozás érdekében.

Militarizáció a Csendes-óceánon

A régió konvencionális katonai képességekre épülő mérlegét az elmúlt évtizedben a Kínai Népköztársaság erejének növekedése és az utóbbi időszakban a környező országok ehhez történő alkalmazkodása, saját képességeiknek óvatos növelése határozta meg.

Egyrészt komoly modernizációs folyamaton ment keresztül a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg mind szárazföldi, mind légi és haditengerészeti fegyverrendszerek szempontjából.

A szárazföldi haderő esetében például míg 2000-ben a harckocsieszközpark derékhatárt adt, 2006-ban már kiegészítette ezt több mint 2000 darab Type 80/88 és Type 96 harckocsi. 2012-ben pedig már szinte az állomány felét az utóbbi típus tette ki. 2018-ra már összeállítását tekintve jóval nagyobb arányban találjuk a legkorszerűbb Type 96 és Type 98/99 típusokat és ezek különböző specializált változatait.

2. táblázat

Kína nehézharckocsi-eszközparkja, 2000–2018

	2000	2006	2012	2018
Type 59	5500	5000	4300	2850
Type 69/79	650	300	300	200
Type 80/88	900	1000	500	300
Type 96	0	1200	1800	2500
Type 98/99	10	80	530	890
Összesen	7060	7580	7430	6740

Forrás: IISS 2018, 254–255.; IISS 2012, 234–235.; IISS 2006, 264–266.; IISS 2000, 194–195.

A légierő esetében szintén hasonló folyamatnak lehetünk szemtanúi. 2000-ben a vadászgépállomány javát a Shenyang J–6 típus adta, 2006-ban a Chengdu J–7, 2012-ben már jelentős volt a hazai gyártmányú J–10-es és az orosz féltől beszerzett Szu–27 / J–11 típusok aránya. 2018-ra, hasonlóan a szárazföldi haderőhöz, szintén jóval nagyobb arányban vannak jelen a legkorszerűbb típusok, mint a Szu–30-as, Szu–33-as, Szu–35-ös, illetve már feltehetően hadrendbe állt néhány a hazai gyártmányú ötödik generációs J–20-as típusú gépekből.

3. táblázat
Kína vadászgépeszközparkja, 2000–2018

	2000	2006	2012	2018
Nanchang Q–5	330	438	120	100
Shenyang J–6	1750	200	0	0
Chengdu J–7	664	870	768	788
Shenyang J–8	212	565	216	168
Chengdu J–10	0	84	268	336
Szu–27 / J–11	90	134	308	329
Szu–30	0	97	24	73
Szu–33 / Shenyang J–15	0	0	0	13
Szu–35	0	0	0	14
Shenyang J–16 (Szu–30)	0	0	0	2
Chengdu J–20	0	0	0	6

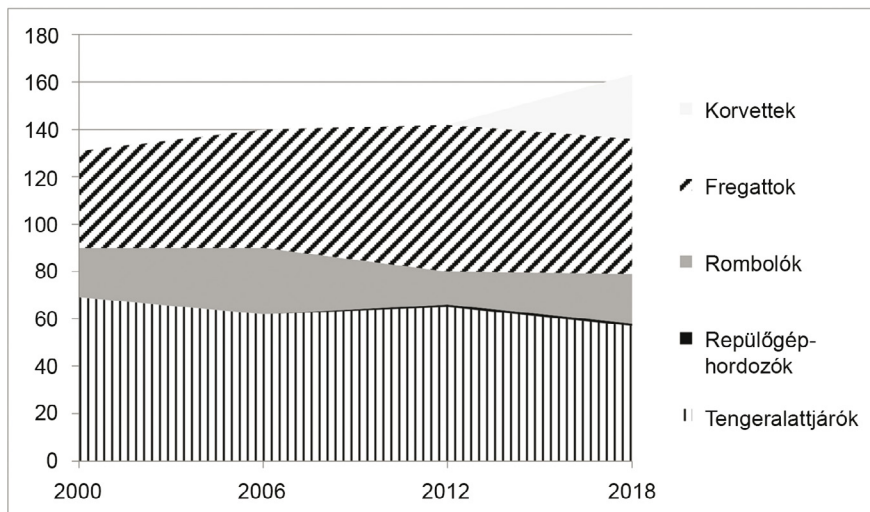
Forrás: IISS 2018, 254–255.; IISS 2012, 234–235.; IISS 2006, 264–266.; IISS 2000, 194–195.

Tekintve, hogy a vonatkozó biztonsági kihívások javarészt a tengeri műveleti környezethez köthető térben vannak jelen, a légierő mellett a legfontosabb mutató a kínai haditengerészeti fejlődés folyamata. A korábban javarészt elavult flotta korszerűsítése az 1990-es évek óta indult meg nagyobb lendülettel. 2000-ben a kínai fél felszíni hadihajóinak nagy részét 41 fregatt és 21 romboló adta. 2006-ra már megjelennek újabb, korszerű típusok, és már 28 romboló áll hadrendbe. 2012-ben jelentős változást jelentettek a komolyabb erőketítő platformok terén történt előrelépések, mint például a Liaoning repülőgép-hordozó hadrendbe állása és a Yuzhao típusú partraszállító hajók bővítése. 2018-ra a kínai a világ élvonalához tartozó flotta lett; igaz, bár már a második repülőgép-hordozó hadrendbe állítása is folyamatban van, egyes szakértők szerint még várat magára ezek komplexebb integrálása a haditengerészet képességei közé, például repülőgéphordozó-harccsoportról a KNK esetében még nem beszélhetünk.

4. táblázat
Kína hadihajói, 2000–2018

	2000	2006	2012	2018
Tengeralattjárók	69	62	65	57
Repülőgép-hordozók	0	0	1	1
Rombolók	21	28	14	21
Fregattok	41	50	62	57
Korvettek	0	0	0	27
Partraszállító hajók (LPD)	0	0	1	4

Forrás: IISS 2018, 254–255.; IISS 2012, 234–235.; IISS 2006, 264–266.; IISS 2000, 194–195.



2. ábra

Kína hadihajó-állományának alakulása, 2000–2018

Forrás: IISS Military Balance 2000–2018

Bár a szigetvitákban érintett országok esetében is nyomon követhetünk némi óvatos haderőfejlesztési törekvést, amelyet akár összefüggésbe is hozhatunk a KNK egyre komolyabb katonai tényezővé válásával, mégis, Japán kivételétől eltekintve a legtöbb regionális ország esetében ezek idáig nem szignifikáns haderőfejlesztési törekvések voltak.

Japán azonban jelentős módon növelte haderejének potenciálját, az önkorlátozást előirányzó alkotmányának keretein belül maradv.

Szürkezónás eszközrendszerek

A szigetviták kapcsán bekövetkező incidensek jelentős részében olyan hajóegységek közötti konfrontációk történtek, amelyek javarészt nem tartoztak valamely ország haditengerészetének kötelékéhez. Főként a parti őrségek és hasonló, tengeri rendfenntartói feladatkörre be rendezkedett szervezetek felszíni egységei játszották a főszerepet ezen incidensek kapcsán.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tudnánk nyomon követni egyfajta fegyverkezési versenyt a parti őrségek eszközrendszereinek bővülése terén. Itt is élen jár a Kínai Népköztársaság, amelynek parti őrsége és más, tengeri rendfenntartásra szakosodott szervezetei az elmúlt időszakban több, a haditengerészet által leszerelt, majd átalakított hajót rendszeresítettek a kötelékükön belül.

A régió kínai féllel szembeni területvitákban érintett szereplői főként a tengeri rendfenntartáshoz szükséges légi komponens területén igyekeztek felvenni a versenyt.

A koalícióépítés korai jelei?

Ugyan a „kerékagy és küllők”-struktúra korlátai továbbra is változatlanok, mégis tapasztalható a régió belül egyfajta regionális ellensúlyozási szándék Kína területvitákban tanúsított, katonai erőfölényt elrettentésként használó asszertív stratégiája kapcsán.

Ez megmutatkozik egyrészt abban, hogy az USA regionális szövetségesei igyekeznek szorosabbra fűzni a hidegháborús időszakban kialakult védelmi együttműködések keretrendszerét. Másrészt olyan együttműködési törekvések is feltűntek, amelyek keretében két, általában az amerikai szövetségi hálózathoz tartozó szereplő között történt tengeri vonatkozású biztonsági kooperáció. Japán például 2015-ben évtizedek óta először küldött repülőgép-hordozót a Dél-kínai-tengerre, egy nagyobb, több nemzetközi gyakorlatot és kétoldalú gyakorlatokat is érintő útra.

Felhasznált irodalom

- ACHARYA, Amitav (2014): Thinking Theoretically about Asian IR. In SHAMBAUGH, David – YAHUDA, Michael eds.: *International relations of Asia*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield. 59–89.
- China Defends Shooting of Vietnamese (2005). *Taipei Times*, 2005. 01. 16. Elérhető: www.taipetimes.com/News/world/archives/2005/01/16/2003219623
- CRONIN, Patrick M. (2015): The United States, China, and Cooperation in the South China Sea. In HUANG Jing – BILLO, Andrew eds.: *Territorial Disputes in the South China Sea: Navigating Rough Waters*. London, Palgrave Macmillan. 149–163. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137463685>
- FRIEDBERG, Aaron L. (1993): Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia. *International Security*, Vol. 18, No. 3. 5–33. DOI: <https://doi.org/10.2307/2539204>
- GAZDAG Ferenc szerk. (2001): *Biztonságpolitika*. Budapest, SVKH.
- Government of the People's Republic of China (1958): *Declaration of the Government of the People's Republic of China on China's Territorial Sea published on 4 September 1958*. Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/yzs_663350/xwlb_663352/W020140608617876545470.jpg
- HORIUCHI Toru (2014): Public Opinion in Japan and the Nationalization of the Senkaku Islands. *East Asia*, Vol. 31, No. 1. 23–47. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12140-014-9202-6>
- HUANG Jing – JAGTIANI, Sharinee (2015): Introduction: Unknotting Tangled Lines in the South China Sea Dispute. In HUANG Jing – BILLO, Andrew eds.: *Territorial Disputes in the South China Sea: Navigating Rough Waters*. London, Palgrave Macmillan. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137463685>
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2000): *The Military Balance*, Vol. 100.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2006): *The Military Balance*, Vol. 106.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2012): *The Military Balance*, Vol. 112.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2018): *The Military Balance*, Vol. 118.
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2012): Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China. *FMPRC*, 2012. 09. 26. Elérhető: www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/diaodao_665718/t973774.shtml

- Japan Coast Guard [海上保安庁] (s. a.): *Senkakushotō shūhen kaiki ni okeru Chūgoku kōsentō no dōkō to wagakuni no taisho* [尖閣諸島周辺海域における中国公船等の動向と我国の対処]. Elérhető: www.kaiho.mlit.go.jp/mission/senkaku.html
- Japan Frees Chinese Boat Captain amid Diplomatic Row (2010). *BBC News*, 2010. 09. 24. Elérhető: www.bbc.com/news/world-11403241
- Japan, U.S. Reaffirm Plans to Militarily Ignore China ADIZ (2014). *The Japan Times*, 2014. 02. 03. Elérhető: www.japantimes.co.jp/news/2014/02/03/national/politics-diplomacy/japan-u-s-reaffirm-plans-to-militarily-ignore-china-adiz/#.X0NqIDW8q9J
- KECK, Zachary (2014): China's Drafting a South China Sea ADIZ. *The Diplomat*, 2014. 01. 31. Elérhető: <https://thediplomat.com/2014/01/chinas-drafting-a-south-china-sea-adiz>
- KIM, Samuel S. (2014): The Evolving Asian System: Three Transformations. In SHAMBAUGH, David – YAHUDA, Michael eds.: *International Relations of Asia*. Lanham (US-MD), Rowman & Littlefield. 33–58.
- LIM, Louisa (2012): Second Day Of Anti-Japan Protests Rock China. *NPR*, 2012. 09. 16. Elérhető: www.npr.org/2012/09/16/161228298/chinese-flood-streets-in-anti-japan-demonstrations?t=1544398756451
- Map Universal (s. a.): *Regions of Asia Continent*. Elérhető: <https://mapuniversal.com/asia-continent-map>
- MCNEILL, David (2011): Japan Must Develop Nuclear Weapons, Warns Tokyo Governor. *The Independent*, 2011. 03. 08. Elérhető: www.independent.co.uk/news/world/asia/japan-must-develop-nuclear-weapons-warns-tokyo-governor-2235186.html
- MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York (US-NY) – London, Norton.
- MOFA [Ministry of Foreign Affairs, Japan] (2012): *Fact Sheet on the Senkaku Islands*. Elérhető: www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/fact_sheet.html
- MOFA [Ministry of Foreign Affairs, Japan] (2013): *The Senkaku Islands*. Elérhető: www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/pdfs/senkaku_en.pdf
- MOFA [Ministry of Foreign Affairs, Japan] (2016): *Senkakushotō no dētā* [尖閣諸島のデータ]. Elérhető: www.mofa.go.jp/mofaj/a_o/c_m1/senkaku/page1w_000015.html
- NAKAUCHI Yasuo [中内 康夫] (2012): Senkakushotō o meguru mondai to nitchūkankei [尖閣諸島をめぐる問題と日中関係]. *Rippō to chōsa* [立法と調査], No. 334. (2012/11.) 69–84. Elérhető: www.sangiin.go.jp/japanese/annai/chousa/rippou_chousa/backnumber/2012pdf/20121101069.pdf
- PERAGOVICS Tamás (2016): Új status quo a Dél-kínai-tengeren? Kína mesterségsziget-építésének hatásai a régió biztonságára. *Nemzet és Biztonság*, 9. évf. 3. sz. 58–74. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_3_06_peragovics_tamas_-_uj_status_quo_a_del-kinai-tengeren-a_mestersegessziget-epites_hatasai.pdf
- RAMZY, Austin (2010): China–Japan Tensions Grow After Shipping Collision. *TIME*, 2010. 09. 13. Elérhető: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2017768,00.html>
- REIJI Yoshida – MIZUHO Aoki (2013): Chinese Target-Locked MSDF Ship, Chopper. *The Japan Times*, 2013. 02. 06. Elérhető: www.japantimes.co.jp/news/2013/02/06/national/politics-diplomacy/japan-says-chinese-warships-locked-weapons-radar-on-msdf/#.X0NqPzW8q9J
- ROSENTHAL, Elisabeth – SANGER, David E. (2001): U.S. Plane in China After it Collides with Chinese Jet. *The New York Times*, 2001. 04. 02. Elérhető: www.nytimes.com/2001/04/02/world/us-plane-in-china-after-it-collides-with-chinese-jet.html

- SAITO Michihiko [斎藤 道彦] (2014): Senkaku shotō mondai wo meguru rekishi [尖閣諸島問題をめぐる歴史]. *Chūōdaigaku ronshū* [中央大学論集], No. 35. 43–84.
- Senate of the United States (2012): *No H.R. 4310. National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2013*. (SEC. 1251. Sense of the Senate on the Situation in the Senkaku Islands, 2012. 12. 12.) Elérhető: www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-112hr4310eas/pdf/BILLS-112hr4310eas.pdf#page=753
- SHENON, Philip (1994): China Sends Warships to Vietnam Oil Site. *The New York Times*, 1994. 07. 21. Elérhető: www.nytimes.com/1994/07/21/world/china-sends-warships-to-vietnam-oil-site.html
- Taiwan Fishing Boat Repelled by Japanese Ships Near Diaoyutai (2011). *Want China Times*, 2011. 06. 30.
- TAN, See Seng – ACHARYA, Amitav eds. (2004): *Asia-Pacific Security Cooperation: National Interests and Regional Order*. Armonk (US-NY), Sharpe.
- The China–Philippine Banana War (2012). *Asia Sentinel*, 2012. 06. 06. Elérhető: www.asiasentinel.com/society/the-china-philippine-banana-war
- TURCSÁNYI, Richard Q. (2017): *Chinese Assertiveness in the South China Sea: Power Sources, Domestic Politics, and Reactive Foreign Policy*. Cham, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67648-7>
- United States Department of State (s. a.): *U.S. Collective Defense Arrangements*. Elérhető: www.state.gov/s/l/treaty/collectivedefense
- WHITLOCK, Craig – GEARAN, Anne (2013): Agreement will Allow U.S. to Fly Long-Range Surveillance Drones from Base in Japan. *The Washington Post*, 2013. 10. 03. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/agreement-will-allow-us-to-fly-long-range-surveillance-drones-from-base-in-japan/2013/10/03/aebalccc-2be8-11e3-83fa-b82b8431dc92_story.html?utm_term=.df9f9b517905
- YUKI Tatsumi (2013): *Senkaku Islands/East China Sea Disputes – A Japanese Perspective*. Center for Naval Analyses. Maritime Asia project. Workshop three. CNA Analysis and Solutions. Arlington. 107–125. Elérhető: www.files.ethz.ch/isn/170938/Yuki-CNA_paper_8-2013.pdf

A Kínai Népköztársaság stratégiája a csendes-óceáni hatalmi vetélkedésben

Bevezető¹

A Kínai Népköztársaság (KNK) gazdasági és katonai erejének növekedése, a geopolitikai dinamikára gyakorolt hatása olyan kérdés, amelyet a legtöbb elemző célú megközelítés nem tud megkerülni. Az egyik jellemzően visszatérő probléma Kína stratégiai szándékainak és képességeinek helyes értelmezése. A KNK céljai és valós kapacitása körüli bizonytalanságban számtalan faktor játszik szerepet, amelyek között egyaránt kézzelfoghatónak tűnik a politikai berendezkedése miatt sokszor kritizált Kína részéről a természetes igény saját geostratégiai kapacitásának elhomályosítására, valamint a kínai érdekekkel ellentétes állásponton elhelyezkedő nemzetközi szereplők részéről a fenyegetettség narratívájának szükségessége.

A KNK nagyhatalmi potenciáljának (katonai, gazdasági, soft power képességek) növekedése a nemzetközi tanulmányok szakirodalmában jelentős „bizonytalanság” irodalmat generált – vagyis hogy Kína felemelkedése vajon revizionista, világrendileg destabilizáló tényező-e vagy sem –, megtalálhatjuk a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskolái közötti érvrendszerek ütközésének síkján is,² de a katonai képességek pontos mértéke és minősége körüli gyakorlatiasabb megközelítések szempontjából is rengeteg nyitott kérdés merül fel.³ A „transzparenciahiány” kritikája Kína erejével kapcsolatban pedig visszatérő motívum egyes hatalmak stratégiai dokumentumain belül, a japán 2013-as Nemzeti Biztonsági Stratégiától kezdve⁴ az amerikai politikai döntéshozatal számára elkészített éves jelentéseken át⁵ az EU regionális politikáját vázoló 2012-es jelentésig.⁶

Kína globális geopolitikai stratégiáját értelmezni komoly kihívás lenne, és a gondolatmenet végén talán több kérdéssel távozna az olvasó, mint amennyi eredetileg megfogalmazódott benne. Van azonban Kína geostratégiai törekvéseinek egy olyan részegysége, amely a terjedelmi keretek mellett is könnyebben értelmezhető spektrumot jelent, ez pedig Kína stratégiája a csendes-óceáni térséggel kapcsolatban.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² SCHILDT 2006, 234.

³ FISHER 2008, xvi.

⁴ Cabinet Secretariat 2013, 12.

⁵ RINEHART 2016, 10.

⁶ Council of the European Union 2012, 6.

A Kínai Népköztársaság létrejöttét követően katonai erő szempontjából egészen az elmúlt évekig Kína egy javarészt szárazföldi hadviselésre berendezkedett hatalom volt. Mára már azonban egyike a világ vezető, „kékvízi” flottával rendelkező katonai hatalmainak, és ezen képességnövekedés várhatóan a jövőben tovább folytatódik. Mindez a 80-as évek végétől lezajlott katonai reformok eredménye, amelyeknek fontos irányvonala volt a szárazföldi haderőnem túlsúlyának csökkentése és az erőkitetéshez szükséges haderőnemek fejlesztése. A Hadászati Rakétaerők (2015 előtt „Második Tüzérség”), a Légierő és a kínai Haditengerészet látványos fejlesztései és az összhaderőnemi gondolkodás elmélyülésének köszönhetően Kína regionális erőkitétési képességei ma már jóval komolyabbak, mint korábban. A KNK ma már a második legnagyobb katonai hatalom a csendes-óceáni régióban, katonai képességeit csak az Egyesült Államoké haladja meg, és könnyen elképzelhető, hogy a következő néhány évtizedben a két domináns hatalom közötti relatív erőkülönbség mértéke tovább csökken majd Kína javára.

Kína stratégiai mozgástere a tengeri dimenzió tükrében

Az 1995–96-os tajvani krízis és annak hatása a kínai védelempolitikára

Kína, mint katonai nagyhatalom, mostani erejét a Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) által meghirdetett, megkezdett reformpolitika több mint három évtizedes útja során építette ki. Deng 1978-ban került hatalomra, reformpolitikájának négy alapvető pillére volt: az ipar, az agrárszektor, a tudomány és technológia, valamint a haderő modernizációja. Ez volt az úgynevezett „Négy Modernizáció”.⁷ A négy terület közül a kezdeti években a haderő modernizációja nem kapott prioritást.⁸ Ezen időszakban a védelmi költségvetés aránya alacsony volt a GDP-hez képest, és a védelmi kiadások reálértéke is fokozatos csökkenést mutatott az 1980-as évek végéig. 1989 után viszont Kína védelmi költségvetése növekedni kezdett, köszönhetően a „Négy Modernizáció” másik három szegmensében elért eredményeknek.⁹ Így a haderő modernizációja és a védelmi szektor reformjai lényegében a hidegháborút követő időszakban teljesedtek ki. Ennek első szakasza a haderő általános modernizációja és a létszámcsökkenés, valamint a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg nem katonai tevékenységének fokozatos visszaépítése volt.

A haderő modernizációjának a 90-es években azonban hatalmas lendületet adott Kína Tajvanhoz fűződő kapcsolataiban kialakult feszült viszonya, illetve ezzel együtt az Egyesült Államokkal szembeni ellenérzések a sziget kapcsán. Ennek kiindulópontja az 1995–96-os tajvani krízis volt.

Tajvanon az 1996-os, első többpárti demokratikus választás közeledtével a közéleti párbeszédben megjelentek a szigetnek a szárazföldi Kínától való távolodását szorgalmazó politikai hangok. Kína ezen folyamatok kapcsán attól tartott, hogy a korábban enyhülően lévő kapcsolatrendszer eredményei veszélybe kerülnek, és jelentősen megnő az elszakadás-párti politikai erő a szigeten, ezért igyekezett nyomást gyakorolni Tajvanra. 1995 nyarán

⁷ LIN 1994, 721.

⁸ SHAMBAUGH 1979, 302.

⁹ LIN 1994, 724.

nagyszabású haditengerészeti gyakorlatot tartott Tajvan közelében, amelynek keretében két napon keresztül ballisztikus rakétákat lőtt át a sziget fölött.¹⁰

Az Egyesült Államok válaszul növelte katonai jelenlétét a régióban, és a szigetnek biztosított védelmi garancia szimbolikus jeleként, jelentős haditengerészeti erődemonstrációként egy repülőgép-hordozója áthaladt a Tajvani-szoroson.

Az 1995–96-os feszültségek több szempontból voltak meghatározó jelentőségűek. Egyrészt egyes elemzők szerint a KNK és az USA a koreai háború óta nem került ennyire közel egy katonai konfrontáció lehetőségéhez.¹¹ Másrészt, a nagyszabású hadgyakorlatra és a ballisztikus rakétákra épülő erődemonstráció mellett is, Kínának be kellett látnia, hogy az elmúlt évek katonai reformjai ellenére közel sincs megfelelő szinten ahhoz, hogy vetélytársa lehessen az Egyesült Államok regionális katonai erejének, vagy képes legyen ellenállás mellett megszállni Tajvant. A kínai védelempolitika kettős reakcióval válaszolt a tajvani krízisre. Egyrészt újult erővel indult meg az eszközrendszerek korszerűsítése, másrészt a KNFH évről évre egyre nagyobb mennyiségű ballisztikus rakétát diszlokált a szoros Tajvannal szembeni oldalán, növelve a szigettel szembeni elrettentési képességeit. A tajvani események azonban egy szellemi, társadalmi és politikai folyamatot is elindítottak, mégpedig az egyre jelentősebb belső igényt a védelmi szféra hiányosságainak átfogó kiküszöbölésére.

Ehhez azonban a KNFH hagyományosan szárazföldi haderőre építő arculatának átalakítására, a többi haderőnem átfogó reformjára volt szükség. Kína fenyegetettségpercepciójának csökkentése és geopolitikai érdekeinek érvényesítése egyrészt a ballisztikus rakéták jelentette, főként regionális és leginkább Tajvan ellen irányuló elrettentési képességek növelésével, valamint a haditengerészeti képességek javításával zajlott.

A tengeri erőikivetítés és a tengeri „aktív védelem” koncepciója azért is vált központi kérdéssé (vagy: elsődleges fontosságúvá), mert a tenger felől érkező fenyegetés képe fontos eleme lett Kína 19–20. századi történelmi narratívájának. A „megszégyenítés évszázadaként” számontartott időszak, vagyis a 19. század végétől lényegében a kommunista Kína létrejöttéig tartó évszázad során, ahogy egy a Kommunista Párt által publikált esszé is fogalmaz, 470 alkalommal érkezett invázió a tenger irányából Kína ellen.¹² A tengeri dimenzió feletti dominancia, aktív védelem mára elválaszthatatlan elem Kína politikai vezetésének legitimációnarratívájában.

Így az objektíven is indokolt geostratégiai érdekek mellett – vagyis hogy a globális gazdasági vérkeringésben ilyen szorosan integrált és exportorientált kínai gazdaság önállóan is biztosítani tudja tengeri szállítási útvonalait – felbukkan a tengeri dominancia kiépítésére irányuló stratégia szubjektív, belső politikai narratíva és geopolitikai világkép köré kiépült szükségessége is.

Nem csoda tehát, hogy az utóbbi években a KNFH legfontosabb haderőfejlesztési programjai lényegében ezen geostratégiai érdekek támogatását célozták, mind a haditengerészet, mind a légierő és a hadászati rakétacsapatok esetében.

¹⁰ IISS 1995, 171–172.

¹¹ RUSSELL 2000, 3.

¹² ZHANG 2015.

Kínai Népi Felszabadító Hadsereg – Haditengerészet

A KNFH haditengerészete mai, kiemelt prioritását fokozatosan nyerte el Kína globális szerepvállalása változásának, valamint a haderőnem fejlesztéseinek köszönhető jelentősebb képességnövekedések jóvoltából. A haditengerészeti képességek fejlődésének üteme többeket meglepetésként ért az ezredfordulón. Mindezt mutatja, hogy alig 10 év alatt hogyan változott meg az USA percepciója. 1996-ban még sokan azzal viccelődtek, hogy Kína egyetlen opciója Tajvan elfoglalására egy „egymillió emberes úszás” lehetne, azonban alig egy évtizeden belül már komoly fenyegetéssé vált Kína tengeri katonai erejének növekedése.¹³

Míg a 2015–16-os védelempolitikai reformok jelentősebb strukturális változásokkal jártak a szárazföldi haderőnél, a haditengerészet diszlokációját tekintve nem sokat változott az elmúlt évtizedekben. Egységei három flottára oszlanak, az Északi-tengeri flotta (Beihai Jiandui 北海舰队, North Sea Fleet) központi kikötője Qingdao, a Keleti-tengeri flotta (Donghai Jiandui 东海舰队, East Sea Fleet) központja Ningbo és a Déli-tengeri flotta (Nanhai Jiandui 南海舰队, South Sea Fleet) központja Zhanjiang.¹⁴

A KNFH tengeralattjáró-flottájának alakulása szoros összefüggésben állt Kína A2/AD-képességeinek kiépítésével, illetve a tajvani krízis utáni, stratégiai elrettentésre fókuszáló haderőfejlesztési folyamatokkal. Fokozatosan kivezették a szovjetektől a 60-as években beszerzett Romeo osztály 1989-ben rendelkezésre álló 85 egységét,¹⁵ a 2010-es években a megmaradt egységek már csak kiképzési célokat szolgáltak. Kína a 80-as években önállóan fejlesztett Xia atom-tengeralattjárója sikertelen projektnek bizonyult, az ezredforduló után indult Jin osztály azonban már nagyobb sikerrel járt, mostanra 4 működő készült el, további 4 várható a jövőben.¹⁶ Szintén atommeghajtású, de ballisztikus rakétával nem felszerelt osztály a Han és a Shang I és II változat. A tengeralattjáró-flotta javát azonban a dízel-elektromos változatú eszközök adják. Ezen belül 1989 óta a lényegi változás a Romeo osztály eltűnése és helyette a hazai fejlesztésű változatok elterjedése.

A felszíni hajóegységeknél hasonló módon sokáig a szovjet eredetű típusok domináltak, ráadásul a felszíni flotta sokáig javarészt part menti műveletekre volt berendezkedve.

A kínai flotta felszíni egységeinek kékvízi flotta irányába történő elmozdulása jelenleg is zajló folyamat, amely javarészt a 2010-es években kezdődött.¹⁷ Várhatóan a jövőben ezen lesz a fő hangsúly, valamint a partraszállító képességek növelésén.

Ez utóbbi legfontosabb elemét képezi a jelenleg használatban levő 4 Yuzhao osztályú (Type 071) partraszállító hajó, amelyek szállítókapacitása 4 kételtű légpárnás jármű, 4 helikopter, 60 páncélozott harcjármű és 800 fő gyalogság.¹⁸ Kína tengerészgyalogsága a haditengerészet köteléke alá tartozik,¹⁹ ezen belül is a Déli-tengeri flotta fennhatósága alá. Létszáma 1989-ben 6000 fő volt, ez a 90-es években 10 ezer főre nőtt, ma 15 ezer fős.

¹³ TYLER 1996.

¹⁴ IISS 2018, 256–258.

¹⁵ IISS 1989, 148.

¹⁶ IISS 2001, 188.; IISS: 2005, 270.; IISS 2018, 250.

¹⁷ IISS 2012, 210–215.; IISS 2015, 212–215.

¹⁸ IISS 2014, 232–235.

¹⁹ IISS 1989, 148.; IISS 1997, 177.; IISS 2004, 171.; IISS 2018, 254.

Kínai Népi Felszabadító Hadsereg – Légierő

Kína légierije a haditengerészethez hasonlóan az elmúlt 30 év során a kezdetben főleg területvédelemre berendezkedett haderőből egy egyre nagyobb akciórádiuszú és egyre modernebb haderőnemmé fejlődött.

A modernizáció folyamata ténylegesen a 90-es évek végén indult el, először is a Szu–27-es vadászgépek beszerzésével, majd ezt követően a hazai fejlesztésű negyedik generációs vadászgépek gyártásának megkezdésével. Ezek nagy része jelentősen épített a korábban vagy a későbbiekben beszerzett orosz modellekre, kivételt képez a már említett Chengdu J–10-es, amely valószínűleg több hazai és külföldi típus sajátosságaira is épít, ám fejlesztése körül külön port kavart, hogy valószínűleg izraeli eredetű technológia képezte az alapját, ami feszültségeket okozott az USA és közel-keleti szövetségese között.²⁰

A vadászgépeszközpark 1989-től tartó átalakulásának köszönhetően²¹ a 90-es évek javarészt szovjet géptípusainak aránya mára jelentősen lecsökkent,²² és a korszerűbb, újabb generációs géptípusok jóval nagyobb arányban képviseltetik magukat.²³

A bombázók terén az elmúlt 30 évben két géptípus volt használatban, a Xian H-6 (a Tu–16-os kínai változata), amelynek darabszáma ma 150, ami kis csökkenés az 1989-es 170-hez képest. A másik típus a H-5 (az Il–28 kínai változata), ebből 1989-ben 330 egység állt hadrendben, ám a 2000-es évektől kezdve fokozatosan kivezették, 2012-re teljesen.²⁴

Kínai Népi Felszabadító Hadsereg – Hadászati Rakétaerők és a Hadászati Támogató Haderőnem

A mai nevén Hadászati Rakétaerőkként önálló haderőnemmé alakított, korábban Második Tüzérségként ismert haderőnem kezeli a KNFH ballisztikusrakéta-eszközparkját és az ehhez tartozó nukleáris robbanófejeket.

Eszközeinek jelentős többségét rövid és közepes hatótávolságú rakéták adják.²⁵ A KNK ballisztikusrakéta-eszközparkja a hidegháború végét követően sokáig viszonylag elavult interkontinentális ballisztikus rakétákat (ICBM) tartott hadrendben. Az ICBM-eszközpark nagy részét a DF-4 és DF-5 típus adta,²⁶ amelyek javarészt a 70–80-as évek technológiai fejlesztései. Az ezredfordulót követően, fokozatos fejlesztések eredményeként Kínának sikerült hadrendbe állítania egy új, korszerűbb típust, a DF-31-et 2007-ben,²⁷ a 2010-es évektől pedig egy szintén újabb típus fejlesztései zajlottak.

²⁰ ADELMAN 2002, 474.

²¹ IISS 1998, 180–181.

²² IISS 1996, 181–182.

²³ IISS 2016, 245.

²⁴ IISS 2011, 233.; IISS 2012, 237.

²⁵ IISS 2002, 145.; IISS 2014, 230.

²⁶ IISS 1999, 186.

²⁷ IISS 2008, 376.

Kína nukleáris doktrínája a válaszcsapásra épülő elrettentésre alapoz. Oroszországhoz vagy az Egyesült Államokhoz képest Kína relatíve kevesebb ICBM-mel, illetve atomtöltettel rendelkezik.

A Hadászati Rakétaerők legnagyobb fejlesztési hulláma a szárazföldi Kína és Tajvan közötti feszültebb viszonyok után lendült meg látványosan. A közeljövő igazán jelentős minőségbeli változása a legújabb ICBM, a DF-41-es hadrendbe állítása lesz majd, ez azonban még várat magára.²⁸ Bár a feltételezések szerint a Hadászati Rakétaerők állományában 2018-ban a kezelőszemélyzet egysége bekerült a szervezeti struktúrába, az eszközök hadrendbe állítása azonban még nem történt meg.

A korábban „Második Tüzérség” néven ismert, 2015 után Hadászati Rakétaerők elnevezésű haderőnem és a nukleáris doktrína kapcsán érdemes kiemelni, hogy Kína, mint atomhatalom, „nukleáris triádjának”, vagyis a szárazföldi komponenst képező ballisztikus rakéták, a haditengerészetit jelentő ballisztikusrakéta-hordozó atom-tengeralattjárók és a légi komponenst adó hadászati bombázók terén komoly technológiai lemaradással kellett, hogy szembesüljön a hidegháború végén. Ezek közül az eszközpark korszerűsítését tekintve jelentős fejlesztési eredményeket tudhat maga mögött a ballisztikus rakéták terén (DF-31 és a közeljövőben a DF-41-es típusok), illetve a tengeralattjárók terén (Jin osztály). Továbbra is elavult technológiának számít azonban a Tu-16 kínai változataként ismert H-6-os bombázótípus, ám úgy tűnik, ezen eszközök cseréje nem várható a közeljövőben. A „nukleáris triád” lassabb korszerűsítése és a légi komponens újabb típusokra való cseréje egyrészt származik a technológiai háttér hiányosságaiból, másrészt rámutat ugyanakkor azon sajátosságra is, hogy Kína valóban csak az elrettentéshez minimálisan szükséges nukleáris képességeket tart fenn.

Kína tengeri irányú geostratégiai fordulata

A KNK stratégiai elköteleződésének tengeri irányú átalakulását láthattuk a különböző haderőnemek fejlesztési irányainak tükrében, de mindez visszatükröződik nem csupán a regionális erőmérleg szempontjából érdekes katonai fejlesztésekben, hanem jól nyomon követhető eleme Kína deklarált stratégiájának kommunikációjában is.

Más nagyhatalmakhoz képest a kínai védelmi szféra stratégiai dokumentumai jóval kevésbé transzparens összképet adnak, ráadásul áthatja őket a defenzív narratíva, amely sokkal szubjektívebb kontextust ad ezen fehér könyveknek. Kína tenger felé forduló stratégiai irányváltása azonban így is jól nyomon követhető ezen dokumentumokban, ami tekintve, hogy alapvetően globális közönségnek szánt fehér könyvekről van szó, legalábbis segíthet helyes összképet kapnunk a KNK stratégiai igényeiről és elköteleződéseiről a tengeri védelemmel kapcsolatban.

Kína 1998 óta közöl két évente átfogó védelmi fehér könyveket, ám 2010 után csak 2015-ben jelent meg újabb, ezúttal kifejezetten Kína katonai stratégiájával kapcsolatban, amely részleteit tekintve kicsit szűkebb spektrumú, mint a korábbi fehér könyvek, de lényegében hasonló funkciójú dokumentumnak tekinthető.

²⁸ IISS 2018, 250.

A tengeri dimenzió felé fordulást már az is jól jelzi, hogy az egyes évek védelmi fehér könyvei egyáltalán hány alkalommal tesznek említést a „tengerről”, illetve „tengeri” aspektusokról. Míg 1998-ban ez összesen 5 alkalommal történik meg, 2000-ben,²⁹ 2002-ben és 2004-ben 14–16 között mozgott a tengeri dimenzióval foglalkozó kifejezések száma.³⁰ Az említések számán túl, 2002-től szerepel a fehér könyvekben „Szárzsföldi és tengeri határvédelem” szekció, amely többek között Kína tengeri területvédelmi érzékenységet hangsúlyozza, kiemelve azonban a hajlandóságot a viták párbeszéd útján történő rendezésére.³¹ A geostratégiai változásokat jól illusztrálja a 2004-es védelmi fehér könyv III. fejezetének („Hadügyi forradalom kínai jellemzőkkel” – lényegében a főbb haderőfejlesztési irányokat részletező fejezet) második szakasza: „A haditengerészet, légierő és a hadászati rakétaerők megerősítése” rész. Ebben bemutatásra kerül a három haderőnem feladatköre, nem csupán Kína területvédelmével kapcsolatban, de már egyfajta elrettentő, offenzív szerepkör is megfogalmazódik. A haditengerészet számára a partoktól távolabbi védelmi kapacitások kiépítését tűzi ki célul, a légierő számára vegyesen offenzív-defenzív feladatköröket és technológiai előrelépéseket irányoz elő, a hadászati rakétaerőkkel kapcsolatban pedig kiemeli, hogy a rájuk épülő elrettentési képességek elengedhetetlenek Kína biztonsága számára, így gyors és precíz csapásmérő képesség fejlesztését irányozza elő velük kapcsolatban.

A tengeri dimenzió még hangsúlyosabbá válik a 2006 és 2015 közötti védelmi fehér könyvekben, a korábbi 14–17-hez képest már rendszerint 40 alkalommal említik a tengeri dimenzió kérdéseit. A 2006-os fehér könyv védelempolitikai szakaszában az említett három haderőnem számára megfogalmazott iránymutatás lényegében nem változott, a haditengerészettel kapcsolatban továbbra is a partoktól távoli védekezésre való felkészülést irányozza elő. A légierővel kapcsolatban kiemeli, hogy a haderőnem számára szükségszerű elmozdulni a légi területvédelmi berendezkedéstől és a vegyesen offenzív-defenzív feladatkör érdekében továbbfejleszteni a légicsapás-, rakétavédelem-, korai előrejelzési és hadászati erőikvetítési képességeket. A hadászati rakétaerők számára az elrettentési képességek javítása érdekében az információs technológia mélyítését irányozza elő.³²

A 2008-as védelmi fehér könyvben már külön fejezeteket kaptak a haderőnemek, külön szakaszként bemutatva a rájuk vonatkozó főbb haderőfejlesztési irányokat. Ebben a haditengerészet számára továbbra is a partoktól távoli védelem a kiemelt feladat, és ennek érdekében az eszközpark modernizációja, a technológiai és kiképzési fejlesztések mellett kiemelt szerepet kap a kételtű és partraszállító képességek növelése, valamint a logisztikai támogató kapacitás bővítése.³³ A légierő számára elsősorban az új generációs vadászgépek fejlesztését, továbbá az információs technológiák javítását és integrációját irányozza elő, emellett többször is említi a levegő-föld csapásmérési képességek fejlesztésének szükségességét.³⁴

²⁹ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 1998.

³⁰ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2000; Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2002; Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2004.

³¹ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2002.

³² Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2006.

³³ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2009.

³⁴ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2009.

A hadászati rakétacsapatokkal kapcsolatban a már korábbi kiadásokban megfogalmazott modernizáció mellett megjelenik a „karcsúsítás” szükségességének koncepciója, ami jelzi, hogy a más haderőnemekhez kötődő erőketvitési képességek fejlődésével Kína már nem csupán a ballisztikusrakéta-alapú elrettentésben bíz. ³⁵

A 2010-es fehér könyvben ismét nem kaptak külön fejezetet a haderőnemek, hanem a „Katonai modernizáció” szakaszon belül foglalja össze ezen törekvések fontosabb aspektusait.

A haditengerészeti feladatkörökkel kapcsolatban stratégiai elrettentési funkciót említ, és a távoli vizeken végrehajtott műveletekre való felkészülés, valamint a nem hagyományos fenyegetésekre adott válaszok jelentőségét. Ezek között is kiemelt figyelmet kap a különböző támogatófunkciók további bővítése, mint például a logisztikai kapacitás fejlesztése, vagy a felszíni hajóegységekre épülő egészségügyi támogató képességek fejlesztése. ³⁶ A légi-erővel foglalkozó szakasz lényegében a két évvel korábbi fehér könyvhöz hasonlóan fogalmaz, kiemelve a légi csapásmérő, rakétavédelmi és erőketvitési képességek fejlesztésének szükségességét. ³⁷ A Hadászati Rakétaerővel kapcsolatban újdonság, hogy hangsúlyozza a csapásméréssel szembeni túlélési képességek javítását, valamint a különböző nem kinetikus fenyegetésekkel szembeni felkészülés, különösen az elektromágneses támadással szembeni védekezőképességek fejlesztésének szükségességét. ³⁸

Bár 2015-ben nem a korábbi *Kína védelme (Defense of China)* című védelmi fehér könyvként publikálták, hanem *Kína katonai stratégiája* címmel, apróbb marginális változásoktól eltekintve a korábbiakhoz hasonló dokumentumról beszélhetünk. A haditengerészet feladatkörével kapcsolatban némileg átfogalmazza a korábbi koncepciókat. Ennek megfelelően a korábbi „partoktól távoli védekezés” helyett már kombinált feladatkört irányoz elő, amelynek két komponense a „partoktól távoli védekezés” és a „nyílt vizek védelme”, vagyis itt már valóban kékvízi flottához méltó műveleti akció rádiusz jelenik meg a megfogalmazásban. ³⁹ A Légierő és a Hadászati Rakétacsapatokkal kapcsolatos koncepciók lényegében nem változtak, inkább összességében a 2015-ös katonai stratégia helyez nagyobb hangsúlyt az összhaderőnemi műveleti koncepciók fejlesztésének fontosságára és az integrált tervezés jelentőségére.

Bár a védelmi dokumentumok tükrében folyamatában nyomon követhető a kínai védelempolitika tengeri és ezt támogató erőketvitési koncepciók felé történő elmozdulása, mindegyik védelmi fehér könyvet végigkíséri annak hangsúlyozása, hogy Kína mindennek előtt az „aktív védelem” stratégiai alapvetése mellett kötelezi el magát. Ez az első, 1998-ban kiadott védelmi fehér könyvben így fogalmazódik meg: „Kína stratégiája a védekezésre épít, amelynek alapja az önvédelem és annak előkészítése, hogy Kína egy elszenvedett csapás után képes legyen uralni a helyzetet, ragaszkodva azon elvhez, hogy nem fogunk támadni, hacsak minket meg nem támadnak, ebben az esetben azonban a válaszcsoport biztosra vehető.” ⁴⁰ E gondolat kibontakozása végigkíséri a későbbi évek védelmi dokumentumait, egészen a 2015-ös katonai stratégiáig, ám ebben már az „aktív védelem” védelempolitikai

³⁵ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2009.

³⁶ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2011.

³⁷ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2011.

³⁸ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2011.

³⁹ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2015.

⁴⁰ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2015.

koncepciójának bemutatása egy fejlődési folyamat történeti áttekintésével is kiegészül, amelynek kapcsán néhány fontosabb kitétel is belekerül az „aktív védelemre” való felkészülés kérdéskörébe. Egyrészt 1993-ban az „aktív védelemre” való felkészülés kiegészült azon konkrétabb stratégiai célkitűzéssel, hogy a kínai haderőnek képessé kell válnia lokális konfliktusok megnyerésére. Ez később, 2004-ben kiegészült a „lokális háború megnyerése modern feltételek mellett” kifejezéssel, amely egyszerre tartalmazza a Kína közvetlen környezetével szembeni katonai fölény és a modernizáció szükségességét. A modern körülmények között megvívott katonai küzdelemre való felkészüléssel kapcsolatban a kínai katonai stratégia két fontos aspektust hangsúlyoz, az információs hadviselés jelentőségét és a tengeri küzdelemre való felkészülés fontosságát.⁴¹ Ehhez elengedhetetlen az összhaderőnemi felkészülés elmélyítése. Továbbá, Kína biztonsági környezete kapcsán említi a kibertérből érkező fenyegetéssel szembeni felkészülés szükségességét. Ezen gondolatmenet végén megállapítja, hogy az „aktív védekezés” egy merőben átalakult környezetben kell, hogy történjen, amivel kapcsolatban néhány fontos alapelvet fogalmaz meg a kínai haderő számára:

- a nemzeti biztonság átfogó értelmezésének megfelelően igyekszik felkészülni a katonai fenyegetésre, elsősorban is szem előtt tartva az elrettentés és a háborúk megelőzésének szükségességét;
- annak érdekében, hogy Kína fejlődése békés pályán maradjon, a kínai haderő ragaszkodik a védekező stratégiai elköteleződéshez, szoros együttműködésben maradva a politikai, gazdasági és diplomáciai szférák erőfeszítéseivel, átfogó és pozitív módon megelőzve az országra leselkedő biztonsági fenyegetéseket;
- egyensúlyra törekszik a kínai érdekek védelme és a regionális stabilitás fenntartása kapcsán, egyaránt védve a kínai területi igényeket és megőrizve a regionális békét és stabilitást;
- katonai összetűzés esetén képes magához ragadni a kezdeményezést, proaktívan felkészülve az esetleges konfliktusokra;
- rugalmasságra és mobilitásra épülő stratégiai és taktikai felkészülést folytat, szem előtt tartva az összhaderőnemi együttműködés fontosságát;
- felkészül a legösszetettebb eshetőségekre és kihívásokra is;
- hangsúlyozza a Kínai Kommunista párt feltétlen kontrollját a haderő fölött;
- ragaszkodik a „népi háború” koncepciójához, amellet is, hogy az átfogó, tömeges mobilizáció helyett már a technológiai alapú fejlesztések jelentik a fő irányvonalat;
- aktívan igyekszik megerősíteni és elmélyíteni a nemzetközi katonai együttműködést a fontos katonai hatalmakkal a regionális együttműködési keretrendszerek segítségével.

Bár a különböző kiegészítések csatolása az „aktív védelem” koncepciójához némileg, úgy tűnik, lazít ezen védelempolitikai alapvetés keretein, mégsem állíthatjuk egyértelműen, hogy feltétlen ellentmondás lenne az új geostratégiai környezet adta koncepcionális változások és az „aktív védelem” melletti elköteleződés között. Ennek lényege ugyanis, hogy Kína a stratégiai mélységben alapvetően a védekezés mellett kötelezi el magát, ám mindent megtesz, hogy szükség esetén a taktikai spektrumon képes legyen akár hatékony offenzív műveletek végrehajtására is. Ugyanakkor a védelmi dokumentumokból is láthatjuk, hogy

⁴¹ Information Office of the State Council of the People's Republic of China 2015.

Kína védelempolitikája a kihívásokra való felkészülés mellett kiemeli Kína érdekelttségét a regionális biztonság és stabilitás fenntartásában.

Összegzés – Kína 30 éves útja a katonai modernizáció terén

A Kínai Népköztársaság komoly kihívásokkal állt szemben a bipoláris világrend felbomlásakor.

Kína egyrészt kedvezőtlen geopolitikai elhelyezkedése következtében komoly bezártágpercepcióval szemléli a globális terekhez való viszonyát, másrészt 1989-ben, a kínai katonai modernizáció még igencsak gyerekcipőben járó időszakában a Tiananmen téri események miatt villámgyorsan elszigetelt nemzetközi pozícióban találta magát.

A szovjet, majd orosz eszközök beszerzése némileg enyhítette a nyugati fejlett technológiákhoz való hozzáférés korlátoltságát, ám a kínai védelmi ipar technológiai képességei az ezredforduló utáni időszakban tudtak látványos eredményeket elérni a katonai eszközök modernizációjában.

A védelempolitikai reformok és a haderő fejlesztésének történetét szemlélve Kína ez idáig négy fontosabb hullámban tudott változtatni pozícióján, és ezen folyamatnak szerves folytatása lehet a ma látszódo fejlesztések alapján a globális mozgástér bővítése. 1989-től a 90-es évek közepéig Kína főleg a haderő általános optimalizálására és az óvatos modernizációra összpontosított. A tajvani krízist követően elsősorban a szigettel szembeni elrettentési képességek növelése volt a cél, főként a ballisztikus rakéták fejlesztésével és azok nagy számú felhalmozásával a Tajvan kapcsán stratégiai fontosságú régiókban. Miután Kína magabiztosabbnak érezhette magát Tajvannal szemben, a következő lépcső az első szigetláncon belüli „elrettentési” képesség, az A2/AD eszközrendszereinek fejlesztése lett, javítva Kína hatalmi pozícióját az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel szemben. Miután a 2010-es évekre Kína jogosan érezhette, hogy az amerikai repülőgéphordozó-harcsoportok „büntetlen” mozgástere jelentősen szűkült, az A2/AD-fókuszú fejlesztéseket felváltotta a tengeri „aktív védelem” koncepciója, vagyis a kékvízi flotta és a közvetlen régió belüli erőketititési képességek fejlesztése.

Ezek után logikus folytatásnak tűnhet, hogy miután a KNK magabiztosnak érzi majd „aktív védekezésen” alapuló képességeit, feltehetően a „második szigetlanc” vonaláig, a jövőben Kína globális érdekeinek védelméhez szükséges, valóban globális erőketititési képességeket fejleszt. Ennek geostratégiai iránya pedig egyértelműen Kína haditengerészeti és tengeri erőketititési képességeinek növelése.

Hogy mindez természetesen elvezet-e majd konfrontációhoz az Egyesült Államokkal, nagyban függ attól, hogy a kínai vezetés mennyiben érzi hatalma legitimizálásának szempontjából szükségesnek a konfrontáció felvállalását. Kína haderőfejlesztési ciklusai szoros összefüggésbe hozhatók a KKP és a kínai vezetés politikai mozgásterével. Tajvan szeparatista törekvései alapjaiban rendíthetik meg a KKP legitimizását, így ennek megakadályozása a legfontosabb geopolitikai érdekek közé tartozik. Ezt követi Kína tágabb értelmű szuverenitásának védelme, amely biztosítását szolgálja az A2/AD-képességek eszköztára. Ennél már a KKP politikai legitimizálásának kérdésétől egy lépéssel távolabb, de továbbra is fontos szempont a Kína számára fontos tengeri útvonalak biztosítása, amelyet elősegít a tengeri „aktív védelem”.

Bár egy ilyen komplex kérdésben nem szerencsés jóslatokba bocsátkozni, mégis, az elmúlt évtizedekben látott lépéseket és fejlesztéseket, Kína geopolitikai helyzetét és percepcióit, valamint a kínai vezetés által kommunikált alapelveket összegezve megpróbálhatunk képet adni Kína Csendes-óceánt érintő stratégiájának jövőbeli irányairól. Egyrészt feltételezhetjük, hogy Kína katonai erejének növekedése, még ha esetleg lassulna is, továbbra is felfelé ívelő pályán halad majd, amelynek fő fókusza az erőkitetéshez szükséges fejlesztések lesznek. Kína globális geopolitikai érdekekkel rendelkezik, amelyek közül a tengeri útvonalak biztosítása – szükség esetén akár önállóan is – az elsődleges prioritások közé tartozik. Amíg azonban Kína látványosan igyekszik elköteleződni az „aktív védelem” koncepciója mellett, kicsi a valószínűsége, hogy egyoldalúan igyekezne katonai konfliktus szintjére eszkalálni a különböző „szürkezónás” feszültségeket. Sokkal valószínűbb, hogy Kína stratégiája lényegében gazdasági fejlődésének lendületére építve nem más, mint közép- és hosszú távon pusztán a katonai erők mérlege alapján dominálni a régiót, és egyre tágabb spektrumon a Csendes-óceán térségét, kerülve a konvencionális konfrontációt, de nem csökkentve a relatív erőnövelés mértékét.

Felhasznált irodalom

- ADELMAN, Jonathan (2002): *The Phalcon Sale to China: The Lessons for Israel*. Elérhető: www.jcpa.org/jl/vp473.htm
- Cabinet Secretariat, Japan (2013): *National Security Strategy. Dec. 17, 2013*. Elérhető: www.cas.go.jp/jp/siryou/131217anzenhoshou/nss-e.pdf
- Council of the European Union (2012): *Guidelines on the EU's Foreign and Security Policy in East Asia*. No. 11492/12. June 15, 2012. Brussels. Elérhető: http://eeas.europa.eu/archives/docs/asia/docs/guidelines_eu_foreign_sec_pol_east_asia_en.pdf
- FISHER, Richard D. (2008): *China's Military Modernization: Building for Regional and Global Reach*. Westport (US-CT), Greenwood.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1989): *The Military Balance*. Vol. 89.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1995): *The Military Balance*. Vol. 95.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1996): *The Military Balance*. Vol. 96.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1997): *The Military Balance*. Vol. 97.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1998): *The Military Balance*. Vol. 98.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (1999): *The Military Balance*. Vol. 99.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2001): *The Military Balance*. Vol. 101.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2002): *The Military Balance*. Vol. 102.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2004): *The Military Balance*. Vol. 104.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2005): *The Military Balance*. Vol. 105.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2008): *The Military Balance*. Vol. 108.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2011): *The Military Balance*. Vol. 111.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2012): *The Military Balance*. Vol. 112.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2014): *The Military Balance*. Vol. 114.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2015): *The Military Balance*. Vol. 115.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2016): *The Military Balance*. Vol. 116.
- IISS [International Institute for Strategic Studies] (2018): *The Military Balance*. Vol. 118.

- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (1998): *China's National Defense. Jul. 1998. Beijing*. Elérhető: www.china.org.cn/e-white/5/index.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2000): *China's National Defense in 2000. Sep. 2000. Beijing*. Elérhető: www.gov.cn/english/official/2005-07/27/content_17524.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2002): *China's National Defense in 2002. Dec. 2002. Beijing*. Elérhető: www.gov.cn/english/official/2005-07/28/content_17780.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2004): *China's National Defense in 2004. Dec. 2004. Beijing*. Elérhető: www.gov.cn/english/official/2005-07/28/content_18078.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2006): *China's National Defense in 2006. Dec. 2006. Beijing*. Elérhető: www.china.org.cn/english/features/book/194421.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2009): *China's National Defense in 2008. Jan. 2009. Beijing*. Elérhető: www.gov.cn/english/official/2009-01/20/content_1210227.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2011): *China's National Defense in 2010. Mar. 2011. Beijing*. Elérhető: www.gov.cn/english/official/2011-03/31/content_1835499.htm
- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2015): *China's Military Strategy. May 2015. Beijing*. Elérhető: http://english.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm
- LIN Chong-Pin (1994): Chinese Military Modernization: Perceptions, Progress, and Prospects. *Security Studies*, Vol. 3, No. 4. 718–753. DOI: <https://doi.org/10.1080/09636419409347569>
- RINEHART, Ian (2016): *The Chinese Military: Overview and Issues for Congress*. (Congressional Research Service – Report. 24 Mar. 2016.) Elérhető: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44196.pdf>
- RUSSELL, Richard R. (2000): *The 1996 Taiwan Strait Crisis: The United States and China at the Precipice of War?* Washington, D. C., Institute for the Study of Diplomacy. (Pew Case in International Affairs, No. 231.)
- SCHILDT, Christopher E. (2006): Managing Uncertainty: Formulating a U.S. Grand Strategy for China. *Journal of Public & International Affairs*, Vol. 17, Spring. 233–249. Elérhető: <https://jpia.princeton.edu/sites/jpia/files/2006-12.pdf>
- SHAMBAUGH, David L. (1979): China's Quest for Military Modernization. *Asian Affairs: An American Review*, Vol. 6, No. 5. 295–309. DOI: <https://doi.org/10.1080/00927678.1979.10553974>
- TYLER, Patrick E. (1996): China's Military Stumbles Even as Its Power Grows. *The New York Times*, 1996. 12. 03. Elérhető: www.nytimes.com/1996/12/03/world/china-s-military-stumbles-even-as-its-power-grows.html
- ZHANG Junshe [张军社] (2015): 望海楼：日本应习惯中国空军远海训练. *CPC News*, 2015. 04. 01. Elérhető: <http://cpc.people.com.cn/n/2015/0401/c83083-26782503.html>

Vákát oldal

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: kiadvanyok@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: Szabó Ilse
Korrektor: Simann Karola
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00861_00

ISBN 978-963-531-201-6 (elektronikus)
ISBN 978-963-531-202-3 (PDF)
ISBN 978-963-531-203-0 (ePub)

A Kínai Népköztársaság napjainkban a nemzetközi környezetet alapvetően meghatározó gazdasági, politikai és katonai nagyhatalom, a világrend, a globális gazdasági és politikai folyamatok egyik legfőbb alakítója. Ebből fakadóan a globális folyamatok megértéséhez ma már elengedhetetlenül szükséges, hogy mélyreható ismeretekkel rendelkezünk Kína belső viszonyairól, valamint arról, hogy miként igyekszik maga körül formálni a nemzetközi teret. Éppen ezért elsősorban ezt a két témakört vizsgálja ez a kötet, amely a magyarországi modern Kína-kutatás maga nemében egyedülálló vállalkozása. A könyvben olvasható tanulmányok a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen működő Kínai Közigazgatás-, Gazdaság- és Társadalomkutató Központ (jelenleg Kína-tanulmányok Tanszék) egyik kutatási projektjének keretében születtek meg, amelyben Magyarország számos neves Kína-szakértője vett részt.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI



MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap



BEFEKTETÉS A JÖVŐBE